

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL V

I MARTIE 1938

Nr. 3

R. T. FLEWELING	Filosofia unui personalist	483
TEODOR SCORȚESCU	Concina prădată	492
V. VOICULESCU	Versuri	520
GH. BRĂESCU	Primii și ultimii pași	525
LAURENTIE TOMOIAGĂ	Eminescu în versiune germană	541
G. BANEA	Prin spitale, la Razgrad	549
AL. MARCU	Epica Renașterii	584
OVIDIU PAPADIMA	Din viziunea folklorică: Destinul	597
TRAIAN IONESCU-NIȘCOV	Contribuții la relațiunile ro- mâno-cehoslovace	607
MIRCEA ELIADE	Alegorie sau «limbaj secret»?	616
ȘERBAN CIOCULESCU	Aspecte sociale din opera lui Caragiale	633

C R O N I C I

CU PRILEJUL UNUI *SHAKESPEARE* de *Mircea Eliade* (650); NOTĂ LA O CARTE DE HUMOR de *Mihail Sebastian* (654); PE MARGINEA UNOR PREMII LITERARE de *Ion I. Cantacuzino* (658); O CARTE A D-LUI MIHAIL RALEA de *Constantin Noica* (662); O GRAMATICĂ A LIMBII ROMÂNE de *Al. Graur* (667); UN MUZEU AL CĂRȚII de *Em. Bucuța* (671); PROBLEME ARDELENEȘTI de *Al. Dima* (675); ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE de *D. I. Suchianu* (678); CRONICA MUZICALĂ de *Virgil Gheorghiu* (684); IN MEMORIA D-RULUI CANTACUZINO (692); UNDELE ȘI ACȚIUNEA SOARELUI ASUPRA EMISIUNILOR de *Al. Mironescu* (694); CAPITALISMUL IN DILEMĂ de *Eugen Demetrescu* (699).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, O. GOGA, D. GUSTI,
E. RACoviȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL
(1.I — 1.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU
RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
B U C U R E Ș T I I I I
39, BULEVARDUL LASCAR CATARGI, 39
TELEFON 2 - 40 - 70

A D M I N I S T R A Ț I A
C E N T R A L A E D I T U R I L O R
F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
22, S T R A D A L I P S C A N I, 22
TELEFON 5 - 37 - 77

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300
PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNTREPRINDERI PARTICULARE LEI 1.000
EXEMPLARUL 25 LEI

CONT CEC POSTAL Nr. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL V, No. 3, MARTIE 1938

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

REVISTA
FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL V, No. 4, APRILIE 1938

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI 1938

FILOSOFIA UNUI PERSONALIST

Personalismul este acel tip modern de filosofie ce interpretează realitatea ca o activitate fundamental creatoare și care, din cauza rânduiei și caracterului ei relațional, indică prezența unei finalități inteligente în această activitate fundamentală. Personalismul se opune mai cu seamă naturalismului și materialismului.

Istoriceste, rădăcinile personalismului ajung până la perioada pre-socratică a filosofiei grecești. Anaxagoras a fost acela care a înțeles și a văzut natura transcendentă a spiritului și a personalității în capacitatea ei de a se diferenția de obiectele și întâmplările la care participă persoana omenească. Heraclit a atras atenția asupra naturii mobile a experienței externe, iar Socrate a învederat izvoarele interioare ale certitudinii morale. Aristotel a accentuat locul precumpănitor al individului în ordinea cosmică. Augustin a definit experiența personală ca singura certitudine neîndoielnică a experienței proprii, prin fraza « Cuget, deci sunt ». Leibniz a încercat să combine atomismul și personalismul în doctrina Monadelor. Cu Descartes începe o vie succesiune de personaliști, chiar dacă ei nu s'au numit astfel și nici nu au ajuns la dezvoltarea modernă a acestei idei: De Maistre, Maine de Biran, Cournot, Ravaisson, Renouvier, Boutroux, Lachelier și cel mai recent adept, Henri Bergson, care s'a învederat ca atare în recenta sa carte *Les Deux Sources de la Morale et de la Religion*. În Anglia, Berkeley a dezvoltat un sistem metafizic personalist. Germania a dat pe Eucken, care, în orice caz, măcar a simpatizat cu această teorie, pe Lotze și pe contemporanul Wilhelm Stern. La Praga, Losski, iar în America, Bowne dela Boston, Howison

din California, așa numita școală St. Louis condusă de W. T. Harris și alții sunt personalişti. H. Wildon Carr și-a recunoscut calitatea de personalist, în lucrările sale publicate postum, iar F.C.S. Schiller a considerat « humanismul » său sinonim cu personalismul. Cu toate acestea, termenul de « personalism » nu a fost ales pentru denumirea acestei filosofii până pe la 1908 și pare a fi luat naștere în chip academic în trei diferite locuri, dar în același timp. Wilhelm Stern în Germania (1906), Charles Renouvier în Franța (1908) și Borden Parker Bown în America (1908) au publicat aproape simultan opere ce întrebuițau acest termen pentru un sistem definit de filosofie. Dacă profesorul Odell Shepard, biograful lui Bronson Alcott, este corect, atunci subiectul acestei biografii a fost primul care a întrebuițat termenul acesta pentru a indica o filosofie sistematică și aplicată, în primul rând, tipului de cugetare teistic. Este posibil, într'adevăr, ca el să fi sugerat titlul acesta personaliştilor americani mai recent. Cât mă privește, am avut privilegiul de a scrie cel dintâi definiția amănunțită și enciclopedică a personalismului în marea *Enciclopedie Hastings a Religiei și Eticei*, prin 1915.

Personalismul nu este câtuși de puțin de o singură varietate. El este prezent în Personalismul ateist al englezului McTaggart ca și în Personalismul panteistic al lui Stern, în Personalismul relativist al lui Renouvier ca și în Personalismul spiritualist al lui Bowne. Singura trăsătură comună tuturor acestor sisteme este ideea unei semnificații sau inteligențe ca fundament al întregii realități.

Lumea cugetătorilor este acum mai bine pregătită decât înainte de a primi această doctrină. Căci, din ce în ce, ea devine mai limpede, pe măsură ce știința înaintază în cercetările asupra naturii materiei, arătând că aceea ce noi într'adevăr măsurăm și cântărim este o activitate invizibilă (*an unpicturable activity*). Această activitate invizibilă, pentru care noi ne străduim mereu să găsim modele sau simboluri, spre a explica într'un chip materialist ceea ce se întâmplă într'adevăr, este, în primul rând, o serie de semnificații pe care noi suntem în stare să le aprofundăm, fiindcă suntem o parte a aceluiași univers, fiindcă avem originea în aceleași izvoare, fiindcă aparținem aceleiași lumi de relații ca și ultima și cea mai neînsemnată activitate a atomului. În entusias-

mul nostru față de realitățile fundamentale ale lumii externe, uităm însă prea adesea că noi, cu experiențele, nădejtile, temerile, aspirațiile, iubirile, credințele și cu conștiința noastră, suntem deasemenea o expresie a naturii. Evident că orice sistem de filosofie care se mărginește doar la ceea ce este cunoscut ca realitate materială nu poate fi socotit a cuprinde mai mult decât jumătate din lume, iar, în ceea ce privește ființele omenești, el cuprinde jumătatea cea mai puțin importantă. Singura lume pe care o putem cunoaște este lumea semnificațiilor, și adevăratul personalist înțelege că aceasta implică inteligență deopotrivă în sine însuși ca și în lumea ce activează asupra sa.

Pentru a obține relația acestei definiții față de cugetarea filosofică și științifică, este necesar de a considera, pe scurt, metoda conceptelor occidentale, în felul cum tratează problema cunoașterii. În ciuda unor largi deosebiri, a descoperirilor revoluționare și a schimbărilor de accent, există un concept care a țesut în mod continuu căutarea noastră de a cunoaște. Desfășurarea învățăturilor occidentale este caracterizată, în primul rând, de dezvoltarea conceptului de materie și de întrebuițarea lui solidară cu metoda matematică. Doar în secolul al XX-lea s'a pus în mod serios în mințile fizicienilor chestiunea dacă un astfel de concept mai poate continua. Conceptul materialistic al realității a început o dată cu Grecii antici, care au crezut că există o substanță cosmică din care provin toate lucrurile. Procesul științei a fost, în consecință, acela de a cuceri prin descoperiri corespunzătoare matematicilor, ce procurau o metodă pentru a simboliza și a mânui ideile. S'a conceput, atunci, o substanță ultimă și necantitativă, care, prin multiplicare sau reorînduire, să poată duce la toate diferitele calități.

Mișcarea aceasta și-a găsit imboldul o dată cu primul om de știință sistematic, Aristotel, care a încercat să orânduiască și să clasifice întreaga ordine cosmică într'o ierarhie a substanțelor. Dar nici Aristotel, nici Plato, nici teologii din zilele mari ale speculațiilor teologice nu au fost în stare să scape de acea noțiune a unei realități fundamentale înțeleasă ca o masă inertă și producătoare de orânduirii formale și externe. Rezultatul teologic a fost o lume a naturii, depărtată și vrăjmașă valorilor morale și spirituale, o împărțire a realității între natural și supranatural, între

cosmos și Dumnezeu. Această idee teologică și-a găsit expresia cea mai grandioasă în *Divina Comedie* a lui Dante, unde întreaga creațiune se desfășoară în ordinea unei armonii desăvârșite, rotindu-se pe axa ei împrejurul marelui centru, el însuși nemișcat, sau împrejurul mării străluciri care este Dumnezeu. Puterea mișcătoare a acestui întreg este iubirea, care mișcă lumea și toate stelele. Niciodată o descriere literară nu a ajuns la asemenea înălțimi, iar strălucirea matematică a concepției lui Dante este vrednică și astăzi de un studiu răbdător și admirator.

În Renaștere, când interesul Occidentului a trecut dela teologie la știință, aceleași concepte formale, matematice și materiale din perioadele precedente au fost cărate în procedările științifice. Ușoara cucerire a minților omenești de către ipoteza nebulară nu a fost decât un ecou în domeniul naturalist a viziunii poetice a lui Dante. Iar în decursul ultimilor ani, Lordul Kelvin a mărturisit singur că el nu putea să înțeleagă în natură decât acele fragmente ale realității, pentru care era în stare a furniza diferite chipuri de modele mecanice. Să mi se îngăduie să atrag atenția că aceasta nu-i altceva decât existența vechiului dogmatism occidental care, deși pretindea că aduce multe foloase religiei și științei, s'a dovedit, în timpul din urmă, tocmai obstacolul principal al înaintării către noi concepte.

Omul mai că nu poate să se apropie de ordinea cosmică fără de vre-o metodă care să nu ducă la câteva rezultate, așa cum orice concept religios poartă cu sine și ceva bun. Dar nici o metodă singură sau nici un concept nu poate releva întregul adevărului. Întrebuințarea noilor idei este totdeauna izvor de neînțelegeri, tot așa cum este greu să dezbari cugetele omenești de viziuni îndelung necercetate.

După această introducere, să cercetăm ideile principale ale filosofiei Personalismului.

La început, am arătat că poziția de bază a personalismului constă în aceea că realitatea este, fundamental, o activitate creatoare, iar dat fiind că această activitate se manifestă ea însăși în corelație și armonie cu întreaga origine a naturii, ea este finalistă. Iar dacă este finalistă, aceasta înseamnă că este și personală.

Neobișnuitele corelații ale naturii pot fi ilustrate în nenumărate chipuri simple. Imi amintesc de un om din Massachusetts

care i-a construit cu mari cheltuieli o seră și a plantat castraveți. Rezultatul a fost o abundență de vițe și de flori, dar nici un singur castravete. Uitase de albine. Un argument privind chestiunea : ce era necesar mai întâi, castravetele sau albina, i-ar fi apărut la fel de lămuritor ca și discuțiunea dacă oul a fost mai întâi și apoi găina, sau contrariul. Intreaga economie fizică a anumitor flori se bazează pe presupuziția interfertilizării prin albine. Intreaga ordine cosmică, atât de intim corelată, cere o inteligență care în mod logic să lase la o parte posibilitatea șansei și să impuie prevedere și îndrumare în spre principiul creator al întregii vieți.

Aceasta, după cum veți vedea, se apropie foarte mult de afirmarea existenței lui Dumnezeu, și tocmai această afirmație constituie obiecția pe care ne-o aduc cu multă supărare și îndârjire oponenții noștri. Dar mi se îngăduie să cer cititorului să-și lase în suspensie, pentru un moment, părerea sa? Personalismului i se impută credința în existența unui Dumnezeu personal și, o dată cu aceasta, vi se cere să credeți că filosofia aceasta se gândește la un Dumnezeu după chipul unui boier bătrân, cu barbă lungă, șezând pe un nor și inspectând lumea pe care a creat-o de multă vreme și care, mai mult sau mai puțin, i-a scăpat de sub control. Personalistul nu susține însă un astfel de concept. El identifică pe Dumnezeu cu forța creatoare și dirijată de sine (*self-directing creative force*) și puțin îi pasă dacă preferați să o numiți Forță, Natură, Elan vital sau oricum altfel, atâta vreme cât păstrați în minte caracteristicile ei necesare, conștiința-de-sine și direcția-de-sine. A stabili acești factori în ordinea naturii înseamnă a asigura cele mai bune rațiuni pentru realitatea lui Dumnezeu, ca și pentru ideea că Dumnezeu este realitatea ultimă. Personalistul se gândește la lume, nu ca la ceva creat acum cinci mii sau acum douăzeci de milioane de ani înainte de Christos, ci mai curând la un necurmat proces de creațiune ce-și continuă drumul. Dumneata, eu și toate lucrurile datorim existența noastră momentană gândului creator al acestei Cauze Supreme, care, dacă și-ar lua, pentru o clipă, gândul dela noi, am înceta să existăm. Se adeverește, prin urmare, că « În El trăim noi, ne mișcăm și ne avem ființa », așa cum gândeau Grecii, și că universul nostru este atât de gîngăș coordonat, încât toate lucrurile au o astfel de semni-

ficație pentru Spiritul Divin, încât « nici o vrabie nu cade la pământ fără de știrea Tatălui tău ».

Unii se vor gândi să ne considere panteiști, dar vom scăpa ușor din acest laț. Imanența și transcendența au fost multă vreme socotite drept noțiuni contradictorii, când sunt mai curând complementare. Artistul este imanent în pictura sa prin tot ceea ce datorește pregătirii, educației, prejudcăților, iubirilor, visărilor și reacțiunilor sale față de viață. Nimeni altul nu ar fi putut picta tabloul, în afară de el însuși. Imanența sa strălucește acolo în totul, dar mai este și un fapt mai adânc. El transcende pictura sa și, dacă ar fi avut timp, el ar fi putut face încă un milion de picturi, realizând de fiecare dată picturi mai bune și dobândind o experiență mai bogată. Creativitatea sa înseamnă că el este deopotrivă imanent în opera sa și transcendent ei. În întregul domeniu al realității, există doar un singur punct în care imanența și transcendența se întâlnesc, și aceasta este personalitatea. Numai o persoană poate face ca trecutul și viitorul să trăiască în clipa prezentă, transcendând timpul, și tot numai o persoană poate combina în unitatea ei acești termeni contradictorii. Dacă există o finalitate evolutivă, atunci este nevoie de o Persoană Supremă. Astfel, Personalistul scapă de acuzația de a fi panteist.

Totodată, el scapă și de o lume împărțită între natural și supranatural. Este adevărat că el nu crede în nimeni, dacă minunea este, potrivit vechiului sens, o ruptură în ordinea naturală, dar, într'un sens superior, el crede că toate procesele și desfășurările naturii și chiar propria sa viață sunt minunate, întrucât înseamnă atârnare momentană de Voința supremă și creatoare. Astfel, întreaga natură devine o expresie a acestei activități suprem creatoare, iar naturalul și supranaturalul sunt unul și același lucru.

A trăi, așa dar, în acord cu natura înseamnă a trăi în acord cu Dumnezeu.

Orice activitate creatoare asemeni creațiunii artistice, descoperirii științifice, pătrunderii filosofice sau înțelegerii religioase, este manifestarea în om a spiritului creator al lui Dumnezeu, limitată doar de libertatea omului de a activ acontrar naturii și Voinței divine. Cineva poate să fie Creștin devotat și să recunoască binele în toate celelalte religii ca manifestări și revelații ale lui Dumnezeu, de vreme ce întregul bine purcede din El, ca un izvor inspirator.

Chiar acea activitate pe care am numit-o atom și care vedem acum că este, în primul rând, o expresie a forței, ar putea proveni de-a-dreptul din același izvor care creează și susține întregul și complicatul sistem de relații, precum și câmpul de activitate al celorlalte spirite libere și creatoare.

Ar fi neechitabil să părăsim acest subiect înainte de a menționa gândul ce ne este, poate, cel mai scump. Cititorii noștri materialişti așteaptă, poate, cu nerăbdare să întrebe dacă această supremă activitate creatoare nu este totodată și izvorul răului. Nu este ea deopotrivă Diavol și Dumnezeu?

Această întrebare își are desigur rostul, dar înainte de a încerca să răspund țin să profit de privilegiul yankeu de a pune și eu două întrebări. Prima întrebare adresată prietenilor noștri materialişti este: Cum explicați domniile voastre eroarea într'o lume care-și scrie ideile pe niște spirite goale și nelibere, adică în lumea mecanicistă? După aceasta voi întreba pe prietenul meu naturalist: Cum explici dumneata existența binelui, dacă natura este lipsită de el?

Lăsând pe prietenii noștri să se dumirească asupra întrebărilor puse, să căutăm dacă nu este vre-un dram de nădejde cu care să luminăm problema răului. Există răul natural, așa cum sunt catastrofele naturii, focul, potopul, cutremurele, moartea și altele. Dar mai este și răul moral ce pricinuește cele mai mari suferințe pe care le cunoaște lumea, dar față de care prietenii noștri materialişti rămân orbi.

Moartea, considerată ca cel mai rău dintre toate relele, ar putea să fie, dacă există viața viitoare, cel mai mare bine. Dacă viața este o școală, atunci nimeni nu poate vedea cum fără de moarte noile generații ar putea dobândi învățătura în deplină răspundere și expresie-de-sine. O bătrânețe nemuritoare ar stăvilii pentru totdeauna propășirea și descoperirile. Boala, epidemiile și chiar catastrofele naturale au fost precursorii necesari ai unei cunoașteri mai cuprinzătoare, un îndemn al spiritului de a descoperi preventive până ce într'o bună zi vom ajunge să stăpânim natura.

În ceea ce privește răul moral, acesta sălășluește în mâinile omului și mă încumet să prezic că atunci când omul se va lepăda de orice răutate pentru a îndrăgi binele, în tot universul nu va

mai rămâne nimic diavolesc. Aparent, cea mai mare putere creatoare se manifestă în îndeplinirea sau înfăptuirea unei lumi drepte. Dar dreptatea este cu neputință fără libertate, iar libertatea înseamnă puțința de a face rău. Dacă noi am fi fost buni pentrucă nu am putea face rău, nu am avea mai mult caracter moral decât fiarele din pustiu. Deoarece scopul suprem al creațiunii este clădirea unor noi ceruri și a unui nou pământ, unde să sălășluiască dreptatea, o astfel de lume nu poate fi creată decât prin cooperarea cu toate spiritele moral libere. Dumnezeu nu poate să impiețeze asupra libertății noastre pentru a construi o astfel de lume, căci fără libertate nu ar mai fi într'însa nici dreptate. Privilegiul nostru rămâne tocmai acela de a deveni conlucrători, co-creatori cu Dumnezeu în clădirea lumii morale.

Să revenim, acum, la problema de mai înainte, aceea a răului natural, căci acum există un motiv și mai puternic decât acela al efectului disciplinar al răului natural în societatea luată ca un întreg. Nimeni nu poate tolera suferința acelor pe care îi poate ajuta, dar când suferința se apropie de propria lui ușă, el o poate astfel primi, încât suferința să trezească în sine o simțire mai aleasă, o simpatie mai adâncă, o înălțare a caracterului moral. Ea poate descuia individului porțile expresiei-de-sine și ale realizării-de-sine, făcându-l să se refugieze la sânul Veșniciei și înflorindu-i cele mai mari daruri. Dante aproape că nu ar fi scris *Divina Comedie* fără de sfâșierile pricinuite de exilul său politic; Wagner nu ar fi conceput tensiunea Corului Pelerinilor fără de foame și de înfrângerea dintr'o țară depărtată; Divinul Ion nu ar fi fost martorul cerurilor deschise ale Revelației fără de caznele Patmosului. Răul este un mister, dar un mister prin a cărui întunecime omul poate ajunge la Dumnezeu. La urma urmelor, să pricepi armonia noastră cu ordinea eternă, să îngădui energiilor ei creatoare să se desfășure prin noi înșine, să constăți că Universul ni-e prieten și că ne putem încrede în el așa cum am putut să ne încredem în brațele mamei noastre, — aceasta este suprema descoperire pe care ne-o oferă viața.

Judecând realitatea, Personalistul vede această realitate primă și ultimă drept elementul din care este făcută întreaga viață. El crede în realitatea inteligenței. El crede că inteligența poate să fi descoperită în întregul curs al naturii. Iar în tăria acestor credințe

el caută soluțiuni pentru problemele sale de viață și nu este dezamăgit. Din pricină că vede realitatea ca un proces viu, relațional și creator, Personalistul caută mereu noi adevăruri pentru a lumina pe cele vechi și crede că « ochii nu au văzut, nici urechile nu au auzit, așisderea cum nu au pătruns încă în inima omului » gloriile adevărului triumfător ce i se va revela, nici stăpânirea naturii care odată și odată va fi a sa ¹⁾.

RALPH TYLER FLEWELLING

¹⁾ Autorul acestui studiu, scris anume pentru R. F. R., este directorul Școlii de Filosofie a Universității Southern California din Los Angeles, profesor de metafizică și conducător al revistei filosofice *The Personalist*. Reprezentant de seamă al filosofiei americane contemporane și însuflețitorul curentului de cugetare personalistă, pe care o definește aici, Profesorul Ralph Tyler Flewelling este, totodată, și un distins pedagog, facultatea sau « școala » de filosofie pe care o conduce fiind un centru de cooperare spirituală mondială, care, de o parte, invită ca profesori o seamă din somitățile europene, iar de alta, trimite mulți educatori și gânditori în China, făcând schimb de profesori și studenți între această țară și Statele-Unite. Instituția dela Los Angeles a devenit, grație eforturilor sale, un adevărat centru de gândire neo-scolastică, încercând să fie pentru timpul nostru și pentru America protestantă ceea ce au fost odinioară academiile teologice. Filosofia personalistă aici definită nu are decât foarte puțin în comun cu concepția personalistă dela noi, reprezentată de d. profesor C. Rădulescu-Motru, dar cu atât mai mult studiul de față se arată vrednic de interes la noi, fie pentru confruntare, fie pentru comparare cu ideologia românească.

CONCINA PRĂDATĂ

Prin ferestrele deschise se vede frunzișul nemișcat al teilor din stradă.

Salonul lung, cu pastelurile lui îngrămădite pe pereți, cu divanurile înviorate de lumina pernelor, se întâlnește cu întâia zi de primăvară.

Sylvia, întinsă pe sofa, cu capul sprijinit pe mână, ascultă, zâmbind invariabil, pe Mircea care povestește, agitându-și mâinile și râzând. Un braț al ei spânzură dăruit Laurei care, așezată pe covor, îi mângâie degetele fine.

Mircea pare fericit. Istorisește isprăvile lui din capitală. Repezindu-se la Iași pentru trei zile, în uniforma lui nouă de artillerist-teterist, zumzuie și freamătă ca un zmeu al cărui capăt de sfoară îl joacă din București o grămadă de femei zugrăvite. Vorbește, vorbește mereu, și, de câteori încheie o frază, râde cel dintâi.

Foarte bine: să vorbească, să distreze. Pentru asta l-am și adus aici.

Eu tac. Infundat în fotoliu, culeg pe picioarele mele căldura unui snop de raze solare și tac. Sunt amantul. Amantul doamnei Sylvia Vodiș. Amantul femeii tunse de pe sofa, cu capul palid de paj blond, cu ochi lungi albaștri, cu umeri largi și brațe cu lumini de chilibar.

Știu, e de mirat. Nu am decât 20 de ani. Minunea însă s'a înfăptuit, și acum mă simt nu se poate mai bine în jilțul meu de unde privesc pe Mircea cu oarecare milă și un pic de dispreț.

Bietul Mircea e încă în faza cocotelor.

— Mița Șampanie, afirmă el liric, e foarte interesantă. E *baudelaireiană*. Toți nasturii rufelor ei au un cap de mort, încrustat. Absolut toți nasturii. E un stil morbid.

— Foarte morbid, îl încurajează Sylvia, accentuându-și abia surâsul.

— ... Am auzit că o chiamă Șampanie, adaogă ea, pentrucă în orgiile d-voastră i se varsă șampanie . . pe corp . . nu . . în corp . .

— O, Sylvia, protestează Laura tresărind.

— Pudica, pudica Cozonac! murmură ironic Sylvia, mângâind bucele roșietice ale femeii de pe covor.

Laura — între prietene: Cozonac — râde, înclinându-și și ridicându-și trunchiul bogat. Când isprăvește de bătut metanii, îl întreabă pe Mircea:

— Și asta nu-i face rău domnișoarei Mița?

Mircea își mușcă buzele, iritat. Femeile măritate, constată el nu pentru întâia oară, nu-și pot imagina o curtezană decât în funcțiunea ei sexuală — reprezentată prin acte absurde și monstruoase, care le stârnesc curiozitatea. Pentru el Mița Șampanie însemna un șirag de nopți petrecute lângă o femeie palidă și fină care îl implora să o ducă câteva zile la țară. Din lipsă de bani, din lene, nu-i putuse satisface dorința.

— Asta nu ar fi nimic, răspunde el cu ciudă, hotărît să o scandalizeze pe Sylvia. (Unul din riturile bandei noastre consistă în terorizarea burghezilor). Să vă spui eu: Mița doarme în pat cu un pui de crocodil — de doi ani — pe care l-a orbit într'o oră de delir. Micul desmățat e dresat de ea . .

— O, o, o, îl oprește Sylvia, cu același ton cu care am auzit-o domolindu-și calul când o ia razna la Copou.

Laura examinează pe Mircea cu bunăvoință:

— Copilul acesta trebuie cumițit . .

— Nu vrei să te ocupi tu de el? întreabă Sylvia cu voce dulce.

Laura îl măsoară cu ochii, apoi își privește zâmbind vârful picioarelor întinse pe covor. Mircea simte o undă de voluptate înfiorându-l, apoi râde mai mult decât ar trebui.

O apropiere Mircea-Laura, gândesc eu, ar fi de dorit. Mircea ar ieși astfel din cercul umilitor al cocotelor. Pe lângă aceasta, Mircea, prietenul meu cel mai bun, s'ar fixa și el în salonul Sylviei lângă care eu, de bună seamă, îmi voi petrece viața. Pe furiș, ating cu degetul piciorul de lemn al fotoliului, făcând urări ca ziua aceasta de 20 Martie 1910, în care mă simt pe deplin fericit, să nu se desmintă niciodată.

Mircea continuă să vorbească; de astădată de câte ori râsul său izbucnește, este urmat de râsul risipit al Laurei care din ce în ce își comprimă mișcările, lipindu-și spatele de sofa; dar o simt vibrând, chiar când stă nemișcată, ca un motor sub presiune ale cărui forțe converg spre tânărul artilerist.

Mâna Sylviei a părăsit părul Laurei, așezându-se pe mâna mea. Nu mă mângâie, ci stă inertă, ușoară, ca o frunză adusă de întâmplare. Ochii albaștri, larg deschiși, privesc dansatoarea de gips din fundul salonului. În trăsăturile feței de paj s'a strecurat ceva aspru. Sunt sigur că în momentul acesta nu ascultă ce vorbim. Caut să descifrez: supărare, grijă, oboseală? Mircea, cu istoriile lui de chefuri bucureștene, cu lăudăroșeniile lui naive, nu putea să nu jignească gustul delicat al Sylviei.

Privesc pendula de pe cămin, un ceas vechi încadrat într'un stup de bronz cu acoperișul țuguiat, pe care a încremenit un zbor de albine fin cizelate. Sunt patru și jumătate. Respir. La cinci pleacă expresul spre București.

Ridic un deget, uitându-mă la Mircea: trenul!

Cu tactul său obișnuit Mircea protestează: « De aici până la gară numai cinci minute, cu birja ».

Mă încrunt. În sfârșit, Mircea se scoală, sărută mâinile doamnelor, iese cu mine în vestibul.

— Ce e?

— Sylvia are migrenă. Cred că are nevoie de liniște.

— Ți-a spus?

— O cunos eu... Ascultă: cu Laura o să meargă.

— Crezi? se înveselește el.

— Caută să te întorci cât mai repede la Iași.

— Da... Păcat că e cam grasă.

— Ce are a face... N'ai să-ți petreci viața cu cocotele. Laura e o femeie măritată.

Mircea tace, fascinat de cuvintele magice.

— Vii? mă întreabă.

— Ascultă... nu pot veni la gară.

Mircea stă, legănându-și chipiul în mână, uitându-se la mine cu neîncredere. Totdeauna ne-am dus la gară unul pe altul. Ar vrea să zică ceva.

— Atunci, la revedere... Imi strânge mâna, privindu-mă o clipă cu un surâs stângaci; pleacă.

Imi pare rău. Nu puteam însă face altfel. Timpul petrecut lângă Sylvia e mărginit: două-trei, câteodată șase ceasuri pe zi. A sustrage o clipă din aceste ore în favoarea orișicui mi s'ar părea o fărădelege. De altfel, plăcerea de a revedea imediat pe Sylvia alungă din conștiința mea orice umbră de regret.

Intrând în salon, am impresia că cele două femei au întrerupt o conversațiune; Laura, puțin roșie, și-a lipit fruntea de brațul Sylviei care o privește cu curiozitate și cu oarecare melancolie.

— Fericită ești tu, murmură Sylvia.

— Mărturisește că e foarte drăguț...

— Mircea e un copil.

Se hotăra destinul lui Mircea. Intervin:

— E mai mare cu un an decât mine.

— Și tu ești un copil, spune încet Sylvia.

Sylvia fără îndoială glumește. Eu copil?

— Cum poți trece tu dela unul la altul, se miră Sylvia, invidioasă parcă. Mic animal...

— Sunt un mic animal, se alintă Laura cu glas prefăcut, înfundându-și fața în brațul de chihlibar. Tu ești deșteaptă... mult mai deșteaptă ca mine...și trebuie să mă ierți... și dacă te superi, îi fac vânt lui Mircea cât colo... eu sunt fata ta ascultătoare...

Femeia aceasta sculptată din belșug, cu sumedenie de rotunzimi ce întind să plesnească satinul rochiei, se declară copilul Sylviei, care e cu cinci ani mai tânără decât dânsa. Nu e pentru întâia oară când asist la crizele ei de umilință, în care citesc, pe lângă o doză inalterabilă de copilărie, semnul unei adorațiuni de roabă. Iubirea Laurei pentru femeia frumoasă pe care o știu pândită de reavoința provincială îmi dă o senzațiune de securitate. Măcar e cineva care nu o dușmănește.

— Vrea să zică, spui că Mircea o să se întoarcă repede? mă întreabă Laura.

Sunt oarecum surprins. Până acum câteva zile, Laura pretindea că avea un sentiment — nefericit — pentru mine. Bănuisem, e drept, că sentimentul devenise o simplă expresiune verbală, de care se servea Laura pentru a arăta cu câtă ușurință știa să se sacrifice

dânsa pentru prietena ei. Cu astfel de subterfugii izbutea ea, din când în când, să aducă o prețioasă lucire de duioșie în ochii scânteietori ai Sylviei.

— E adevărat că sunt mai mare decât Mircea, spune Laura ca pentru sine. Dar dacă-i vorba de vârstă, și tu și Sylvia...

Alăturarea perechii Laura-Mircea cu perechea Eu-Sylvia mă jignește. Sylvia și cu mine suntem în afară de comparații. Mă răzbun:

— Sylvia are, mi se pare, cinci ani mai puțin ca tine.

— Ți-a spus ea? tresare Laura. Sylvio!

Cu capul răsturnat în perne, Sylvia călătorește iarăși.

— N'auzi? Unde ești?

— Nicăieri.

Vocea ei obosită ne surprinde.

— Nu te simți bine? întreb.

Sylvia nu răspunde. Ochii ei rămân nemișcați, vacanți. O suferință tainică sculptează trăsăturile ei fine, modelându-le într'o mască dură de porțelan.

Sunt îngrijat. Mă apropiu de sofa, îi iau mâna...

— Ești foarte drăguț... murmură Sylvia.

— Te-a supărat ceva? întreabă Laura.

— Mă plictisesc.

Tresar. Atâta oboseală în cele două cuvinte. Tocmai azi...

— Tu nu poți înțelege, răspunde ea gândurilor mele. Imi atinge mâna, cu blândețe.

— Ai tu ceva, persistă Laura.

— Nimic... «*Ma chair est triste et j'ai lu tous les livres*».

Versul s'a ițit ca un șarpe.

Simt că ceva neașteptat, strident, amenință perfecțiunea zilei de astăzi. Nu caut să aflu ce noi clevetiri au întristat pe Sylvia. Imi dau seama că suferința ei pornește de aiurea, din adâncurile sufletului ei zăhăit; cu gura întredeschisă, cu pumnii strânși ea luptă cu un demon nevăzut; în răstimpuri întoarce spre mine, spre Laura o privire de asfixiată. Din stradă se aude uruiul trăsurilor și zgomotul ritmat al copitelor pe asfalt.

Atât Laura cât și eu tăcem. Ce poți spune cuiwa care se plictisește?

Sunt revoltat ca de o nedreptate ce mi se face.

Un răs detunător îmi sperie gândurile. Ușa dela vestibul s'a deschis larg, lăsând loc siluetei uriașe a lui George Vodiș.

— Aduc lume, strigă el.

Se dă în lături împingând în fața lui un om tânăr, blond, grăsuliu, cu pielea roză, cu un început de burtă comprimată de un veston elegant.

— Îți prezint pe amicul meu Nicușor Matei, se adresează Vodiș soției sale.

Sărmana Sylvia, gândesc eu. Asta îi lipsea.

Pe Matei îl cunoscusem în liceu, unde relațiunile noastre se mărginiseră la admirațiunea pe care eu — *Kinderul* — o purtam elevului din clasa a șaptea, cu motocicletă și chipiu turtit împotriva regulamentului. Apoi îl văzui tot mai rar. Matei se instalase la București, unde își cumpăraseră un automobil și își adăogase încă un t, devenind Mattei. Se ruinase pe jumătate, crezând că își creează o reputațiune de destrăbălat, și izbutind a-și crea doar una de imbecil.

Sylvia se ridică într'un cot, intinzând mâna noului venit. Obiceiul ei de a primi lumea, întinsă pe divan, deslănțuise de mult criticile provinciei. Dar Sylvia deși ținea să fie considerată, era incapabilă să renunțe la maniile ei.

— Are un plan grandios, anunță Vodiș ironic, cu vocea lui leneșă. Vrea să organizeze curse de automobile la Iași. Ce ziceți?

Zic că Vodiș e un nătărău. E însurat de șase ani și nu-și cunoaște nevasta. Intru cât cursele de automobil ar putea-o interesa pe Sylvia?

— Minunat, exclamă d-na Vodiș. Automobilismul m'a pasionat totdeauna.

— ... Am fi fericiți... concursul d-voastră... recită Matei, înclinându-se.

— Natural că vă dau concursul. E o cursă de amatori?

Sylvia se însuflețește, surâde, se întinde spre aducătorul de noutăți. Iși ia vocea de zile mari, vocea « Sarah Bernard », târând cuvintele prelung ca pe un flaut.

Ar trebui totuși să mă obișnuesc cu ceea ce numesc eu manierele electorale ale Sylviei. La fel cu un candidat parlamentar, Sylvia știe să devină farmec și grație pentru insul cel mai me-

diocru. Nevoia aceasta a ei de cucerire fără alegere mă irita de fiecare dată, și deseori stârnea gelozia mea promptă.

De Nicușor nu pot fi gelos. Rotofeiul acesta bucălat, pomădat, lustruit, cu batista uriașă revărsată pe piept, nu mi-l puteam închipui iubit de femei, și, în nici un caz, de Sylvia. Amărăciunea mea vine din altă cauză. Mi-am amintit de o Sylvie întinsă pe sofa, ridicând spre mine — adus pentru întâia oară în salonul ei — aceeași figură însuflețită de curiozitate, de bună dispoziție, de simpatie pe care o oferă acum lui Nicușor. E aproape un an de atunci. Ghencea mă adusese aproape cu sila pentru a mă prezenta femeii pe care o iubea cu un romantism discret și fără speranță. Hotărîsem de înainte să speriu pe d-na Vodiș, potrivit riturilor bandei noastre al cărei crez nihilist implica, între altele, scandalizarea societății. Ne atingeam scopul recurgând la anarhice grupări de imagini, menite să exaspereze nevoia de logică omenească. Abia așezat în fața stăpânei casei, am început să-i vorbesc cu volubilitate despre interesul de a planta locotenenți (câte trei) pe nasul statuei lui Kogălniceanu sau, la nevoie, pe spatele Melancoliei, căci Melancolia are spate, dovadă: nucii n'au nuci? etcaetera... Sylvia, zâmbind ușor, mă privea cu atențiune. Ochii ei nu aveau obișnuita impersonalitate de smalt a ochilor albaștri. Albastrul lor era neconținut irizat de unde fosforescente, pornite din adâncuri. Din când în când, murmură: foarte interesant... Iar eu nu mă simțeam la largul meu. Oamenii cărora le servisem până atunci asemenea discursuri, sau treceau imediat în stare de furie (ceea ce era delicios), sau își ascuțeau nasul, își strângeau buzele privindu-ne sever și întrebându-ne cu o voce plină de dispreț: Vă credeți spirituali? — Da, răspundeam noi în cor. Și continuam. În sfârșit mai erau alții — pentru noi oamenii subțiri — care ne admirau și ne rugau să repetăm.

Sylvia însă mă lăsase să vorbesc; când mă oprii, mă întrebă:

— Asta e tot?

— Mai am, răspunsei cu ciudă.

Sub privirea neclintită a Sylviei, discursul meu poticnea, se peticea, recurgea la calambur. Tăcui.

Sylvia nu insistă asupra victoriei. Se interesă despre gusturile mele literare, iar eu îmi dădui deodată seama că de cinci

minute răspundeam omenește, fără cel mai mic paradox, ceea ce însemna o adevărată trădare față de bandă. Peste un sfert de oră, căzusem în galanterie și platitudine:

— Semănați cu Ventura, spusei, bineînțețeles mai frumoasă. Sunt sigur că ați fi mai bine ca ea în « Marșul Nupțial ». S'ar putea de altfel juca aici.

Sylvia declară imediat că e capabilă să organizeze în salonul ei o reprezentație ireproșabilă, afirmând cu însuflețire că totdeauna o pasionase teatrul, tot așa precum în acest moment declară lui Nicușor...

Tresar. Un clește îmi strânge umărul. Sunt degetele enorme ale lui George Vodiș.

— Ei, filozofule, când vii la vânătoare la Cluceni?

— O să vin eu...

— Nu vrei să te miști din Iași, hai? Numai un lucru îți spui: să nu te mai apuci să aranjezi reprezentații de teatru în casa mea, că... îl vezi?

Sunt surprins de mărimea pumnului pe care Vodiș l-a așezat sub nasul meu. Atât de mare? Este cu puțință?

— Nu-l speria, George, strigă Sylvia, maternă. Ți-am spus să nu-l mai sperii. Vrei să nu mai vie aici?

Sylvia se înșeală. Soțul ei nu mă sperie. Pumnul său este, fără îndoială, îngrozitor, dar e un risc pe care a trebuit să-l admit din ziua când am devenit amantul femeii acestui gigant ars de soare. Sentimentele pe care mi le inspira George Vodiș sunt altele. Adeseori, când îmi arată oarecare simpatie, ca acum când râde cu poftă, scuturându-mă de umeri, simt un elan de prietenie și de încredere care, dacă l-aș asculta, m'ar face să înlătur orice înșelătorie dintre noi, să sărut pe Sylvia în fața lui, și să-l asigur că nu-l consider câtuși de puțin ridicol. Alte dăți am impresiunea certă că Vodiș bănuiește misterul nostru și că din lene sau indiferență preferă să nu-l adâncească. Această versiune se acordă cu faptul că Vodiș nu-și iubea și nici nu-și iubise vreodată soția cu care se căsătorise pentru un motiv copilăresc. Acum șapte ani, Vodiș fusese îndrăgostit de frumoasa d-ră Mirescu, fata cea mai sărbătorită din București, care refuză să-l ia de bărbat. Refuzul păru surprinzător, Vodiș fiind om frumos, bogat și purtător de nume domnesc. Pentru a se consola, Vodiș făcu o călătorie

la Paris unde cunoscuse pe Sylvia Letea, pe atunci de curând divorțată de întâiul ei soț, un diplomat belgian. Mistuit de ciudă, Vodiș constată cu deliciu că plăcuse unei femei incontestabil mai elegantă și mai spirituală decât d-ra Mirescu. Încă din ziua în care îi făcuse cunoștința la curse la Auteuil și remarcase privirile îndreptate spre dânsa, Vodiș hotărî de a face tot posibilul să se întoarcă la București cu Sylvia. Deși ea l-ar fi acceptat pe Vodiș ca amant la Paris — unde străinele se simt deslegate ca prin farmec de legile sociale și morale de acasă — dânsa nu ar fi primit să se găsească în aceeași calitate în România. Pe de altă parte Sylvia — a cărei mică moștenire părintească era pe sfârșite — începea să fie încolțită de griji materiale; ar fi preferat totuși să nu se întoarcă la București unde avusese o adolescență tristă și unde n'o aștepta nimeni de când îi murise părinții. Pentru a putea rămânea la Paris, se decisese să muncească, și poate teatrul, croitoria sau dactilografia i-ar fi asigurat viața acolo ca atâtor altora. Se vede însă că un rest de atavism oriental persista în caracterul ei independent și voluntar, deoarece se lăsă atrasă de perspectiva unei vieți comode în Moldova. Vodiș îi plăcea de altfel — « George mă transformase, trezea în mine ceva copilăresc, umil », îmi spusese dânsa — și acceptându-l să-l ia de bărbat nădăjduia poate un reînceput de viață.

Pentru Vodiș căsătoria aceasta avea o rațiune precisă, reprezentată printr'o imagine: momentul când alături de Sylvia, făcându-și apariția pe câmpul de curse dela Băneasa, se va întâlni față în față cu d-ra Mirescu. Întreg viitorul lui Vodiș se instala în acest moment, refuzând să înainteze; ca și cum pentru eternitate d-ra Mirescu urma să se chinuiască la Băneasa sub privirea victorioasă a fostului ei pretendent. Specularea imaginii îi dădea lui Vodiș o beție ușoară, amețitoare, făcându-l să aștepte data căsătoriei cu nerăbdarea unui logodnic amoretat. Din diverse cauze, nunta însă nu avu loc — la Paris — decât peste trei luni, urmate de alte două destinate unei călătorii în Algeria. D-ra Mirescu murise între timp la București de febră tifoidă. Vodiș, la întoarcerea sa în țară, înciudat de această ultimă perfidie a îngâmfatei, căută iarăși o consolare; de astă dată nu Sylvia putea să-l consoleze, căci pentru el strălucirea ei se stinse din clipa ce nu mai putea fi folosită în răzburarea mult visată;

se ocupă deci de alte femei, în general de plebeie, continuând a păstra pentru calitățile Sylviei o stimă asemănătoare cu a wagnerienilor de principiu care preferă să se ducă la operetă.

Despre răceala lui Vodiș, Sylvia îmi vorbise adeseori cu amărăciune, lăsându-mă să înțeleg că, în mare parte, lui îi incumba vina de a-l fi înșelat; nu-i dădusem însă crezare, deoarece realitatea lui Vodiș, secundată de realitatea provinciei — despuiate de poezia ametelei dela Paris — mi se păreau suficiente pentru a-mi explica gestul Sylviei.

Sylvia nu mi se dăduse din iubire, o recunoștea singură. La început, mă folosea pentru organizarea unei reprezentațiuni teatrale în salonul ei. Eu mă mărgineam să plimb priviri cleioase pe părul ei neted, pe șoldurile ei strâmte, pe picioarele ei nervoase. Timiditatea mea orgolioasă, neastâmpărul Sylviei, mergeau pe două paralele, fără să ne apropie. Intervențiunea Laurei, stângace și sensuală, ne dădu brânci. Era în cursul repetițiilor piesei. La sfârșitul actului al doilea, trebuia să o iau în brațe pe Laura, simulând un sărut prelungit. Intr'o după amiază, Laura își apăsă brusc buzele pe gura mea. După o clipă de surpriză, o bucurie năvalnică mă cuprinse. Bineveniți fiți săni, rotunzimi, coapse ample! Simțeam că aduceau o notă necesară în atmosfera saturată de literatură. Instinctul mă povățuia să nu întârziu de a da în vileag declarațiunea Laurei. Taina nu ar fi putut de altfel fi păstrată mult timp, deoarece Laura, pose-soare a unui mister erotic, atrăgea atenția, frământându-se, chihotind pe furiș, ca și cum ar fi voit să ascundă chinurile unei mâni nevăzute ce o gâdilea. Deci, într'una din după amiezile următoare, pe când Laura se folosea iarăși de scena sărutului, în focul îmbrățișării, făcui să oscileze capetele noastre astfel ca să cadă în plin sub ochii Sylviei. Până ce terminarăm ultimul act, Sylvia nu ne spuse nimic, jucându-și rolul cu vioiciune și ocupându-se cu zelul obișnuit de mersul repetiției. Când vrui să plec, o dată cu ceilalți interpreți, Sylvia mă reținu. Rămăseserăm numai noi doi și Laura. Sylvia se uita la mine ca și cum m'ar fi văzut întâia oară. Aprinse o țigară cu gesturi măsurate, trase un fum, apoi întrebă pe Laura cu seriozitate:

— Sărută bine?

— Vrea să zică ai văzut? isbucni Laura fericită de a putea vorbi.

— Cred că a văzut toată lumea, răspunse liniștit Sylvia. Te-am întrebat: sărută bine?

— Asta nu e treaba ta.

— E ceea ce vom vedea.

Sylvia își puse țigara în scrumieră și apropiindu-se de mine, întinse un braț pe după gâtul meu. Fericirea de a o simți lipită de mine și de a o săruta se împletea pentru mine cu emoția ascuțită a unui examen.

Când Sylvia se desprinsese, mâna ei rămase pe brațul meu cu un gest apăsător de proprietar.

A doua zi, Laura sosind înaintea orei repetiției, ne găsi pe amândoi întinși pe sofa. Laura se înroși, scânci, plângându-se că servise să «încălzească supa pentru prietena sa». «De ce nu lași băiatul în pace... Măcar de-ai fi amoretată, aș înțelege... dar așa, numai să-l chinuești... Eu îl iubesc...». Sylvia o lăsă câțva timp să miaune, apoi se sculă și îi puse mâna pe umăr; Laura tăcu ca un pahar care, ținând în urma unei lovituri, este atins de cineva.

— Ai sfârșit, Cozonac? Bine. Pe Vlad îl păstrez eu.

În sufletul Laurei nu era loc pentru sentimente nefericite. Supărarea ei ținu un sfert de ceas, apoi declară că se sacrifică și de astă dată. Nu era întâia oară când făcea aluzii la un trecut comun; îmi făgăduii să cer lămuriri Laurei când ne vom găsi singuri.

În aceeași noapte, Sylvia mă primi în camera ei de culcare. George plecase la Cluceni de câteva zile. Înainte de a intra în casă, trebuia să traversez o curte mică în care dezghețul lăsase băltoage. Deși semnul convenit — o lampă aprinsă la un geam — apăruse de mult, așteptai până ce strada fu pustie. Ușa dela intrare, precum și celelalte, erau întredeschise; mă strecurai ca o umbră. Sylvia mă aștepta cu capul în mâni, împietrită pe divanul din salon.

— Nu pari grăbit, murmură ea.

Îi explicai teama de a nu fi fost zărit de cineva.

Sylvia făcu un gest de indiferență. Știa că servitorii se culcaseră.

Precauțiunile luate de Sylvia erau insuficiente și elementare; a calcula cu meticulozitate zile întregi cu scopul de a exclude orice posibilitate de risc, i se părea umilitor, meschin și mai ales plicticos.

După ceasul petrecut în umezeala din stradă, salonul Sylviei mă învăluia în lumina lui molcomă. Prezența mea lângă d-na Vodiș, după miezul nopții, mi se părea miraculoasă. Ii spusei Sylviei că noi eram singurii fericiți în Iași roși de vânturi, de ploii și de urât. Ii spusei multe. Lirismul meu era sincer și îl judecam potrivit cu împrejurările. Pe când vorbeam, Sylvia, cu un joc neobservat al picioarelor, își scoase pantofii. Abia atunci văzui că nu avea ciorapi.

Intinsei mâna pentru a atinge lampa de pe mesuță. Gestul meu era dictat de amintirea pudoarei femeilor de varieteu. Pe când învârteam butonul electric, avui timpul să zăresc mirarea ironică din ochii albaștri.

Anul care urmă fu umplut de svelta goliciune a Sylviei. Privind în urmă, șiragul de zile mi se prezintă într'un tablou futurist al cărui centru e luminat de trupul șui al iubitei; în jurul imaginii forfotesc pe un plan secund o mulțime de schițe rapide: eu, pândind, într'o cârciumă vecină, plecarea lui Vodiș de acasă; eu, plecând în plin examen dela Universitate, socotind că nu face, așteptându-mi rândul, să pierd o după amiază cu Sylvia; eu, ducându-mă grăbit la întâlnire, oprit în stradă de un foarte bătrân unchi din Fălticeni « ehei, tu ești baiatul lui Ștefan? » — « Nu », răspund scurt, gonind înainte; eu, în zorii zilei, îmbrăcându-mă repede în salonul friguros al Sylviei, pentru a nu fi surprins de slugi; eu, pe jumătate dezbrăcat, întins pe balconul plin de zăpadă din spre stradă, în timp ce Vodiș întors pe neașteptate dela vânătoare, povestește și râde de tremură geamurile.

Sylvia, Sylvia. Zilele veneau peste cap, confundându-se ca niște cărți de joc cu o imagine unică. Nu mai dam de loc pe la Universitate. Repetițiile teatrale mergeau bine. Struniți de Sylvia, ne sileam cu toții: Ghencea, eu, Laura și d-ra Olaru care imita cu exactitate vocea și atitudinile d-nei Vodiș. Reprezentația trezi curiozitatea Iașului. Spectacolul fu urmărit cu interes, admirațiune și reavoință. Marele succes obținut de Sylvia nu îi adusese însă plăcerea la care mă așteptam; de câteva zile proiectul organizării unui spital filantropic la Iași îi agățase atenția.

... O senzațiune de răcoare mă face să remarc dispariția razelor ce-mi încălzeau picioarele. Sylvia vorbește mereu automobilistului. Și eu nu o să stau ca un idiot să depăn amintiri în fotoliu.

... O persoană interesantă ca dumneata, se adresează ea cu cochetă ironie lui Nicușor, nu știi în legătură cu ce.

Dacă este în salon o persoană interesantă, sunt eu. Și nu admit să fiu luat peste picior.

Privesc ceasul de pe cămin. Dau — în gând — un termen de trei minute Sylviei, ca să mă privească.

... Încă două minute, ca să fie cinci.

Au trecut. Mă scol, salut cu ură pe stăpâna casei care îmi surâde — plec.

Am eu unde să mă duc. Mă duc la Vornicel. Cunoștință dela băi. De când a fost transferat dela București la Tribunalul din Iași, n'am fost la el. I-am făgăduit de mult o vizită. Azi dimineața l-am întâlnit din întâmplare în Sărărie, unde aveam treabă. Nu cunoșteam mahalaua și mă rătăcisem. Pe o stradelă lăturalnică, zării cu mirare pe Vornicel mergând cu un pas de preumblare. Din când în când, arunca priviri spre căsuțele sărace, spre curțile cu liliaci, sau își da capul pe spate privind spre soare. Imi surâse de departe.

— Ce faci aici? îl întrebai.

Vornicel termină mai întâi de descris cu pălăria sa de păslă un larg salut teatral și ironic. (Poate spre a-mi atrage atenția că eu nu îmi urnisem pălăria de pe cap).

— Ce să fac? Speram să te întâlnesc.

Absurditatea acestei afirmațiuni — Sărăria nu este un loc de preumblare — nu mă uimi peste măsură. Știam că era efectul unei deformațiuni profesionale. Vornicel — muieratic pătimaș — își făurise un fel de a vorbi pe înțelesul femeilor. Fără îndoială el voise să-mi spuie: Sunt bucuros că te întâlnesc. Obiceiul însă îi aduse pe limbă cuvintele vocabularului său amoros. Și e probabil că dacă în locul meu s'ar fi găsit în acea clipă o cunoștință feminină a lui Vornicel — rătăcită în Sărărie — minciuna sfruntată a fantelui nu i-ar fi displăcut.

— Nu vrei să vii pe la mine... evident, nu e distractivă tovărășia unui urs bătrân.

— Bătrân?

Vornicel clătină din cap cu amărăciune.

— ... Ieri a fost ziua mea. Știi câți ani am împlinit? Știi? Spune... Dar la naiba lucrurile triste. Prefer să-ți încredințez

că ieri a fost la mine o femeie — cineva foarte bine — un an mă ținuse pe jărat. . . . In ciuda părului meu alb, m'am simțit fericit ca un licean.

Dacă părul său nu era alb — precum din cochetărie afirma Vornicel — totuși începuse să încărunțească. Anumite date mă fac să cred că Vornicel a trecut de patruzeci de ani. Structura sa fizică aparține unui tip de român care tinde să dispară în generația noastră. O cucoană care l-a cunoscut la un bal mi-a spus: Am impresia că am dansat cu un stejar. Aprecieri ce nu se refera atât la inaptitudinile coregrafice ale lui Vornicel, cât la trupul său trainic, drept, puternic.

Pe când îmi vorbea, ochii săi mici, sfredelitori se ținiră o clipă spre capătul străzii.

— A venit, șopti el. Nu te mișca. Când vii la mine? . . . Te aștept. Ai să vezi femei frumoase . . . Șterge-o . . . Să te uiți cum își mlădie șoldul.

Plecând, mă uitai pe furiș spre femeia care se apropia pe trotuarul vecin. Era tânără, bine făcută; o mână sprijinită pe șold și ceva țațoș în mers arătau că mahalaua Sărării îi era un cadru natural. N'avui timpul să observ cum își mlădia șoldul sau poate n'aveam ochii lui Vornicel care cu repeziciune descopereau tuturor femeilor o trăsătură de sensualitate.

. . . Probabil o voi găsi la Vornicel, îmi spun, traversând repede strada Carol de frica cunoscuților fără treabă care te opresc în drum. N'o să-mi facă rău să vorbesc cu o femeie nouă.

In orice caz, n'o să-mi facă rău să-l văd pe Vornicel. Iată unul care niciodată n'a iubit. Am alți prieteni care vorbesc cu cinism despre femei; fiecare din ei a fost sau este îndrăgostit. Vornicel însă simt că trăiește iremediabil în afară de dragoste.

Trec prin fața casei cu castani din strada Română . . . Când eram mic, pe aici era drumul meu zilnic spre școala primară. Anemica Frăulein mă întovărășea. Toamna trotuarul era plin de castane . . . Acum au înfrunzit toți copacii . . . E drept, suntem în Martie . . . Dacă stau toată ziua la Sylvia, nu mai știu nimic.

Ce-a vrut să spuie cu versul ei? Tristă . . . obosită . . . fiindcă a iubit prea mult? Atunci a avut mulți amanți . . . de sigur mai mulți decât mi-a spus?

Sunt de câteva clipe în fața ușii pe care e țintuită o carte de vizită: Petre Vornicel. Nu sun, fiindcă aş vrea mai întâi să găsesc un răspuns precis întrebării din urmă. Dar ușa se crapă încet și un tânăr bălai, scund, îmbrăcat rusește, se înclină.

— Intrați, vă rog... Domnul v'a văzut dela fereastră.

O candelă medievală de piatră, atârnată cu lanțuri de plafon, aruncă lumini vagi de-a-lungul coridorului încărcat cu tot soiul de mobile, ca în ajunul unei mutări.

Intru într'o cameră spațioasă, pavoazată ca un balcon de zece Mai. Flori, fotografiile, draperii multicolore, broderii de aur îmi fură privirea din toate părțile. O șuviță de fum se înalță din o cupă cărămizie, răspândind miros de tămâie. Mascat puțin de un paravan japonez, se ghicește în fund un divan-alcov ocrotit de un baldachin roșu. Pe pereți, pe mobile, spânzură nenumărate șiraguri de chihlibar, de jad, de agate, de ivoriu...

— Bine-ai venit.

Vornicel, în picioare, lângă fereastră, îmi face un semn cu mâna. Mă apropii nedumerit.

— Lipește-te de zid, șoptește el repede. Să nu te vază catârul.

Pitindu-mă îndărătul lui Vornicel, mă uit pe geam. Pe trotuarul din față o femeie înaltă, voalată, elegant îmbrăcată, privește spre Vornicel. Apoi pornește brusc, face câțiva pași, se întoarce, se oprește din nou privind cu atenție un punct al asfaltului.

— Catâr, catâr, murmură Vornicel, mușcându-și buzele de enervare.

— Nu vrea să vie? întreb.

Femeia din stradă și Vornicel joacă o pantomimă ciudată. Necunoscuta își împreună mâinile, se cocoșește, se strânge, se pitește, frământându-se pe un rug nevăzut. Apare un trecător; doamna zbughește deodată într'un pas de preumblare cadentat, afectând un mers natural care însă, fără îndoială, nu e mersul său obișnuit. Apoi revine și se postează în fața ferestrei. Vornicel țintește spre pământ un arătător poruncitor.

Cu mișcări rezezi de automat, doamna și-a întors capul spre stânga, spre dreapta, se lasă brusc pe un genunchi ca un cal savant, se ridică imediat și traversează strada în goană.

— Vine aici? întreb eu.

Vornicel e roșu la față. Totuși surăde.

— Vine, vine... O s'o învăț eu...

— Mă duc atunci... Nu vreau...

— Nici gând. O să stai aici. Țin să fii prezent. Ca s'o umilesc. Nu te las.

Aud bătând în ușă. Mă întreb dacă nu m'aș putea refugia în camera alăturată, dar ușa e dată în lături cu putere. Văzându-mă, femeia s'a oprit pe prag.

Voaleta e ridicată. Doi ochi mari negri accentuează paloarea figurii. Mă muncesc să-mi amintesc un nume.

Vornicel își scoate tabachera, ia o țigară. Privirea sa însă, la fel cu a împlânzitorilor, nu părăsește o clipă ochii sumbri.

— De ce ați venit? întrebă el.

Cineva, din coridor, a închis ușa lăsată deschisă și femeia tresare.

Vornicel face câțiva pași, apoi mă ia de braț.

— Vă prezint pe prietenul meu Vlad.

Numele femeii nu este pronunțat, dar mi-a revenit deodată: «Tante Luiza». Imagini vechi îmi dau busna în minte: La vie la Vlădeni, acum șase-șapte ani... O femeie luxoasă, frumoasă, guralivă, venită din București pentru câteva zile... Ni se spuse s'o chemăm «tante» fiindcă era o prietenă a familiei... Noi băieții o priveam cu jind și ticluim visuri absurde...

Luiza Bontescu nu pare să mă recunoască. Privirea ei dilatată, strălucitoare se întoarce spre Vornicel.

— De ce ați venit? repetă prietenul meu. Se plimbă în lung și lat, apoi se oprește iarăși în fața ei.

— Știți bine în ce condițiuni îngăduiam să reveniți.

Luiza schițează un surâs frânt.

— Petre, ai văzut...

— Am văzut orgoliul, încăpățânarea și reacredința d-voastră. Am văzut că ați șovăit o jumătate de ceas pentru ca la sfârșit să atingeți trotuarul o secundă cu genunchiul. Aceasta e maimuțarie.

Luiza a deschis gura, dar nu spune nimic; rămâne dreaptă, întinsă parcă de un resort ce o ridică spre tavan. S'a îngrășat mult de când nu am văzut-o. Mă întreb cum poate admite o asemenea scenă absurdă în fața mea.

— Iată, să mărturisească dânsul, spune Vornicel arătându-mă: a fost sau nu o maimuțarie?

Aerul teatral al lui Vornicel mă face să râd.

— Te rog, nu mai tachina pe doamna. Vedeți bine că glumește, d-nă, adaog întorcându-mă spre Luiza, în dorința mea de a restabili între noi raporturi omenești.

— Dumneata crezi că glumesc, fiindcă nu o cunoști, — ridică tonul Vornicel. Presupune însă că femeia pe care o iubești ți-a făcut o ticăloșie.

— Petre... suspină Luiza.

— ... Și pentru a-și merita iertarea, i-ai cerut să îngenunche în stradă în fața ferestrei dumitale, până ce îi vei face semn să se ridice.

— Petre, era cu neputință... Venea tocmai cineva...

— Dar asta vroiam, strigă Vornicel, asta vroiam... să-ți umilești orgoliul...

Un sughiț de plâns cut remură bustul bombat al Luizei. Ochiul ei sunt închiși.

— Ascultă . . . exagerezi . . . spun lui Vornicel . . . Eu mă duc.

Petre privește lung pe Luiza, zâmbind. Se duce la ea și îi pune mâna pe umăr.

— Te iert, spune el cu o nuanță de pathos discret în voce. Poate fac rău, dar te iert... Sunt slab... Fără plâns, fără plâns, — adaogă el iritat. Uite... te vede băiatul și râde.

Nu râdeam deloc. Purtarea prietenului meu, lipsa de rușine a Luizei mă impresionaseră penibil. Totuși simțeam un fel de admirațiune pentru Vornicel.

Așa ar trebui să mă port cu Sylvia, turcește.

... Luiza în fața unei oglinjioare de poșetă își reînnegrește genele care picuraseră pe obraji lacrimi de funingene. Apoi cu mișcări repezi, își îndreaptă rochia și bate cu palma o pată enormă de praf în dreptul genunchiului.

Petre râde afectuos și o ajută la scuturat.

— Biata fată... cum o chinuesc eu...

— Da, da... ești un călău, șoptește Luiza.

— Vlad, fii bun și du-te în coridor. Vei găsi pe Sașa care îți va da o perie de haine.

În coridor, așteptând pe Sașa să-mi dea peria, mă gândesc cât de ciudat îmi sunau în urechi cuvintele « biata fată » aplicate d-nei Bontescu. Pe « Tante Luiza », în visurile mele cele mai îndrăznețe de băiețandru, nu mi-o putusem închipui decât ca o amantă romantică și strălucitoare, jucându-se, între două palpitări de eventualiu, cu destinele bărbaților. Se spunea că își adoră soțul, profesor ilustru... Biata fată!

Intorcându-mă în cameră surprind pe Luiza în brațele lui Vornicel. Luiza tresare, dar el o ține strâns. Incurcat, mă întorc spre peretele cu fotografii.

Vornicel râde.

— Ce o să creadă despre mine? se plânge Luiza.

— Amenda, exclamă Vornicel. Vom aplica amenda. Știi, am hotărît — îmi încredințează — ca să pedepsesc frazele banale. De astă dată, iată amenda: Vlad îți va peria genunchii.

— Dar nu înțeleg de ce să pedepsești băiatul... Sunt sigură că nu-l distrează deloc să-mi perie genunchii.

— O, de ce... cu plăcere... băigui eu.

Mă execut stângaci, sub ochiul atent al lui Vornicel.

— Mulțumesc, de ajuns, spune Luiza, dându-se înapoi. Mă-tasea fugind sub perie, prietenul meu strânge rochia în jurul picioarelor înalte, modelându-le parcă înadins.

— ... Mă consolez, spunându-mi că d. Vlad a fost probabil și el îndrăgostit odată... și deci n'o să mă judec cu prea multă severitate...

— Eu? Ce idee.

— Vezi? protestează, — spune Vornicel. Nu e amoretat.

— Ba sunt.

Amândoi râd cu poftă.

— Îmi place... e sincer, spune Luiza privind-mă cu un pic de milă. Înțeleg acum de ce are aerul atât de preocupat.

— Găsiți? Adevărul e că sunt preocupat de... de un vers.

— A... râde Luiza ca și cum aș fi spus ceva comic. O clipă râsu-i fulgeră pe față frumusețea de altădată și mi-aduc aminte că pe vremuri râdea într'una.

— Se poate să auzim versul acesta frumos?

— Nu știu dacă e frumos... E un vers ciudat...

— Spuneți-l.

— Iată: « Ma chair est triste et j'ai lu tous les livres ».

— Versul în sine mi se pare prost, afirmă Vornicel. Ți l-a spus Dulcinea și vrei să afli ce-a vrut să spuie: așa e? Să-ți spui eu ce-a vrut să spuie: Nimic.

— Nu se știe, spune Luiza pe gânduri.

— Știu foarte bine. Când aveam vrâsta lui, mă frământam zile întregi pentru o vorbă sibilină de femeie. « Ce- avrut să spue? » De fapt femeia nu voise să spuie nimic. Fiindcă femeia n'a avut niciodată ceva de spus.

— Femeile-păpușe, poate — vocea Luizei remorchează vechi rancune — cred însă că o intelectuală...

— Pentru femei, vorbitul, o întrerupse Vornicel, nu e o necesitate intelectuală, ci fiziologică.

— Nu-l asculta, domnule Vlad... Petre nu poate înțelege... A avut și el odată inimă... ca toată lumea, dar acum e... e...

— Un monstru, o ajută Vornicel zâmbind.

Vidul sentimental al lui Vornicel îmi dăduse totdeauna impresia unei monstruoziități. Monstruoziitate înviorătoare, în vecinătatea căreia mă simțeam pe nesimțite despovărat de propria mea pasiune, liberat, ușor, cinic...

— Un monstru, da, un monstru, repetă Luiza apăsând cuvintele. Dumneata nu-l cunoști.

— Dacă vrei să te spovedești, eu trec alături, propune Vornicel.

Luiza se oprește, privindu-l cu teamă.

— O vezi? e gata să se spovedească, — îmi spune el iritându-se treptat. Gata să se plângă, să raporteze... Să nu te miri... fiindcă d-na a fost în stare să se plângă Inspectorului Poliției.

— Petre... iarăși începi? Ți-am spus că e imaginația ta.

— Da ... Doamna e prietena soției Inspectorului... și a profitat pentru a mă desemna autorităților... ca un element primejdios... corupător... fiindcă am avut naivitatea să-i vorbesc ca unei prietene... să-i fac câteva confidențe.

— Nu, nu din naivitate mi-ai vorbit... ci ca să mă înjosești...

— Acum o jumătate de ceas mi-ai cerut iertare în genunchi. A văzut și dânsul.

La fiecare frază a lui Petre, Luiza tresare ușor, dându-și puțin capul înapoi. Am impresia că asist la un match de box inegal. Observ cu o plăcere ciudată ropotele de lovituri primite

de victimă. Luiza reprezintă doar ginta femeiască. În același timp, crește însă în mine o jenă nesuferită.

— ... Petre. — Vocea Luizei e un scâncet.

Vornicel îmi reține mâna ce i-am întins-o, părând a se reculege câteva clipe.

— Regret, îmi spune el cu oarecare solemnitate, că ți-am oferit un spectacol întristător. M'ai înțelege sigur mai ușor, dacă ai ști răutatea sălbatecă cu care Doamna...

Nu-l ascult... Imi iau ziua bună dela Luiza și mă duc.

Pe stradă s'au aprins felinarele. O geană de lumină întârzie spre apus. E răcoare.

Abia am făcut câțiva pași, când aud pe cineva gonind în spațele meu.

Luiza.

— Mi-era teamă că n'o să te ajung, îmi spune gâfâind. Țineam să-ți vorbesc.

Mergem alături. Simt că face sforțări pentru a-și potrivi pașii pe mersul meu.

— Te-am recunoscut îndată, îmi spune cu vocea ei sacadată. Te-am văzut la Vlădeni, la rudele d-tale. Erai un băiețel. Ai mai fost acolo?

Caut să-mi amintesc ce știri i-aș putea da despre Vlădeni.

— Voiam să-ți spun ceva, urmează ea fără a aștepta răspunsul meu. Văd că ești prieten cu Petre. Deși nu semănați, îmi dai voie să-ți spun. Dumneata pari un om cu judecată. Petre... cred că nu e nevoie să-l calific. Ai văzut singur. Iți spun cu durere lucrul acesta: Petre va înnebuni în curând... De ce pari mirat? În fond, sunt sigură că ești de părerea mea. Petre suferă de mania persecuției. Are simptome grave. Dacă i-o spun, pe mine nu mă crede. Mă urăște. Iși închipue că-i vreau răul. Ți s'a plâns fără îndoială și dumitale. Nu? Mă miră. Sau poate nu vrei să-mi spui. Știu că se plânge la toți prietenii. Și-a pus în cap că eu am obținut transferarea lui la Iași, din gelozie, ca să-l supraveghez. Pentru transferare nu era nevoie de intervenția mea. Iși făcuse la București o reputație foarte urită. Unui magistrat nu-i e permis să ducă o viață de derbedeu; au aflat la Minister și l-au trimis la Iași ca să se cucumintească.

Luiza mi se spovedește ca un vechi prieten. Vorbește repede, apăsând pe cuvinte, ciocănindu-mi displăcut urechile.

— Eu, pe cât pot, vreau să-l împiedic să decadă cu totul. Petre nu e rău, dar e slab. L-au pierdut femeile vicioase. Lor nu le pasă; vin la el ca într'o casă de plăceri. D-voastră, prietenii, natural, îl încurajați.

Eu?

Nu e vina dumitale. Ești tânăr, vrei să te distrezi. Vorbesc de ceilalți. Fac foarte rău.

Mutarea din București, — urmează ea, fără a-mi da răgaz să mă apăr, — putea să fie spre folosul lui. La Iași ar fi putut duce un trai liniștit, să-și vază de treabă, să se reabiliteze. De când a venit însă aici, și-a pierdut mințile cu totul. Și-a ratat viața, spune. Vrea să se răzbune pe mine. De ce? Pentru că sunt singura ființă care țin la el? Nu știe ce să mai inventeze ca să mă chinuiască. Acum câteva zile mi-a propus . . . un lucru îngrozitor . . . hidos . . . nu . . . nu căuta să ghicești . . . n'ai putea . . . e ceva neomenesc . . .

Un sughiț de dezgust o face să tacă o clipă.

— Mă acuză că m'am plâns soției Inspectorului Poliției . . . sau poate de-a-dreptul Inspectorului. Este o născocire nebună. Te asigur că nu am vorbit nimănui. Sunt incapabilă de un gest atât de meschin. Deși aș fi poate îndreptățită să-l fac. Dacă aș vrea, mi-ar fi ușor . . . Sunt prietenă cu Ema. Îți dau însă cu-vântul meu că nu am vorbit. Mă crezi?

Luiza își apropie de mine ochii ei mari de mioapă.

— Desigur, — răspund.

Trebue să fie târziu; deasupra Cetățuiei se argintește un subțire Crai-Nou. Dacă ajung acasă mai târziu de nouă, nu voi avea nimic de mâncat.

— S'a împrietenit și aici cu oameni de nimic, cu femei destrăbălate . . . Nu are măcar pudoarea de a-mi evita întâlniri displăcute în casa lui. M'am găsit față în față cu niște persoane . . . Îți închipui cât de jignitor . . .

Am apucat pe strada Carp. Mi-aduc aminte că domiciliul meu trebue să rămâe secret pentru toată lumea, din cauza vizitelor Sylviei.

Mă opresc pentru a-mi lua ziua bună.

— Ești grăbit? Bine... Te conduc până acasă. Imi face plăcere să vorbesc cu un om inteligent.

De fapt eu nu vorbesc nimic. Luiza vorbește mereu și simt că nimic nu ar putea-o opri. Alături de mine, traversează strada Carol, în ciuda globurilor electrice și a trecătorilor numeroși. Ascultând cu intermitență, aflu că Luiza a părăsit definitiv Bucureștii de șase luni, în urma numirii soțului ei ca profesor universitar la Iași. Transferarea lui Vornicel, ceva mai târziu, n'a fost decât o coincidență, mă asigură ea. La Iași ea nu cunoaște aproape pe nimeni...

Ocolesc locuința mea apucând pe străzi lăturalnice. Lângă mine toaca răpăe nemiloasă. De astă dată Luiza îmi vorbește de lucruri fără interes, dar își păstrează tonul violent și despotic, apăsând în cadență pe cuvinte, din nevoie de a-și cheltui nervii. Chiar când tace câte o clipă, tirania ei continuă prin tensiunea privirii, prin freământul lăuntric...

— A!

Luiza s'a oprit brusc în fața marelui orologiu suspendat în fața ceasornicăriei Hennig.

Ceasul, luminând în noapte, arată ora nouă.

— Doamne, mi-am pierdut mințile. La nouă trebuie să fiu acasă. Spune-mi repede... când te duci la Petre?

— Nu știu... n'o să am timp...

— De ce? Poți să te duci. Dacă-ți spune ceva rău despre mine...

— Nu i-aș da voie, Doamnă.

— Dimpotrivă. Lasă-l să vorbească. O să se plângă că-l persecut. Așa poate îi spui și d-ta ce gândești. Poți să-i dai un sfat. Poți să-i repeți tot ce ți-am spus, nu mi-e teamă. Chiar te rog să-i repeți. Bună seara.

Luiza pleacă în goană. Abia acum înțeleg de ce ținea să mă întovărășească până acasă.

În odaia mea găsesc pe masa din colț numai o garafă cu apă și un pahar. E semn că am depășit ora reglementară și servitoarea d-nei Arvanu m'a pedepsit.

Și, ca de obicei, nu am nici un leu pentru restaurant.

Așa cum stau întins pe pat în întuneric, pot urmări la fiece zvâcnitură a focului din sobă jocul umbrelor proiectate pe tavan de nenumăratele stalactite ale candelabrului. Dacă ar fi aprins, candelabrul cu grămezile lui de țurțuri de sticlă scăpărătoare, m'ar întrista prin lipsa lui de gust. M'ar întrista întreaga mea cameră cu aerul ei perimat, cu falsele gobelinuri destrămate de pe pereți, cu fotografiile desfăcute în evantaliu pe etajere, cu luciul cernit al oglinzilor venețiene.

Sylvia a plecat din patul meu de un sfert de ceas, de un ceas, nu știu.

— Faci parte din clasa rumeșătorilor, mi-a spus ea nu o dată.

În adevăr, ca de obicei, rumeș îndelung după amiaza petrecută cu ea. Sunt obosit, dar nu oboseala mă pironeste printre pernele și cearșafurile răvășite. Pleoapele își lasă obloanele: a început lanterna magică. Sylvia își perindă imaginile una după alta... Intrase în camera mea pe nesimțite, într'o lumină de liliac: rochia, pălăria, voaleta, pantofii, aveau aceeași culoare mauve.

— Nu ți-e deloc rușine, mă muștră ea așezându-se pe marginea patului. Un om bine crescut nu își așteaptă iubita culcat.

— M'am întors târziu acasă ieri, mărturisii. Am căzut pe o bandă de alcolici care...

— Te-au reținut cu forța... Nu te scuza. Te invidiez că te poți distra. Și eu aș vrea să mă distrez puțin. În fiece zi mi se servește o porție de injurii. Laura, sau altcineva, îmi raportează ce se spune despre mine în oraș. La început era și asta o distracție. Acum m'am săturat. Mă scârbește. Un oarecare domn Contescu... Fontescu... pretinde că am avut cu el o aventură în wagon-lit, între Constanța și București...

• Inima își accelerează bătăile.

— La Constanța nu am fost niciodată... iar pe acest domn nu-l cunosc deloc.

Respir.

— Nu-mi place să fac cunoștințe în drum de fier. O singură dată... mă duceam dela Paris la Nisa... am vorbit aproape tot drumul cu un algerian... un om foarte interesant... (A spus « aproape tot drumul? » sau « tot drumul? » N'am înțeles exact. Ar fi trebuit s'o întreb...). În țară nu vorbesc niciodată cu ne-

cunoscuți. Cine e acest d. Contescu? Am auzit că e un om în-surat, în vârstă. De ce mă bârfește? Pentru ce vrea să-mi facă rău? La urma urmei, nu face să-mi bat capul.

Simt că Sylvia suferă. Nu e întâia oară când văd că nepăsarea ei față de reavoința provincială nu e atât de trainică pe cât pre-tindea ea. Dar cum poate un oarecare domn Fontescu... Strâng pumnii cu ură.

— Sunt atât de obosită... Sâcăiala asta zilnică e dezgustătoare. I-am spus lui George. A ridicat din umeri. Știi cât de egoist e. El nu vrea să se certe cu nimeni...

Sylvia, care nu a reușit să împlânzească pe ieșeni, e geloasă de popularitatea soțului ei. George e iubit nu numai de rudele lui blazionate, dar de tot orașul, deși nu face nimic pentru acesta.

— Știi că îmi făgăduise de mult un pur-sânge. Nu-l mai vreau. I-am spus să-mi dea banii. O să-mi cumpăr o mașină de curse. Matei m'a sfătuit să iau un Fiat 8 cilindri. Cunoaște o ocazie. Mă întreb dacă știu să mai conduc. N'am mai atins un volan de patru ani. Vreau să iau parte la concursul lui Matei, peste o lună. Dacă iese bine, aș vrea... — ochii Sylviei își aprind focurile — să mă înscriu pentru concursul București-Monte-Carlo. N'o să fie cu puțință, știu, adaogă ea îndată, cu neliniște. Până în Iunie n'o să mă pot antrena suficient. Și mi-e teamă că George n'o să mă lase.

Simt că figura mi se lungește. Sylvia face proiecte de plecare. Ii este deci tot una dacă se desparte de mine.

— Nu te bosumfla. Poate te iau cu mine. De altfel deocam-dată nu am nici banii pentru Fiat. George nu-mi dă decât prețul unui pur-sânge.

Ii spun Sylviei că aș vrea să mă duc singur cu ea pe Coasta de Azur, dar nu la Monte-Carlo, ci la Saint-Raphael, unde fusese în copilărie. Ii descriu stâncile roșii prăvălindu-se în mare, parcurile încărcate cu mimoză, glycinele prelingându-se pe ziduri.

— Ai să vezi... o să mergem... o să stăm o lună într'un mic hotel...

— Cu ce bani?

Chestiunea mi se pare vulgară.

— Nu zic c'o să plecăm mâine... dar odată...

— Suntem săraci amândoi, copile... Călătoriile costă...

Spiritul pozitiv al Sylviei mă întristează încă o dată. Ii demonstrez că într'o zi voi câștiga bani, că...

— Da... da... murmură Sylvia. Voi fi bătrână atunci.

Sylvia e în picioare, în fața oglinzii venețiene. Se dezbracă repede. La picioarele ei cad, îngrămădindu-se, lațurile de mătase. Inclinandu-se puțin, își scoate ciorapii. In apa moartă a oglinzii, răsare o umbră de argint.

Acum se plimbă cu pași neauziți prin cameră. Din colțul meu o privesc cu ochii pe jumătate închiși, nemișcat, pentru a nu stânjeni prin nimic hoinăreala ei rituală. Face un pas în fața etajerei. Sâni ei mici înfruntă mănunchiurile de fotografii. Defuncții cu favoriți, doamnele cu cocuri piramidale, suprapuși în cele cinci etaje, au în fața lor câte o fâșie din goliciuma femeii cu șolduri strâmte. Pornește iarăși. Atinge cu degetul un buchet de edelweiss artificial și sticla sună strident. « Ce praf » exclamă Sylvia. Așa e. Dar pentru mine pielea ei pâlپând în funinginea amurgului e un descântec împotriva prafului, împotriva plictiseli infiltrate în mobilele învechite, împotriva a tot ce este decolorat, inutil, rămășiță, bun pentru gunoi. Intrega mea cameră e bună pentru gunoi.

Intins lângă mine, trupul Sylviei îmi umple ochii cu lumina lui blondă. Orice neliniște mi-a pierit din suflet. Va fi a mea acum, sau peste câteva clipe — sau când voi vrea eu.

Imi apăs pieptul peste sâni mici. Nu privesc ochii ficși, lucizi, ai Sylviei. Inchid pleoapele; ascult plăcerea urcând în mine drumu-i de umbră. Zilele mele s'au prăvălit undeva, departe.

Deodată simt unghiile Sylviei. Nu. N'a fost așa. Vreau să retrăesc exact clipa. Am avut impresia că Sylvia spunea ceva... O privesc: buzele ei se mișcă fără zgomot. Ochii sunt mari, patetici. Unghiile ei ascuțite îmi fac rău, apoi se destind. Sylvia rămâne nemișcată. Sunt uimit de roșata obrazilor, de lucirea umedă a privirei, de ceva umil și copilăresc ce îi scaldă figura. In locul Sylviei s'a furișat o fetiță care murmură cu un glas fraged, necunoscut, cuvinte de recunoștință. De unde vine ea? Știu că se arată numai în rarile dăți când Sylvia izbuteste să-și îndeplinească până la capăt dorința. Imi revin în minte niște vorbe vechi ale Sylviei, despre Vodiș: « George mă transformase, trezea în mine ceva umil, copilăresc ». Poate vorbea de minute ca

acestea? Gândul supărător lunecă, fără putere, pe poleiul de aur al clipei.

Mă uit cu nesaț la zâmbetul înmărmurit al Sylviei. Acum a închis ochii. Știu că peste câteva minute tainica aparițiune se va fi topit, lăsându-i o înfățișare de ciudă bizară.

Dar nu. Sylvia îmi mângâie obrazii, surâde:

— Mi se pare că te iubesc. . . . Deși ai un aer îngâmfat pentru ce s'a întâmplat. De astădată nu te urâsc. De obicei știi ce nesuferită sunt.

Îngâmfat e un cuvânt palid. Triumf. E întâia oară când plăcerea ei nu o lasă doborâtă de tristețe, mutism și răutate.

— Îndrăgostită de un băiețel. Acuși, acuși, voi fi o femeie tomnatecă. Și tu ai să mă lași.

Absurd.

— . . . Dacă n'ai fi tu, m'aș spânzura de urît. . . Ori aș fugi din Iași.

Eu sunt prea fericit ca să nu mă împac cu Iașii, cu camera mea și, până la un punct, cu fotografiile de pe etajeră. Poate chiar că mohoreala care ne înconjoară ne face să simțim mai ascuțit și mai dureros îmbrățișarea noastră. Ii spun Sylviei că noi aruncăm în fiecare seară la coș: proiecte, visuri cu hurta, imposibile călătorii la Veneția, nevoi de frumos boxate de ulițe murdare, dorințe de lux. . . cu peticile astea iubirea își întetește focul. . . În frenezia unghiilor ei de odinioară tremura poate o ciudă sau o desnădejde de dimineață.

Sylvia surâde, surprinsă, ca totdeauna când devin liric. De astădată mă urmează, binevoitoare. Profit pentru a zvârli în văzduh o imagine ce mă obsedează: îmbătrânirea noastră în Iași: « Doamna Vodiș? se spune că pe vremuri. . . ehei. . . cunoști pe Conu Vlad? a fost amor mare. . . ». Iar nepoții noștri auzind acest comentariu, vor mărturisi că nu pot « să ne închipuie ».

— Sinistru, geme Sylvia, vârîndu-se în mine.

— Voluptos, rectific eu.

Încă doar câteva trepte, iubita mea, și te voi ridica până la acea culme de dezolațiune unde de mult nădăjduesc să te aduc. Iată: — Vei muri, conform tradiției. Planeta își va continua înaintea meseria, chiar când Iașii la rândul lor se vor fi măcinat

în praful vremurilor. Și nu va ști nimeni că pe acest meleag a pășit o Sylvie a cărei piele sub sărut mirosea a castane coapte.

— Iți atrag atenția că de cinci minute îți apeși fără milă genunchiul peste piciorul meu.

— Iartă-mă. Dar nu-ți face nimic, ideea morții?

— Știu că într'o zi voi restitui naturii puțin azot, puțin cărbune, puțin oxigen...

— Nu te chinuie?

— Nu mă bat cu nălucile.

Nu e chip să scot mai mult. Păcat. De atâtea ori trăisem în închipuire, cu Sylvia, o clipă nestimată: amândoi, băjbăind în negurile metafizicei, până ce fumul gândului ne părăsea în fața Neantului; conștiința nimicniciei noastre ne sfâșie încet creierul... cu spaimă ne refugiem unul în altul și o voluptate nouă se adaogă îmbrățișării noastre. Cui să-i vorbești? Sylviei nu-i pasă de moarte. Nu-și iubește de loc ființa? « S'o ia dracul », spune ea.

— Eminescu...

— Se putea altfel? râde Sylvia. Voi ieșenii, amestecați pe Eminescu în toate sosurile.

— Se vede fiindcă îl înțelegem mai bine... În Iași avem...

— Eu nu sunt din Iași.

Adevărat. Sylvia e din București.

— V'ați născut, urmează ea, cu două, trei întrebări înșurubate în creier. Primo: ce e viața?

— Dacă-mi dai răspunsul, atunci...

Sylvia sare ca o zvărlugă dintre perne; acum e întinsă întreagă peste mine și simt trupul ei fierbinte; sărutul ei meticolos îmi închide gura. Mircea are dreptate când spune că Sylvia e superficială. Ba eu zic chiar că, într'un fel, e proastă. Dar, la urma urmei mi-e indiferent, mai ales în clipa aceasta. Cu atât mai rău pentru metafizică.

... Un coridor de lumină palidă traversează odaia. S'a aprins globul electric din stradă.

— Vezi ce imprudent ești? îmi reproșează Sylvia. Iarăși m'ai făcut să întârziu.

Răspunderea, drept vorbind, mi se pare împărțită. Totuși mă scuz, pe când Sylvia lunecă printre mobile căutându-și lucrurile.

Iat'o. E îmbrăcată. Te iubesc, îmi spune, culcându-și fruntea pe umărul meu.

— Nu te mai plictisești?

— Nu mi-ai dat timp.

Se îndepărtează, ridicându-și umerii cu un mic gest al ei de melancolie, ca și cum și-ar lua în spinare o greutate obișnuită.

... E cam frig. S'a stins focul. Nu e nimic. Sunt mulțumit de ziua de astăzi. Umflu bășica de săpun, o rotunjesc cu grijă, îi joc luminile întorcând-o încet. E perfectă. O mică zonă turbure totuși... da. A spus că a vorbit tot drumul în tren cu un algerian. Dela Nisa la Paris e mai bine de o zi... adică mai bine de o noapte, căci, după câte îmi amintesc, trenul pleacă seara... atunci dacă au călătorit noaptea...

Păc. S'a spart clăbucul.

TEODOR SCORȚESCU

O B R A D F R U M O S

O brad frumos, o brad frumos, . . .
Ce 'nalt și uriaș îmi crești coșciugul
In miezul lui cu 'mbălsămat miros
Să 'ncap cu neamul tot și 'ntreg belșugul.

O brad sărac ! nu poți să iei
Nimic din tot ce ți-a fost drag sub soare ?
Nici cer cu vulturi, șipotul din stei,
Nici munții cu nedei de căprioare ?

Plecăm mișei ? Ne ducem goi ?
Nu te uita cât de mărunt mi-i statul,
Gătește-te, fii tare, luăm cu noi
Cea mai puternică din amintiri: păcatul.

ARTĂ MINORĂ

Mereu își cată carnea șuvițe de plăcere
Cu arta ei mărunță le 'ncheie 'n giuvaer
Și-i cizelează noaptea cu bonturi de mistere
Scobind năluci de îngeri în rumeguș de cer.

Au mai rămas din simțuri pe fund câteva urme
Sfârșit metalul nobil topit de-atâtea ori
Ea-și biciue toți robii cu buzele, să-i scurme
In minele sleite filoane de fiori.

Lucrată rece 'n ochiuri, din lipsuri și pomană
Suflând puținul aur pe roze de minciuni
Ajunge voluptatea lucidă filigrană
Prin care se strevede un târg de goliciuni.

Departa bolți de pulpe și brațe în arcadă
Se umflă amplă ambra ciorchinilor de sâni
Se rotunjesc triumfuri de pânțece și cade
Aprinsul aurorii din pleoape de balade...:

... Schelete vii de poftă întind mucede mâni.

S I B I L A

Lin soarele cade pe umărul zilei
Sub pomii lăuntrici, zac mari bălți de foi
Durerea pe gânduri ia chipul Sibilei
Și scurmă în tine oracole noi.

În creier, în suflet, în inimă cată
Ascunsa spărtură pe unde pătrund
Zănatecii aburi, veninul ce'mbată
Și nările-și umflă cu taine din fund.

O zvârcole șerpilor încinși în coroane
Sucitele brațe își zbate a sboruri
Și-adulmecă soarta în vremi subterane
Vânând viitorul cu haide de doruri.

Tu sari s'o înnăbuși, o 'nchizi în chilii
Și până ce iarăși e bună și calmă
Cu mâna-i strângi gura de foc și nu știi
Că-ți bâigue sacre oracole 'n palmă.

F E C I O A R A

Ție mă 'nchin trup senin
Albă răspântie-adâncă
Între cerul strein
Și lutul ce ne mănâncă.

Clară odihnă între Ursite
Sub rotunjimile tale aduni
Frageda taină a două lumi topite
În limpezimea unei minuni.

Sânul tău încă stă sibilin
Pândit de toată zodia zării
Încă din tine se 'nalță lin
Pura mireasmă a așteptării...

Aici de-ai rămâne viața întreagă,
Unde se taie păcat cu slavă,
Unde căi protivnice încheagă
Un dulce popas, la țărniș de carne suavă.

T A U M A T U R G U L

Tot mai încearcă sufletul să zboare
Dar țese sumbre aripi de amurg:
Nu mai se 'ncrede în azur și soare
Adânc-puternicul taumaturg.

Fum crud de rug ori iz de groapă acru
Același fund de viață netrecut.
El unelțește zborul la un sacru
Liman de mare gând necunoscut.

Iși simte semn: grav duhul se supune,
Pe culmi de chin cunună de zăpezi...
Dar a uitat, în dorul să s'adune,
Că dorul e vremelnică minune
Și că durerile nu sunt dovezi...

Cum vine noapte fără veșnicie
Și iar sămânța soartei intră 'n lut
El birnic cărnii aripa-și sfâșie
Trist nemurirea luând de la 'nceput.

V. VOICULESCU

PRIMII ȘI ULTIMII PAȘI

Domnul Vasile Smărăndescu era român mijlocas, cetățeanul de nădejde. Câștiga, prin muncă cinstită, cât îi trebuia să-și întrețină familia, să-și plătească dărilor. Atât. Înțelept, se socotea mulțumit. Se înnoia de Paști, cânta în strană la Înviere, ajuta după datini, cheltuindu-și economiile, să cunune în dreapta și în stânga tineri care-i solicitau nășia ca să-și asigure un povățuitor în ceasuri grele. Nu era ambițios. Nu făcea politică. O singură dată a consimțit să fie ales în consiliul comunal. Delegat să primească o furnitură de conducte, a crezut omul că e de datoria lui să le cântărească, să le măsoare și să le ciocănească bucată cu bucată, părere ce nu convenea negustorului și colegilor. Pentru a evita cearta, d. Vasile a renunțat la onoarea de consilier.

Avea la activul lui patruzeci de generații, băieți și fete, absolvenți ai cursului primar. S'ar fi putut alege deputat. De popularitatea lui s'au folosit alții.

D. Marin Stăncescu fusese întâi dascăl la biserică, în Fântâna Banului, comuna lui natală, nume predestinat, șopteau gurile rele. Acolo a prins cheag, intrând în tovărășie cu niște falsificatori de bani.

Adevărat sau nu, fapt e că, părăsind satul, d. Marin s'a căsătorit mai târziu în Dolj, luând fată cu zestre mare, pomenindu-se dintr'o dată într'o asociație de negustori care se îmbogățeau, luând dela stat, dela epitropie, bălți, păduri, moșii latifundiare, în arendă, pe preț de nimic. Pentru siguranța afacerilor, le trebuia un mandatar la centru. Pe atunci era sistemul celor două partide de guvernământ. Cheltuiau oamenii ce trebuia, s'aleagă pe d. Marin, deputat, cu majoritate zdrobitoare, când sub liberali, când sub conservatori.

D. Marin ținea la prietenia domnului Vasile, de care se folosea în alegeri. Erau nedespărțiți. Se vedeau la bancă — asociația avea bancă — la prăvălie — asociația avea și prăvălie — la cafe-neaua din centru, unde în fiecare Duminecă, simandicoși amândoi, cu ochelarii în vârful nasului — lunecau de nădușeală — jucau tablanet, pe o cafea într'un cerc de respectoasă admirațiune. Diplomat, domnul Vasile se lasă bătut cu peripeții.

Pe nesimțite, aristocrația banului a înlocuit pe aceea a numelui.

D. Vasile era impresionat de averea prietenului său, care avea moșii, case, trecere la București.

Ce spunea d. Marin era pentru el literă de evanghelie. Când se anunța la sindrofie, soții Smărăndescu îl așteptau cu grijă. Mâncau devreme, dăscăleau copiii, încercau lampa din salon, iar Maria, prevăzătoare, recomanda servitoarei să prepare cafeluțe amărui, cum obișnuia domnul Marin.

Il întâmpinau la scară! Cum n'aveau ce să-și mai spună, se apucau de tablanet, provocându-se copilărește, cu același schimb de glume, sfârșind prin a moțâi amândoi. Era semnalul de retragere. Zâmbind indulgent, cucoanele arătându-și-i din ochi, porneau spre ușă, rămânând în antreu unde tot mai găseau ceva de vorbit. În urma lor veneau prietenii râzând exagerat, bucuroși că s'a isprăvit, învinuindu-se reciproc.

Vorbind drept în inima lui, d. Vasile nutrea speranțe mari să se încuscrească cu d. Marin și mai multe nu. Bogătașii însă țin la avere. Măsoară pogoanele, să aibă fata cât ginerele, dacă nu mai mult. Și fata domnului Marin avea slava Domnului!

Destinul a hotărât însă altfel. D. Vasile a pierdut pe cel mai mare din feciori, în floarea vârstei. Nădăjduia acum să-l câpătuiască pe cel mic. Dar după culesul porumbului, d. Marin s'a codit să-l ia pe Ionel la moșie.

Omul s'a născut, sau, dacă preferați, a devenit oportunist prin educație. Nu există ceea ce se numește chemare, ci numai mijloc sigur, lesnicios de existență.

În trecut, copiii socotiți proști erau lăsați la moșie, cei alintați trimiși la Paris. Azi, nu mai curge lapte și miere. Oamenii s'au înmulțit. Toți vor să câștige ușor, dacă nu stând degeaba. Când părinții n'au avere, se străduiesc să dea copiilor carieră, îndrep-

tădu-i spre școli de întreținere: cele militare, de institutori și seminare. Le asigură viitorul în raport cu mijloacele de care dispun.

Discutând retrași ca de obicei în cancelarie, soții s'au înțeles repede.

— Ce-a zis d. Marin?

— Să vadă, poate mai târziu; deocamdată, nu-l pot scoate pe Negrea.

— Să mai așteptăm.

— Se strică băiatul, Mario...

— Dar dacă l-am trimite la București?

— Mai rău... Vrei să-l pierzi ca pe celălalt... Mai bine îl fac ofițer, scurtă socoteală.

— Se poate?

— Eu știu.

— Încearcă.

D. Vasile călătorea rar la Craiova, numai în interes de serviciu, când d-na Smărăndescu îi pregătea coșul cu merinde, îl silea să-și ia paltonul, oricât ar fi fost de cald, căci zicea: «Omul trebuie să fie prevăzător, nu se știe...».

Nu cunoșteau nici unul Capitala.

Scoși din minți, au vizitat în tinerețe Constantinopolul într'ou excursie de plăcere, cu leafa din vacanță, după ce, prevăzători, lăsaseră o sută de lei ascunși acasă în regulamentul școlii.

D. Vasile, prizonierul moralei publice, era de o timiditate stranie. Prefera să dea de două ori decât să încerce un refuz. Nevoit să ceară, se hotăra greu, o lua pe departe, dibuind cuvintele, cercetând terenul cu prudența calului de munte.

De data asta însă, momentul era hotărâtor, viitorul băiatului în joc. D. Vasile a plecat la București. Unul din primii lui elevi ajunsese ministru de război.

Generalul se întorsese abia din manevre.

— Veni răți, mă? îl întrebă dela ușă d. Vasile roșind de familiaritate... Pe jos ați venit? Ei las la dracu!... optzeci, o sută de kilometri, cât ați făcut?

— Cam atât.

— Zău? Prea e de tot... Ori ție nu-ți pasă, te-ai deprins. Am auzit că i-ai făcut praf... Zi, cu tine, și-au găsit nașu...

Așa le trebuia... Când ești om... Eu nu spui nepricopsitului meu... Nu-l știi pe Ionel?... Fă-te ofițer, măi băiete, dacă vrei să însemni ceva.

Acasă d. Vasile povestea Mariei:

— Ți l-am luat, știi cum?... Ascultă, mă, Generale, i-am zis, uită-te colea... cu mine vorbești... De n'o reuși băiatul, tu răspunzi... Eu te-am învățat să citești.

— Și ce ți-a spus?

— Să n'am grije.

— Vezi? tot a fost de treabă...

— Altfel, mai da el ochi cu mine?

Datorită acestor împrejurări, Ionel, diplomat al școalei de comerț, s'a trezit în cea militară, în zgomot de corniști, tuns chilug cu degetul cel mic la vipușca pantalonului. Ii convenea? Nu-l întrebase nimeni. Totuși nu-i dispăcea. Era lucru nou și după ce te deprinzi...

Cariera militară are o parte bună: te scutește de a gândi. Nici n'ai avea timp: «culcat», «drepti», «culcat»... În schimb, ce perspectivă! Două sute șapte și șapte de lei pe lună, ordonanță și varieteu.

Varieteul reprezenta în toate țările, pentru viitorii sublocotenenți de pe atunci, să zicem, păstrând proporțiile, un teren al făgăduinței, teren de sporturi, cele mai de frunte: sportul amorului, umorului și al omorului; petrecând, își făceau de petrecanie.

Spre norocul lui Ionel, un vânt de înnoire, adus de ofițerii care studiaseră în străinătate, sufla împrăștiind în școlile militare idei liberale. Elevii căpătau acum și la noi un sfert de oră carceră, învoire în zile de lucru, permisiu pentru sărbători familiale, iar Dumineca puteau întârzia în oraș, până la terminare a spectacolelor.

Ce să facă tinerii în uniformă, iarna, până la miezul nopții, în oraș? Se duceau la varieteu. Se deschisese tocmai faimosul «Café de Paris». Firma era atrăgătoare; promitea. Era și agățătoare: becuri colorate îți făceau cu ochiul, franțuzește (bleu, blanc, rouge). Interiorul, fașon Montmartre: pogon de oglinzi, mesuțe grămădite, «șampanie obligatorie» și dame sclivisite, obligate să ceară șampanie.

Varieteul este războiul lor. « Anii de șampanie » li se socotesc dublu. Active, nu ies niciodată la pensie, contrar militarilor, care abia după ce ies la pensie încep a fi activi.

Era duminică. Din cauza elevilor, *lucru* începea de vreme. Fauna era cea obișnuită varieteurilor. Femei, femei de tot felul, pentru toate gusturile: înalte, scunde, slabe, grase, de toate culorile, roșii, verzi, galbene, de toate națiile: germana prozaică — prozit! — ungara obraznică, franceza descinsă direct dela *Casino de Paris*, prințesa rusă, Didina în costum național, apoi, picoli străvezii de neodihnă, veștejiți de precocitate, chelneri fățarnici, în fine, elevi, elevi, școala militară întreagă. Prudenți, consumau cointreau-ul de rigoare, alintați de nenorocitele înduioșate de sărăcia lor. Numai într'un colț, doi ca de o șchioapă, care stăteau bine de acasă, chefuiau cu fecioara localului, o bătrânică în rochie scurtă, prea scurtă, aproape internațională. Le spunea că e fată de colonel, că trăiește cu un general, sfârșind prin a exclama, deșteaptă, că prefera doi sublocotenenți, sărutându-i cu imparțialitate, stârnind invidia camarazilor care culmină într'un «ho-oo»! glumeț de bună seamă, dar formidabil.

O țigancă tânără, vicleană, pricepută, se vindea și vindea buchete ofilite, răscumpărate, simultan dela domnișoare, în taină.

— Pune-le deoparte, Țico, mi le dai la plecare...

Toaleta o ținea în arendă, eterna văduvă cu copii. Trecută de cincizeci de ani, ofta vopsită din plin, punând la cale întâl-niri cu minori simpatici la ore imposibile, pe crăpat de căldură, ziua între două și trei, căci: « domnul domnișoarei e gelos ca turc... Să moară cin' te minte ».

Intre acte, recomandată camaraderește venea greoaie, fata cu ghinion, care trebuia să nască — o pernă — și în așteptare, le ghicea viitorul în drojdii de cafea. Elevii, copilăroși, se 'ntreceau în spirite. Strânși în jurul ei, aruncau sceptici și nu prea o băncuță ștearsă în farfurioară, grăbiți să-și afle norocul.

Localul se umpluse de lume, ce sta deavalma în picioare, pe scaune, pe mese, grămadă de inutili, oameni amețiți de vinuri, de perechile care se învârtesc pe un metru pătrat, rezervat amatorilor de dans. Ca să-și exprime bucuria, descendenții lui Noe beau și se frământă. E vechiul testament.

Prinși în vârtejul plăcerilor ușoare, întrecându-se să arunce bani trudiți sau câștigați scandalos, oamenii trăesc, socotindu-se fericiți, în orbita lăutarilor.

Varieteul era situat în drumul elevilor, spre școală. Cu politeță comercială care minuna bobocii, directorul le anunța ora retragerii printr'un număr senzațional, executat de Simonette, o franceză vioaie neagră îndrăcită, dar mai ales cultă.

Nu era femeie stricată lipsită de curaj, nici leneșă atrasă de viața fără grijă, petrecută în desfrânare în cadru unui lux mediocru. Nu cedase poftelor nemăsurate. Era victima împrejurarilor. Ca ea sunt multe. Neputându-se ridica după năzuință, cad, decad. Moraliștii propun muncă. Dar e așa de greu să faci ceva când n'ai deprins nimic. Ucenicia cere timp. Timpul flămânzește oamenii.

Cât despre lucrul care-l procură societățile de binefacere, să nu mai vorbim. Moarte, pentru moarte: decât să cârpești saci, groși, fără bani, mai bine să iei bani din sacii altora. E judecata lor, și, în felul ei meschin, nu e lipsită de logică.

Simonette făcuse literele. Zicea mai mult decât cânta, perversă, cu voce acrișoară, cu gesturi corespunzătoare, țigănia la modă, înnebunind deopotrivă, tinerii și bătrânii, care căscau gura și pungea.

*Il faut cambrer la taille
D'un air canaille...*

.....

O iubeau toți, dar nici unul aprins ca Ionel. Il zăpăcise. Zi și noapte n'avea în minte decât pe Simonette.

Simonette luase locul Henriettei. Mergând la instrucție, alături de camarazi sau în orele de repaus, între prieteni, cânta, fățându-se deșanțat, imitând pe Simonette.

*Allons doucement
Ne pressons pas l'mouvement.*

.....

La școală, băieții îl socoteau gigolo-ul Simonettei. El se umfla în pene, nu-i contrazicea, amăgindu-se satisfăcut, sfârșind prin a crede.

În realitate, din Sâmbătă în Sâmbătă — ziua patimilor — când elevii căpătau învoiri de teatru, Ionel aștepta la Café de Paris, în fața unui licher, indigen — cinci lei și bacșiș — să apară Simonette, pe scenă și cu cheta. Când se apropia de el, se căznea să pară indiferent, spionându-i mișcărilor. Cu nasul în program, cu inima în pas alergător, răspundea, surprins, cu accent studiat, parizian.

— *B'soir m'sieur.*

— *Aa, bonsoir ma'm'zelle.*

Asta era tot.

Odată însă, Simonette i-a spus: « b'soir cher m'sieur ». Ionel s'a roșit ca un rac fiert. Neîncrezător, trăgea cu urechea să audă, să se convingă, dacă acest « cher m'sieur » era o formulă de politeță, folosită pentru a-i stimula dărnicia, sau alintare adresată lui, personal. Constată, uluit, că era pentru el, că n'o mai adresa nimănui.

Seara târziu, când a intrat în dormitor, strălucea de fericire.

— Iar ești vesel, observau prietenii. Ce s'aude cu Simonette?

— A fost teribilă.

Teribil este o expresie, care în armată scuză, acuză, cuprinde orice.

Aflase toată școala. Ionel trăia cu Simonette. Vestea o adusesse un camarad. Plimbându-se împreună la șosea, a văzut pe Simonette, răsturnată în trăsura lui Grișa, cu un fir de crin în mână.

— Ionel nici n'o vedea, eu i-am atras atenția... Salută, prostule... Da el făcu, ia uitați-vă la mine: « *bonsoir ma'm'zelle...* Bată-l să-l bată... se fâsticise de tot.

— Și Simonette i-a răspuns?

— Da, măi, i-a răspuns zâmbind, închipește-ți: « *bonsoir p'tit...* ». Cum ți-a zis măi *type* sau *p'tit*?

Ionel nu știa să spună. S'a întrebat și el toată săptămâna, căutând să deslușească, dacă « type » ar fi fost mai măgulitor decât « petit ». Petit, i se părea o alintare, care nu-l lua în serios. Type presupunea, credea el, o intimitate, dacă nu cumva ascunde o ironie.

Sâmbăta următoare, Ionel i-a oferit curajos la varieteu, în văzul lumii, un crin ținut ascuns, sub masă, lăsând să cadă, neglijent, doi lei, deasupra batistei ce acoperea produsul chetei.

— *Voulez-vous, chère ma'm'zelle...*

— *Vous bien gentil... A, c'était vous, il y a quelques jours, à la chaussée... Merci...*

Ionel îi sorbea cuvintele. Nu mai știa pe ce lume trăiește. Auzea ca prin vis: « *bien aimable... tous les samedis...* ».

Venindu-și în fire, îi oferi toată averea.

— *Voulez-vous prendre un cointreau?*

Mișcată, Simonette s'a apropiat de el. Cuprinzând cu mânuța ei, laba lui de urs i-a spus, mâncându-l din ochi:

— *Excusez-moi, je suis invitée; mais, une autre fois, avec plaisir.*

Ducând la nas crinul ce-i oferise, — băieților li s'a părut, la buze, — plecă, privindu-l lung, apăsător, promițător:

— *Au r'voir p'tit, stârnind în mintea lui aceeași nedumerire: type ou petit?*

Ionel îi aflase obiceiul. Se lipsea de masă, așteptând-o să treacă la șosea. Intr'o Duminecă, se plimba pe jos. Trăsura cu cai negri, plini de spumă, venea, aristocratic la pas, în urma ei. Simonette a zâmbit. Ionel a salutat-o ca un mușchetar.

— *Bon jour ma'm'zelle.*

— *C'est vous?*

Au mers câțva timp, alături. Imprudent, neștiind ce să-i mai spună, a invitat-o la bufet, unde i-a oferit un lapte bătut.

O țigancă — Țica dela varieteu — oferi îndrăzneată coșul din care, generoasă, Simonette își alege un braț de flori, fără să se tocmească. Ingrijorat, Ionel vorbea fără rost. Cu priviri rătăcite, făcu gestul, vai! inutil de a se căuta în buzunar. Apoi cu inițiativă militară, hotărî scurt, să-i lase ceasul amanet, amintindu-și că n'are decât trei lei. Trăgea chiar pe sub masă, de fusta țigăncii...

— *Mais non, mais non, vous êtes encore élève... Tu es jeune, tu as besoin d'argent, j'ai aussi un frère cadet...*

Scârbite, chinuite de remușcări, femeile care se vând sunt mereu în căutarea dragostei dezinteresate, care să le purifice, să le reabiliteze.

Poartă veșnic închis în taina sufletului lor, logodnicul făgăduid de romanele populare.

Increțită la ochi, trecută fără vreme de nopți pierdute, în orgii, Simonette, măgulită de amorul acestui voinic simpatic, murmură grav, coborînd vocea, apropiindu-se de el:

— *Ecoute, viens chez moi... Dimanche... deux heures. Pour aller au théâtre...* adăogă ea, amăgindu-se.

Și urcându-se în trăsură ei aminti din nou:

— *Dimanche, sans faute...*

Ionel se ridică să plece, beat de succes, de admirația invidioasă pe care o citea în ochii comesenilor. I se părea că Bucureștiul întreg cunoștea întâlnirea pusă la cale de Simonette. Vestea se răspândi în școală. Băieții l-au purtat în triumf. Se bucura acum de altă considerație în ochii lor. Răsucind o mustață imaginară, se plimba, Joia, când erau încuviințate vizitele în vorbitor, crai cu reputație bine meritată, urmărit de privirile lungi, cercetătoare ale fetelor venite să-și vadă frații, verișorii sau numai prietenii verișoarelor și fraților.

Fu chiar invitat la un ceai, prezentat ca un cuceritor de inimi, primit ca o vedetă.

Vorbea acum puțin, cu gesturi măsurate, de preferință cu femei măritate, copticele. Rugat să cânte — cânta bine — a refuzat. Nici vorbă nu putea fi. Fetele cu guvernante îl ocoleau ca pe un desfrânat. O domnișoară, Mady, aflând abia legăturile lui cu Simonette s'a depărtat repede de lângă el. Dar invitând-o irezistibil, Ionel i-a șoptit valsând, că ar săruta-o dacă s'ar mai stinge lumina.

— Mă, fire-ai al dracului, ce i-ai făcut lui Mady? Mă întreabă mereu de tine... Eu ți-am recomandat-o, poartă-te frumos...

— Nu pot, tu știi...

— Știu, mă.

În așteptarea Duminecii, Ionel își luase toate măsurile: spălase mânușile, împrumutase egretă nouă, batistă de mătase, inel de aur, iar d. Vasile, alarmat telegrafic, îi trimise douăzeci de lei să plătească traectoria Manlicher, nume care-l turburase.

Pregătirile amănunțite le răstoarnă neprevăzutul. Dezastrul a fost complet. Interogat Vineri, Ionel a luat notă rea la geografie, oprit de a ieși în oraș Duminecă.

I-a scris cutremurat de groază și rușine. Spera un răspuns. Nu l-a primit. A plecat îndurerat în manevră. Când s'a înapoiat a căutat-o în zadar la Café de Paris.

Un chelner compătimitor i-a comunicat, strecurând un pic de ironie, că terminând angajamentul, d-ra Simonette plecase în tovărășia unui domn, cărunt, la Sinaia.

— A întrebat de mine?

— Nu.

— N'a lăsat nici o scrisoare?

— Cum vă numiți dumneavoastră?

— N'are importanță.

Și se depărtă fără să vadă pe unde merge.

Înaintat sublocotenent, Ionel, ca să facă plăcere părinților, ceru garnizoana C. . . , unde sălășluia cu chiu cu vai un regiment de infanterie. D. Vasile îi purta de grije. Il scula cu noaptea în cap, ca să se ducă la slujbă, repetându-i semnalele purtate de vânt.

— Ce semnal e ăsta, mă?.. ta-ta, tata — ta — ta — ta-tii. . .

— Pe loc repaos! îi răspundea Ionel, ținându-și răsul, întorcându-se cu nasul la perete.

După vizitele protocolare la ofițerii însurați, d. Vasile introduse feciorul în cercul cunoștințelor sale. Seara, după masă, se duceau dela unii la alții cu schimb de politețe și apă rece. Așa s'a întâlnit Ionel cu Margareta, o fată brună, cu ochii de gazelă, cu care copilărise, dar n'o mai văzuse de mult.

În orașele, oamenii trăesc în familie. Se întâlnesc în fiecare zi, la aceeași oră, în același loc. Se văd în piață, la grădină, la seratele cercului militar de două ori pe săptămână — la matineurile cercului militar — în fiecare zi.

Când tinerii se plimbă împreună la grădină, când se angajează la cadrul, după ce au valsat de două ori, cu aceeași domnișoară, lumea-i căsătorește fără zăbavă.

Ionel locuia peste drum de barba Dumitru, tatăl Margaretei. Și parcă era un făcut. Margareta dădea cu ochii de Ionel, dimineața când ridica storul, seara când îl cobora, s'au salutat râzând, s'au sărutat plângând, jurând că se iubesc.

D. Vasile și Maria nu se hotărau. Mama fetei, însă, nu da răgaz băiatului. « Poftiți să luați o dulceață, caldă, făcută de Margareta. . . Șervețelul e brodat tot de ea. Am învățat-o de toate. . . Cine-o lua-o să nu mă blesteme. . . ». Și poftim azi la dejun, și poftim mâine la masă. . . Ionel ceru mâna fetei.

Vorbind drept, barba Dumitru nu părea încântat de pretendent. Bătrânul era macedonean, arendaș cu vază.

Macedonenii sunt oameni dintr'o bucată. Crescuți în singurătate, austeri, sobri, nu-și trădează sentimentele.

Băiatul i se părea sărăcuț, ușuratec.

D. Vasile se sfătui, ca de obicei, cu nevastă-sa:

— Ce zici, Mario?

— Parcă prea sunt tineri.

— Mâncarea de dimineață și căsătoria devreme...

— Știu, dar o să vină copii... Să fi fost barem locotenent.

— N'așteaptă căpcăunu...

— Ți-a spus el?

— Ba, văd eu...

— Tu ce zici?

— N'ar fi rău, îl strângi de pe drumuri.

Mai cu voie, mai fără voie, de gura lumii, de plânsul fetei, barba Dumitru a consimțit și el. Lucrul pus la cale, au bătut palma negustorește. Barba Dumitru avea să dea zestrea reglementară — treizeci de mii de lei — dormitorul, pânzeturile; iar băiatul, rochia de mireasă, verighetele și muzica militară.

— Nunta în casă la mine, a mai adăogat barba Dumitru.

— Vinul mă privește, a declarat d. Vasile, care avea o bucățică de vie la marginea târgului.

O lună mai târziu, Ionel defila pe dinaintea vagoanelor în gara de Nord, încărcat de pachete — comisioanele logodnicei — cutia cu chipiul nou, cea cu bomboane...

— Incotro, Ionel?

— Acasă... săru' mâna.

— Ce bine îmi pare... Iți încredințez pe Vera... Hai ocupați-vă locurile... Plec... Să fii cuminte, Vera... Știi ce-am vorbit...

Vera — dela Veronica — n'avea tată, nici zestre, în schimb avea mama pricepută, era o frumuseță desăvârșită, țigancă cu ochi violeți, dantura superbă. O ceruse o duzină de ofițeri, dar mamă-sa o dăscălise bine: « casa nu se ține cu sabia., tu ești frumoasă, îți trebuie cadru, viață ușoară, nu să-ți strici mâinile la bucătărie, ori să dădăcești copii!.. Uite-te la mine, mă vezi?.. și eu am fost ca tine, când m'a luat Căpitanul Oprescu de am tras mîța de coadă... ».

Vera s'a lăsat convinsă. Inima ei nu bătuse pentru nimeni. Care fată nu spera să trăiască în lux și plăceri, procurate prin căsă-

torie de alesul ei? Dar din tinerii ce se prezentau, unii întrebau de zestre, alții erau departe de idealul ei.

D-na Oprescu nu pierdu însă vremea. Se mută la București, orașul minunilor, providența fetelor frumoase care, sfătuite bine de acasă, caută cu orice preț fericirea.

După ce și-au rânduit pachetele, s'au așezat la fereastră. Compartimentul era în semi-obscuritate. « Lămpile defect » se scuză, oarecum, conductorul, retrăgându-se indulgent, cu tâlc, și închi-zând ușa.

— Ce faci, Ionel?

Ionel nu făcea nimic. Se gândea. Fata crescuse cum nu se aștepta, îl intimida cu îndrăzneala ei.

— Ce mai faci?

— Mă 'nsor.

— Glumești?

— Pe onoarea mea.

— Cu cine?

— Cu Margareta.

— Ei, nu mai spune!

— Parcă tu nu știi.

— Și-o iubești?

— Dacă o iau!

— Bravo . . .

Tăcură. Vera, după câțva timp de ședere în București, cântărea din ochi, dezghețată, atletul cu trăsături regulate, ce sta rezervat, cuminte, în fața ei. Lui Ionel nu-i venea a crede, că această fată elegantă, frumoasă, era Vera, colega Margaretei din clasele primare, când el începuse abia liceul. Un moment îi veni în minte să se așeze lângă ea, să o desmierde. Intinsese chiar mâna. Verigheta îl chemă, strălucitoare, la realitate. Se retrase, prudent, ca melcul în căsuța lui. Gândul îi fugi la Margareta. Fecior de oameni cumiți, simțea că n'ar fi înșelat-o, nu era cinstit să o înșele nici măcar cu gândul. Poimăine avea nunta. Ținea să se ducă la logodnica lui, neprihănit, curat, ca dragostea ce se legase, deabinelea, între ei.

— Nu mai spui nimic? îl întrebă iritată Vera.

— Iartă-mă, sunt obosit . . . Iți închipui și tu cât am alergat . . .
Apropo, unde mergi?

— La Craiova. Sunt profesoară... Nu te culca, mai stăm de vorbă.

Era ispititoare. Scoțându-și pălăria, părul se revărsase în valuri ondulate. Briliante, doi stropi de rouă căzuseră pe urechile ei mici, trandafirii. Ionel porni să se apropie din nou. Dar vântul ce flutura perdelele, prin fereastra larg deschisă, îi răcori fruntea.

— Nu, serios, e cald... Dă-mi voie să-mi scot gulerul... Fă-te și tu comod. Uite, mă 'ntorc la perete.

— Așa pudic ești?

Și pe negândite, deșirând nasturii, cu'n frirt de porumbiță ce-și ia sborul, își scoase bluza de mătase, dând la iveală sânul, râzând cristalin fără habar.

— Nu vrei să te uiți?.. Ți-e frică?.. Intoarce-te că nu te spun.

Ionel era crescut altfel. Nu admitea nerușinare la o fată de familie. Provocările Verei îl jigneau.

— Ascultă dragă, zise el, ferindu-și ochii, te rog îmbracă-te. Ne vede cineva și nu e frumos... Când o auzi madame Oprescu.

— Ești moralist? Nu fi copil... Uită-te puțin... Te-am păcălit, sunt îmbrăcată... Dacă nu te uiți, nu te las să dormi.

O privea printre gene. O întrezărea palidă. Un surăs de copil gata să plângă îi strâmba gura. Lăsase brațele în voe desnădăjduită, umilită, căutând în ochii lui compătimire.

Lipsit de curaj, Ionel o chemă brutal la realitate, îndulcind din ce în ce, vocea, înduioșat de întristarea ei.

— Ce însemnează asta?.. Trece conductorul... fii cuminte... Ia pelerina mea... Nu te gândești în ce situație mă pui?.. E lume care mă cunoaște...

Și se pomeni vorbind fără șir, sărutându-i brațele goale, mângâindu-i buclele inelate. Stăteau acum unul lângă altul. Vera, suspinând, întretăiat, culcată pe umărul lui, îl strângea nervos de mână. Pelerina lunecase. Nu o ridica nici unul. Bolborosind cuvinte neînțelese, Ionel o săruta alinător, din ce în ce, mai aprins, amestecând sfaturile, coborîndu-se treptat, pe ochi, pe obraz, pe gură, pe care nu se îndura s'o părăsească.

Un vâjâit de pod, ars de goana trenului, îl trezi trăgându-l înapoi de pe marginea prăpăstiei. Reculegându-se o întrebă cu naivitate:

— Ești măritată?

— Nu.

— Prieten?

— N'am... Dar de ce mă 'ntrebi?

— Sărută-mă... mult... așa... nu te privește ce fac... sunt cu tine...

Ionel rătăci din nou:

— Dac' ai ști cât îmi ești de dragă...

— Nu minți... E păcat... sărută-mă. Ce bine e să săruți!.. nu m'a sărutat nimeni așa... Ba spun minciuni, m'a sărutat, dar nu mi-a plăcut... Era bătrân, am optsprezece ani... Spune drept... Iți plac?

Se sărutau, strângându-se în brațe, căutând împrejur...

— Biletele pentru control, vă rog.

Ionel se potoli ca prin farmec. Privea cuprins de remușcări, pe ferăstră. Gări, pomi, cantoane alergau prinse în horă. Se lumina de ziuă.

— Balș! două minute.

— Mă 'mbrac...

— Mai dă-mi gurița.

— Cât mai avem?

— O jumătate de oră.

— Atunci, na, sărută-mă... mult... mai...

Ionel se lupta nebun, de frică, cu respectul ce-i inspira nevinovăția ei, mai ales cu chipul miresei ce-l aștepta cu dragoste nevinovată.

— Mai sărută-mă... fă ce vrei...

— Biletele pentru Craiova...

Vera se smuci furioasă:

— Mă îmbrac.

— Mai e timp.

— Pentru altul.

Se îmbracă învrăjbită. Plângea cu lacrimi mari.

— Plângi?

— Fugi.

— Ce ai?

— Mă întrebi unde mă duc... Vrei să știi? Ți-o spun: mă duc la un grec... Două mii de lei pe lună, apartament, trăsură.

E bătrân, m'a luat cu arendă. I-am spus că am un prieten. Habar n'are că sunt fecioară... Mama a făcut târgul... Sunt fată cuminte, crezi?.. Doream să dăruiesc virginitatea mea unui tânăr... dar sunteți lași... Ah, de ce te-am întâlnit?.. Cu cât drag te-aș fi păstrat în amintirea mea...

— Vera !

— Craiova !

— Vera ! spune-mi unde să-ți scriu să-ți explic...

Inghițindu-și plânsul Vera îl privi batjocoritoare, murmurând printre dinți : — Ticălosule !

Și sări din tren.

În gară un domn cu mustăți cănite, cu burta cercuită în aur, o aștepta la tren. Sfidătoare, galbenă de moarte, Vera se înalță până la el. Inchizând ochii, îl sărută cutremurându-se instinctiv, cum săruți un mort, apoi se încruntă la Ionel, ca la un asasin și plecă, la brațul bătrânului, socotindu-se răzbnută.

* * *

Nunta s'a făcut cu alai mare. A fost martor tot orașul. La biserică a cântat corul și muzica. În salon se îngrămădea tineretul civilo-militar. Afară la umbra nucilor — barba Dumitru avea grădină mare — se prinse seara în horă un ploton de fini. La scară, d. Vasile, în redingotă, împărțea vorbe bune, ciocnind cu bătrânii un pahar de vin.

Urările nuntașilor s'au împlinit. Tinerii duceau casă bună, dragoste nouă, fără mosafiri, cu prăjituri gătite în glumă, la masă fiind invitați, pe rând, de cuscri. Dar cerul se întunecă.

Ionel trăia fără grije, adică fără socoteală. Cheltuia tot ce avea. Pe ce ? Pe nimicuri, pentru plăcerea de a cheltui, de a arăta camarazilor că dispune... Banii îi lunecau printre degete. Indulgent la început, strecurându-i o sută de lei la nevoie, barba Dumitru sfârși prin a-și arăta nemulțumirea, jeluindu-se către d. Vasile.

— E tânăr, barba.

— E, cât o să fie tânăr.

— Se îndreaptă el...

— Când ?

— Când or începe greutățile.

Greutățile au venit, mai curând decât se așteptau, sub chipul unei fetițe, pe care toți o găseau adorabilă.

Înaintat locotenent, Ionel fu mutat la București.

N'avea cu ce plăti chiria, doica și datoriile.

Bucureștiul e mare, solda mică, barba Dumitru se lăsa din ce în ce mai greu. Le trimetea de la moșie, unt, brânză, păsări, dar cu bani nu-l mai ajuta ca să-l învețe minte. Prevăzător, lăsase fetei, în ascuns, o mie de lei, din care să cheltuiască, la ananghie, cu zgârcenie.

— Până când, bre?

GH. BRĂESCU

EMINESCU
IN VERSIUNE GERMANĂ

V E R N E H M T N U N . . .

(MAI AM UN SINGUR DOR...)

Vernehmt nun was ich will
Und einzig begehre:
Lasst sterben mich gar still,
Des Abends am Meere.

Mein Schlaf sei sanft fürwahr,
Vom Walde nicht weite;
Das Wasser, das breite,
Bedeck' ein Himmel klar.

Mag Fahnen nicht leiden,
Will keinen reichen Sarg;
Genügt ein Bett mir, karg,
Geflochten aus Weiden.

Lasst nicht mit Sang, Gewein'
Zum Grabe mich führen;
Der Herbst mag Klang verleih'n
Dem Laube, dem dürrn,

Wenn tosend ihren Weg
Die Quellen sich bahnen,
Auf Wipfeln der Tannen
Gleit' sacht des Mondes Steg.

Durchdringe Geläute
Des Abends kalten Wind;
Auf mich die heil'ge Lind
Streu' Blätter, geweihte.

Wie dann zu End' wird gehn
Mein Wandern für immer,
Wird mich mit Lieb' verwehn
Erinnerungsschimmer.

Die Abendstern' in Gold,
Als freundliche Gäste,
Durch schattige Äeste,
Sie werden lächeln hold.

Wird stöhnen im Grolle
Des Meeres rauher Sang...
Mein Staub bleibt ewiglang
Auf einsamer Scholle.

O MUTTER, SÜSSE MUTTER

(O, M A M Ä)

O Mutter, süsse Mutter, aus Nebeln grauer Zeit
Auf zartem Blätterrauschen du rufst zu dir mich... weit!
Auf deines heil'gen Grabes so düster schwarzen Gruft
Die Schotendorne schütteln das Laub in Herbstes Luft.
Sie rühren sacht die Zweige. Horch, deine Stimme drin;
Sie werden fort sie rühren. Du schläfst dann sanft forthin.

Wenn ich, Geliebte, sterbe, dann weine nicht um mich!
Ein Zweiglein von der Linde, der heil'gen, trauten brich!
Bei meinem Haupt mit Sorgfalt das Zweiglein grab' es ein!
Auf selbes mögen fallen der Augen Tropfen dein.
Wohlühl' ich es dann einstens auf meinem Grabe blühn,
Fort wird sein Schatten wachsen; ich schlaf' dann sanft forthin.

Doch wenn zugleich zu sterben uns sollt's beschieden sein,
In düstre Friedhofbauten man führ' uns nicht hinein.
Man grenze uns die Grube am Stromesrande ab
Und lasse uns im Raume desselben Sargs hinab.
An meinem Busen nahe weilst du dann ewighin,
Fort wird das Wasser weinen, wir schlafen sanft forthin.

SO OFT NUR, MEINE LIEBSTE...

(DE CÂTE ORI, IUBITO)

So oft nur, meine Liebste, mir kommt's an uns zu denken,
Auf jenen eis'gen Ozean die Blicke mein sich lenken:
Kein Sternlein will sich zeigen am gräulichen Gewölbe,
Ein Fleck, ein ferner höchstens, der Mond, der stille, gelbe...
Und über Schollen, endlos von Wogen hingetrieben,
In Lüften schwebt ein Vogel mit müden Flügeln drüben,
Indessen flink sein Pärchen nach Westen weiter flog,
Mit einem Schwarm von and'ren den Blicken sich entzog...
Er schickt nach ihren Spuren den wehen Blick zermürbt;
Es tut ihm weder leide, noch freut es ihn, er stirbt...
In Jahren, die vergangen, im Nu zurück sich wähnt...
Zusehends wächst die Ferne, die uns soeben trennt,
Stets einsamer, ich friere und trübe wird mein Sinn,
Derweil du strebst nach Fernen, wo Morgen herrscht forthin.

VON DEN HUNDERTEN VON MASTEN

(DINTRE SUTE DE CATARGE)

Von den Hunderten von Masten,
Die vom Strande ziehn, zerschellen
Werden wieviel' ohne Rasten
Wirbelwinde, Wirbelwellen?

Von den Vögeln, welche lenken
Übers Land den Flug geschwinde,
Werden wohl wieviel' ertränken
Wirbelwellen, Wirbelwinde?

Ob du jagest nach dem Glücke,
Ob nach Gütern ideellen,
Folgen dir allhin mit Tücke
Wirbelwinde, Wirbelwellen.

Unverständliche Gedanken
Ziehn durch deine Lieder linde,
Halten ihren Flug in Schranken
Wirbelwellen, Wirbelwinde.

AUF DEMSELBEN LIEBEN GÄSSCHEN

(PE ACEEAȘI ULICIOARĂ . . .)

Auf demselben lieben Gässchen
Fenster glühn im Mondenschein,
Hinter jenen Gittern ewig
Fehlest mir nur du allein !

Und dieselben Bäume strecken
Ihre Blütenzweig' erneut,
Nur die Tage, die entschwunden,
Können nicht mehr werden heut'.

Deine Seel' ist eine and're,
Anders deiner Augen Blick;
Ich allein verbleib' derselbe,
Leg' denselben Weg zurück.

Ach, wie schlank und wie entzückend
Schrittest du so sacht, so sacht;
Innig kamst du zum Gebüsch,
Wo die Sehnsucht heimlich wacht.

Hielt dich auf der Brust umschlungen
Und vergass die Zeit, den Ort;
Wir erzählten uns so vieles
Und wir sprachen doch kein Wort.

Küsse waren deine Antwort
Auf die Fragen, die ich stellt',
Hattest keine Zeit zu fragen
And're Dinge in der Welt.

Und im Zauber meines Lebens
Wusst' ich nicht, dass gleich es wäre,
Ob man stützet sich auf Schatten,
Ob man glaubt der Weiber Märe.

Zittert noch im Wind der Vorhang
Heute wie in alter Zeit,
Hinter ihm nur du alleine
Zeigst dich nicht in Ewigkeit.

ÜBER WIPFEL...

(PESTE VÄRFURI)

Über Wipfel zieht der Mondball
Und das Waldlaub rauscht im Wind;
Von den Erlenweigen lind,
Horch, ein Waldhorn bläst sein Trübsal.

Ferner, ferner klingt sein Tönen
Schwächer, schwächer und verfließt;
Trübe Seel' mir ward versüßt
Heimlich von dem Todessehnen.

Schweigst! Warum? Zu dir kehrt eben
Heim mein Herz, du Zauberborn.
Wirst du klingen, trautes Horn,
Einmal noch für mich im Leben?

LAURENTIE TOMOIAGĂ

IN SPITALE, LA RAZGRAD

Iată-mă dar și la Razgrad. Cine mi-ar fi spus, pe când eram mic și de abia deslușeam la școală pe o hartă a României și a țărilor învecinate, *Razgrad*, că acesta va fi orașul unei îndelungate zăceri a mele, unde era cât pe-aci să-mi las potcoavele?

Razgradul acesta este un oraș destul de mare, cam pe drumul între Rusciuc, Șumla și Varna, fiind mai aproape de Șumla. Dacă n'ar fi și mai turcesc, ai zice că seamănă chiar cu Tulcea noastră. Așezat între dealuri sădite cu vii și departe de gară la vreo 5-6 km — gara era de pe vremea Turcilor, care așezau gările departe de orașe, ca să nu le vadă călătorii cadânele — orașul are o viață destul de vioaie, fără să fie capitală de județ. Acum era și *bază* pentru avioanele nemțești, și toată ziua băzâiau pe sus păsările de fier, *care se călcau în Bulgaria și se ouau în România*, cum spuneau ai noștri.

Etapele armatei bulgare din Dobrogea aveau spitale — vreo cincisase tot în Razgrad, cele mai multe în școli bulgărești, vreo două în școli turcești sau evreești. Eu am fost dus cu căruța la un spital. Dar acolo era *lazaret*, adică un spital mai prost, mai mult închisoare decât spital. Nu știu cum, dar vorba lazaret mă impresionă mult numaidecât și în urmă m'a tot obsedat. Hârtia mea de rănit arăta însă că sunt *un caz interesant* și că trebuie să fiu îndrumat la Sofia. Așa scrisese doctorul cel bun dela Alfatar și tot așa adăogase medicul german dela Kemânlar. N'am fost deci dus — *deocamdată* — la lazaret, ci la o școală primară mai mare, prefăcută în spital. Aici erau și cei mai mulți și cei mai greu răniți. Mai mult bulgari răniți la Turtucaia. Din românii răniți acolo era numai un singur ofițer, locotenentul Ion Popa dintr'un regiment din Constanța, și câțiva soldați, iar de pe celălalt front dobrogean, eu și cu câțiva din tovarășii mei de cameră din Silistra.

Până acum, prin spitalele pe unde trecusem, nu văzusem decât răniți și pe altul pe nimeni. La Razgrad, la spital, era ca în familie: băieți, fete, mame, rubedenii de ale răniților. Toți aduseseră câteva ceva răniților — se înțelege, celor bulgari — pe toți îi apărau de muște niște fetișcane și băiețași bulgari, unii în uniformă de liceeni. Numai pe mine nu mă vedea, nu mă întreba nimeni. Dar văzui și o uniformă românească, de soldat. Strigai deci:

— Ei, mă românule, ia vino'ncoa!

Românul pe care-l strigasem eu era însă... *bulgar*. Bulgar din județul Constanța. Soldat în armata românească, era căzut și el prizonier la Turtucaia și, împreună cu alți soldați români, care putuseră dovedi prin cunoașterea limbii bulgare, că sunt, *nu români, ci bulgari*, fusese luat de bulgari din lagăr și pus să slujească la spitale, unde avea o viață mult mai ușoară, unde trăia ca în sânul lui Avram, nu cum trăiau cei din lagăre, ca în iad. Și el, și ceilalți, lepădaseră doar capelele românești și puseseră șepci bulgărești. *Tănase*, căci așa se chema cel dintâi *român-bulgar*, era tocmai cu capul gol și de aceea îi strigasem eu, se înfurie pe mine că l-am strigat *român*. Veni la mine mândios — mai ales că ceilalți bulgari râdeau zgomotos de vorbele «mă românule» — era vremea când toți se lepădau ca de foc de *rumânie* (le temps du mépris), — veni la mine și-mi spuse:

— *Mă*, să știi dela mine, că eu nu sunt român. Neam de neamul meu a fost bulgar. Și bulgar vreau să rămân. Așa să știi!

Și era *Tănase* ăsta, *bulgarul*, o namilă de om cât un munte, urît ca naiba, un mal de carne puhavă și vânătă și rău la suflet.

Cum mă vedea apoi în zilele ce au urmat, zile multe și grele pentru mine, venea și mă întreba cu răutate:

— Cum nu mai mori, tu, *mă românule*? Se vede că ai făcut păcate multe și nu mai vrea să te ia dracul odată!

Și eram așa de prăpădit și așa de politicos, că-mi venea să intru în pământ de rușine, că nu puteam să fac pe placul bietului om, *să mor*... Nu erau însă toți așa. Imi aduc aminte de unul Stoiciu, care îmbrăcase uniforma bulgărească în întregime, că era și frumușel și mai blând. El făcea doar mereu dragoste cu bulgarcele, pe când *Tănase* îl învinovăța că ăsta e obicei românesc, care nu șade bine unui bulgar. E drept însă că *Tănase* cel urît, chiar

dacă ar fi vrut să facă și el ca românii și ca Stoiciu, n'ar fi avut trecere.

* * *

Dar mai erau și români curați și care nu se lepădau de neam, făcând slujbă la spitalele bulgare, și doctori și subchirurghi. Nu-i vorbă că și legiuirile internaționale îngăduie așa ceva, dar și răniții cei mai mulți erau români. Și cine i-ar fi îngrijit și pansat, dacă n'ar fi fost doctorii și subchirurgii români prizonieri dela Tur-tucaia?

Erau mulți doctori — poate vreo zece — erau și farmaciști și chiar simpli mediciști. Era doctorul Mardare, bătrân jovial, era unul Flitmann sau Friedmann, care toată ziua le cânta bulgarilor... bidineaau, apoi era doctorul Nistor, Gancevici, Suciuc.

A doua zi chiar după sosire, văd după masă intrând în salonul cel mare, unde eram eu, un medic român, ușor de recunoscut, de pe hainele verzi.

— Domnule Doctor, așează-mi te rog mâna asta mai bine!

Doctorul se întoarse uimit, veni la mine, îmi așează mâna mai bine — zăceam pe stânga și mâna îmi fusese apucată mai mult dedesubt — și se interesă cine sunt și de unde.

Dar și eu îl cunoșteam de mult, — cel puțin din auzite — fusesem coleg de liceu, cu Mircea, un cumnat al lui, și la Universitate cu o soră a lui. Om cu o inimă de aur, doctorul Gancevici a căutat să-mi ușureze totdeauna zăcerea. Dar tot om bun era și subchirurgul Dumitru Boerescu, tare priceput la pansat. Datorită tuturor acestor cunoștințe, m'am bucurat o vreme de oarecare preferință la pansat. Dar nu prea mult, căci repede bulgarii — în loc să mă mai panseze — pentru mine trebuia vată multă, nu glumă — (eu aveam răni multe și bulgarii începuseră a duce lipsa celor trebuitoare răniților) — puneau pe Dumitru Boerescu să-mi facă injecții cu morfină. Mă ușurase la început, mai bine zis, mă amorțise, dar pe urmă nu-mi mai folosea nimic.

— Fă-mi doza dublă, Dumitru.

— Dublă, domnule, dublă.

Mai târziu Boerescu mi-a mărturisit că numai o dată, la început, îmi făcuse *doză dublă*, pe urmă nu, căci îl durea inima să mă vadă ajuns și morfinoman.

Trecut mai târziu la alt spital, când am cerut seara injecția cu morfină, medicul *austriac* (român bucovinean) mi-a răspuns:

— Bătaie, nu morfină. Lasă, scumpule, nu te mai deprinde și cu morfina.

Medicul șef al etapelor era doctorul Stanciof. Vrednic de amintit și doctorul ăsta bulgar. Înalt, zdravăn, cu un cioc în barbă, caracteristic bulgarilor, cu o voce groasă de bas profund, semăna mai mult a măcelar decât a doctor. Prietenul meu Gancevici, care lucra mai mult cu Stanciof, povestea că odată, pe când stăteau împreună la masă — Doctorul Stanciof, fiind șeful spitalelor etapelor, a stat mult în Razgrad — a venit un soldat bulgar să-l cheme pe Stanciof, pentru că sosise un biet bulgar, popă de sat, bolnav de încurcătură de mațe, boală grabnică și care nu suferă întârziere. Doctorul bulgar a început să bombănească, să înjure, că-i strică masa — îi plăcea mult să mai întârzie la un păhăruț-două de vinișor — dar tot a trebuit să se ducă la bolnav. Doctorul român cu el. Pune bulgarul pe popă pe masa de operație, ia un cuțit și-i face — nici una, nici două — două tăeturi în cruce pe burtă, așa fără nici o socoteală. Bietul popă a mai clipit de două-trei ori din ochi și a murit. Și așa Stanciof și-a putut continua prânzul.

Și acestui doctor, cu faimă de mare chirurg (și încă cum?), m'am apucat eu să-i spun să-mi facă trepanație, ca să scap de paralizia care mă amorțise tot. El mi-a făgăduit pentru ceva mai târziu.

În așteptare, zilele treceau tot grele și plăgile de zăcere nu se închideau. Se vindecase numai rana dela cap, adică se închisese pielea afară, căci înăuntru...; iar cea dela umăr mai greu.

De multe ori noaptea aiuram. Ars de sete și doritor de răcoare, mă visam în munții noștri răcoroși, pe valea Prahovei. A doua zi, după nopți frământate de acestea, răniții bulgari povesteau, făcând haz, altora ce înțeleseseră din delirul meu. Atunci, în zilele acelea seci și pustii, îmi venise hotărîrea să-mi scriu romanul chinurilor mele. *Zile de lazaret* aveam să-mi numesc romanul, căci un nemăsurat, un nesfârșit *lazaret* era Bulgaria pentru mine.

Dar odată, simțindu-mă mai rău, am spus în delir — și totuși îmi dădeam seama că este delir — că o să mor și e păcat că o să-mi rămână romanul nescris, romanul meu pe care plănuisem să-l

întitulez *Zile de lazaret*. Unul din bulgarii care zăceau acolo a povestit și el ce o fi înțeles din aiurările mele și iată că mă trezesc a doua zi cu un gradat bulgar, că-mi spune furios, jumătate în românește, jumătate în bulgăreșta:

— *Mă romanschi, tuca ne e lazaret, tuca guleamă bolnița*. (Aici nu e lazaret, aici e spital mare).

Deci, cum se vede, în limba bulgărească și vorba care arată numele spitalului — *bolnița* — te face să zaci!

În *salon* cu mine era și un țigan din armata noastră. Nu știu dacă mai era și rănit, dar suferea de dizenterie. Lacom, ca orice țigan, cerea mereu de mâncare, mai ales că aceasta îi era mai mult oprită. Așa țiganul, înverșunat de foame, amenință odată pe cei din spital:

— Las'că raportez eu la domnu *maiur Stanciu*, că nu-mi dați de mâncare!

Și adevărat că a raportat. I-a spus maiorului, care trecea zilnic pe la noi:

— Să trăiți, domnule maiur, *n'am poftă de mâncare*.

Altădată vede un pepene lângă patul unui soldat bulgar. S'a plâns tot doctorului bulgar, că e pepenele lui, că s'a rostogolit dela patul lui la patul bulgarului.

— Chiar de ar fi așa, n'ai voie să mănânci pepene. Dar eu văd că patul tău e mai la vale și pepenele este la deal. Cum s'a urcat pepenele la deal?

Pe Tănase, *bulgarul*, îl ruga veșnic pentru o țigare, făgăduindu-i în schimb, că-l pupă...

...Și să nu mai credem anecdotele cu țiganii!

Când am întâlnit mai târziu în lagăr soldați din cei care fusese cu mine în spital, la Razgrad, i-am întrebat de țiganul cu pepenele.

— A murit, domnule. A murit de pântecărae.

Era alt soldat român rănit. Acesta era poet. Iși scrisese frumos versurile pe un caietel cu scoarțe tari. În poeziile lui vorbea mereu de copilașii de acasă, care se gândeau la «tăticu lor din sector». Dar odată, fiindu-i mai rău, a început să ofteze tot în versuri:

«Brătiene, Brătiene,

«Tu mâncași zilele mele».

Nu știu ce s'o fi făcut poetul. Caietelul lui cu versuri era mai târziu la unul din lagărul nostru...

Odată vin la spital mai multe cucoane bulgarce și trec pe la paturile noastre, lăsându-ne la fiecare câte un ștergar, un ou fiert și un pachet de tutun. Nu știu dacă am avut parte de ceva, mi le-au șterpelit repede *bulgarii-români*, ca Tănase.

* * *

Pe foaia mea de rănit scria că sunt student în litere — (în bulgărește: *po literatura*) și acest lucru a izbit pe unii din cei care ne vizitau mereu. Mai ales liceenii, băieți și fete — elevelor și bulgarii, ca și rușii, le spun *ghimnaziste* și au despre ele multe cântece epigramatice — au venit la mine și m'au întrebat numai-decât, fel și chipuri, poate mai mult ca să-și încerce și ei cunoștințele de franțuzește, dar poate și pentrucă, la vârsta lor fragedă, nu erau încă așa dușmănoși ca cei bătrâni. Doi frați erau mai ales drăgălași, un băiat de clasa a șaptea și o fetiță din a opta de liceu: *Andre* și *Sofca*, copiii unui medic cu stare din oraș. Copiii mi-au adus-o și pe mama lor, o cucoană frumoasă și destul de tânără încă. Ba, când le-a venit și părintele în concediu de pe front, l-au întrebat despre cazul meu, pentrucă nu l-au putut aduce și pe el să mă vadă. Băiețelul îmi tot vorbea despre un scriitor român, căzut la Turtucaia și cu care făcuse o bucată de drum spre Razgrad, escortându-l. Cunoștea bine activitatea unei cunoscute reviste dela noi și deplângea trecerea României în tabăra opusă puterilor centrale. Deși era — ca toți tinerii — aprins patriot bulgar, alte aluzii la politica noastră n'a mai făcut și nici nu mi-a imputat nimic din cele ce se puneau, de obicei, pe socoteala românilor. Celor doi frați nimic nu le părea prea bun ca să-mi aducă. Ba mai aduceau și pe alți prieteni și prietene de ai lor. De sigur că veneau mai ales cei cu cunoștințe de franțuzește, ceilalți nu voiau să se facă de răs. Mi-amintesc de o fetiță bondoacă, roșie la față ca un măr și cu față de păpușă, *Olga Srebrova*, care venea și-mi dădea în cărți. Numele ei fusese *Silbermann*, dar bulgarii i-l traduseră în bulgărește: *Silber, srebro*, argint, și-i mai adăogaseră și un *of* în coadă. Tot așa făcuseră cu numele turcești *Ahmed, Mehmed, Ahmedof, Mehmedof* și cu al spițerului român ajuns în Bulgaria, *Turceanu, Turceanof*.

Mai era și o bulgarcă bătrână, care ajuta în spital. Această bătrânică îmi veghiase multe nopți, când îmi fusese mai rău. Și,

mai pe urmă, după ce, mutat din spitalul etapelor, în cel comun, peste 3-4 luni, m'am făcut ceva mai bine, într'o zi de primire, m'am trezit cu baba că vine să mă vadă. Întrebată la poartă, pe cine vrea să vadă, răspunsese:

— *Pe omul fără mâini*, cum îmi povestea apoi Dumitru Boerescu de față la poartă când venise ea la spital. Biata bunicuță, văzându-mă acum *cu mâini* lăcrămasă. (În bulgărește *baba în-seamnă bunică*).

Altă bulgarcă ce făcea serviciu la spital era tânără, voinică și bună, dar urîțică.

Mai știa puțin de tot din franțuzeasca învățată în *proghim-naziu*. Cu mine nu putea vorbi mai mult, se despăgubea însă cu *Stoiciu*, donjuanul dobrogean (*era văduvă*). Mai era una, nu urîță, dar înțepată și răutăcioasă. Refugiată din Turtucaia, îmi tot spunea:

— *Frumosa domnișora ai?* Astea în pofida noastră, a românilor, pe care-i cunoscuse veșnic curtenitori.

De altfel această expresie am mai găsit-o și într'o gazetă ilustrată bulgărească, în josul unei caricaturi ce reprezenta pe *Tartarinul bulgar*, *Bai Ganciu*, în bufetul unei gări, adresând casieritei acest compliment.

Mai târziu, în lagăr, am citit în franțuzește *Bai Ganciu* cartea lui *Alecu Constantinov*, alesul scriitor satiric bulgar și am înțeles și gravura din ziarul bulgăresc. Anume: *Bai Ganciu*, plecat prin centrul Europei, așa ca să vadă și el alți oameni și locuri, când ajunge într'o gară mare, intră în restaurant și, văzând la bufet o fată frumoșică, vrea să-i facă și el un compliment. Dar cum să-i spună? *În bulgărește*, pricepe și el, că aceasta nu l-ar înțelege, *în turcește*, nici atât. Atunci îi spune și el *în românește*: « *frumosa domnișora* ». Dar când fata nu dă nici un semn de înțelegere, *Bai Ganciu* rămâne foarte scandalizat că nu i-a prețuit complimentul, deși i l-a spus într'o limbă *europeană*. În caricatura din ziarul bulgar, cred că *Bai Ganciu* era reprezentat într'o gară românească, triumfător, că i se poate înțelege în sfârșit complimentul.

Citind cartea lui *Alecu Constantinov*, râdeam și mă răcoream, văzând cât de bine le-a prins scriitorul satiric toate apucăturile bulgarilor. Dar mi se pare că am citit undeva, că *Alecu Constantinov* a plătit cu viața această îndrăzneală, că a fost omorât

cu cuțitele, ziua namiaza mare, într'o piață a unui oraș. Vezi că se plătește scump luxul de a fi scriitor satiric la bulgari!

* * *

În salonul cel mare, cam la trei paturi de mine, era un bolnav bulgar, urît și rău. De câte ori spuneam, ori ceream ceva, el mă îngâna:

— Un soldat la mine! Câți? zece-douăzeci, haide, fuga!

Era bulgar din Cadrilaterul românesc — parcă învățător — și voia, adică, să mă batjocorească pentru ciocoismul ofițerilor români. Avea și pleurezie, nu știu dacă o fi fost și rănit. Venea un doctor și, cu un fel de seringă, sonda mereu, îi tot scotea apă din piept. Pentrucă mă cârâia mereu, i-am spus odată scos din răbdări:

— Mai bine ai pune să-ți scoată și apa din cap, răutate!

Toți ceilalți au râs bucuroși — și Tănase — căci era uricios tuturor, chiar fraților lui, bulgari.

Intr'o seară, un rănit român, un milițian bătrân și înalt, s'a sculat greu, sprijinindu-se în cârji, de pe patul lui din fundul salonului și a pornit afară și el — *ca omul*. Căci bulgarii dobrogeni, care făceau servicii de infirmieri, nu-i serveau mai deloc pe români, lăsându-i să se descurce cum or putea. Și aceștia făceau și ei, ce puteau, bieții oameni! Care era mai ușor rănit, mai ieșea pe afară, care nu... ca pruncii.

Așa și bietul bătrân! Il priveam cum înaintează din fund, printre paturi, cumpănindu-se greu pe cârjile puse în subțiori, când deodată, tocmai când *urîtul* cu pleurezia îi spunea răutăcios:

— Așa, fă pas de defilare, așa! se împiedică de piciorul unui pat și se făcu grămadă jos. Căzut pe podea, începu să se zbată, să lovească pământul cu brațele, să facă spume la gură. Și toți se uitau la el, nimeni nu sărea să-l ajute, să-l scoale de acolo.

— Dați-i ajutor, ce-l lăsați să se chinuie pe jos? le-am strigat eu indignat.

— Are *ducă-se pe pustii*, domnule.

Epilepsia! Am mai văzut-o în război, prin spitalele pe unde am mai trecut. Mai târziu, în București, în spitalul 315, aveam ca vecin de pat pe un țăran voinic, scurt și îndesat. Stătea liniștit și numai îl auzai, — din când în când —, scoțând parcă o mi-

rare, parcă o chiuitură ascuțită: *Iiii!* La început nu știam ce înseamnă asta. Dar un tânăr mai ușor bolnav, se scula cum auzea țipătul lung și ascuțit, repede pe patul lui, venea la bondocul căzut pe pat, și-l apuca de degetul mic, strângându-i-l cu putere. În felul acesta îi mai ușura criza. Cum odată, când îl apucase iar accesul, era și doctorul O., profesor universitar, i-am spus:

— Fă-i ceva, domnule profesor, nu-l vezi, cum se chinuște?

— Ei, domnișorul, de când e boala asta? — De când lumea. Și crezi că n'a încercat nimeni să-i facă ceva? Dar nu i-a găsit leacul.

Din salonul cel mare, unde mă sâcăiau mereu niște bulgari răutăcioși, am fost dus într'o încăpere mai mică, unde erau numai greu răniți, care în cap, care în șira spinării. Toți erau paralizați ca și mine. Și tot ca și pe mine îi întorcea, când pe o coastă, când pe alta, un sanitar. Era unul, flăcău în toată firea, *greu* rănit. O bătrână înaltă, măicuța lui, venise din satul ei, de departe, și adusese și plapoma, ca să-l acopere mai bine. L-a tot veghiat biata bătrână, îngrijindu-l ca atunci când fusese mic, nelăsând pe nimeni să-i ajute la nimic.

Dar moartea n'a vrut să i-l lase.

Și iar mureau de lângă mine, și eu nu. Ba, câteodată, seara mi-era greu iar și mă zbăteam să nu mor.

— Nu mori, bine, nu mori. Lasă că trece și asta și te vindeci și te întorci acasă, îmi spunea Stoiciu, care era de planton noaptea cu bulgarca cea văduvă.

— *Să treacă și asta, să mă vindec, să mă fac iar bine, iar cum am fost?* — greu lucru! Mi se părea greu, mai ales când mă gândeam, *cum o să urc scări și munți*. Mă miram chiar, că până atunci suisem și coborîsem atâtea scări, ba încă și munți.

Afară era toamnă caldă și liniștită. Răniții mai ușor sau cei care începuseră să se întremeze ieșeau pe afară, pe săli, prin curte, *coborau scara*. Și eu stăteam pironit în patul de durere!

Mă apuca și durerea de cap și îmi venea să fug de acolo din pat și să stau și eu iar ca oamenii *în picioare*, nu tot culcat. De atunci am rămas cu repulsiune pentru poziția de culcat. Când oi muri, dar cu adevărat, nu numai pe hârtie, am să las cu limbă de moarte, să mă îngroape în picioare.

În salonul cel mic, unde fusesem dus acum, era mai liniștit, mai bine și nu mai erau toți cu ochii pe mine. *Ghimnaziștii* și *ghimnazistele* puteau să vină fără să li se tot ție socoteala, că vin prea des și că arată preferințe anume străinilor. Dar se învățase și mă tot vizita dintre răniții noștri și un tâmplar român din Constanța. Acesta avusese un picior rupt, dar nu așa de rău și putea să umble în cârje, cu piciorul spânzurându-i îndoit din genunchi. Deși tânăr, își lăsase — de inimă rea — să-i crească barba. Avea acum o barbă mare și neagră, ca de popă.

Se mândrea că eu primesc atât de multe vizite și era mereu la mine. Odată vine la mine pe seară și, aplecându-se, îmi șoptește misterios: « știi că o să ne *captureze*, domnule elev ?

— Să ne... ce ?

— Să ne captureze.

— Cine ?

— Averescu, cine altul ? Ci-că a trecut Dunărea mai jos de Rusciuk și a luat-o încoace. Ca mâine e la Razgrad.

Se făcea tocmai *demonstrația* dela Flămânda. Bulgarilor le era teamă, căci trebuia pornise bine la început. Erau neliniștiți și chiar luau unele măsuri de plecare.

Și țin'te pe iluzii acum, că vom fi *capturați*, scăpați din robie !...

Dar, după câteva zile, într'o seară, mi-a fost dat să aud în oraș o zarvă, un chiloman, de te credeai undeva în Africa la un trib de sălbateci. Ce era ? — *Demonstrația* se sfârșise și bulgarii oftaseră tare ușurați.

Bucuria lor așa de sălbatecă dovedea cât de mare le fusese frica.

La câteva zile au apărut articole și ilustrații în ziarele bulgărești, în care se arăta că tot românii — firește — pierduseră mai mult. O foaie ilustrată — *Az znam vsicico* — « știi tot » ca franțuzescul *Je sais tout*, mă rog ! — publica multe ilustrații culese la fața locului.

Și așa, în război, n'am fost și *capturat*.

Mai târziu ceva, când iar se pornise un svon de capturare, Locotenentul I. Popa, tovarășul meu de spital, spuse doctorului Burlă, român bucovinean, șeful echipei sanitare austriace :

— Ce ne facem, Domnule Doctor ? Nu ne gătuie bulgarii înaintea de a fugi ?

— Nu purta grije, măi frate. Am 200 de patroane (cartușe) și mă pun cu burșul meu (ordonanța) de pază. Dar numai să dea Dumnezeu să vie odată românașii noștri. . . .

Eu spuseseam mereu doctorului Stanciof de trepanația ce doream să-mi facă, și el, spre spaima prietenilor mei, doctori români aflați prizonieri, voia să mă opereze. Operase el și până atunci pe câțiva răniți, unii la cap, alții la șira spinării, dar nu vindecase pe nici unul. *Toți muriseră.*

Era și grea operația, fără nici un fel de aparat de radiografie, ca să se vadă mai întâi *ce și unde* să opereze.

— Hait, o să-l dea gata și pe bietul nostru băiat, spuneau toți medicii români și mai ales Gancevici.

Dar, fie că vre-unul din ei — poate Gancevici — îi spusese pe departe, că ar fi nevoie și de alte mijloace medicale, pentru operația mea, fie din altă pricină, mă trezesc într'o zi cu șeful, Maiorul Stanciof, că-mi spune:

— Știi ceva, domnule. . . ? M'am gândit la operația pe care vrei să ți-o fac la cap. În oraș a venit o echipă de doctori austriaci și lucrează la spitalul orașului. Unul e specialist în chirurgie dela Viena și poate să te opereze. O să viu și eu când ți-o face operația. Vrei să te trec la spitalul ăla, în loc să te trec mai departe la Vrața? Până la Vrața e drum lung și greu numai cu căruța. Tu poate mori pe drum.

— Vreau mai bine să mă treceți la spitalul Austriacilor.

Așa dar, după vreo două zile în care micii mei prieteni și prietene au fost înștiințați despre mutarea mea și după ce ei mi-au spus că, în noul spital, nu mai avea să fie, ca în cel al etapelor, să intre civilii oricând și oricum, ci numai de două ori pe săptămână Joia și Duminica, într'o dimineață, patru brancardieri au ridicat două târgi, una cu mine și alta cu Locotenentul Ion Popa și haidaha, haidaha, dela spitalul etapelor la spitalul orașului. Până atunci eu și locotenentul nu ne cunoscusem, căci eu zăcusem numai între cei prea greu răniți, într'o parte a spitalului, el în altă parte. Nu că din cealaltă parte a spitalului n'ar fi murit nici unul — și români și bulgari — dar așa apucasem unul într'o parte, altul în alta. Ba din partea cealaltă a spitalului unde zăcuse Locotenentul I. Popa, câteva zile la urmă, urlase neconținut un biet rănit român, făcând când ca huhurezul, când ca o cucuvea, până ce amorțise.

Locotenentul Popa îmi spunea, mai în urmă, că-l impresionaseră mult cele dintâi vorbe ale mele:

— Ei, domnule locotenent, dumneata ai un picior rupt și nu poți să te miști deloc, dar cel puțin ești mai norocos ca mine, *că poți mișca mâinile*, pe când eu stau ca un butuc și fără picioare și fără mâini!

Drumul până la spitalul orașului nu era scurt. Brancardierii suflau greu și se opreau des să se mai odihnească. La un popas — spitalul era afară din oraș — văzui că se opriseră aproape de cimitirul locului.

— Hă, hă, uite că sosim la cimitir pe năsălie, dar nu intrăm în el, ci trecem pe alături mai departe.

— Încă-ți mai arde și de spirite, îmi replică mai aspru locotenentul, și eu tăcui pe urmă tot drumul.

* * *

Ajunserăm și la spital. Brancardierii lăsară târgile jos pe o sală îngustă între intrare, spițerie și pavilionul principal.

Medici bulgari intrau, ieșeau, forfotind în jurul nostru.

Când, deodată zării un chip cunoscut de doctor român.

— Doctor Nistor, Doctor Nistor! strigai eu, cât putui pentru cunoscutul meu.

— Măi omule, da nu mai taci din gură, sâcâi lumea mereu! îmi luă și acum vorba din gură locotenentul, care părea destul de sanchiu.

Dă cel strigat de mine era un bun și cunoscut medic din portul dunărean unde-mi făcusem liceul, se apropie curios, să vadă cine îl strigă, și când îi spusei cine sunt, începu:

— O bată-te să te bată norocul, măi copile, că nenorocul văd că te-a lovit în plin. Dar, cum de ai ajuns aici? că parcă n'ai fost la Turtucaia.

— Am căzut la o săptămână după Turtucaia și am ajuns și aici după ce am colindat prin Cadrilater.

— A, tu ești, se vede, cazul interesant trimis spitalului dela etape.

Pe urmă plecă și se întoarse repede cu alți doi doctori, aceștia bine echipați, în bluze albe sclipitoare, pe când prietenul meu era tot în uniformă verde românească. Cei doi noi veniți erau austriacii

— *avstriiŝchi*, cum le spuneau bulgarii. Unul, ŝeful echipei, era potrivit de statură, dacă nu chiar mărunț, cu un obraz alb-roșu de mocănaș, având în persoana lui grăsuță, ceva deschis, prietenos, mai ales ochii îi avea veșnic răsători. Acesta era doctorul *Burlă*, docent de chirurgie la Viena.

— Burlă? spusei eu, Burlă? Nu sunteți nepotul *junimistului* Vasile Burlă, dela Iași?.

— Da, scumpule, da. Un moș al meu a fost profesor la Iași pe vremea Junimei. Dar văd că știi bine toate lucrurile astea!

— Știe, știe, că învăța bine la liceu la noi, la . . . adaose doctorul Nistor.

— Știe și n'a uitat nimic, numai nu poate să mai miște deloc . . .

Da, adevărat, interesant caz. Ia să-l cercetăm mai de aproape, «Komm Stanislas!» Insoțitorul lui Burlă era un tânăr polonez blond roșcovan, om bun, dar fără nimic deosebit.

Toți cei trei doctori mă cercetară, șterseră și pansară vre-o trei ore. Auzeam mereu pe doctorul Burlă spunând: *fractura, tabula interna, hematom, decubitus* ș. a. Insemna adică, spărtura peretelui dinăuntru al țestei capului, pumn de sânge încheșat, plăgi de zăcere. Intorcându-se către mine, îmi spuse:

— Scumpule, bulgarii ăștia te-ar fi dat gata, dar eu o să te fac bine, să știi!

După ce găti cu examinatul și pansatul, când îi pomenii de trepanație, răspunse:

— Bătaie, — apoi mai încet la ureche: nu mai stărui cu trepanația, că asta înseamnă moarte sigură. Aici n'avem nimic din cele trebuitoare pentru o operație așa de grea. Taci din gură și ai încredere, că eu te scap.

Iar când îi spusei seara de injecția cu morfină, puse de-mi dete în schimb un păhăruț de coniac, încât amorții îmbătat în prima seară.

Până atunci, bulgarii, când mă pansau, dădeau peste răni cu desinfectante puternice, — *cu iod, benzină*, — care îmi iritau plăgile mai mult decât le făceau să se închidă. Doctorul Burlă mă ștergea cu grăsimi curate, lin, ușor, să nu supere rănile, apoi mi le izolă cu toți colacii de gumă din spital, așa că zăceam ca pe roate de automobil

Am uitat să spun mai înainte, că, în spitalul etapelor, mai erau ca sanitari bulgari și niște armeni — mi-amintesc pe Sarchiz Ciola-

chian, scurt și îndesat și evrei spanioli, din care mi-a rămas în amintire Marco Ben Rey, tânăr, blond spânatec, înalt, cu rude în negustorimea bucureșteană, pe Str. Gabroveni. Ciolachian arăta românilor o deosebită prietenie și mă încuraja în șoaptă că o să meargă bine și pe frontul românesc, că francezii au trimis românilor pe generalul Berthelot, cu mulți specialiști, că înfrângerile de până acum au arătat mai mult că soldatul român n'a fost deprins cu războiul (aguerri).

În spitalul etapelor găsisese tocmai la sfârșitul șederii mele un colac de gumă și mi-l așezase sub trupul meu împreună cu Dumitru Boerescu.

* * *

În noul spital încăpui pe mâna doctorului Burlă, care se puse cu toată inima și știința lui, să mă vindece. În fiecare zi, cât am fost cu răni de pansat, în fiecare zi, a venit și m'a pansat. Nu mă mai ducea în sala de operație, să mă mai chinuiesc pe masa învelită cu metal și tare și rece, ci venea chiar la patul meu cu toate cele trebuincioase. Dar el spunea că atâta nu este de ajuns.

— Scumpule, trebuie să mănânci și iar să mănânci, să mănânci mult și multe. Nu vezi, că ai ajuns pielea și osul?

Și mă puse în porție, ca pe orice ofițer bulgar. În privința asta, nu admitea nici o deosebire și înțelegea să arate că este șeful medical al spitalului. Pe urmă venea mereu să mă vadă și peste zi. Dacă mă găsea mâncând, mă întreba:

— *Gustează bine papica?*

— Adică «schmeckt gut die Nahrung?»

— Intocmai, o bată-te norocul, scumpule!

Și-i râdeau ochii ca unei mame, când își privește copilul. Adăoga de multe ori:

— Hai, fii mai vesel! O să-ți aduc *Furnica*, să te mai înveselești. Și mai în urmă, ceva mai încet:

— Lasă, nu mai fi trist, că *tot noi* o să ieșim deasupra.

— Noi? *Care noi?*

— Cum, care noi? *Noi Românii*. Ascultă-mă bine, scumpule, și să rămână între noi, eu le cunosc mai bine decât altul starea: Asta este cea din urmă sfortăre pe care au făcut-o dușmanii noștri. După asta, nu mai urmează decât *desfacerea* pentru ei.

Ascultă-mă bine pe mine și ai să vezi că am avut dreptate.

România Mare tot o să se facă și eu o să fiu profesor universitar la medicină. Dacă nu s'o face la Cernăuți, în Bucovina noastră, facultate de medicină, eu o să fiu la cea din București ».

Om de inimă, doctorul Burlă se zbătea numai ca să ușureze pe răniții români. Șeful administrativ al spitalului era un locotenent colonel bulgar, Mustacof, care învățase prin Rusia medicina. El nu vedea cu ochi buni preferințele lui Burlă și cătase să se amestece și la medicină. Dar doctorul Burlă îl repezea totdeauna pe românește, căci Mustacof știa și el românește și, bineînțeles, nu se arătase că știe, după obiceiul bulgăresc, până trebuise să dea replica lui Burlă, care, în ruptul capului n'ar fi vorbit bulgărește; căci el, totdeauna când avea nevoie de vre-un sanitar bulgar, îl striga tare, de răsuna: — *Fișior, ei n'auzi? Fișior!*

— Dumneata, spusese el lui Mustacof, să stai la iaurt și lapte dulce, să vezi numai de aprovizionarea spitalului; medicina lasă-mi-o mie și nu te amesteca în ea, căci nu te pricepi!

Pentru că doctorul Burlă căuta pe răniții români mai cu tragere de inimă. Pe cei bulgari, dacă îi aduceau să le taie mâini, picioare, el le tăia, fără să stea pe gânduri, pe când românilor, pe cât putea, să le cruțe, brațele, picioarele.

— Lasă, măi frate, că sunt oameni muncitori și ce-o să facă ei, fără o mână, fără un picior? Să vedem, să încercăm, poate să-i scăpăm de tăiere.

Mie-mi făcea zilnic ca un fel de corset de vată.

— Mai cu economie la vată, domnule doctor. Că bulgarii nu mai au și bombănesc mereu și înjură, că nu le rămâne pentru răniții lor, spunea Radu Batog, sanitar căzut prizonier la Turtucaia.

— Lasă, mă că ăsta e frate de-al nostru. Să-i dăm tot ce găsim. Bulgarii n'au ce le trebuie? Atunci de ce n'au stat cu *fundul* (el spunea verde) pe vatră și s'au mai apucat de război?

Și pentru că i se părea că tot nu mă hrănesc destul, spusese și prin oraș, pe la cucoane prietene, — avea un adevărat stat major de fete românașul nostru și cu toate venea la pansat, — că este în spital un ofițer român, greu rănit care trebuie musai să scape și numai cu hrană bună și multă se poate asta, și a început să-mi vină din oraș, ba câte o găină friptă, ba mere, ba pachețele cu ciocolată.

Ce mă mai luase în urmă peste picior tovarășii de cameră, ofițeri bulgari, că ciocolata avea marca «*Liebling*» și era trimeasă de cucoane mai trecute!

Alte Schachtel, spunea răutăcios K. Serafimov.

Dar eram așa de prăpădit pe vremea aceea, că nici o clipă n'am avut vre-un gând lumesc, față de atâtea fete și cucoane, care veneau mereu. De altfel, să spun drept, pentru toate femeile și fetele ce mi-au arătat bunătate în zilele grele ale zăcerii, aveam sentimente de copilaș mic. Pe toate le socoteam *mămici*. Și în sufletul meu, n'ar fi încăput atunci altfel de sentimente.

Mititica mea prietenă Olga Srebrova venea mereu, și plăcerea ei să-mi dea cu lingurița lapte și pe urmă să-mi dea în cărți.

— Mă, ca mâine, astea o să vină și cu biberonul, îmi spunea răutăcios pe urmă locotenentul Popa, căci, cum am mai spus mai înainte, neputând să țin nimic în mână, mi se dădea să mănânc ca la prunci.

Probabil cam mârâiseră bulgarii și când veniseră Andrei și Sofca și mama lor, căci aceasta spusese:

— Nișto, nișto, beden e tăi mlad (Nu-i nimic, bietul e așa de tânăr).

* * *

Doctorul Burlă era ajutat și de vreo câteva infirmiere externe, dintre care una știa românește.

Dar spitalul mai avea și două surori de caritate de meserie. Acestea erau interne. Una era urâțică și cârnă și, deși bulgarcă, n'avea inimă rea; cealaltă era mai frumoasă, cu ochii mari negri. Păcat că era prea grasă, mai ales că nu era nici înaltă. Era gre-coaică.

Bulgarii o tot necăjeau că e *venizelistă*, adică partizană a noastră, mai degrabă, decât a lor. Mi se pare că nu era mult, de când Venizelos se despărțise de conducerea oficială a Greciei care, sub Regele Constantin, ar fi fost mai degrabă alături de Germani, deși pe aliații acestora, pe bulgari, nu-i putea suferi.

Pe sora venizelistă o chema *Ceamurova*.

Odată *Sestra* Ceamurova citea o carte. Am cerut să văd ce carte. Era *Strădanieta na mlad Werther*, adică, suferințele tânărului Werther. Cum rămăsesem pe gânduri, amintindu-mi de vremea

când citisem și eu cartea, venizelista, fată bună și veselă, îmi spusese:

— *Ti Werther, az Loti* (Tu Werther, eu Loti) și așa rămăsesem apoi.

Știa tot spitalul, dar nu spunea nimeni nimic. Înțelegeau chiar și bulgarii că e o glumă fără perspective.

Buna soră ajuta foarte mult pe doctorul Burlă. Ea avea în grijă mâncarea pavilionului cu ofițeri și venea în fiecare zi să scrie pentru a doua zi, la fiecare, ce anume mâncăruri să se dea. Și avea grijă, nu numai ca să nu sfârșesc ca eroul lui Goethe, dar nici să sufer și de foame.

Deși fată veselă, nu prea făcea haz de glumele ofițerilor bulgari, căci tovarășul nostru de cameră Serafimof o făcea... broască țestoasă. Ea replicase la acest... compliment bulgăresc, spunându-i broască sadea.

— Ba chiar broască râioasă, gândeam eu.

De aceea, părea că preferă mai degrabă pe bietul Werther, care stătea însă pironit pe patul de durere.

Dar și așa, biata fată se ferea să vină prea des, ori să întârzie prea mult în camera unde zăceam, căci atâta le-ar fi trebuit bulgarilor celor veșnic bătătorii...

Cum am mai spus, doctorul Burlă vedea de toți românii ca un frate.

Răniții bulgari, dacă murcau, după ce-i opera el, nu însemna vina lui, ci a bulgarilor care-i aduseseră tocmai atunci, când starea le era desnădăjduită, după ce-i îngrijise prost câte un *felcer* bulgar, cum era și la spitalul nostru, unu *Bai Chiro*, bulgar uriaș și mustăcios, fost subchirurg la Silistra. Sanchiu ca toți bulgarii, acesta bombănea mereu și avea pretenție că el se pricepe mai bine la frânturi de oase, decât *doctorii*. Mi se recomandase chiar el singur: «*Doctor Chiro*».

Bai Chiro mai avea în spital un aliat împotriva doctorului Burlă. Era un sergent rezervist, șeful aprovizionării, ori *economachina*. Cum gradul de sergent se arată la bulgari prin niște inele galbene de mătăsică puse la epoleți, eu îl luasem drept *căpitan*, când îl văzusem plimbându-se mândru ca Napoleon printre paturile noastre. Ii spusese dar *căpitan* și bulgarul se umflase în pene și-i rămăsesem chiar mai simpatic.

Cu el se războia mereu Sestra Ceamurova, căci de el atârnau toate ce ni se dădeau de mâncare. Era încrezut tare și Ceamurova râdea de el, silabisindu-i porecla ce i-o dăduseră bulgarii din spital: *Az znam vsici-co*, știu tot.

În oraș, toți câți aveau bolnavi de căutat, alergau la medicii români, care erau toți foarte buni, așa că, fiind și chemați numai ei de toată lumea, doctorii bulgari nu mai aveau nici un mușteriu. Bulgarii au luat atunci măsura ca nici o farmacie să nu mai facă vre-o rețetă iscălită de doctor român. Nici cu asta n'au făcut nimic, căci suferinzii căutau mai întâi vindecare și nu se întrebau, de unde le vinde aceasta. Aici nu mai încăpea patriotism, chiar pentru bulgari. Așa că chemau tot pe doctorii români și rețetele le iscălea . . . Dr. Burlă. Ajunseseră farmaciile de făceau numai rețete Dr. Burlă.

Pentru toate astea, adăogate la cele dela spital, au început să-l reclame la « divizia austriacă din Sofia ».

Și în timpul acesta starea mea era tot proastă. Tot nu-mi puteam găsi odihnă zi și noapte. Mereu convulsiuni, mereu zvârcolire, cu desnădejdea câteodată că n'o să mă mai văd mai binișor. Mă tot mutau din pavilion în pavilion. Așa aveam tot felul de tovarăși și români, și turci, și bulgari, și sârbi. Noaptea mai ales îi auzeam gemând în toate limbile Balcanilor: *Of* ziceau românii, *aman* turcii, *umre* (mor) bulgarii. Mai auzeam pe unul spunând parcă pe *latinește*, *mirum*. Mă întrebam, cine putea spune pe *latinește* că e minunat, că de minunat nu mai avea cum să fie mai minunat, și tocmai mai târziu m'am lămurit că nu vorbea nimeni *latinește*, ci numai un biet sârb ofta pe limba lui: *umirum* (mor). Un român — după operație — număra mereu: unu-doi-trei, până la nouă, cum numărase sub masca de cloroform.

Acesta era unul slab, prăpădit, soldatul *Hodorog* de prin părțile Brăilei. A și murit, chiar cum l-a operat. Parcă-i văd chipul ca de ceară, în care de abia mai ardeau înfundați ochii, care mai aruncau totuși, parcă o rugăciune mută. Erau alții mai ușor răniți, care mergeau spre bine. Era un oltean *Dincă*, flăcău voinic și potolit. Avusese un picior rupt, dar osul *se fiersese* la loc, și piciorul chiar n'avea să-i rămână mai scurt prea mult.

— Ia, o să merg și eu, de parcă tot oi pune la porumb, spunea el, vrând adică să arate că șchiopătarea n'o să fie mare

lucru. Era dintr'un loc unde se samăna porumbul în cuiburi, cuiburi, ca fasolea, de unde-i venise să spună așa.

— Apoi am avut la mine, domnule, am avut bani, bani, mulți, fo treizeci de ruble și-i ascusesem bine, îi cususem în betelie.

— Cât ai avut, mă Dincă?

— Treizeci de ruble, domnule.

— Cum ruble, măi Dincă.

— Treizeci de bucăți de argint de doi lei noi, nouți, cu zimți, așa, ca pentru vreme rea. Și mi-au prins bine, — nu mi i-au găsit bulgarii și m'am *olejit* și eu cu ei. Ba, pe urmă, văzându-mă așa de norocos la ascuns, mi-au mai dat și alții să le țin banii, mi-a dat și săracul sergent de dincolo, din pavilionul dela poartă, din salonul ăl mare.

Căci în spital mai zăcea un român, greu rănit, un sergent.

Băiat tânăr și *frumos ca o cadră*, zăcea mut aproape, nevoind nimic, necerând nimic.

— Mănâncă, scumpule, mănâncă, să prinzi puteri! îl ruga mereu bunul Burlă și toți ceilalți, chiar bulgarii.

Dar sergentul cel frumos rămânea tot indiferent și se împutina din zi în zi, până ce, ajuns aproape de sfârșit, viața a mai avut o răbufnire înapoi și băiețandrul a cerut de mâncare. Și a mâncat grăbit și mult, ca să scape, *dar era prea târziu*.

Cu câteva zile înainte de a muri, și-a adus aminte și de banii dați în păstrare lui Dincă și-a trimes să-i ceară.

O infirmieră externă, cea care știa românește, — era fiica unui funcționar dela o societate de navigație pe Dunăre, — veni într'o după masă în camera în care eram eu și întrebă:

— Care e Dincă?

— Eu.

Să-mi dai banii sergentului, așa a zis el.

Și Dincă și-a scotocit frumos betelia pantalonilor, de unde a scos vre-o 3-4 bucăți de *ruble* și le-a dat infirmierei.

* * *

Doctorul Burlă îmi spunea mereu că un *hematom*, adică un pumn de sânge încheșat, apasă asupra creierului meu și până s'o *resorbi* (s'o risipi) acesta, o să-mi fie rău, o să am convulsii. Capul mi se învârtea pe pernă mereu acum și până atunci nici

nu-l clinteam. Piciorul stâng de asemenea, de atâta încordare, se îndoia din genunchi și-l aduceam mai sus. Burlă dădea pătura la o parte și, aproape cu lacrimile în ochi, chema pe polonez:

— Schauen Sie, Stanislas!

El îmi spunea că de acum, mi se trezește tot trupul din amortire, că ce-a fost mai greu, a trecut. Dar eu tot nu-mi găseam odihnă să zac mai liniștit. Până într'o zi, am spus lui Tănase, sanitarul, să mă așeze pe spate pe un colac de gumă și așa în sfârșit m'am liniștit. Tănase, sanitarul, nu era același Tănase, bulgarul dobrogean. Acesta era un țăran din satele de lângă București, lăptar de meserie. Știind bulgărește, fusese oprit în spital. Ajuta pe români cât putea, numai cu locotenentul Popa nu se avea bine.

Locotenentul toată ziua citea și repeta versuri franțuzești dintr'o cărțuție populară franțuzească, un fel de antologie.

Quand je mourrai, mes amis,
Plantez un saule au cimetière...

— Ba eu zic, că tot mai frumos spune Eminescu:

De-oi adormi curând,
In noaptea uitării,
Să mă duceți, tăcând
La marginea mării,

îl întrerupsei eu.

— Știe țiganul ce e șofranul, replica iar Popa. Și nu ne înțelegeam de loc, mai ales la început...

După ce mi-am găsit în sfârșit « poziția ideală de zăcere », vindecarea mea a urmat văzând cu ochii.

După piciorul stâng, s'a trezit mâna stângă, apoi mai greu cea dreaptă și încă și mai greu piciorul drept, care mi-a rămas până la urmă, tot mai moale, mai ales din gleznă, de unde cădea bleg și fără putere. Imi urmăream cu mare curiozitate și fericire nerăbdătoare trezirea treptată a trupului meu. O prietenă a doctorului Burlă mi-a adus mere și eu am fost așa de mândru, așa de bucuros, când am putut ținea în mână, eu, un măr și să-l duc la gură! Am întins și sărmanului Hodorog un măr, dar lui i se și turburaseră ochii de pânzele morții.

Cu mâna stângă îmi ridicam pe acea dreaptă, mai târzie, până la gură.

Ce nouă mi se părea iarăși lumea ! Ca în dimineața de 1 Septembrie.

Stăteam iar cu fața în sus, cu ochii în tavan. Pe ferestre intra soarele dulce de sfârșit de toamnă, iar avioanele nemțești bâzâiau parcă mai prietenos pe sus...

...Dar doctorul Burlă tot nu era mulțumit. El se dădea de ceasul morții că spitalul n'are baie și nici o mașinuță electrică pentru masaj. Lipsa băii n'a avut cum s'o dreagă, dar într'o zi s'a suit în podul spitalului cu burșul lui și a cotrobăit peste tot și pe urmă a apărut prăfuit, asudat, cu ațe de paianjen peste tot, dar triumfător, cu o cutie în brațe. Era o mașinuță electrică veche, cred dela începuturile mașinilor electrice, la care se producea curentul prin învârtirea unei manivele. A dres-o el, a cârpit-o, mai cu sârmă, mai cu sfoară, și a început să-mi facă masaj cu ea. Stanislas, doctorul polonez, învârtea și doctorul Burlă îmi punea electrozii pe mâini, pe picioare.

Degetul mic și cu cel alăturat dela mâna stângă îmi rămăseseră țepene, lucii și drepte ca niște cuie, unde brațul se spirijinise numai în cot, cum stăteam eu culcat pe spate, amortiseră.

Dar cum le-a pus electrodul, degetele s'au încolăcit pe el și s'au desmorțit. Pe urmă masajul meu electric ajunsese o petrecere pentru tot spitalul. Care mai de care, chiar din răniții bulgari, care se puteau scula și umbla veneau și învârteau la mașinuța electrică. Aceasta, cu cât învârteai mai repede, cu atât dădea curent mai puternic, deci mai dureros. Eu țipam, protestam, strigam : *mai încet*, dar binevoitorii învârteau *bârje, bârje* (repede, repede) ca să mă vindec mai repede, chiar *dintr'o dată*.

Ei ! dacă s'ar putea vindecare dintr'o dată. Nenorocirea vine călare, cu trenul chiar, și de plecat, *pleacă pe jos*, dacă pleacă. Vindecare dintr'o dată ! Visul tuturor suferinzilor.

* * *

Bulgarii adunaseră la urmă în pavilionul nostru pe toți ofițerii răniți. Români eram numai doi, rus era unul și ceilalți bulgari. Rusul și cu aproape toți bulgarii erau ușor răniți. Intre aceștia era și un artilerist, înalt și rău, mai ales gelos și cu grijă ca nu

cumva să se uite vre-o bulgarcă la noi, românii. Toată ziua venea și se certa cu locotenentul Popa, dar, cum nu știa decât bulgărește, trebuia să i se traducă în nemțește ca să priceapă locotenentul. Il auzeai mereu adresându-se lui Serafimof, care știa nemțește:

— *Căji-mu po nemschi* . . . (spune-i pe nemțește). Cum mai avea ceva nou, vreo imputare, îl vedeam apărând pe ușă în mers legănat ca o rață și începând: — *Căji-mu* și celelalte. Era ușor rănit la călcâi. Altfel, vesel, toată ziua cânta cu tovarășii lui de cameră, Ilie Bencef și Victor Pavlovici Mihailov, rusul.

Pentru ei era o petrecere toată ziua în spital, iar mai la urmă, noaptea, ieșeau și în oraș. De acolo se întorceau veseli, căci după cum cântau ei:

« *Vino pia*

« *I rachia* »! (Vin beau și rachiu),

nu se dădeau în lături dela *guleai*. Rusul însă observa că în rușește *guleai* înseamnă mai mult plimbare, pe când ei înțelegeau chef.

Rusul îl învățase și un cântec revoluționar rusesc, cântec care — zicea el — se cânta noaptea din celulă în celulă, de toți *politicii*, în *Sibir*.

Era singurul cântec mai frumos și-mi plăcea să-l aud cum se revarsă lin și melodios, mai întâi pe o singură voce, desfăcându-se armonios apoi pe două și trei voci.

Intr'o seară, veselii bulgari, când s'au întors din oraș mai cu chef, au venit însoțiți și de ofițeri aviatori germani — bulgarii le ziceau *aeroplângii* — și ne-au deschis ușa camerei, unde zăceam cei *greu răniți*, între care și un bulgar, student în Elveția, la Zürich, ca să salute pe prietenul lor bulgar. « *Aeroplângiii* » nemți însă au declarat repede că nu trebuie să vorbească și cu noi, cei doi români (*nicht sprechen*). A fost singura manifestare dușmănoasă a germanilor pe care i-am întâlnit în Bulgaria.

Artileristul cel gelos pe vizitatorii care veneau din oraș pentru noi și mai ales, pe vizitatoare, mai întâi le-a bombănit mai în surdină, apoi le-a ocărît mai tare, până ce într'o bună zi — o Joi de primire — le-a făcut un scandal mare și le-a gonit, căci era o rușine din partea lor să lege prietenie, sau să facă ochi dulci unor Români. A! Bulgarii sunt mai turci decât turcii, sunt foarte

bănuitori și ar fi omorît cred cu pietre pe nenorocita care ar fi îndrăznit să meargă mai departe. Așa că, din prietenele mele n'a mai venit nici una. Numai târziu a mai venit odată soția doctorului bulgar, mama lui Andrei și a Sofcăi, a adus ceva pentru toți, *deci și pentru mine*, și mi-a șoptit repede că fiica ei îmi trimete complimente.

Cu mine nu prea aveau ei așa multe de împărțit, cât aveau cu tovarășul meu de cameră locotenentul Popa. Dintre soldații acestuia, erau unii bulgari prizonieri și pentrucă el fusese nu prea blând la companie, acum se răzbunau, denunțându-l bulgarilor și asmuțându-i mereu împotriva lui. De față cu mine, un bulgar din foștii lui soldați, care acum făcea pe bărbierul, l-a făcut *șarpe*.

I-am spus dar locotenentului:

— Domnule locotenent, mai bine lasă-ți barbă, decât să mai umble așa cu briciul pe beregata dumitale.

Dar Popa era un om cu orânduială și muncitor. Osândit la nemișcare, cu un picior în ghips, toată ziua învăța bulgărește. Neavând carte pentru așa ceva, scotea și el ce putea dintr'o metodă bulgară... pentru învățat limba germană.

Mai târziu, am început și eu să învăț oarecum mai metodic bulgăreasca de pe cărțile bulgărești, pentru învățat limba franceză în liceele lor.

— Hu-ba-vo mo-mi-ce, Kra-si-va gos-pogi-ța (frumoasă fată, drăguță domnișoară), silabisea în pofida noastră, veselul Ilie Bencef, ușor rănit și mult mai deschis și bun la suflet.

Și el ironiza — cum mai făcuseră și alții — apucăturile românilor de a fi veșnic curtenitori. Dar Bencef nu era răutăcios. Dimpotrivă, chipul lui deschis, cu o gură cam mare, arăta bunătatea.

Era student în drept, însurat cu o învățătoare. Imi spunea că ar fi bucuros, dacă am rămânea prieteni (era socialist) și dacă i-aș mai scrie după război. (Era de lângă Plevna, dintr'un sat ridicat după 1877 de ruși, botezat chiar cu numele unui general rus).

— Bine, o să-ți scriu.

— În ce limbă?

— În franțuzește.

— Dar pe cine crezi tu, c'o să găsec eu să-mi traducă scrisoarea? Cine știe la noi franțuzește?

Și așa, legăturile noastre au rămas la atâta, la prietenia din spital. « Ușor răniții » și-au încheiat șederea în spital. Li s'a dat câte un concediu, după care aveau să se reîntorcă *la poziți*. Cu părere de rău avea să se întorcă mai ales zaplanul de artilerist, cel invidios pe noi românii, pentru prietenia sau numai atenția ce ne-o arătase bulgarcele. Și-și cultivase el o toană rană ușoară ce o avea în pulpa unui picior. Dar zadarnic. Rana se închisese și, după ce ceruse — degeaba — să-i facă și lui masaj electric, ajuns acum la modă în spital, tot fusese trimis.

În spital cu noi mai erau îngrijiți și niște copii de săteni bulgari, răniți și ei. Aceștia, pe câmp, fie păzind oile sau vitele, fie jucându-se așa la câmp, găsiseră obuze și șrapnele neexploadate. Se jucaseră cu ele, bombele explodase și-i rănisese. Pe unii îi omorîse pe loc, altora le rupsesese, ba mâinile, ba câte un picior-două. Îi adusesese în spital cu noi și-i îngrijeau ca pe orice soldat rănit.

Vai de ei, bieții copii! Unul, trezindu-se după operație fără un picior, urlase zile întregi: unde e piciorul? unde e piciorul? Bulgarii îi botezaseră *bombagii*.

Când, la sfârșitul săptămânii, ni se primeneau rufele, pentru ei trebuiau căutate rufe mai mici, ca pentru *bombagii*, iar pentru noi mai mari.

De multe ori însă, nimereau la noi rufele de *bombagii*, și la ei cele pentru oameni mari.

* * *

Cum am spus mai înainte, împotriva doctorului Burlă se ducea de mult o luptă, surdă mai întâi, mai pe urmă fățișă. Fu chemat dar pentru lămuriri și judecată la divizia austriacă, la Sofia.

Dar înainte de a pleca, veni pe la mine să mă vadă, unde au ajuns progresele mele, cât de mult m'am vindecat. Imi dete un creion, spunându-mi să scriu. Dar n'am putut să fac nici o literă. Nu doar *că așa fi utat să scriu*, dar mâna încă nu făcea toate mișcărilor. La început, când nu puteam ține nimic în mână, nu puteam nici să citesc, căci nu era cine să-mi țină cartea la depărtare potrivită și întoarsă așa ca privirile mele să cadă pe litere. În spitalul etapelor, un bulgar dobrogean îmi întinsese odată *o foaie de rănit*, ca să-i deslușesc ce scria acolo, dar rămăsesem de rușine, neputând să-i citesc nimic, căci nu mi-o ținea bine în fața ochilor. Na! și-mi dete o tiflă, « ce fel de băiat învățat mai ești și tu? »

Atunci văzând că de scris încă nu pot, doctorul Burlă *m'a ridicat în picioare*. Până atunci stătusem numai culcat. Pe cei din jurul meu nu-i vedeam decât atunci când veneau la mine, iar pe cei culcați nu-i vedeam decât pieziș.

Dar nu am putut, n'am avut putere să stau în picioare. Acestea mi se frângeau dela genunchi, — acum le vedeam cât erau de topite, — și-mi fugeau de sub mine. Amețit, m'am prăvălit pe pat la loc. Așa prăpădit cum mă văzusem, cu picioarele frânte și uscate de zăcere și cu cicatricile dela genunchi — de multe ori Burlă, când mă pansa, mă întreba în glumă, dacă nu cumva am fost *atlet* pe vremuri — m'am asemănat cu sârmanul slăbănog pe care-l vindecase Mântuitorul, așa cum era înfățișat într'o icoană dela biserică dela noi.

— Nu face nimic, scumpule, mai prinde puteri și mai încercăm noi, când m'oi întoarce dela Sofia.

Am rămas dar să mai prind puteri, tot în poziția « culcat pe spate ». Dar *poziția* aceasta de zăcere încă nu însemna sfârșitul chinurilor. Era în orice caz o mare ușurare. Trebuia însă să mi se ridice capul cât mai sus pe perine, ca să pot vedea mai bine în jurul meu. Noaptea însă, pe spate și din pricina perinelor prea înălțate, sfo-răiam, *horcăiam* mai bine zis, așa de tare, că mă trezeam singur.

Incepusem însă a fura și câte un ceas două de somn, lucru ce nu mi se mai întâmplase de mult. Nesomnul mă slăbise mai mult decât orice.

Dacă nu puteam să scriu, puteam însă să citesc. Mai greu erau de găsit cărți. Am recitat atunci multe din cărțile mai cunoscută de Alphonse Daudet, Pierre Loti, Anatole France, apoi câteva traduceri în franțuzește din Tolstoi, Pușkin și două traduceri în nemțește, una din bulgarul Ivan Vazof, alta din Mark Twain (aceasta împrumutată dela doctorul polonez) și pe deasupra și un studiu al filosofului francez Guyau.

Doctorul Burlă, cum s'a întors dela Sofia, unde lucrurile nu merseseră bine pentru el, a venit întins la mine.

— Scoală !

— Dar, domnule doctor, sunt dezbrăcat (aveam numai o cămașă mai mult de bombagiū pe mine).

— Nu-i nimic, scoală-te, așa cum ești ! Uite sora Ceamurova, *firtul* tău (crezi că eu nu știu?), o să te ajute.

Mi se adusese și niște cărji pentru subțiori, dar nu le-am putut ține și le-am dat înapoi.

— Er braucht nicht (n'are nevoie) se înveseli polonezul. Și m'am sculat. Fiind dezbrăcat, numai cu cămașa de bombagiu pe mine, mă sfiam.

Dar doctorul Suci, și el prizonier dela Turtucaia, făcând și el serviciu la același spital, spuse destul de răutăcios:

— Ce ți-e rușine, mă? *Elle en a vu beaucoup.*

Capul îmi vâjâia, tălpile picioarelor mă frigeau, oasele picioarelor parcă săteau să-mi spargă tălpile, *stăteam ca pe ace* — și — ca să nu cad — *am făcut un pas* spre sora Ceamurova, ca să mă prind de brațul ei întins spre mine, dar ea se îndepărtă trasă de Burlă, pe când polonezul Stanislas venea după mine, ca să mă prindă la nevoie, și eu după ea, *încă un pas*, încă un pas, prin odaie, dându-i ocol și strigând mereu, *Sestra, Sestra* de teama căderii.

— Crai mai ești, măi băiete! Adevărat român! Uită-te la el! Nici nu s'a ridicat bine încă de jos și, așa dezbrăcat, a și început să alerge după fete, încheie malițios tot doctorul Suci.

Obosit și ud learcă de sudoare și *râzând, râzând* mereu nervos și tare, *cum n'am mai răs în viața mea*, am căzut înapoi pe pat. La ușă se adunase tot pavilionul să vadă *minunea*.

Imi văzusem atunci și pe cei doi tovarăși de suferință. Le văzusem adică fețele și *de [deasupra]* și, vă spun drept, nu se potriveau cu imaginile ce-mi făcusem eu, despre ei, până atunci...

* * *

Vestea că m'am sculat în picioare a ajuns în aceeași zi la toți din oraș. A doua zi a venit să mă vadă doctorul Nistor.

Pe când stătea lângă mine și-mi mai spunea cum merge războiul, se deschide ușa și intră un student bulgar, care făcea serviciul de asistent la farmacia spitalului și care nu-mi plăcea de loc — avea niște ochi albaștri reci ca de oțel — intră și zice:

— Monsieur le docteur, l'enfant de ma *cuisine* est malade.

Auzind așa pozună, am pufnit de răs, ceea ce a înfuriat pe supărăciosul asistent, care bănuia că râd de franțuzeasca lui, dar doctorul Nistor îl liniști, plecând să vadă și să vindece « pe copilul *bucătăriei* sale... »

...Săracul doctor Nistor! În Bulgaria nu ne-am mai văzut. Eu am fost în lagăr și el pe la toate lazaretele și în combaterea tuturor epidemiilor din Bulgaria.

În iarna lui 1919, l-am întâlnit iar în portul dunărean de unde eram amândoi.

Eu, acum singur și sărac și muncind din greu cu lecții, ca să-mi adun bani să mă duc la București, pentru a-mi trece licența, el la braț cu soția lui.

Cum era alunecuș, eu mergeam prin mijlocul străzii. Doctorul când m'a văzut, întâi nu și-a crezut ochilor, — pe urmă și-a lăsat soția pe trotuar și a alergat la mine, îmbrățișându-mă și plângând.

— Tu ești, măi băiete? Prin ce ai trecut și tu! Eu, zău, nu mai credeam că o să te văd umblând, ca toți oamenii. Apoi întorcându-se către soția lui:

— Vino, dragă, să-ți prezint cel mai extraordinar caz din război.

N'au trecut însă nici două săptămâni și doctorul Nistor, care era medic primar al județului, s'a dus într'un sat, unde se ivise tifos exantematic, s'a îmbolnăvit și — la câteva zile — *a murit*. Parcă așteptase anume să mă mai vadă încă o dată și apoi să-l ajungă din urmă *binele* din Bulgaria.

...Dar dacă pe doctorul Nistor l-am mai văzut, pe doctorul Burlă n'am mai avut acest noroc.

Căci divizia austriacă din Sofia, ca să curme cu reclamațiile bulgarilor din Razgrad, îl luase de acolo și-l trimisese la Niș, în Serbia ocupată.

Acolo i-am trimis odată o scrisoare prin ordonanța polonezului Stanislas, rămas la Bazgrad în locul lui. Cu Burlă îmi pierise sprijinul, căci el îmi spusese că o să mă țină în spital până la încheierea păcii.

Fără el, nu mai era cine să țină piept lui Mustacof și lui Bai Chiro.

Se înțelege că cel dintâi lucru ce l-am făcut, după terminarea războiului, a fost să mă interesez de doctorul Burlă.

Dar binefăcătorul meu *murise*. Murise la Niș în Serbia, împușcat ca *trădător*, după unii; răpus de o boală grea și fulgerătoare, după alții.

Ce să mai comentez moartea aceasta?!
,

Cum am rămas atunci înmărmurit și mut, așa rămân totdeauna, când mă gândesc la el.

Se vede că *moartea*, ca să se despăgubească și ea, că doctorul Burlă mă smulsesese din ghiarele ei, l-a luat pe el în schimb.

* * *

În spital am mai avut un scurt răgaz. Am fost adunați toți cei patru ofițeri răniți care mai rămăsesem într'o cameră cu patru paturi, unde am făcut sărbătorile crăciunului 1916, cei trei jucând cărți ori table, eu privind. Din cei patru, eram doi români, unul bulgar, K. Serafimof dela Șiștov, de lângă Dunăre și al patrulea praporcicul rus Victor Pavlovici Mihailov. Rusul era un băietan blond spălăcit, cu dinții stricați și cam prostănac. Cred că făcuse în Rusia doar vre-o școală medie, căci n'avea nicio cunoștință mai deosebită și nici nu pricepea altă limbă decât ruseasca. Învățase și el — de bună seamă — bulgărește, cum învățasem și noi românii și ne înțelegeam acum cu toții în limba *gazdei*. Cu Serafimof bulgarul ne ciondăneam toată ziua în nemțește — eu mai puțin, locotenentul Popa mai mult. Serafimof, patriot șovinist ca toți bulgarii, ne scotea mereu ochii cu ce se vorbea, cu ce se scria, în ziarele lor. Atunci am văzut bine de tot ce înseamnă ospitalitatea bulgară.

Când se ocupase Bucureștii, vlăjganul de artilerist sărise numai decăt să-i anunțe doctorului Suciuc *bucuria*. Și doctorul român, model de cumișenie răbdătoare, de măsură în fapte și vorbe, *fierbea*, îl vedeam bine că fierbea. Totuși s'a stăpânit cu greu și nu l-a mai băgat pe bulgar în seamă. O fi înțeles și bulgarul? nu știu, dar l-a lăsat pe doctor și a năvălit la noi în odaie și i-a spus iar lui Serafimof, ca să-i spună lui Popa:

— Căji-mu po nemschi... utidè București, nema vece România.

(Spune-i pe nemțește... s'au dus Bucureștii, nu mai e România).

...Serafimof lua toate ziarele și ne tălmăcea și nouă, cu o deosebită mulțumire, cele ce se scriau despre războiul cu românii. Un ziar mai mare *Mir* (pacea) a avut luni de zile o rubrică intitulată *Vlașcata catastrofa*, adică Dezastrul românesc, în care scria vrute și nevrute. Din Capitala ocupată fuseseră isbiți mai ales de magazinele cu marfă pentru băi și... W. C. — *W. C. za ofițeri!* (*W. C. pentru ofițeri*). Și întinde-te, pânză, să nu te rupi!

Pe urmă subliniau toate elementele bulgărești din limba românească și numele slave — ei spuneau totdeauna *bulgărești* — ale locurilor din Muntenia ocupată. Aici se ciocnea însă cu mine, care mă sileam să-i dovedesc că influența *slavă* asupra noastră nu-i chiar influență bulgărească și că nici toate ce se scriu acolo în ziare nu sunt literă de evanghelie. Plăcerea mea să-i aduc cât mai multe vorbe românești de origine latinească necontestată: *ganz lateinisch*.

Odată mă întrebă, cum de a auzit vorbindu-se românește în unele sate din Elveția.

— O fi fost tot bulgărește !

— Nu, nu. Serios ! Am auzit vorbindu-se românește sau cam așa ceva.

L-am lămurit, că umblând prin cantoanele Elveției, unde se vorbește retoromana, limba aceasta, — și ea una din cele 10 limbi romanice, — îi sunase ca ceva familiar, cunoscut, asemenea limbii române, pe care, fiind el din Șiștov, de pe malul Dunării, o auzise adesea, fără s'o știe.

Altădată îl ataca pe rus (*toți găzduiții* bulgarilor trebuiau să înghită cu noduri) și ne citea despre svonuri de revoluție în Rusia.

— *Vestnicarsca rabota*, adică născociri gazetărești, comentai eu.

— *A ! ne ! Ima mnogo pricine*. (A, nu. Sunt multe cauze), — a adăogat rusul. M'a izbit aerul serios cu care vorbise acesta. Adevărat ! Peste vre-o două luni izbucnea revoluția rusă.

Dar dacă tovarășul nostru de cameră era așa de... delicat, am găsit în schimb simpli soldați, cu mai multă omenie.

Mai înainte mă tot vizitase dintre răniții bulgari din alte camere, un soldat de prin părțile Vraței, *StaneŃ*, care știa românește, poate o fi fost chiar român. Înainte de a veni pe la mine (pe vremea când iar mi-era rău, când aveam tovarăși greu răniți, ca Hodorog, îl tot auzeam cântând toată ziua, despre un popă, despre Șucri-Pașa, comandantul turcilor în primul război balcanic, o melodie cam trăgănată, care aducea cu muzica noastră bisericească. Cânta și se tot poticnea mereu într'un loc, iar mie-mi venea să râd de el. Până într'o zi, m'am trezit cu el în odaie. Era un băietan bălan și simpatic, cu buza de sus, pe care de abia-i mijeja o mustață albă de blondă, mai umflată, ceea ce-i dădea un aer de copil supărat, *care a pus buza*, în două cârji și cu un picior spânzurându-i din genunchiul îndoit. Intră în odaie și zise frumos *bună ziua* pe ro-

mânește, apoi, apropiindu-se de mine: Ei, cum merge, bre frate?

Nu știam ce să cred. Pe urmă, el îmi spuse multe, multe. Era de pe la Vrața, unde sunt bulgari mai blânzi, nu câinoși ca cei de prin părțile unde ne aruncase soarta să zăcem. Răutatea celor de pe aici s'ar fi datorit — după el — amestecului de sânge mult turcesc. Lămuririle lui nu ocoleau, ci spuneau de-a-dreptul crud.

— Când mergeau bulgarcele la porumb, pe câmp, turcii... ei la noi, la Vrața, altfel sunt oamenii, mai buni, nu câini ca turcii ăștia de aici.

Mai era altul, Abagef, negustor de prin partea locului, dar om bun și blajin, cu un chip parcă obosit.

Mă rugase să-l învăț românește. Apoi îmi arătase mai târziu un caiet pe care-i scrisese un bulgar prieten, fost grădinar prin România, cântece și romanețe românești *la modă*. In caietul lui, pe care mi l-a arătat ferit, erau scrise, *nu cu slove chirilice*, câteva din cântecele de pe la 1910, « *Cine bate noaptea la fereastra mea?* », « *Aseară în grădină* » și altele de același fel. N'am stricat inima omului spunându-i că sunt cântece de mahala, ci l-am ajutat să le descifreze și scrise, — le știa pe dinafară, — dar, de sigur, le mai pocea el nițel. « *Aseală 'n grădină* » a spus până la sfârșit.

Cu toată ciuda și gelozia bulgarilor, România și cultura românească au fost totdeauna un miraj pentru ei, iar grădinarii lor întorși din România, odată cu bănișorii adunați dela noi, au mai dus și ceva cultură, oricât s'ar fi scuturat că nu, gazetele lor, pe vremea războiului. De bună seamă, nu nimereau tocmai ce e mai bun și mai de preț, dar cam așa se întâmplă totdeauna.

* * *

Înainte de Crăciun veni la spital, ca să-și vadă băiatul rănit, tatăl lui Serafimof. Era un bulgar mărunțel și vioi.

Deși om chiabur, umbla în haine groase de aba și venise cuminte cu dăsăguța lui atâta drum.

Văzându-și băiatul în odaie cu români și ruși, se opri în ușă mirat și spuse zâmbind răutăcios că ofițerii români prizonieri la bulgari dela *Tutracan*, acum fac șosele în Bulgaria — *ciucat camăc*, sparg piatră. Era tare înveselit de aceasta. Apoi aflând numele locotenentului Popa, spuse:

— He, pălinte, pălinte.

Ne mai spuse mai în urmă, că fii-su să facă bine să se înzdrăvenească bine, să nu se cunoască cumva, că i-a fost piciorul rupt, căci altfel nu mai are ce căuta în casa lui, *să-l facă de rușine*. Aceste vorbe căzură greu ca plumbul între noi și pe mine mă loviri mai tare, căci simțeam eu, cum am să mă întorc, deși parcă nu-mi venea să cred, că și ai mei or să judece tot așa de . . . bulgărește.

— Ei, dar în privința asta, parcă mai poți fi vre-odată sigur !

Dintre foștii răniți bulgari veni să ne vadă un învățător, care, în concediu medical, fusese și la București.

— *Bre, malăc Parij!* (mic Paris).

În Capitala noastră întâlnește din bulgarii așezați mai de mult acolo.

Ce puteau să fie și aceștia ? Bragatii, lăptari. Toți i se plânseră că uitaseră bulgărească.

Apoi îmi arată un pachet de țigări, în cutiuță de tinichea, pe care el o folosea ca tabacheră, și mă rugă să-i talmăcesc ce scria pe cutie.

— *Mir ot București 1913.* (Pacea dela București 1913).

Când auzi aceasta, bulgarul se înroși de ciudă, parcă ar fi fost pălmuit, scoase repede cuțitașul și rase inscripția.

Fără să caut, avusesem o satisfacție.

Dar Serafimof, ca să se răzbune, ne citi declamând cu patos, o poezie de Ivan Vazof, în care *maaarele* poet bulgar își bătea joc de România. Zugrăvea, mă rog, banchetul păcii din 1913 dela București și, opunându-l decăderii României din 1916, termina strofele cu refrenul: *cădè e domachina? cădè e domachina?* (unde e gazda?).

I-am replicat și eu, cum am putut, mai nemțește, mai bulgărește, că România fusese și *domachina*, adică gazdă pentru Vazof, fugit de turci și oploșit, prin Brăila noastră, înainte de 1877.

Poezia de altfel, suna ca o poezie humoristică, dela *Veselia* noastră.

Vezi, tot avea dreptate Bencef, care, văzându-mă că mă căznesc cu o traducere în nemțește din Vazof (Die Bulgarin), arătase dispreț pentru el, spunându-mi că lui Vazof îi plăcuse mult în tinerețe « *Plăcerile solitare* ».

. . . De sărbători, primirăm din oraș mâncăruri mai bune, — în spital ne ținea acum numai în fasole — dela un popă bulgăresc,

popă cu o fată de măritat (Serafimof era căutat ca ginere, după cum chiar el ne spunea). Dar scrisoarea de mulțumire tot un român i-a dictat-o. Locotenentul Popa i-a compus-o în nemțește și pe urmă bulgarul și-a tradus-o în bulgărește. Părându-i-se că eu zâmbesc de treaba asta, Serafimof mi-a spus înțepat că bulgarii n'au vreme pentru fleacurile politeții.

Adevărat !

* * *

La sfântul Ion era ziua locotenentului. Numai văd pe Abagef apropiindu-se cu o cană de apă rece, pe care i-o turnă pe neașteptate lui *Ivan* în cap. Vă închipuiți, sperietura bietului om, udat learcă pe gerul Bobotezei !

Dar așa este obiceiul bulgăresc de a se felicita de ziua onomastică. Să nu credeți cumva că Abagef făcuse vre-o glumă proastă !

De altfel Abagef era om bun și cum se cade, cum am mai spus.

A învățat el românește cu mine, cât a învățat, apoi deodată mi-a spus:

— Nu mai vreau să învăț. Poate ca mâine mor. Ce-o să folosesc atunci dacă oi ști o limbă mai mult ?

Cam la fel am judecat și eu mai în urmă, mult, când în lagăr m'am lăsat, după a șaptea lecție, de învățat singur engleza.

* * *

Unul din ghimnaziștii bulgari avea, ca mulți școlari, un aparat fotografic. Ne-a fotografiat dar pe toți răniții cu surorile alături. Lângă *Werther* stătea bine înțeleș *Loti*.

Dar cum n'aveam nici o îmbrăcăminte, eu am *pozat* în halatul spitalului și cu capul gol — n'aveam ce pune în cap — afară, pe ger și cu zăpada cât casa. Afară, căci fotograful amator avea nevoie de spațiu și lumină, pe care nu le găsea în chițimiile spitalului.

Fotografia însă n'am mai avut vreme s'o iau, căci a doua zi chiar a venit ordinul de plecare din spital. Așa, pe tăcute, pe nesimțite, a venit ordinul. Așa lucrau bulgarii. De dimineață deci ni s'a mai dat doar un ceai — și acesta dela buna soră Ceamurova — și ni s'a spus să ne îmbrăcăm, căci avem să plecăm fără întârziere.

Bine ! Să ne îmbrăcăm.

— Adu hainele, porunci un gradat bulgar, care venise cu ordinul dela comenduirea garnizoanei.

Hainele noastre erau la magazia spitalului. Ale locotenentului Popa se găsiră: o manta de trupă, o tunică la fel, amândouă destul de bune. Numai pantalonii erau mânjiți de tot de sânge și spintecați la un picior, la cel care fusese rănit. Dar, în sfârșit, de bine, de rău, avea cu ce să se îmbrace.

La mine însă era jale. În magazia spitalului nu se mai găsea nimic din hainele mele. La drept vorbind, nu dădusem acolo decât o tunică de postav verde, dar nouă de tot. Avea doar două găuri la umărul drept, unde fusesem împușcat când zăcusem pe câmp, iar mâneca dreaptă fusese spintecată toată, ca să mi-o poată dezbrăca atunci când mă pansaseră întâia dată. Altceva nu mai predasem la magazia spitalului. Mantaua moștenită de mine la Silistra dela plutonierul de trupă român Petcu îmi fusese furată la spitalul etapelor, poate de Tănase, bulgarul dobrogean, iar ghetetele mi se luaseră chiar din spitalul din Parachioi.

La magazia spitalului însă și tunică mea făcuse picioare.

Cu ce să mă îmbrac așa dar acum la plecare?

— Să-ți dea dela spital ceva, domnule... Să-ți dea rufele, ciorapii și să-ți mai dea și niște haine, că doar n'o să pleci în pielea goală, spuse bunul sanitar Tănase Ilfoveanu.

Dar *Bai Ștefan*, economul pavilionului de ofițeri, venise foarte hotărât să mă dezbrace de rufele spitalului. Bai Ștefan semăna mult cu sălbatecul Bai Hristo dela Alfatar, fără să fie chiar așa de căinos. De altfel și natura parcă n'a fost prea darnică față de bulgari. I-a fabricat mai mult *în serie*, de seamănă unul cu altul — *toți urâți*.

Bai Ștefan susținea — și de sigur avea dreptate — că el nu poate da rufele spitalului, căci el a iscălit pentru ele, le-a luat cu inventar. Avea și el dreptate, cum aveau și ceilalți, care veniseră cu porunca să plecăm. *Aveau toți dreptate, numai eu n'aveam*, ba mai bine zis, n'aveam haine cu ce să mă îmbrac, cât despre dreptate... nu era s'o gălesc chiar la bulgari.

Ce ne facem dar? Tănase se ruga mereu de Bai Ștefan să nu mă dezbrace, dar bulgarul încăpățânat îmi și smulsese de pe mine niște pantalonași albi de flanelă de casă, cum se dăduse la toți ofițerii să poarte pe deasupra rufelor.

Bai Ștefan trăgea de pantalonii de flanelă și mai voia să mi-i dezbrace și pe ceilalți, Tănase trăgea și el spre mine.

— Ia-o mai încet, că te tai în briceag, îi spuse Tănase bulgarului pe românește.

— Briceag, briceag, *az ne răzbiram* (nu înțeleg), striga bulgarul și da să mă lase *cum mă făcuse mama*, când apăru pe ușe Sestra Ceamurova.

Acuma văzui ce poate *venizelista*.

Căci sora cea inimoasă, după ce înțelese cum stau lucrurile, izbucni indignată într'un potop de vorbe repezite, din care prindeam doar vorbele, care se tot repetau: *sram* (rușine) și *hristian* (creștin). Venise și *domachina* spitalului, faimosul sergent *Az znam vsicico*, dar tuturor le ținea piept ca o leoaică Ceamurova.

Mi s'au dat deci rufele de pe mine, fără pantalonii de flanelă. Ciorapii de lână pe care Bai Ștefan mi-i și scosese din picioare, mi-i punea acuma la loc Sestra Ceamurova. Pentru întâia oară îndrăznise să-mi facă un serviciu, dar trebuia să plec și eram numai eu, Tănase și ea în odaie. Sta aplecată pe patul meu și, cum se căznea să-mi încălze ciorapii, îi vedeam o cută adâncindu-i-se pe frunte între sprincene și gura cam strânsă într'un colț, accentuându-i și mai mult umbra de mustață de pe buza de sus. Pe genele lungi se adunaseră parcă niște stropi.

— Se vede că sora a trecut pe la bucătăria spitalului și a ni merit tocmai când tăia ceapa, spuse Tănase, zâmbind pe sub mustață.

Dar Ceamurova se scutură și, încruntată cum n'o văzusem niciodată, își vedea de treabă mai departe, ajutându-mă la îmbrăcat.

Dela magazia spitalului însă mi se adusese niște zdrențe.

Pantoloni bulgărești de trupă dintr'o ștofă cafenie, tunică la fel. Dar tunica mai avea niște epoleți de postav roșu.

— A, asta nu, că nu sunt ordonanță.

— Nu, domnule, așa e uniforma bulgărească de infanterie. Dumneata nu ești tot infanterist? mă liniști Tănase.

— Bine, dacă zici tu așa, Tănase, mă resemnai eu împăciuitor.

Pe urmă în picioare mi se puseră bocanci românești, dar vechi și buni de reformă și de două mărimi. Cel pentru piciorul drept avea o piele tare și scorțoasă, numai bună pentru piciorul cel bleg.

Curat vorba: *Unde-i ața mai subțire...*

Dar mai trebuia și manta! Mi s'a dat una austriacă veche, fără căptușeală, numai o foiță de ceapă. Culoarea ei dela început

din cenușie se prefăcuse într'o coloare pământie amestecată cu rămășițe de sânge. O spintecătură lungă din față fusese cusută grosolan. Mi s'a mai dat și o șapcă bulgărească de pus în cap.

Așa echipat parcă eram prins de pe gârlă. Și eu care căutasem întotdeauna eleganța!...

— Pe cine ai scăldat, mă, ori mai bine zis, pe *câți* ai scăldat? spuse răutăcios Popa, când mă văzu așa gătit, cu efecte dela 3 armate, căci până atunci el fusese absorbit cu propria lui găteală.

— Nu-i nimic, domnule Sandu, mă consolă Tănase... « *omul frumos tot frumos, și călare și pe jos* ».

Apoi tot Tănase a mai adăogat și flanela lui, pe care și-a dezbrăcat-o și mi-a dat-o mie, că prea eram gol.

Dar cum stăteam în picioare lângă pat, am avut un fel de amețală, am bolborosit ceva cu chipul strâmbat și alb și am căzut pe pat leșinat (răcisem la cap în ajun, *pozând* cu capul gol, fotografului).

Când m'am trezit, erau lângă mine speriați și Doctorul Suciu și Loti. Doctorul care-mi dăduse ceva să mă trezesc, îmi spuse hotărât:

— Tu nu pleci. Auzi? Apoi plecă.

— Ce-a spus doctorul? mă întrebă Sestra Ceamurova.

— Că nu trebuie să plece.

— Ei, — și oftă greu, — « din nefericire, asta *nu ție* trebuie să ți-o spună.

Apoi după o pauză:

— Da parcă l-ar asculta cineva? Adio Werther, să fii sănătos, să dea Dumnezeu, adio. Și tot încruntată fugi repede, prin alte părți ale spitalului.

G. BANEĂ

EPICA RENAȘTERII

Forma nouă care a fost în Istoria Civilizației Renașterea este supusă unei continue reexaminări, pentru a i se găsi adevărata semnificație. Această noțiune fundamentală pentru Cultura modernă a format, într'adevăr, în timpurile din urmă obiectul judecății celor mai feluriți cercetători și ca proveniență, și ca îndreptățire. Cu mai multă stăruință a fost însă luată în dezbateră problema antecedentelor gotico-medievale ale Renașterii italiene, în detrimentul unei probleme cel puțin tot atât de hotărâtoare: aceea a raporturilor dintre Civilizația Renașterii și Antichitatea greco-latină. De aceea persistă în opinia intelectualității, de oriunde, falsă definiție că, la urma urmelor, Renașterea nu ar fi decât imitarea formelor clasice.

Prin nimic nu se pot verifica mai bine raporturile dintre aceste două noțiuni — Renaștere și Antichitate — ca prin cercetarea epopeei secolului al XV-lea italian (gen literar prin definiție clasic), sau a picturii aceleiași epoci, glorioasa pictură a Renașterii de început. După cum se va vedea, cazul ei se identifică, în mare parte, cu al genului epic, prin ce este tradiționalism, tendință realistă, populară, burgheză, în «tematica» lor, în afara inovațiilor de expresie formală. Dacă în ce privește pictura, antecedentele oferite de Antichitate lipseau (în măsura în care se impuneau, nenumărate, acelea pentru sculptură și arhitectură), cazul epiceii este și mai semnificativ pentru amintitele raporturi dintre Renaștere și aceeași Antichitate, în care se impusese prestigiul unui Homer sau Virgiliu.

O călătorie recentă în Italia a fost pretextul inițial al cercetării pe care o începem acum, cu privire la raportul dintre cele două momente din Istoria Civilizației.

După Mantova Seniorilor Gonzaga (cu Vittorino da Feltre și Isabella d'Este alături); după locurile lui Virgiliu și castelele Matildei din Canossa; după Cremona medievală (în care nu mai descoperi atelierul lui Stradivari), iată Reggio Emilia, orașelul de care se leagă, prin atâtea amintiri, biografia unui Boiardo sau a lui Ludovico Ariosto însuși: cei doi fericiți purtători de cuvânt ai epicei din Renaștere. Castelul din Scandiano, unde s'a născut primul (și unde a fost mai apoi guvernator), păstrând înfățișarea autentică de fortăreață, cu șanțuri de apărare, cu metereze pe culmea zidurilor, creează în jurul figurii și operei lui Boiardo atmosfera care să explice predilecția pentru epopee. Ludovico Ariosto, născut tot în partea locului, și-a împărțit existența între Reggio sau Ferrara, ajutându-i pe stăpânii Estensi la ocârmuirea ducatului. Castelul lor din Ferrara, masiv până sus, în culmea turnurilor cu metereze, împresurat de aceleași șanțuri de apărare, peste care se lăsau aceleași poduri pe lanțuri; castelul Estensi-lor era menit să creeze și la Ferrara, deopotrivă, mediul cavaleresc în stare să determine, ori să aprecieze apoi, inspirația epică a lui Messer Ludovico (înrudit cu Boiardo prin legături de familie, ori prin eroul comun al epopeii lor).

Dar drumul s'a prelungit până la Florența: pe urmele celui dintâi poet epic din Renașterea italiană, Luigi Pulci. Bizară figură de scriitor din Florența lui Cosimo și a lui Lorenzo Magnificul Dei Medici, descendent al unei familii bine cunoscute de negustori și bancheri, cu casele părintești, până astăzi, între Palazzo Vecchio și Arno. Deci într'un colț dosnic al unui cartier negustoresc din burgheza Florență a unor negustori-bancheri, aceștia norocoși, ca Strozzi, Medici sau Bardi. În tovărășia acestui Luigi Pulci nu ne-a fost dat să putem reconstitui mediul cavaleresc, feudal, în stare să explice, oricum, predilecția pentru epopee, fie și eroi-comică, în plină Renaștere clasicistă.

Aceasta a fost prima constatare, menită să provoace convingerea că, în desfășurarea Renașterii italiene de început, epica deține un loc de neașteptată importanță, atunci când este vorba a se lămuri amintitul raport dintre literatura secolului al XV-lea italian și aceea a Antichității, consfințită prin cele trei genuri, clasice prin excelență.

Alături de poezia lirică și de tragedie, e p o p e e a (cuvântul este grecesc și amintește prin *epos* că avem a face, în primul rând, cu o narațiune), este al treilea gen oferit de Antichitate și fixat definitiv de aceasta în formule consacrate, din care nu puteau lipsi legăturile cu Istoria națională, faptele strălucite de arme, pe care le săvârșeau întru înfăptuirea acesteia eroii naționali, alături de Zei și Semi-Zei. Narațiunea poetică a acestor fapte se desfășura cu solemnitate și preocupare de grandios, în vederea eroului principal, întruchipare a unor idealuri care erau de fapt ale întregului popor. (Când Grecii s'au dovedit preocupați de războaie, l-au ales ca erou pe Achile; iar când n'au mai încăput în țara lor și au început peregrinările, idealul le-a fost întruchipat de Ulysse.) Versul epic prin excelență a fost apoi hexametru: amply și solemn, ca însăși epopeea.

Antichitatea elenică a lăsat literaturii moderne drept model *Iliada* și *Odiseea*; iar cea latină, *Eneida*.

Prima investigație în legătură cu epica Renașterii trebuie să se îndrepte, așa fiind, spre următorul aspect al problemei: dacă această Renaștere ar însemna o simplă imitare a Antichității, ce loc ocupă Homer sau Virgiliu între modelele unui Pulci, Boiardo, Ariosto sau Tasso (reprezentanții epiceii italiene)? Sau, măcar: Ce loc ocupă, din punct de vedere teoretic, Arta Poetică a unui Aristotel sau Horațiu, când este vorba de amintitele formule consacrate ale epopeei clasice?

Să luăm, iată, în cercetare cazul lui Virgiliu. Ne putem ușor închipui că soarta lui în cultura italiană, din Evul Mediu până în Renaștere, a format obiectul unor minuțioase cercetări (destul să se amintească numele unui Comparetti sau Zabughin), astfel că, în ce ne privește, vom limita exemplificarea la câteva puncte de reper, menite totuși să fixeze diagrama interesului pentru autorul *Eneidei* în Italia Renașterii.

De fapt, aproape n'a fost alt poet al Antichității care să se bucure de un egal prestigiu în literaturile moderne. Iar încununarea străduințelor acestor literaturi — creștine prin excelență — în privința «păgânului» Virgiliu, o reprezintă, fără îndoială, *Divina Comedie* a lui Dante: scriitorul creștin care a preamărit Roma, drept simbol al supremației ei pământene, ca nici un ex-

ponent al Renașterii (« păgâne ») de mai târziu; scriitorul creștin care a preconizat reconsacrarea Romei drept Capitală supremă a creștinătății imperiale (în tratate ca *Monarchia*); scriitorul care a refăcut, cel dintâi, unitatea lumii romane pe temeiul graiurilor comune (în tratate ca *De Vulgari Eloquentia*); scriitorul care a dat Evului Mediu creștin opera-simbol a experienței sale totale, dar care, prin aceasta, n'a șovăit să facă din reprezentanți ai Antichității păgâne ca Traian, Justinian, Cato din Utica ori Stațiu, purtătorii de cuvânt ai convingerilor sale morale, alături de mării suverani, de mării teologi, de mării Sfinți ai creștinătății.

Mai presus a stat totuși în conștiința lui Dante numele-simbol al autorului *Eneidei*. Virgiliu este de fapt pentru Dante însăși conștiința sa morală. Este întruchiparea supremei înțelepciuni în viață. Este învățatul, ale cărui posibilități se explică numai prin suprema artă a Magiei.

Din acest punct de vedere Dante îl admiră pe Virgiliu, așa cum îl admirase, de mult, întregul Ev Mediu.

Dar din punct de vedere pur literar? Dacă florentinul știa pe dinafară *Eneida*, reflexele acestei epopee în *Comedia* lui vor fi numai fragmentare, iar tovărășia de fiecare clipă a poetului latin nu-i va folosi lui Dante măcar spre a evita în opera sa confuzia dintre cele trei genuri.

De fapt, în plin secol al XV-lea, după un secol așa dar dela moartea lui Dante, persista în conștiința intelectualității italiene același prestigiu al lui Virgiliu: mai mult de ordin moral, mistic, filologic sau intelectual cel mult, dar foarte puțin literar și estetic. Pentru oamenii de după 1400, care trăiau un moment febril de curiozitate și goană după nou (este doar aceasta epoca descoperirilor umaniste și ale marilor descoperiri geografice de peste Ocean); pentru asemenea oameni Virgiliu nu putea oferi atracția noutății. Cel mult dacă vom constata deci un plus de interes, pe lângă cel moral: interesul filologic al umaniștilor (care se adresau însă totalității clasicismului, în care Virgiliu ocupa, firește, loc de întâietate).

Umaniștii din secolul al XV-lea l-au comentat pe Virgiliu (de exemplu: Cristoforo Landino sau Poggio Bracciolini); l-au editat luxos (Bern. Cennini); l-au socotit inferior lui Dante, din punct de vedere al semnificației morale (Ugolino Verino); i-au tradus *Eglogele* (Bernardo Pulci); l-au imitat în poeziile lor lirice

(Poliziano sau Sannazaro); l-au citit în public (Beccadelli); l-au pretins elevilor pe dinafară (Guarino); însă: *Virgiliu în această Renaștere umanistă n'a provocat nici o mare întreprindere literară; n'a patronat el producția epică a acestei Renașteri.*

Dar iată apoi cazul lui H o m e r. Absent în decursul Evului Mediu (prin lipsa puținței de cunoaștere a limbii grecești), autorul *Iliadei* și al *Odiseei* cunoscuse un început de interes în Italia, încă din secolul al XIV-lea, prin conștiința unor scriitori învățați ca Boccaccio, ori, mai ales, ca Petrarca. Dar atunci când, după 1400, Italia trăiește momente de adevărată « manie » elenistică, ne-am aștepta la o mare înflorire epică, pe care s'o provoace ilustrul model, cu atât mai mult, cu cât de data aceasta atracția noutății exista.

De fapt, interesul pentru Homer în Renaștere a fost tot lăaturalnic: l-au tipărit la Florența (1488); Papi ca Niccolò V l-au dat Umaniștilor să-l traducă (în latinește); scriitori de mare talent (ca Poliziano) s'au încercat să-l vulgarizeze (prin traduceri ori prelegeri); alții n'au evitat confruntarea cu Dante, din același punct de vedere al « doctrinei » (tot Ugolino Verino).

Nu Homer s'a dovedit însă unul din cei mai activi reprezentanți ai elenismului în Renaștere; locul acesta i-a fost uzurpat de filozofi ca P l a t o n. Ceea ce întărește principal constatarea cu privire la caracterul în primul rând intelectualist al epocii de care ne ocupăm.

Dar A r i s t o t e l? Interesat-a el, teoretic, prin regulile de Artă Poetică oferite autorilor italieni de epopee? Constatarea, negativă, în ce-l privește, pare cu atât mai surprinzătoare, cu cât avem aface cu un filozof, ca și Platon: cu celebrul întemeietor al școlii peripatetice, cu ilustrul maestru al lui Alexandru cel Mare, dacă nu al lui Platon însuși; cu autorul *Retoricei*, al *Fizicei*, ori al *Eticei*.

Dar umaniștii din secolul al XV-lea nu s'au lăsat impresionați de atare celebritate. Aristotel ocupa în atenția lor locul lui Virgiliu: circulase intens de-a-lungul epocii scolastice medievale; nu mai era o noutate pentru nimeni. Pus în concurență cu Platon, Aristotel nu și-a mai spus cuvântul nici din punct de vedere al Esteticei celor trei genuri: n'a înrăurit producția epică, în sensul clasicist.

H o r a ț i u, altă celebritate a Antichității, descoperit de umaniștii filologi printre cei mai străluciți lirici ai Romei, n'a putut juca, firește, rol mai hotărâtor din punctul de vedere care ne interesează, prin a sa *Ars Poetica*.

Cu toate acestea, literatura italiană a cunoscut o foarte expresivă încercare de epopee, în sensul riguros clasic al cuvântului. Incercarea se datorește unui mare poet ca F r a n c e s c o P e t r a r c a, iar rezultatul a fost poema *Africa*.

Drept este că faptul nu se întâmplă în secolul al XV-lea; ci câteva decenii mai înainte. Dar nu rămâne mai puțin adevărat că încercarea este a celui mai reprezentativ precursor al Renașterii, de inițiativele căruia se leagă unele îndrumări fundamentale ale culturii umaniste.

Toate auspiciile acestei încercări de a reface în tipare clasice tradiția epopeei în Italia erau mai mult decât favorabile: subiectul, epic prin excelență (în sensul antic): Războaiele Punice; eroul, asemeni: Scipio Africanul; autorul, un poet ca Francesco Petrarca, angajat în această întreprindere cu tot ce era ambiție de glorie într'însul; scopul, grandios: refacerea prestigiului Romei în conștiințe; forma, cea consacrată de tradiția epică: hexametru.

Africa este totuși astăzi o operă uitată. Și pe drept cuvânt. Pentru ceea ce reprezintă, negativ, atare unică încercare, destul să se amintească următorul amănunt: Petrarca a murit cu fruntea pe un exemplar al *Eneidei*, de care nu s'a despărțit toată viața; dar în atare încercare epică l-a luat ca izvor de inspirație pe prozatorul Tit-Liviu.

Iată la ce se reducea, așa dar, în preziua Renașterii, cea mai susținută încercare de a da literaturii italiene o epopee « clasică »: la un insucces.

Genul acesta epic, în afară de modele (cum ar fi acelea oferite de Antichitate), are însă nevoie și de o anumită climă istorică, de o anumită consonanță cu timpurile. Examinat din acest unghi de vedere, avea genul epic în secolul al XV-lea italian un punct de sprijin, adânc aderent, în Istoria națională, prin evenimentele contemporane?

La o cercetare mai atentă a întregii producții epice, se poate constata cât de activ a fost pentru aceasta ireductibilul anta-

gonism dintre Occident și Orient, transpus mai apoi (în Evul Mediu) în conflictul celor două lumi: creștină și păgână; fidelă și infidelă; latino-europeană și asiatico-musulmană.

Africa lui Petrarca, în care Scipione poartă norocos acvilele Romei peste Mare, înfățișează un moment al aceleiași epice lupte contra Africanilor «păgâni», pe care avea să-i combată în Spania, mai apoi, Carol cel Mare Impăratul, cu paladinii săi. Ca în *Chanson de Roland*.

Pe alte căi, aceiași «Păgâni» amenințau însă grav civilizația Occidentului european, ca și creștinismul, în plin secol al Renașterii. 1453, anul căderii Constantinopolului, corespunde cu apogeul noii civilizații umaniste. Alături de descoperirea Americii, iată marele eveniment al secolului: înaintarea Turcilor spre Europa, până la malurile Adriaticei, de-a-lungul Dalmației venețiene. Civilizația unei părți a Romei (cea răsăriteană), era nu numai amenințată, dar lovită în însăși existența ei; Papalitatea celeilalte Rome era nevoită să desfășoare din nou steagul războiului sfânt, iar scriitorii de epopee să preamărească eventualele glorioase isprăvi.

De fapt, și în această împrejurare a lipsit poate din conștiința publicului italian atracția noutății: lumea se deprinsese cu atari lupte între creștini și păgâni de mult, de pe vremea celor dintâi Cruciate, iar luptele purtate pe mările aceluiași Orient de galerele Veneției și ale Genovei, într'una, obișnuiseră pe oricine cu asemenea întreprinderi. Istoria nu se mai preschimba în legendă.

Cronica secolului al XV-lea italian nu este firește lipsită cu totul de unele reflexe pe care le-au proiectat în cultura Renașterii atari evenimente: dela interesul arătat pentru «problema musulmană» de umaniști ca Flavio Biondo (de numele căruia se leagă, din acel secol, descoperirea latinătății noastre), până la cruciata pusă la cale de un Papă ca Pius II (Enea Silvio Piccolomini), sau la Conciliul orânduit (în vederea stăvilirii pericolului otoman) pentru împăcarea bisericii Romei cu biserica ortodoxă (dar Conciliul a avut de fapt alt merit: să le dea prilej umaniștilor italieni de a-i cunoaște, la Florența, pe venerabilii exponenți ai elenismului platonizat). Ce folos: Papa Pius II, la Mantova, în clipele hotărâtoare ale celei mai serioase încercări de cruciată din câte se cunosc în secolul al XV-lea, se străduia să țină un

discurs cât mai măiestrit, numai și numai spre a-l întrece în arta oratoriei pe greul Visarion; iar umanistul-poet Agnolo Poliziano îi apostrofa pe aceiași «păgâni» cu epitetul de «hidre», nu pentru că amenințau Italia, ci pentru că distrugeau, în ignoranța lor, prețioasele opere ale Antichității elene.

Secolul al XV-lea, deși coincide cu primul moment de Renaștere, nu s'a adresat așa dar întru nimic Antichității, atunci când și-a afirmat, pentru prima oară în forme culte, producția sa epică.

Constatarea ni se pare, într'adevăr, excepțional de semnificativă pentru configurația autentică a acestui moment al Renașterii. În schimb, atare producție s'a întors, tocmai atunci, spre tradițiile medievale. Nu numai străine (în sensul francez), dar și autohtone: ne place a vedea în epica Renașterii de început (revendicând noutatea acestei teze, ne propunem a o relua în studii speciale), ne place a vedea o legătură de continuitate între această epică și poemele alegoricé-didactice (de tipul *Il Fiore*, *Intelligenza*, *Li livres dou trésor*, chiar *Roman de la Rose*, sau *Divina Commedia*), în privința elementului miraculos, al bogăției de episoade, al fanteziei, ori al personificărilor, care-au format obiectul încântării cititorilor și ascultătorilor unor asemenea opere de-a-lungul veacurilor, până la *Morgante* sau la *Orlando Innamorato*.

Substratul într'adevăr fecund al epicei italiene a rămas însă, din secolul al XIII-lea până la Renaștere, până la Ariosto și Tasso, așa zisa «materie» «di Francia». «Noveletele», «Istoriile» înflorite oricum din atare substrat, au format, generații după generații, deliciul poporului de rând, pe la răspântii, ca și al aristocrației culte, de prin palate și castele: prin romanțiozitatea episoadelor (de proveniență bretonă); prin atmosfera de ireal în care se petreceau «aventurile»; prin idealul cavaleresc pe care încă îl reprezentau; prin exotismul lor variat, drept loc al acțiunii.

Proveniența cea mai dispartă asigura satisfacerea deplină a celor mai disparate predilecții: dela Istoria antică (cu povestea Troiei sau a lui Alexandru Macedoneanul), la Homer și Ovidiu; dela «materia epică franceză» a «Ciclului breton», la aceea a

« Ciclului carolingian ». În atare confluență bizară de « teme », episoade și eroi, publicul italian și-a fixat cu timpul simpatiile: cele mai multe pentru « paladinii » Impăratului care s'a luptat cu Saracinii, în deosebi pentru Roland.

« Cântecele » lui a cunoscut variate și timpurii adaptări italiene: numele i-a devenit Orlando (după cum Carol-cel-Mare s'a preschimbât în Carlone, sau Renaud în Rinaldo, iar Ronceveaux în Roncisvalle); multe locuri din Italia s'au luat la întrecere când a fost vorba de a revendica onoarea locului său de naștere; poeții locali i-au încetățenit isprăvile nu numai din punct de vedere literar (prin cunoscutele *P o e m e f r a n c o - v e n e t e*), dar și topografic (statui de-ale paladinului Orlando, ridicate pe pieți publice tocmai la începutul secolului al XV-lea, stau până azi de veghe asupra « libertăților comunale », de prin orașele Italiei până în Raguza Dalmației).

Umaniștii nu-l vor ucide pe acest erou. Nici nu-i vor secătui vitalitatea epică, printr'o mezalianță cu Odiseu, cu Achile, sau cu Enea. Vegheau asupra lui *I C a n t a s t o r i e*, urmașii, adesea decăzuți, ai trubadurilor: poeți neștiuți, pe cât de mediocri, vagabonzi, disprețuiți, pe atât de aplaudați și numeroși. Ei sunt aceia care au ferit epica Renașterii de contactul numai teoretic, steril, cu Antichitatea și au asigurat acestui gen o nouă înflorire.

Populari în Evul Mediu, dezvoltarea vieții de Curte pe care o va cunoaște Italia de-a-lungul Renașterii va menține trecerea de care se bucurau acești urmași ai vechilor trubaduri-giullari în secolul al XV-lea. Ei erau poeții, actorii, mimii, cântăreții, înveselitorii faimoaselor « festine » înscenate la ocazii solemne, după « toate regulile artei »; ei erau « I Canterini », « I Cantafavole », desfătarea unică a poporului adunat pe la răspântii, ori, de zile mari, la târguri. Știau să cânte orice; să improvizeze; să transforme această complicată materie « epică », în raport cu cerințele unui atare public: întocmai ca și colegii lor care practica teatrul propriu zis, din care va lua naștere, în același fel, *C o m m e d i a d e l l ' A r t e*.

Mulți au rămas anonimi: cei netalentați. Dar unii și-au asigurat o adevărată celebritate tocmai în veacul primei Renașteri. După spusa poetului Poliziano, deosebirea dintre Orfeu și « cân-

tărețul de istorii » Antonio di Guido, de exemplu, la atâta s'ar fi redus: în vreme ce Orfeu a atras fiarele, acest Antonio i-a atras pe oameni! Atâți alții erau « I Cantastorie » nu mai puțin faimoși după 1400, prin toate centrele în care viața de Curte a Renașterii va lua o neașteptată dezvoltare: un Niccolò Cieco (Orbul) la Arezzo; un Francesco Cieco la Ferrara; un Cristoforo Fiorentino; și, tot la Florența, acel Luigi Pulci care se poate confunda cu toți și se deosebește de toți: prin aceea că a ridicat această producție peste linia de nivel a simplelor producții populare.

Succesul acestor « istorii » epice (care nu reprezentau totuși o noutate) în raport cu noile îndrumări spirituale și estetice ale umaniștilor se poate explica de fapt și prin configurația accentuat burgheză a societății căreia i se adresau. Era vorba de un mediu în care predominau negustorii « parveniți » la rangul de seniori, însă de proveniență prea recentă, față de tradițiile unei vechi aristocrații feudale; un mediu sănătos, dispus să se complacă în cel mai larg epicureism, dar care nu era ferit, tocmai prin aceasta, de cele mai surprinzătoare și totuși explicabile contraste: dela rafinament la grosolănie; dela eleganță la lipsa elementară de preocupări igienice; dela vendetta cu otrava lentă, la idealismul platonice. Exponenții umanismului și ai Renașterii au fost de cea mai umilă extracție socială. Drept este că au alcătuit curând o elită de aleși ai artelor și ai literelor; dar, în privința predilecțiilor de toată ziua, punctul de plecare nu l-au anulat în firea lor. (Datorită acestei rezistențe adesea și-au păstrat însă ce a fost spontan și autentic în activitatea lor creatoare.)

De aceea: « farsa », « burla » (păcăleala; dela acest cuvânt italian a derivat adjectivul « burlesco », pentru genul « burlesc »), « buffo » (caraghiosul; de unde « bufonul »), sau « festa », au fost ridicate la rangul de virtute în societatea italiană a Renașterii. Punerea lor în scenă a avut nevoie de decoruri plastice, de mare artă, ca apartamentul bufonilor din palatul Isabellei Gonzaga dela Mantova, palatul del Te, vila Schifanoia dela Ferrara, vila Tivoli de lângă Roma, sau vila Cafaggiolo din împrejurimile Florenței.

După seculara încătușare trupească prin urgia Flagelanților, sufletul oamenilor renăștea, în fine, la deplinătatea facultăților și trecea, firește, dincolo de linia cumpătării. De aici nota jovială

care caracterizează viața acestor oameni; de aici excesele; de aici nesupravegherea moravurilor, la cei mai pretențioși purtători de cuvânt ai acestui secol al contrastelor: Lorenzo Magnificul, ca și bunicul său Cosimo, care nu închid pentru nimeni ușa palatului din Via Larga și acordă audiențe în « cortil » sau pe stradă; ducele de Ferrara, care se crede fericit când găsește cele mai savuroase alimente, pe care să i le trimeată în dar aceluiași Magnific delà Florența; Isabella d'Este Gonzaga, care nu e mulțumită de pânza găsită pentru a-i face cămăși bărbatului ei; Federico ducele de Urbino, care ține să meargă săptămânal să târguască și să acorde audiențe în piață; la cele mai rafinate ospete se mânca cu mâna, iar piticii-bufoni umblau pe masă, printre talerele fie și cizelate de Benvenuto Cellini; seniorul Galeazzo Maria Sforza din Milano a rămas citat în cronici pentru că « obișnuia să facă baie », iar Gianfrancesco Gonzaga o bătea pe mistica lui Cecilia, deoarece nu înțelegea să se mărite.

Reîntorcându-ne la literatură și anume la cea epică, vom înțelege, de sigur, cât de prețuite aveau să fie de o atare societate nu poemele solemne, în sens clasic, ci poemele eroi-comice, de tipul *Orlando Furioso* (Ariosto), *Orlando Innamorato* (Matteo Maria Boiardo) sau *Morgante Maggiore* (Luigi Pulci); iar alături de acestea, scrierile glumețe, mai puțin cunoscute astăzi, dar nu prin aceasta mai puțin expresive, ale unui Merlin Cocai sau Burchiello.

Pe această linie se va desfășura, o dată salvată de artificializarea și excesele umanistice, noua artă a Renașterii, atât în domeniul literaturii, cât și al artelor plastice.

Dacă este însă vorba a identifica factorii care-au contribuit la promovarea epiceii italiene din secolul al XV-lea și al XVI-lea, pe lângă cei descriși nu trebuie în fine omis cavalerismul (căci această epică, oricât de « comică », va fi totuși « eroică »).

În plin secol umanist cavalerismul feudal, în sensul nobil al cuvântului, încetase de a mai fi o virtute, pentru a rămânea în schimb o deprindere. Complăcându-se foarte adesea în simpla dorință de aventură, el putea ajunge obiect de glumă, confundându-se cu o « apucătură » de profesie. De aici deriziunea; de aici caracterul « eroi-comic » al poemelor italiene.

Nu este însă mai puțin adevărat că Italia acestui secol a practicat și celălalt cavalerism, de o impresionantă bravură individuală: prin *Condottierii* ei (și Castruccio Castraccane, și Colleoni, și Gattamelata, și Sigismondo Malatesta, și Federico d'Urbino, și Conte de Carmagnola, și atâția), în biografia cărora se pot identifica (o asemenea cercetare n'a fost încă întreprinsă) episoade identice cu cele oferite de poemele vremii.

Dar alături de isprăvile de arme ale *Condottierilor*, secolul al XV-lea și al XVI-lea a cunoscut celebrele *aventuri pe mare și oceane* (a avea sau închipuite) ale unui Cristoforo Colombo, Paolo Toscanelli, Amerigo Vespucci, ale atâtor navigatori mai puțin iluștri, care-au consfințit prin epocale descoperiri vechea tradiție a corăbierilor genovezi și venețieni, veche cât și aventurile pe mările și prin țările Extremului Orient ale unui Marco Polo.

Dar, în cadrul aceluiași cavalerism, iată în societatea Renașterii italiene de început atâtea alte semne: dela romanțioasa răpire a fetei dragi de către Pico della Mirandola el însuși (cunoscutul și fenomenalul filozof), la existența unui Ordin Cavaleresc («Pintenul de Aur») la Ferrara; dela înscenarea duelurilor cavalerești cunoscute sub denumirea de «giostre», asemeni celor medievale (trei zile a ținut «giostra» poruncită la Ferrara de ducele Borso d'Este în 1466), la poeme ca *Stanze per la Giostra*; dela frecvența în bibliotecile vremii a unor romane franceze cavalerești ca *Tristan, Merlin, Lancelot, Méliaduse* ori *l'Entrée d'Espagne*, până la moda de-a se boteza copiii cu numele de Orlando, Rinaldo, Isotta sau Ginevra.

Sub formă de concluzii, se poate preciza tendința de a lămuri ceea ce am încerca să definim drept punctul nostru de vedere despre Renașterea italiană, considerată ca fenomen literar propriu-zis.

Cu Dante, Petrarca și Boccaccio literatura italiană a trăit un mare moment de creație în secolul al XIV-lea. A cunoscut apoi (în acest secol al XV-lea) numai un moment de înflorire culturală (drept este, fără precedent și cu urmări din cele mai neașteptate pentru cultura lumii), pentru ca să retrăiască un alt mare moment de artă în secolul următor, prin reprezentanți ca Ariosto sau Tasso (care sunt tocmai reprezentanții epiceii).

Din punct de vedere al literaturilor europene, neo-latine, se mai precizează apoi o concluzie: genul « trubadur » al liricei s'a afirmat în Provența, dar și-a recunoscut maestrul în Petrarca; genul didactic-alegoric s'a afirmat în Franța printr'o operă ca *Roman de la Rose*, dar și-a găsit capodopera în *Divina Comedie*; genul epic francez (fie Ciclul carolingian, sau cel breton) a dat Evului Mediu romanic populara *Chanson de Roland*, care avea să-și afle însă deplina consacrare, în marea literatură universală, prin *Orlando Furioso*.

Iar dacă se obiectează, curent, că literatura italiană a cunoscut o bogată înflorire lirică și una, asemeni, epică, în detrimentul producției dramatice, se trece de fapt cu vederea marea inovație a *Commediei dell'Arte*.

În vreme ce Septentrionul Europei, dela Paris la Londra, va cunoaște un teatru de salon (prin Racine, Corneille ori Shakespeare), Italia, mediteraneană, se va întoarce la teatrul în aer liber, așa cum îl practicaseră Grecii. Teatrul înscenat pe treptele catedralei, afară, sau în mijlocul pieței.

Dar în aceeași răspântie actorul acestei comedii populare s'a întâlnit cu un coleg, care-și exercita profesia în fața spectatorilor comuni: « Il Cantastorie », « Il Cantafavole », « Il Cantambanco », « Il Canterino », « Il Cantore di Orlando » și al tuturor « istoriilor ».

Epeeea eroi-comică și-a dat astfel întâlnire, în viața reală, cu începuturile *Commediei dell'Arte*, spre a începe împreună o strălucită carieră, în plină epocă a Renașterii.

ALEXANDRU MARCU

DIN VIZIUNEA FOLKLORICĂ: D E S T I N U L

Ar trebui lămurită concepția despre soartă, așa cum și-a făurit-o poporul nostru? Fără îndoială că da, — mai ales fiindcă e în legătură cu acel *fatalism* al nostru, de care se vorbește atât de adesea și de atâtea ori fără să se știe lămurit ce e.

Dar acela care ar lua în piept această problemă fără să aibă o cunoaștere întregă a folklorului nostru, fără să fie lămurit adânc asupra miezului său, riscă să se trezească deodată într'o lume atât de încurcată, atât de bogată în înfățișări deosebite unele de altele, încât să nu-i mai poată găsi nici noimă și nici rost. Va da peste un întreg furnicar de ființe stranii, dintre care unele păzesc și cele mai multe năpăstuesc omul: Ursitele și ursitoarele, uneori tinere alteori bătrâne; frumoasele Zâne bune și pocitele Zâne rele; Partea, Piaza bună și Piaza rea; Noroacele, care au și ele târgurile lor unde trăiesc ca boierii, cătunele lor unde viețuiesc cu chiu cu vai ca și clăcașii; Diavolul și Spiridușul, îngerii și cu sfinții; Ceasul rău și Sfânta Cruce ajutătoare; Soarta și Ingerul ursitor; Moartea și Dumnezeu. Fiecare cu chipul său concret, și plastic văzut; fiecare cu drepturile și datorile sale, care însă aici se amestecă grozav ale unora cu ale altora, de multe ori, se contrazic chiar destule ori . . .

Tot acest caleidoscop pitoresc te îndeamnă să-l privești ca atare. Văzut superficial, n'ar depăși lumea superstițiilor; judecat superficial, n'ar fi departe de jocul snoavelor.

Și ar fi o greșeală. Căci lumea aceasta de închipuiri, — ca și toate ale folklorului nostru, — are o unitate a ei organică, în adânc. Ea a crescut dintr'o profundă și îndelungă frământare sufletească și închide multă judecată și înțelegere. Că e atât de simplă, că e

atât de concretă, de *pipăibilă*, aceasta e și din disprețul pe care-l are la noi țăranul pentru abstracțiuni, din nevoia lui adâncă de a transfigura orice realitate spirituală într'o realitate carnală, care se poate verifica prin cele câteva simțiri pe care i le-a dat Dumnezeu ca să priceapă cu ele lumea. Dar vine și din lipsa de orice egoism a culturii populare. Cultura poporului nostru e de substanță pur creștină: ca atare, ea e pentru toți și trebuie să fie la îndemâna tuturor. Până la creștinism, adevărul era doar pentru inițiați; nu numai că nu era coborât mulțimilor flămânde de el, dar era închis inaccesibil în calculele piramidelor, în misterul templelor și al oracolelor, pentru ca nici cei care voiau să se înalțe la el să nu izbutească ușor. Pe atunci numai poezii îndrăzneau să fure fărâme de adevăr pentru oamenii mulțimilor.

Cultura noastră populară e creștină, e pentru toți. Ea își concretizează înțelepciunile, își organizează adevărurile în așa fel încât să fie la priceperea și la îndemâna tuturor. Pentru ca să le împrietenească cu omul, le dă înfățișări omenești. Adevărurile vor umbla atunci pe drumuri cu chipuri de moșnegi sau de fecioare, vor poposi cu întâmplările lor pe la bordeie, și cel mai umil plugar le va găzdui și le va accepta firesc, fără teamă și bănuială, ca prezențe obicinuite.

Dar dacă astfel ne lămurim ușor rosturile adânci ale acestei înfățișări pipăibile a abstracțiunilor, înfățișare ce astfel nu e numai-decât *primitivitate*, — așa cum ar părea, — în schimb îi înțelegem mai puțin ușor complexitatea, contrazicerile ei chiar. Acestea vin, după cum am amintit, din marea frământare sufletească din care a ieșit întreaga viziune de viață a folklorului nostru. Am mai spus de multe ori în studiile în care am căutat să luminăm până acum înfățișări din acest folklor că una din preocupările lui fundamentale este *explicarea răului din lume*. De ce, când Dumnezeu e atât de bun și de puternic, cel drept suferă și cel rău trăiește în huzur; flăcăul moare fără să fi putut măcar să adune păcate în viață, și bătrânul, care s'a saturat de ea, e lăsat tot pe pământ; de ce bate piatra în satul cutare, iar în cătunul vecin nu? Explicări la toate acestea, poporul caută să dea tot creștinește: adică neștirbind nici un fir din credința sa desăvârșită în iubirea și atotputernicia lui Dumnezeu, în perfecțiunea și necesitatea eternă a rânduielilor lăsate de El pe pământ.

Poporul nostru privește aceste rânduieli ca îmbinate într'un sistem perfect de prevederi, de dreptăți și de bunăvoințe pentru întreaga fire. De ce ne apare însă nouă cu atâtea spărturi, cu atâtea contradicții chiar? Fiindcă omului îi e interzis să știe totul. Omul nu-și poate da seama decât parțial de imensa ordine dumnezeiască, și atunci cu grele jertfe. Totuși se mulțumește recunoscător cu atâtea. De ce? Fiindcă e convins că dacă Dumnezeu nu-i dezvăluie mai mult, e tot pentru binele lui, căci acest *mai mult* i-ar întuneca viața, l-ar primejdi chiar.

În această lumină trebuie să privim toate credințele despre soartă și noroc: ele se contradic, se amestecă fiindcă se luptă, se zbuciumă să afle adevărul.

Ele urmăresc întâi de toate să șteargă de pe chipul de lumină al lui Dumnezeu orice urmă de imputare. Peste toți și peste toate este *Soarta*. Ea hotărăște starea omului: împărat, boier, pălmaș. Hotărârile ei au o implacabilitate misterioasă, ce vine din adâncuri de peste fire. E o ordine mecanică. Impusă de cine? Nimeni nu ne spune, căci nu o știe.

Un tânăr cuminte, povățuit cu de-amănuntul de Norocul său, a ajuns cică la Curțile *Soartei*. Erau curți mari, împărătești. Tânărul a fost ospătat împărătește. Peste noapte, au bătut în geam glasuri tainice:

— S'a născut un copil.

— Atâtea am, atâtea dau... A răspuns Soarta.

Tânărul n'a întrebat nimic, căci în concepția populară adevărul trebuie totdeauna primit pios ca o revelație și nu iscodit. A doua zi însă casa era mai puțin fastuoasă: Soarta era acum o boieroaică înstărită. Noaptea au bătut la geam mai multe glasuri. Și iarăși răspunsul: Atâtea am, atâtea dau! A treia zi, tânărul s'a trezit într'un bordei dărăpănat și a împărțit cu Soarta, acum o babă zdrențăroasă, o ceapă și-o fărâmă de mălai: Noaptea, potop de chemări din afară, nenumărate. Și iarăși răspunsul: Atâtea am, atâtea dau! Tânărul a plecat lămurit de ce era cuminte și totuși sărac: se născuse în ziua din urmă...

După Soartă, hotărăsc Ursitoarele. Ele vin la fereastra omului și menesc.

Hotărîrea lor n'o poate mișca nici Dumnezeu. Il vedem chiar pătruns de milă și încercând, fără izbândă. Iată-l odată pe Sf.

Dumitru, primit creștinește în casa unui gospodar care tocmai atunci căpătase darul împărătesc al unui prunc. Aude la fereastră glasul neuzit de alții: « Când va porni să-și ia mireasa, va trebui să treacă un râu călare și se va înneca »... Trec ani și ani. La nunta flăcăului, în alai, și sfântul. Ajunși la vad, îi cere flăcăului să-și schimbe calul cu al său. Dar chiar așa schimbat, calul tot își ucise stăpânul, căci îl stropi în înnot și acești stropi îl înneacă pe flăcău. Trist, sfântul îi cere lui Dumnezeu să-l învieze. Și eternul părinte a răspuns că aceasta s'ar putea doar într'un chip: să-i dăruie părinții flăcăului din zilele lor...

Există deci în natură un echilibru care poate fi schimbat uneori în înfățișări, dar niciodată în substanțele sale.

Fatalism, deci resemnare, veți zice. Nu tocmai, căci e atâta dinamism, atâta optimism în aceste concepții, dacă le cercetăm mai bine.

Hotărârile Ursitoarelor nu pot fi clătinate, e adevărat. Dar pot fi înrăurite înainte de a se da. Și pot fi *abătute*, ca apele, pe nesimțite, prin înșelăciune chiar, după ce s'au dat.

Ursitoarele se îmbunează pregătindu-le masă cu sare, pită și apă, care să le aștepte în cele trei zile după naștere, când obișnuesc să vină. Ba Muscelenii, mai șmecheri, pun la masă și țuică. Există și o rugăciune, care se murmură atunci:

Sfintelor,
Bunelor
Să v'aducă Dumnezeu curate
Luminate,
Bune ca pânea,
Dulci ca mierea,
Line ca apa.

Hotărârile Ursitoarelor pot fi abătute. Cu știință. Cineva din casă, aflând, va feri copilul la vreme. Unuia bunăoară i-a fost ursit să fie trăznit într'o anume zi, la o anume vârstă, pe o anume stâncă. O babă a aflat, l-a priveghiat și în acea zi l-a ținut acasă prin vicleșug, căci cu puterea e imposibil să împiedici ursita. Stâncă a fost trăznită singură și făcută fărâme.

Dar aici intervine cea opreliște înfierată care se așează înaintea ispitei de a silui orânduilele tainice: Se poate... Dar e păcat!..

Cine ascultă vorba ursitoarelor, moare de moarte năpraznică. În Bucovina se crede bunăoară că-ți poți forța norocul în meseria ta. De Paști, când preotul zice *Christos a înviat!* tu zici: Dar eu împușc! . . . dacă ești vânător. Dar eu pescuesc! . . . dacă ești pescar. Și vei avea belșug tot anul. Da . . . Dar prin asta ți-ai vândut sufletul iadului.

Sunt în lume și unii diavoli mici: Spiridușii. Se țin într'o sticlură și ți-aduc tot ce vrei. Ii cumperi dela vrăjitori. Dar ți-ai vândut în schimb sufletul diavolului. Oamenii care au fost slujiiți de spiriduși se chinuesc grozav când mor.

Dar poți ocoli ursita fără s'o ispitești. Cinstit. Cum? Luptând în viață, muncind și, mai ales, făcând binele. Un fecior de boier, care a ajuns la sapă de lemn când a fost lăsat de capul lui fiindcă n'avea noroc, și-a luat inima în dinți și s'a însurat cu fata cea mai săracă din sat: Tunsălica.

Dacă a ajuns așa, să-și găsească de seama lui . . . Ea l-a luat, cu o condiție. Cine l-o întreba despre treburile lor, să-i zică: Tunsălica face, Tunsălica știe . . . De atunci, pe ce puneau amândoi mâna, punea și Dumnezeu mila. Odată numai s'a fudulit flăcăul doar el cu munca lui, și atunci a pierdut-o: a trăznit și i-a ars tot grâul! « Vezi Dumneata, comentează filosofic povestitorul popular, că norocul era al Tunsălicăi » . . .

Noroacele acestea își au lumea lor, undeva, departe. E o lume exact ca și a noastră, dar complimentară: *lumea noroacelor*.

Iată cum e înfățișată de un povestitor: « Acolo, oameni fel și chip, unii dormeau pe drumuri, prin ogrăzi, alții pe prispe, alții hodineau în case, alții în palate mari, frumoase. Unii munceau așa ca să nu-i găsească moartea stând degeaba, alții mai din greu, alții igneau și trăgeau cu sapa, — mă rog, fel de fel, după cum felurită este și lumea asta a noastră . . . ».

Fiecare își are acolo acest fel nostim de *alter ego*. Dacă el acolo muncește, ai. Dacă e boieros el, tu rabzi.

Te poți duce la el acolo să-i ceri socoteală. Ba vine și el des pe la noi. Chiar la masa dela lăsată Secului de postul Paștilor vine sigur să mănânce, de aceea trebuie lăsată întinsă și peste noapte. Il poți prinde acolo, îl poți prinde aici, să-i tragi un toc de bătaie de să se nvețe minte. Și se învață!

În credințele acestea despre noroc, răbufnesc câteodată cruzimi sufletești de demult, aproape uitate. Noroacele se bat uneori între ele, și se poate ca cel mai nemernic să-l ucidă, din porunca stăpânului său, omul, pe celălalt: Norocul mai harnic; iar cel care a rămas fără Norocul lui să ajungă deodată la sapă de lemn, fără să știe de ce. Dar simțul înnăscut de dreptate al poporului până la urmă tot birue. Peste o vreme, totul se află, și pedepsele și răsplățile cuvenite vin și ele.

Dar salvarea cea mai sigură e cea pe care credința în noroc o arată în povestea *Tunsălicăii*, una dintre multele cu același înțeles: tovarășia de viață cu cineva care are noroc. Fie în căsătorie, fie în muncă... Vezi parcă spiritul tânăr și dinamic al poporului cum se încovoiaie elastic și se încordează: îi plac rânduielile aspre ale firii, ale vieții, și le acceptă senin; dar asta nu-l împiedică să se sucească cu nădejde în toate direcțiile până să-și găsească împăcarea cu ele așa cum îi vine bine lui.

Cu atât mai mult, cu cât el are libertatea creștinească de a fi solicitat în viață, de a fi ajutat chiar, și de *bine* și de *rău*. El trebuie doar să aleagă.

Diavolul îi stă mereu alături, gata să-l servească pentru ca să-l câștige. Viziunea populară îl arată în fiecă clipă stând în stânga omului, pe când îngerul e în dreapta.

Poți să modifizi în favoarea ta echilibrele sociale prin farmece, prin vrăji: «el» îți va aduce, furate, recolta altora, laptele altor vaci, comorile lăsate pentru alții.

Dar iarăși, deasupra tuturor acestor fericiri care fărămă rânduielile date, stă opreliștea sumbră a păcatului: «O babă din Storojineț avea lapte ca dela 10 vaci dela vaca ei. O femeie a rugat-o să-i îndrepte și vaca ei. Baba a luat unt dela vaca ei și dela a femeii și l-a aruncat în apă. La untul babei s'au adunat o mulțime de șerpi, șopârle, viermi, dihăanii și-l trăgeau, dar la al femeii numai peștișori de apă.

— Vezi? zice baba, așa au să tragă de mine șerpii pe lumea cealaltă. Dacă vrei să pățești tot așa, ți-o face... Femeia n'a vrut.»

Omul prin urmare nu e ferecat în lanțuri de fatalitate. El are o mie și unul de mijloace ca să fărăme rânduielile. E liber. Dar pentru liniștea sufletului său, el știe că nu e bine să facă pact cu

aceste puteri străine. Poate. Nu-l oprește nimeni, dar nu vrea. E însăși concepția creștină a libertății morale.

Căci salvarea supremă, până la urmă tot în credință rămâne. Credința, când e curată, poate muta și rânduieii de ursită pe care am văzut că nici Dumnezeu nu le poate clătina.

Iată o povestire semnificativă din Bucovina: « Un om avea un băiat și așa îi era scris că atunci când va fi de atâția ani să moară de pușcă. Omul era foarte supărat și după ce a crescut băiatul mărișor, i-a spus ce-l așteaptă. Băiatul, cum a auzit, a început a se ruga la Dumnezeu și toată Dumineca și sărbătoarea mergea la biserică. Iată că a venit ziua când trebuia să fie împușcat, dar el a fost uitat, că nu se mai gândea la asta și tocmai în ziua ceea n'a mers la biserică. Mergând el pe drum, întâlnește un moșneag găfâind. — « De ce ești așa obosit, moșule? — « Ia, am fost la biserică și așa m'am trudit că mai bine nu mai mergeam ». — Dacă-ți pare rău, vinde-mi mie truda dumitale de astăzi, că eu tot n'am putut merge la biserică ». — « Ți-o vând ». . . și scoate și dă un galben. Abia a mers câțiva pași și numai ce aude în urmă o împușcătură: boaf! Se întoarnă și se uită. Vede pe omul care-i vându-se slujba tăvălindu-se în sânge. . . Impușcătura ce era hotărâtă pentru el, l-a omorât pe celălalt; dar să nu fi cumpărat mersul la biserică dela dânsul, tot îl omora. »

Am reprodus povestirea toată, nu numai pentru conciziunea ei, dar și pentru că mi se pare extrem și larg semnificativă. E în ea un amestec de rigurozitate ascetică și de ușurință omenească în înțelegerea vieții, ce caracterizează însăși viziunea noastră folklorică: Flăcăul pierde salvarea numai fiindcă a lipsit numai o zi dela biserică, dar o recâștigă numai cu un galben, dela un bătrân ușuratic. Dar mai e iarăși și simțul profund al echilibrului rânduieii: ele se pot schimba între ele, dar să le anuleze nu poate nimeni. . .

O singură prezentă, — dela crearea lumii până azi, — are puteri nu numai ordonatoare, ci și transfiguratoare: *crucea*. E singurul concept absolut transcendent din credințele noastre. Am văzut la Creație că nici Dumnezeu nu putea desăvârși nimic în lume până ce nu binecuvânta cu Sf. Cruce.

Astăzi, ea are același rost în viziunea populară. Viziunea aceasta e nesfârșit de bogată în ființe care pândesc omul cu primejdii.

Căci binevoitoare, afară de cele pe care le-am pomenit, nu mai sunt decât *zânele bune*, fete frumoase care te întâmpină pe drum într'amurg și te ajută dacă ești la aman. Dar încolo: Strigoi, diavoli, moroi, Piaza rea, Ceasul rău, Ștима Apelor, — toate pândesc cu rău. Izbăvirea e în cruce. Ea alungă pe Muma Pădurii, care caută să teucidă, să te înlemnească prin spaimă; pe Ceasul rău, pe care-l simți după țiuit noaptea când trece; pe Ștима Apelor, care te trage în adâncuri. Când scoți apă noaptea, să o binecuvân-tezi ca să fugă din ea Duhurile rele. Când auzi noaptea prin locuri pustii scâncete prin aer, să ascuți atent. Vei distinge un vaiet slab și rugăminte: Cruce, cruce! Sunt copiii nebotezați. Ies din mormânt și cer botez. Tu îi poți salva, de-i auzi, rupând o bucată de țesătură, aruncând-o și șoptind: « De ești băiat, să te cheme Ion; de ești fată, Maria ».

Omul poate colabora deci la perfecționarea firii, care se face neconținut prin cruce. Nu o poate însă porunci, căci e păcat. Fiindcă astfel rânduielele firii nu se mai împlinesc, ci se frâng.

Am văzut cât de minuțioase sunt aceste rânduiele ale drumului vieții. Și nu le-am arătat pe toate.

Cele de până acum bunăoară îi pot înrâuri vieții cursul, însă nu și durată. Aceasta o priveghează *Ursitele*. Durata aceasta e materializată: ghem ce se deșiră, carte scrisă cu soroace și, cel mai adesea, *candelele* vieții. Fiecare om are una. Le priveghează pe toate, undeva într'un adânc de lume, *Ursitele*. Poți ajunge până la ele, chiar să le îndupleci să mai adaoge undele în candela vieții tale. Se spune despre cutare moșneag că a fost. Optimismul nostru etnic nu se îndură să taie toate firele nădejzii. Dar sunt atât de subțiri, duc atât de nesfârșit, de tainic, departe, încât nădejdea rămâne ca o lumină în noapte, lucind doar atât ca să te amăgească. Dar lucește...

După atâtea rânduiele însă ale vieții, ce-i mai rămâne morții? Mai nimic, în adevăr. În concepția noastră populară, moartea n'are nimic din puterea de groază a viziunii medievale, nici din macabrul înfățișărilor ei. Spiritul nostru etnic se vedește și aici plecat spre înțelegeri calme, nu spre închipuiri sumbre, de apocalips.

Moartea nu e un despot crunt al lumii. Ci o biată executoare a rânduielelor pe care atâția alții le poartă. Înțelegând-o astfel, folk-

lorul o privește cu îngăduință, cu oarecare compătimire chiar: E o biată bătrână, care aleargă mult, se chinuște mult, ca să-și împlinească « slujba ». În această concepție e interesant că nu apare drama îngrozitoare a agoniei, așa cum o văd modernii. În folklor este o luptă între om și moarte dar nu o luptă în chin, încleștarea agonică, ci una senină, de vicleșuguri. Omul caută s'o înșele, și moartea trebuie să-l prindă, la rându-i, cu vicleșug. Omul nu se prea sperie de ea, fiindcă știe că de multe ori vine și-l pândește degeaba: el mai are în ursită zile de trăit. Realitatea morții nu-l îngrozește, fiindcă deasupra ei știe una mai puternică: cea a ursitei. De aceea moartea îl prinde sperând. Vicleșugul e ușor: i-a dat să bea paharul morții fără să știe. Când i-a simțit amăreala îngrozitoare, e prea târziu! Drumul către ceea lume a început. Chiar dacă i-ar fi îngăduit să se întoarcă, — și aici folklorul are o viziune de cea mai puternică spiritualitate bisericească creștină, — sufletul nu mai vrea el, îngrozit: Doamne, în stârvul acesta am stat eu până acum?!

Numai cei vânduți diavolului se chinuesc mult când mor.

Nici astfel, limitată în misiunea ei, moartea nu e liberă. Ea e în veghea Sfântului Haralambie. El o trimete să-și facă datoria. Omul care nu-l supără prea tare pe sfânt, care se poartă creștinește, poate nădăjdi să-l mai îngădue cu moartea.

În credințele despre moarte se vede mult din acea încredințare a românului că ceea ce i se ascunde din rânduielei e pentru că așa e mai bine. Conștiința acelei categorice limitări pe care o așează Dumnezeu în dezvăluirile Sale.

Bunăoară, odată moartea avea o existență și o misiune concretă: apărea, o vedeai și te ucidea cu sabia. Până s'a plâns un Mocan lui Dumnezeu, că prea mult suferă și se îngrozesc oamenii. De atunci e nevăzută și spada ei e minusculă, tăind doar vinele omului, înăuntru.

Ea a avut odată suflet, îi era milă. Ca să o lumineze, Dumnezeu i-a înfățișat cunoscutul apolog orientat: al celor doi viermi închiși în inimă de piatră, de care El totuși are grijă... Pentru mai bună pază însă, ea e acum o biată babă surdă cu totul și mutilată sufletește. Nu mai simte decât suferința ei, pentru care și poporul are o ciudată licărire de milă: se chinue alergând, sângerându-se pe drumurile lumii, ca și vântul.

Tot la începuturi, oamenii își știau sorocul sfârșitului. Asta îi făcea însă nenorociți. Certitudinea morții îi făcea să nu mai dea nici o atenție vieții: nu mai munceau, nu se mai îngrijeau. De aceea și harul acesta a trebuit să le fie luat.

Asta e concepția românească despre *soartă*, adică despre statornicirile vieții și ale morții.

Cred că așa, după cercetarea ei, cu greu s'ar mai putea vorbi de *fatalism*, fie el « orientat », fie de orice speță. Ceea ce pare fatalism nu sunt decât rigurile lucid acceptate ale unei severe concepții despre ordine, adică *rânduială*. Lumea toată e un păinjenis prestabilit de orânduiei care se îmbină armonic. Ele n'au de scop să apese firea, ci, dimpotrivă, să o libereze. Mai ales să elibereze pe om, să-l facă să poată trăi *în spirit*, fără să mai aibă grijă de materie. Conștiința că trupul e în buna și neclintita pază a lui Dumnezeu și a tuturor celor rânduite de El, îl face pe om să se gândească mai mult la suflet.

De aceea omul nu poate cunoaște din acest păinjenis de rânduiei decât ceea ce nu-i apasă sufletul. De aceea, cunoașterea dăruită lui îl mulțumește, deși e fragmentară.

Concepția aceasta veche a *rânduiei* apare astfel ca un imens întreg din care cea modernă, a *disciplinei* eliberatoare, e numai o parte. Fiindcă « rânduiala » are o perspectivă cosmică, cu totul copleșitoare. « Disciplină », cel mult una etnică...

OVIDIU PAPADIMA

CONTRIBUȚII LA RELAȚIUNILE ROMÂNNO-CEHOSLOVACE

Intre Români, Cehi și Slovaci au fost prea puține relațiuni politice, culturale sau de altă natură. Deosebirea de credință și rasă, dar mai cu seamă situația geografică, au ținut departe — cu mici excepțiuni — pe Slavii apuseni de Români de pe coamele Carpaților. Atrăși de timpuriu în sfera culturii catolice, Cehii s'au bucurat de toată strălucirea spiritului apusean. În timp ce Români păstoreau cu turmele pe văile carpatine, la Praga, la Kutna la Hora, Karlstein și în alte părți se înălțau catedrale, lăcașuri de cultură și fortărețe medievale. Pentru lumea slavă, Praga, această admirabilă Romă a Nordului, a fost poarta prin care a pătruns spre răsăritul slav eflorescența culturii occidentale. Ceea ce a fost Bizanțul pentru creștinătatea balcanică și dunăreană, a însemnat, în aceeași măsură, capitala Bohemiei pentru Slavii catolici și răsăriteni. Situați deci alături din calea acestui popas, dintre culturi diferite, Români au fost lipsiți de contactul cu Slavii apuseni ¹⁾.

Cu Slovaciei însă ne-am întâlnit mai târziu și de mai multe ori sub opresiunea aceluiași regim politic ²⁾. În secolul trecut la puți-

¹⁾ « Relațiunile româno-cehoslovace din trecut și din viitor » se intitulează o conferință ținută de filoromânul dr. Jan Urban Jarnik, la 7 Mai 1919, în București. De același subiect s'a ocupat și Ion Nistor în « Cehoslovaciei și Români », Cernăuți, 1930. La fel și Jan Šeba, « Români și Cehoslovaciei de-a-lungul istoriei », București, 1934. Fostul ministru al Cehoslovaciei la București amintește aceste legături cronologic în lucrarea sa: « Rusko a Malá Dohoda v politice světově », Praga, 1936, p. 103 ș. u. Vezi de asemenea și articolul meu « Masaryk und die Rumänen » (« Prager Rundschau », an. VI, Nr. 4).

²⁾ Aceste relațiuni au fost stabilite într'o broșură: Dr. Hušková-Flajšhansová-Dr. Hodža, « Slováci a Rumuni », Bratislava, 1935.

nele relațiuni mai vechi, întâmplătoare, s'au adaos altele prilejuite de spiritul noilor vremi. Celebritatea stațiunilor balneare cehe a ispitit și pe Români¹⁾, iar evenimentele politice din centrul și Sud-Estul Europei au apropiat pe câțiva din oamenii de Stat ai națiunilor noastre. Câteva scrisori descoperite mărturisesc că, peste toate diferențele de cultură și limbă, se simțea nevoia unei colaborări între inițiativele din Cehia și conducătorii ardeleni. D. Sever Bocu a publicat o scrisoare foarte importantă, al cărei conținut trădează acest lucru. Unul din luptătorii naționaliști din Cehia, dela începutul veacului trecut, pe a cărui ideologie politică s'a construit mai târziu realismul masarykian, Karel Havlíček-Borovský²⁾, a cerut în 18 Decembrie 1846, redacției «Gazetei Transilvaniei» și «Foaiei pentru minte...» să accepte schimbul cu ziarele sale din Praga: «Pražské Noviny» și «Česká Wčela».

¹⁾ Că Români au cunoscut de aproape eficacitatea izvoarelor cu ape minunate din Bohemia o dovedesc următoarele: Pe o piatră de mormânt, aflată la muzeul local din Freiwaldau, Silezia cehă, un coleg din redacția ziarului «Prager Presse», a descoperit următorul epitaf scris cu chirilice: «Dimitrii Mihail Manu Paruciuk în Oștirea rumânească. Năskut la anul 1817 aprilii 19 Botezat Kreștin De legea Grecească a răsăritului, Murind la anul 1848 februarii 15/27 După obolire Deun an De paralizie; Venit asă kăuta la Grefenberg (e vorba de Gräfenberg sau Freiwaldau) kukura De apă rece. Au lăsat măhnire Mu miisale și frașilor în țara Rumânească». Ortografia aceasta stângace mărturisește că rândurile se datoresc probabil unui însoțitor al suferindului, român cu prea puțină știință de carte. Aici însă se pot face unele apropieri: La Gräfenberg își căuta sănătatea în acel timp și Nicolae Gogol care, fără îndoială, a cunoscut și pe străinii veniți în fermecătoarea localitate sileziană. (Vezi și «Gogol in Gräfenberg», Prager Presse, 25 Iulie 1937).

De asemenea doi scriitori români dela începutul veacului trecut, Ion Heliade Rădulescu și Gheorghe Asachi, au cunoscut efectul tămăduitor al izvoarelor boheme. Cel dintâi a tradus din latinește oda «In Thermas Caroli IV», compusă de baronul Bohuslav Hassenstein von Lobkowitz pe la finele secolului al XV-lea, iar Asachi a plăsmuit un imn de laudă Karlsbadului în 1855: «La termele de Karlsbad», pe care l-a tradus și în limba germană: «Die Thermen von Karlsbad der Dankbarkeit von G. Asaki». (Vezi, «Karlsbad im Munde seiner Gäste. Lob- und Danksprüche aus fünf Jahrhunderten», herausg. von Stadtrat f. d. Karlsbad, p. 31 și 258).

²⁾ Karel Havlíček-Borovský (1821—1856) a fost cel dintâi pamfletar și ziarist din Bohemia, care a căzut luptând pentru drepturile națiunii sale. Vezi și foiletonul nostru: «Karel Havlíček-Borovský» (Neamul Românesc, București, Nr. 257 și 260 (1931)).

« Foile mele se ocupă în mod principal cu interesele naționale și limbice ale Națiunii boeme, precum ale d-voastră cu cele ale Nației române », scrie Havliček-Borovský. Iar mai departe această semnificativă înțelegere a viitorului: « Schimbul acesta va fi un prim pas de apropiere între noi. Chiar dacă la început nu ne vom înțelege complet (d-voastră cu boema mea, eu cu româneasca d-voastră), cu timpul se vor aranja lucrurile. Noi urmărim aici în tot cazul apropierea tuturor popoarelor nedominante (nicht herrschenden) din Austria »¹). Cuvintele acestea din urmă cuprind în esență sensul politicii minorităților din fosta împărăție habsburgică și a Statelor successorale de după război.

Tot pe această linie se situează alte două scrisori adresate lui L. Fr. Rieger²), mare om politic ceh, de astă dată de către doi

¹) Ziarul « Vestul » din 14.III.1937.

²) Ladislav František Rieger (1818—1903) a fost unul dintre cei mai de seamă oameni politici cehi din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Pentru a lămurii și mai bine relațiunile sale cu Românii, se cuvine să amintim câteva date importante din viața acestui mare naționalist.

Rieger se trăgea dintr'o veche familie de morari, cu dragoste de patrie și neam. A studiat dreptul la Praga și Viena și, începând din 1848, anul revoluției, n'a fost eveniment politic la care să nu fi participat. Lupta pentru unirea Moravilor cu Cehii și pentru independența acestora din urmă față de Germani. În parlamentul dela Viena, unde fusese ales deputat, era un aprig apărător al democrației și al principiului autodeterminării naționale. Convingerile și le apăra cu vorbe de foc și, cu drept cuvânt, pe la 1848 era considerat drept cel mai bun orator ceh. În urma disolvării dietei dela Kroměčice, Rieger s'a exilat la Paris unde a cunoscut de sigur pe emigranții români. După doi ani, în 1851, se întoarce la Praga și, căsătorindu-se cu fiica cunoscutului istoric și om politic, František Palacký, pornește alături de acesta o întinsă activitate culturală pentru redeşptarea națională a Cehilor. De o uimitoare energie, Rieger, pe lângă activitatea politică, a redactat un dicționar, care poartă numele lui Palacký, a editat ziare, a publicat studii politice, iar în 1861 a fondat ziarul « Národní Listy », care apare și azi. În ordinea politică, Rieger era continuatorul ideologiei lui Palacký: susținea federalizarea națiunilor din fosta Austro-Ungarie. În urma înfăptuirii dualismului austro-maghiar, din 1867, Rieger împreună cu Palacký au părăsit definitiv această idee politică. Rieger și-a fixat programul său politic în cunoscuta « Declarație », dela 22.VIII.1868, care înseamnă un moment important și o întoarcere în politica cehă. Noua luptă, întreprinsă contra Vienei, îl avea acum conducător. Pentru a câștiga străinii alături de cauza cehă, Rieger a vizitat Franța, Rusia, și a încercat să-l vadă pe Napoleon III, în același scop. După moartea lui Palacký (1876), Rieger a făcut unele concesii guvernului vienez față de cuprinsul « Declarației »,

români: C. A. Rosetti și principele Grigore Sturdza. Scrisorile mărturisesc superioritatea și autoritatea politică a naționalistului ceh. Iată acum scrisoarea celui dintâi:

Paris, le 10 février 1876
rue de Renne, 97

Cher Monsieur,

« Vous êtes de ceux qui loin de se laisser abattre par la mau-
« vaise fortune, puisent en elle des nouvelles forces pour la lutte
« contre les ennemis de leur Patrie.

« Voilà pourquoi moi, qui lutte aussi depuis trente ans pour
« sauver la mienne, j'ose m'adresser à Vous en ce moment où la
« Roumanie, aussi malheureuse que la Bohême court les plus grands
« dangers.

« Lisez, je vous prie, la lettre d'un membre du Parlement
« anglais, publiée dans la *Pall Mall Gazette*, et reproduite par le
« journal *le Monde* de Paris, que je vous envoie aujourd'hui par
« la poste, et dites-moi, *confidentiellement*, mais en vrai patriote
« que êtes, que savez-vous, que pensez-vous de tout cela ?

« Croyez-vous que le gouvernement de Petersbourg commettra
« la faute de vouloir subjuger une nation au lieu de l'aider à se
« relever et avoir ainsi dire millions de Roumains libres et attachés
« à la Russie par les liens de la reconnaissance ?

« Croyez-vous qu'il ne voudra pas comprendre que s'il partage
« avec l'Autriche-Hongrie les dépouilles du grand malade, les
« Roumains et les Slaves du Midi une fois subjugués, l'Allemagne
« trouvera plus facilement le moyen de s'emparer de tout ce qui

chiar împotriva convingerilor sale. Pornind pe calea compromisurilor, a încercat să rezolve și problema ceho-germană prin așa zisa « Punctație », care, în original purta următorul titlu: « Die Regelung der nationalen Verhältnisse im Königreiche Böhmen durch die Ausgleichsconferenzen vom 4. bis. 19 Januar 1890 ». Insuccesul acestei acțiuni a provocat critica junimiștilor cehi și, în 1890, pentru întâia oară dela 1848, Rieger nu mai e ales deputat. Nu după mult timp însă, se reabilitează în fața națiunii, și restul vieții îl consacră faptelor culturale. După Palacký, Rieger rămâne cea mai distinsă personalitate politică din Bohemia. Timp de o jumătate de veac a animat neobosit ideea națională, a ținut trează conștiința poporului și a întreținut raporturi cu cei mai de seamă oameni politici ai secolului al XIX-lea. Ladislav Fr. Rieger a fost un cugetător profund, un mare orator, om politic realist și un mare patriot. (Masarykův Slovnik Naučný, Praga, 1832, vol. VI, p. 157—159).

« appartient actuellement à l'Autriche et que ce sera bien plus
« difficile alors à la Russie d'empêcher et de s'entendre au détri-
« ment des Slaves.

« Dites-moi, je vous conjure, ce que vous savez, ce que vous
« croyez, sans craindre de briser mon cœur. Je suis préparé à tout,
« par les actes du Hohenzollern du Danube qui confirment ce que
« dit Johnstone, et vous savez combien l'incertitude est douloureuse
« et quelquefois plus dangereuse pour une nation que la plus triste
« réalité.

« En attendant votre réponse, je vous serre la main avec admi-
« ration et amour fraternel ¹⁾.

C. A. Rosetti

« Membre du gouvernement Provisoire de
« Roumanie, ancien sénateur, Président de
« la Chambre, fondateur et directeur du
Romanulă

Conținutul scrisorii de mai sus, scrisă în preajma unor impor-
tante evenimente europene, printre altele detronarea sultanului
Abdul-Azis (18 Mai 1876), războiul sârbo-turc declarat la 18 Iu-
nie 1876, mai apoi conflictul ruso-turc, mărturisește, de o parte,
autoritatea politică de care se bucura Rieger în lumea europeană,
iar de alta, exprimă fiorul unui cald sentiment patriotic la Rosetti.

Alte două scrisori, datorite lui Grigore M. Sturdza și adresate
aceluiași Rieger, vin să întărească esența acestor relațiuni. Ele se
referă însă la evenimente politice din sudul Dunării.

Hotel Carol I
Kustendjje,

$\frac{22}{10}$ août 1886.

Monsieur Rieger,

« Je m'empresse de vous communiquer sur le mouvement en
« Bulgarie quelques nouvelles encore vagues et incertaines, car les
« communications avec la Roumanie sont absolument interrom-
« pues et l'état de siège est proclamé sur la rive droite du Danube.

¹⁾ Originalul acesteia, ca și al celorlalte scrisori, se află în corespondența
lui Rieger la Muzeul Bohemiei din Praga.

« Après entente de Karavelof ¹⁾ avec Zankov ²⁾ une proclamation « signée par ces hommes politiques a fait savoir aux Bulgares que « le pays tout en étant reconnaissant au Prince de Battemberg « pour sa conduite pendant la guerre avec la Serbie, ne peut plus « le suivre parce qu'il fait une politique qui n'est pas slave. À la « suite de cette proclamation le Prince a été détroné et interné dans « un monastère ou expédié sur son yacht sur le Danube, car il y a « ces deux versions. À la suite de ce mouvement le Métropolitain « aurait été proclamé Lieutenant Princier et Zancov Président du « Conseil des Ministres. On dit que le commandant de Choumla (?) « avec la garnison aurait refusé de reconnaître le gouvernement « provisoire, on dit la même chose de celui de Slivno ³⁾. Mais « ces scrupules militaires seront apaisés. Il est certain que l'in- « fluence russe a beaucoup contribué à ce mouvement, mais il faut « reconnaître que la nation bulgare y est aussi pour quelque chose, « car c'était le seul moyen pour elle de sortir de la mauvaise situa- « tion où l'avait placé la politique étrangère du Prince de Battem- « berg ⁴⁾.

« Ce mouvement constitue le premier pas et le plus important « pour la confédération des États de la Péninsule Balcanique. Les « autres pays suivront, chacun en son temps et lieu.

¹⁾ Ljuben Karavalov (1838—1879), om politic bulgar cu o întinsă activitate publicistică. A proclamat eliberarea tuturor națiunilor balcanice și, fiind acuzat de complicitate la uciderea prințului Mihail, a fost închis la Pesta. Revoluționar hrănit cu doctrinele filosofice ale lui Cernyševskij și Hercen, a scos la București, între 1869—1874, o foaie « Libertatea », între 1872—1874: « Independența » ș. a. (Masarykův Slovník Naučný, vol. III, p. 916).

²⁾ Dragan Zankov (1830—1911), fondatorul partidului liberal bulgar și luptător neîntrecut pentru independența țării sale. Adversar al prințului Alexandru. Între 1880—1883 a fost prim-ministru, iar în 1886 a fost expulzat din cuprinsul țării. (Idem, p. 732).

³⁾ Sliven, oraș situat în partea de răsărit a Balcanilor, cu foarte multe geamii. (Idem, vol. VI, p. 697).

⁴⁾ E vorba de Alexandru I, care, înainte de a fi chemat pe tronul Bulgariei, se numea von Battenberg, iar nu Battemberg cum scria Sturdza. A fost fiul lui Alexander von Hessen și s'a născut la 1857. La vârsta de 20 ani a însoțit pe unchiul său, împăratul Alexandru II, în Bulgaria, unde s'a remarcat prin acte de vitejie. Adunarea constituantă bulgară, întrunită la 29 Aprilie 1869, l-a ales prinț moștenitor.

« Nous attendons de vous que vous soutiendrez ce mouvement
 « de votre influence tant dans la presse que dans le parlement.
 « Recevrez, Monsieur Rieger, l'assurance de ma haute consi-
 « dération.

Gr. M. Stourdza »

Cu tot caracterul lor informativ, din rândurile de mai sus se vede că Grigore Sturdza era partizanul mișcării federative a Statelor din Peninsula Balcanică și solicita din partea lui Rieger aceeași atitudine. Prilejul era oferit de frământările politice din Bulgaria. În adevăr, cu un an în urmă, la 18 Septembrie 1885, agenții bulgari provocaseră o insurecție la Plovdiv, proclamând pe Alexandru von Battenberg prinț de Rumelia. Încercarea de unire a provinciilor bulgare, ajutată de Anglia, nemulțumea pe Sârbi și Ruși. A urmat apoi războiul dintre Sârbi și Bulgari, care s'a terminat cu pacea dela București (19.II.1885), iar la 21 August, în urma presiunilor lui Alexandru III, von Battenberg a fost nevoit să părăsească Bulgaria. În urma intervenției engleze, prințul Alexandru von Battenberg s'a întors dela Lemberg la Sofia, însă din cauza atitudinii țarului, care ținea cu orice chip ca acesta să fie înlăturat, favoritul Angliei, exact la o lună după scrisoarea lui Sturdza, Septembrie 1886, a părăsit definitiv Bulgaria ¹⁾. În mijlocul unor asemenea evenimente, informațiile lui Sturdza și rugămintea față de Ladislav Fr. Rieger capătă o deosebită semnificație.

A doua scrisoare sună astfel:

Jassy, le 7 septembre 1886.

Monsieur Rieger,

« Le Prince Alexandre abdique. De toutes façons il est condamné
 « à tomber. Sa restauration d'un moment n'a pu faire illusion qu'à
 « la galerie. Dans tout ceci il n'y a pas de véritable enthousiasme
 « populaire. Il n'y a que des spectacles qui attirent la foule et de
 « mots d'ordre qui lui font acclamer tantôt la chute du Prince,
 « tantôt sa restauration, selon l'intérêt momentané des meneurs
 « du mouvement. D'ailleurs que font les Princes des États balca-
 « niques pour mériter l'affection de leur nation qu'ils gouvernent ?

¹⁾ Jan Šeba, op. cit., p. 83 și 92.

« Ils font une politique toute personnelle qui sacrifie à leurs intérêts dynastiques et à leurs liens de parenté, les véritables intérêts du pays.

« Ils font de la Représentation Nationale un vain simulacre pour masquer leur gouvernement arbitraire. Ils tiennent soigneusement à l'écart tous les hommes politiques qui ne veulent pas se faire leurs instruments servils. Ils dissolvent en besoin pour cela quatre Chambres, comme a fait Milan, ou ils déchirent la Constitution comme a fait Battemberg en 1881. Ils font pour leur ambitions personnelles et contrairement aux intérêts des nations qu'ils gouvernent, des guerres fratricides comme celle de la Serbie avec la Bulgarie. Tous ces Princes se font contre les intérêts des nations qu'ils gouvernent, les instruments d'États étrangers, comme par exemple Milan, l'instrument de l'Autriche et Battemberg de l'Angleterre. Dans tout ceci la Nation est la dernière à être consultée et à dire son mot. Ce qui domine tout, c'est l'intérêt dynastique et l'intérêt personnel des Princes Régnants. Si maintenant on remplace simplement un de ces Princes par un autre, on n'améliorera guère par là l'état des choses, car ce nouveau Prince fera à peu près comme son devancier, avec la seule différence peut-être, qu'il s'appuiera pendant quelques années sur un autre État étranger que son prédécesseur.

« Le seul grand bien que peut amener la chute du Prince Alexandre, c'est que l'Assemblée Nationale de Bulgarie, avant d'élire le nouveau Prince, lui enlève, par la Constitution, le droit de pouvoir dissoudre les Chambres qui seront ainsi maîtresses de la situation pour tout le temps de la Législature pour laquelle elles sont élues par la Nation. Alors les hommes politiques qui ont la confiance du pays, auront aussi sa direction, et le Prince sera réduit à être un Prince Constitutionnel dans toute la force du terme, c'est-à-dire un pur simulacre, un dernier vestige des anciens préjugés monarchiques, un fantôme inoffensif. Et ce sera très heureux, car n'est-ce pas un non sens de donner à un Prince le droit de se jouer de la Nation, et de paralyser dans la direction des affaires, les hommes politiques qui ont la confiance du pays? Cette réforme constitutionnelle devra être faite aussi en Serbie et en Roumanie. C'est alors seulement que les hommes politiques de ces États seront maîtres de la situation et pourront

« s'entendre pour fonder la confédération des États balcaniques.

« Dans l'état actuel des choses il est impossible de faire cette confédération, car les Princes de ces États lui sont hostiles, parce qu'elle leur enleverait à chacun la direction personnelle de la politique étrangère. Mais c'est là le seul moyen de réconcilier toutes les nationalités de la Péninsule Balcanique et de réunir dans un seul faisceau les dix-sept millions qui habitent les deux versants des Balcans, la Roumanie et la Grèce y comprises. La confédération est le seul moyen de faire que ces États se donnent une garantie réciproque qui leur manque absolument aujourd'hui et qu'ils cherchent vainement chacun auprès d'une grande Puissance Étrangère, car celle-ci se servent des petits États tant qu'elles en ont besoin pour leur propre intérêt et les sacrifient dès que ces mêmes intérêts l'exigent.

« Voilà les idées pour lesquelles nous désirons avoir votre puissant concours si vous les approuvez. C'est pourquoi je vous les ai exposées. Veuillez me communiquer votre avis à ce sujet, et recevrez, Monsieur Rieger, l'assurance de ma haute considération.

Prince Gr. M. Stourdza »

In fine, conținutul acestei ultime scrisori trădează mai întâi concepțiile lui Grigore Sturdza privitoare la atitudinea dinastiilor din Serbia și apoi, fără îndoială, existența unor legături mai vechi cu L. Fr. Rieger. Trebuie să fi existat între ei relațiuni prietenești, pentru ca cel dintâi să-i poată comunica lui Rieger această filipică îndrăzneată. Anglofilismul lui Alexandru I ca și simpatiile lui Milan Obrenovici față de Austria nu erau pe placul principelui ieșean și căuta să atragă de partea sa și pe naționalistul ceh. Era de altfel la mijloc o afinitate de ideologie politică: sistemul federalizării Statelor din imperiul habsburgic susținut de Fr. Palacký și Rieger era preconizat pentru națiunile balcanice de Grigore M. Sturdza. Ar fi totuși interesant să se cunoască și răspunsurile lui Rieger la cele de mai sus. Ele ar lămuri unele atitudini și ar justifica cel puțin ideologic comunitatea politicii de azi.

Dr. TR. IONESCU-NIȘCOV

ALEGORIE SAU «LIMBAJ SECRET» ?

În problema « limbajelor secrete », *Cântarea Cântărilor* are o poziție specială. Nu este vorba, aici, de un « limbaj secret » comun unei anumite comunități mistice și transmis tuturor membrilor « inițiați » în această tradiție; un limbaj secret în care poate scrie *oricare* dintre inițiați, așa cum am văzut că se petrec lucrurile în India și Islam, și cum vom vedea că se repetă în Evul Mediu occidental.

Cântarea Cântărilor este un poem de dragoste — umană sau mistică, asta ne interesează deocamdată mai puțin — *unic* în Vechiul Testament, și care a fost acceptat relativ târziu în rândul celorlalte *ketubim* (« scrieri »), de abia în adunarea rabinică dela Jammia (circa 90 d. Chr.). Pare probabil că îndoieli asupra « autenticității » inspirației sale religioase s'au arătat încă din timpul lui rabbi Akiba (sec. I—II d. Chr.). Pentru că atât Akiba cât și alți purtători de cuvânt ai doctrinei iudaice au exaltat — aproape cu ostentație — valoarea *Cântării Cântărilor*. Laudele pe care acești doctori le aduc poemului par a fi o reacțiune energică împotriva unor anumite îndoieli, care-și făceau loc în Sinagogă, relativ la « sfințenia » *Cântării Cântărilor*. Altminteri anevoie am înțelege afirmația lui rabbi Akiba: că « lumea întregă nu întrece în valoare *ziua* în care *Cântarea Cântărilor* a fost dată lui Israel ». De atunci, din anul 90 d. Chr., poemul a fost interpretat numai alegoric, și această interpretare a fost acceptată atât de judaism cât și de creștinism.

Începând din secolul al XVIII-lea, interpretarea tradițională a fost părăsită de foarte mulți învățați și orientaliști europeni. La biblioteca de comentarii mistice, scrisă dela sfârșitul antichității până la începutul timpurilor moderne, s'a adăugat o nouă bibliotecă, scrisă de cercetători cu « spirit critic » sau cu imaginație. Fiecare

orientalist, teolog liberal sau istoric al religiunilor — dela Reuss și Renan, până la Dussaud și Giovanni Luzzi — a încercat să demonstreze că poemul lui Solomon are un anumit sens, și numai unul: fie că acesta este « erotic », pastoral sau liturgic. Bibliografia interpretărilor moderne asupra *Cântării Cântărilor* este considerabilă ¹⁾.

Ceea ce știm despre « limbajele intenționale » în India și mistica islamică ne obligă să fim mai circumspecți în judecata sensului *Cântării Cântărilor*. Oricare ar fi fost « cauza istorică » a creației acestui poem — oricât de profană ar fi fost « manifestarea » sa (cântec pastoral, nupțial, etc.) — structura textului îngăduie interpretarea simbolică. Un poem de dragoste, dacă este compus în anumite scheme tradiționale, *poate fi* oricând interpretat simbolic. În paginile de față nu avem a cerceta validitatea metafizică sau mistică a unui text care se « manifestă » în forme profane. Problema aceasta, destul de obscură, va fi dezbătută într'un alt articol. Acum ne interesează un singur lucru: *sensul* pe care l-au acordat cele două tradiții, iudaică și creștină, *Cântării Cântărilor*, și justificarea acestei interpretări simbolice. Asemenea interpretări ar fi fost de-a-dreptul imposibile — într'o doctrină atât de rigidă ca cea a iudaismului — dacă ele n'ar fi corespuns unei tradiții cu mult mai vechi decât veacul în care a fost compusă *Cântarea Cântărilor*. Cu alte cuvinte, « cheia » cu care trebuie citit acest poem, ca să-și reveleze sensurile mistice, precede apariția istorică a textului nostru. Vom vedea îndată că alegorismul *Cântării*

¹⁾ Pentru orientarea cititorului notăm: René Dussaud, *Le Cantique des Cantiques. Essai de reconstitution des sources du poème attribué à Salomon* (Paris, 1919), care cuprinde un examen « critic » al poemului; Paul Haupt, *The Book of Canticles* (« American Journal of Semitical Literatures and Languages », vol. 18—19, 1902—1903), pentru o interpretare realistă și « erotică » a textului; Paul Vulliaud, *Le Cantique des Cantiques d'après la tradition juive* (Paris, 1925), pentru interpretarea tradițională și simbolică; Karl Budde, *Das Hohelied* (în *Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament*, editat de D. K. Marti) pentru interpretarea « pastorală » propusă întâi de Wetzstein, și acceptată de o parte din critica protestantă (între alții, și de recentul traducător al Bibliiei în întregime, italianul Giovanni Luzzi, introducere la volumul VIII, Firenze 1925, p. 16 și urm.). Interpretări « personale » — ca, de pildă, *Le Cantique des Cantiques et le mythe d'Osiris-Hetep* (Paris, 1914) a lui Oswald-Neuschotz — sunt lipsite de orice valoare.

Cântărilor nu este o « inovație » rabinică; s'ar putea spune, mai de grabă, că e vorba de aplicarea din ce în ce mai atentă asupra acestui text a simbolismului Vechiului Testament.

Ceea ce surprinde, la cea dintâi lectură a *Cântării Cântărilor*, este pasiunea și pathosul erotic. Este atât de aprinsă această pasiune a Shulamitei, încât Sinagoga interzice credincioșilor lectura poemului înainte de vârsta de 30 de ani. Imaginația incendiată a unui tânăr întunecă sensul alegoric al *Cântării Cântărilor*, spun doctorii Legii. Dar tocmai această « pasiune » face posibilă poli-valența simbolului. Mentalitatea modernă înțelege anevoie ambi-valența « poeziei erotice ». Totuși nici o altă experiență ome-nescă, în afară de dragoste, nu poate traduce, cu o mai mică aproximație, raptul mistic. Dacă putem respinge aserțiunea ma-jorității criticilor moderni, că poemul Shulamitei este pur și simplu un cântec « profan » de dragoste, apoi trebuie de ase-menea să ridicăm întâmpinări serioase tezei contrarii, după care *Cântarea Cântărilor* n'ar avea decât sensuri alegorice. Textele indiene scrise în « limbajul intențional » lasă a se înțelege că poli-valența simbolică nu exclude sensul concret, imediat, « literal ». De aceea, ni se pare nemotivată interdicția de a identifica în *Cântarea Cântărilor* experiențe umane concrete. Dimpotrivă, cre-dem că un « poem mistic » de adâncimea *Cântării Cântărilor* își are rădăcinile (nu « originea ») în experiența fundamentală a dragostei. Numai că această « dragoste » nu trebuie înțeleasă în sensul modern al cuvântului. Dragostea și căsătoria sunt și astăzi, în unele societăți umane extraeuropene, *ritualuri* și *valorificări metafizice* ale existenței. Deci, nimic « profan » în aceste gesturi umane. Chiar fizica amorului are un caracter ceremonial, prin care omul se integrează în ritmurile cosmice. Ca să rămânem în domeniul iudaic, și anume în *Zohar*, foarte aproape de simbolismul *Cântării Cântărilor*, sensul pe care îl are actul procreator este sacru: « Să se mărească obrazul Regelui Ceresc ». « Trebuie ca omul să se sanctifice înainte de unirea conjugală, pentru ca pruncul care se va naște să aibă figura completă. . . Forma omului corespunde formei cerești » ¹⁾. Am putea multiplica fără trudă citatele,

¹⁾ Texte traduse în Paul Vulliaud, *Le Cantique des Cantiques d'après la tradition juive*, p. 202. Expresia « pentru ca pruncul să aibă figura completă »

mai ales dacă ne-am îndrepta privirile și spre alte culturi. Trebuie subliniată absența oricărui caracter profan în actul procreator, la aproape toate popoarele. Deci, afirmația că poemul Shulamitei nu exclude, aprioric, orice sens concret, nu implică o « origine » profană a textului și, cu atât mai puțin, o interpretare strict erotică; pentru simplul motiv că eroticul profan este o descoperire relativ recentă, și aproape orice act omenesc, chiar cel mai nesemnificativ, își are într'o cultură tradițională un sens sacru sau simbolic.

Dacă ar fi să acceptăm interpretarea tradițională a textului nostru, așa cum a fost păstrată de Sinagogă, *Cântarea Cântărilor* ar avea trei sensuri: tropologic (moral), istoric și anagogic (spiritual). Doctorii evrei au cercetat mai ales sensul istoric (evenimentele trecute și viitoare, printre care se cuprinde era mesianică) și sensul anagogic, adică nunta dintre sufletul comunității religioase israelite și Dumnezeu ¹⁾. În privința sensului istoric al *Cântării Cântărilor* — fie că se încearcă a se găsi în poem indicații pentru o sinteză a întregului trecut al poporului israelit, fie că se descifrează cu ajutorul unor anumite versete viitorul umanității și venirea lui Messia — pot fi ridicate o sumă de rezerve. Deși, dacă ne silim să înțelegem bine funcțiunea « sensului istoric » în cadrul interpretării tradiționale, ar trebui să acordăm acestor « identificări » a versetelor *Cântării Cântărilor* cu diverse evenimente istorice, aceeași valoare pe care o au multiplele « împliniri » ale profețiilor din Apocalips, profeții care par a se adevăra *de mai multe ori* în istorie. După această interpretare tradițională, *Cântarea Cântărilor*, ca și Apocalipsele, formulează un număr oarecare de « stări », care pot fi identificate în repetate rânduri în cursul istoriei omenеști. A se « împlini profeția » înseamnă a putea « identifica » în *istorie* un amănunt din *apocalips*; or, de mai multe ori în istorie, întâlnim evenimente și stări dacă nu întru totul identice, cel puțin similare, corespondente și, astfel stând

se referă, fără îndoială, la « omul întreg », androginul, idealul tuturor tradițiilor metafizice și religioase. Nenumărate sunt referințele, în *Zohar*, la « omul original », care cuprinde femeia și bărbatul perfect contopiți într'un singur corp și cu un singur suflet (ca Adam, înainte de a fi fost « creată » Eva din coasta sa).

¹⁾ Vulliaud, *op. cit.*, p. 65.

lucrurile, aplicabilitatea unei singure « profeții » la mai multe evenimente istorice, nu invalidează profeția . . .

Dar să ne întoarcem la polivalența simbolică a *Cântării Cântărilor*, ocupându-ne numai de sensurile sale spirituale și mistice. Tradiția iudaică, în întregimea ei, înțelege prin Salomon Regele care e stăpân al Păcii — așa dar, Dumnezeu — și prin Shulamita pe « Cea Pacificată », adică Adunarea sufletelor sfinte care au regăsit Pacea originală. Kabbala — care înseamnă « ascuns », « pudic », « ceea ce e păstrat » (tradiția) și care folosește un lexic polivalent — traduce « unirea » lui Salomon cu Shulamita drept unirea celor doi *sephiroth*, Tipheret și Malcuth. Tipheret este « Fiul » (Regele), iar Malcuth — al zecelea *sephirah* — desemnează Comunitatea lui Israel ¹⁾. Nu putem deschide aici lunga paranteză pe care ar necesita-o lămurirea, oricât de schematică, a sistemului sephirotic, așa cum este înțeles de Kabbală. Destul să spunem că după Kabbală, *Cântarea Cântărilor* are de asemeni trei interpretări: individuală, colectivă și mesianică ²⁾. Dar nu numai Shulamita este identificată cu Comunitatea sacră. « Trandafirul », de asemenea, desemnează, în *Cântarea Cântărilor*, Comunitatea lui Israel. « Ca trandafirul între spini, așa e iubita mea » (II, 2), asta înseamnă că Dumnezeu recunoaște poporul ales în mijlocul lumii vițioase, singurul purtător al cuvântului divin în « devenirea » nesfârșită și ne semnificativă a vieții. Sinonimele prin care este desemnată Comunitatea lui Israel sunt numeroase: floarea câmpului, porumbelul, mărul, etc. (Toate acestea, în *Zohar*). În ordine mistică, aceeași Comunitate (a sfinților) este identificată, după cum am văzut, cu al zecelea *sephirah*, care se numește fie Malcuth (care înseamnă, literal, « Regat » sau « Regn »), fie Schekinah (« prezența lui Dumnezeu », atât în sfera divină cât și pe pământ), și care, la rândul ei, poate fi simbolizată prin Regină, Soție, Lună, etc. ³⁾. După cum se vede, nivelurile și zonele între care se fac legături « mistice » și se pre-

¹⁾ Vulliaud, *op. cit.*, p. 118, etc.

²⁾ Vulliaud, *op. cit.*, p. 119. Aceste interpretări nu contrazic celelalte trei sensuri acordate poemului de Sinagogă. Interpretarea individuală ar corespunde interpretării morale; cea colectivă, interpretării istorice; cea spirituală, interpretării mesianice.

³⁾ Vulliaud, *op. cit.*, p. 124.

cizează corespondențe sunt desfășurate. Simbolurile își găsesc sinonime în toate planurile realității sensibile, fără să mai vorbim de planurile ideale, unde corespondențele — stabilite cu atâta rigurozitate de Kabbală — ajung aproape inezisabile, din cauza colaborării tot mai însemnate a « alfabetului mistic »¹⁾. Unele tratate din *Zohar* sunt, din această pricină, intraductibile²⁾.

Cântarea Cântărilor este ceea ce istoricii literaturii ebraice numesc un *maschal*, care înseamnă « sentență proverbială », dar poate însemna și « parabolă, alegorie ». Sensul acestor « sentențe » este totdeauna dublu: *paschut* (simplu) și *sod* (simbolic). Genul *maschal* era foarte gustat în Palestina, și parabolele Mântuitorului verifică imensul lor succes în mase. Ambivalența simbolică a textelor sacre nu este, așa dar, justificată numai de tradiția elitelor iudaice; ea era gustată și de masele inculte, și se regăsește în textele orale (Proverbe, Profeți, etc.). Înțelegem, cu atât mai bine, polivalența simbolică a *Cântării Cântărilor* cu cât regăsim mai multe « expresii alegorice » în Vechiul Testament. Alegoria este arhaică; deci, în nici un caz ea n'a fost insinuată de rabini într'un poem « erotic ». Chiar expresiile maritale se regăsesc în Vechiul Testament, în deosebi în Profeți. « *Bethulin*, adică *virginitatea*, spune Kistemaker, desemnează starea poporului pios și credincios; cf. Ezekiel, XXIII, 3 și 18. Același termen desemnează logodna la Ieremia, II, 2; cf. Isaia, LIV, 5 și LXII, 5, Ieremia, III, 14, Osia, II, 19 și 20, etc. »³⁾. Intocmai după cum spune Abarbanel, « nu se vorbește despre lucrurile intelectuale decât metaforic, prin lucruri sensibile ». Și acest simbolism marital, prin care se exprimă dragostea divină, a fost păstrat de Biserica creștină. Sfântul Pavel (*Epistola către Efesieni*, cap. V) interpretează nunta omenească în termeni de « dragoste » între Iisus și Biserică. Evanghelia lui Ioan (III, 2 a) exprimă astfel relațiile dintre Mântuitor,

¹⁾ Literale alfabetului ebraic pot fi interpretate ca cifre sau semne zodiacale. « Punctarea » textelor (semnele diacritice) contribuie la agravarea misterului.

²⁾ Cf. încercarea de traducere a lui Vulliaud, în *La Kaballe Juive* (Paris, 1923), tomul II, p. 115 și urmare. *Sepher Jetsirah*, care nu e cel mai obscur tratat kabbalistic, este incomprehensibil fără comentarii, mai ales în primele capitole, unde se « revelează » procesiunea *séphiroi*-ilor. Cf. versiunea recentă a lui Savino Savini (Lanciano, fără dată, 1918 ?).

³⁾ Citat de Vulliaud, *Le Cantique des Cantiques*, p. 156.

Omenire și Profet (Ioan Botezătorul): « Cine are mireasa acela este mire, iar prietenul mirelui, care stă și ascultă pe mire, se bucură cu bucurie (mare) de glasul lui. Deci, această bucurie a mea s'a împlinit ». Iar tradiția kabbalistică afirmă că Adam și Eva sunt figurile celor doi *sephiroth*, Tipheret și Malcuth, deci unirea lor este omologată unei taine divine și cosmice în același timp.

Este ușor de demonstrat, după cum am văzut, că polivalența simbolică a *Cântării Cântărilor* se justifică prin tradiția Vechiului Testament. Și cu cât înaintăm în timp, depășind vârsta primelor texte scrise și intrând în epoca « formulărilor iconografice și monumentale » — Egipt, Mesopotamia, etc. — cu atât întâlnim mai precisă polivalența simbolică a « motivelor » biblice. Semnul simbolic al « muntelui », al « pasărilor », al « apelor », al « pietrelor », al « femeii », etc. ne este indicat cu precizie în cele dintâi documente paleo-asiatice de care dispunem ¹⁾. Deci, stabilirea echivalențelor « lexicului secret » al *Cântării Cântărilor* — muncă pe care nu și-au precupețit-o comentatorii evrei și creștini ai poemului — nu este o interpretare personală. Când Rabbi Johanan comentează versetul: *Sunt un zid* (VIII, 10) spunând că aceste cuvinte sunt rostite de Lege, el interpretează în sens tectonic funcțiunea de delimitare categorică între *esse* și *non-esse*, funcție pe care Legea o îndeplinește în tradiția iudaică. *Sânii mei sunt turnuri*, expresia asta desemnează, după același comentator, discipolii Înțelepților ²⁾. Intr'adevăr, în tot simbolismul culturilor paleo-mesopotamiene, *turnul* înseamnă, pe de o parte, « ceea ce e văzut din depărtare » (ceea ce domină spațiul), iar pe de altă parte, înseamnă « legătura între Cer și Pământ », adică: Centrul Universului. Expresia: a se urca în turn, înseamnă: a se integra în Realitate (turn = templu = spațiu consacrat = sacralitate = realitatea absolută) ³⁾. Deci, expresia din *Cântarea Cântărilor*, interpretată la lumina acestui simbolism arhitectonic, înseamnă: « discipolii înțelepților » stau aproape de realitatea absolută (sacrul)...

¹⁾ Asupra câtorva din aceste simboluri, cf. cartea noastră *Cosmologie și alchimie babiloniană* (București, 1937).

²⁾ Exemplele sunt luate din Vulliaud, *op. cit.*, p. 53 și urm. Interpretările din *Zohar*, ibidem, p. 119 sq.

³⁾ *Cosmologie și alchimie babiloniană*, p. 26 sq.

Asemenea exemple ar putea fi lesne multiplicat. Interpretarea alegorică a *Cântării Cântărilor* își găsește justificarea nu numai în textele Vechiului Testament, ci chiar în simbolismul oriental arhaic, care precede, în timp, lexicele bogate și gramatica suplă. Pe temeiul polivalenței simbolice a acestui poem, și împrumutând formule din metafizica și gnoza greacă, s'a creat întreaga Kabbală.

* * *

Literatura Evului Mediu occidental cunoaște de asemenea limbajul alegoric și « limbajul secret ». Alegorismul romanelor cavalierești, sensul simbolic al aventurilor atâtor cavaleri plecați în căutarea Sfântului Graal, ambivalența lexicului poeziilor medievale de dragoste dau neconținut naștere la lucrări de critică și de erudiție. Evul Mediu a trăit, în totalitatea sa, în umbra simbolului. Dar nu această valorificare a existenței pe cale « mistică » sau « eroică » și formularea ei în simboluri creștine sau nordic-păgâne ne interesează în primul rând aici. Ar fi de-a-dreptul imposibil să epuizăm, în câteva pagini, bogăția simbolică a Evului Mediu. Atenția noastră se îndreaptă numai asupra « limbajului secret », adică numai asupra acelor texte literare al căror sens abscons — *singurul care interesa pe autor* — poate fi descifrat prin lexice speciale.

Este îndeobște cunoscut că opera lui Dante a fost, în ultima sută de ani, de mai multe ori « interpretată » la lumina unor anumite simbolisme ¹⁾. Dante, el însuși, avizează cititorul că opera sa poetică « ascunde » un adevăr tradițional:

¹⁾ Cf. Dante Gabriel Rossetti, *Il Mistero dell'amor platonico nel Medioevo* (London, 1840); E. Arnoux, *Preuves de l'hérésie de Dante, notamment d'une fusion en 1312 entre la Messenie Albigeoise, le Temple et les Gibelins* (Paris, 1857); Luigi Valli, *Il segreto della Croce e dell'Aquila nella Divina Commedia* (Bologna, 1922); id. *La chiave della Divina Commedia* (Bologna, 1925); *Il linguaggio segreto di Dante e dei Fedeli d'Amore* (Roma, 1928); René Guénon, *L'ésotérisme de Dante* (Paris, 1925); Hellen Flanders Dunbar, *Symbolism in medieval thought and its consummation in the Divine Comedy* (New Haven, 1929); Mandonnet, *Dante le théologien* (Paris, 1935); Valli, *La struttura morale dell'universo dantesco* (operă postumă, Roma, 1935). Am menționat numai câteva din interpretările care s'au oferit pentru înțelegerea simbolismului lui Dante, și numai pe acelea pe care le-am putut cerceta personal.

« O voi, ch'avete li'ntelletti sani,
mirate la dottrina che s'asconde
sotto il velame di li versi strani »¹⁾.

Iar în *Convivio* (II, cap. I, 3) precizează că sensul literal al operei é acela care se oprește la literă (*non si stende più oltre che la lettera de le parole fittizie, sì come sono le favole de li poeti*), în timp ce sensul alegoric este adevărul care se ascunde sub « o minciună frumoasă » (*ed è una veritate ascosa sotto bella menzogna*). Mărturisirea aceasta nu-l depărtează pe Dante de cea mai pură tradiție creștină; o concepție identică a alegorismului și simbolismului se întâlnește chiar în sinteza maximă a teologiei medievale, în Sf. Thoma²⁾. Cu toate acestea, dacă ținem seama de ceea ce Ramiro Ortiz numea atât de frumos « la medievalizzazione di Dante »³⁾, suntem îndrituiți, cunoscând și atitudinea ghibellină a lui Alighieri, să căutăm în opera poetului eventualele elemente « secrete », mărturisirile ostile și profetiile sale împotriva Bisericii romano-catolice. Evul Mediu occidental, dacă n'a cunoscut schisme religioase și revoluții sociale care să-i sfărâme unitatea, n'a fost mai puțin scutit de mișcări profetice și eretice insurecționale, care convergeau când împotriva Papalității, când împotriva episcopatelor⁴⁾. Dante în nici un caz nu poate fi considerat « eretic ». Dar prezența sa la Paris, chiar în timpul procesului Templierilor, este cu atât mai semnificativă, cu cât este mai misterioasă. « Medievalizarea » lui Dante ar putea fi înțeleasă și în alt sens decât acel pe care i-l dădea Ramiro Ortiz; ar putea însemna reintegrarea lui Dante în profetismul medieval, în speță în mișcarea lui Gioacchino da Fiore⁵⁾, și în curente paralele mistico-oculte ostile

¹⁾ « O voi, care aveți mințile sănătoase, contemplați doctrina care se ascunde sub vălul versurilor stranii » (*Inferno*, IX, 61—63).

²⁾ *Summa Theologiae*, I Pars, qu. I, art. X.

³⁾ *Per la « medievalizzazione » di Dante*, studiu apărut în « Zeitschrift für romanische Philologie », XLIII, p. 292 sq., și republicat în volumul *Varia Romanica* (Firenze, 1932), p. 220—257. Cuprinde o seamă de coincidențe și asemănări de retorică între *Divina Commedia* și literatura medievală vulgară.

⁴⁾ Cf. sinteza clară a lui G. Volpe, *Movimenti religiosi e sette ereticali nella società medievale italiana* (ed. II, Firenze, 1926), în special p. 1—215.

⁵⁾ Nu mai poate fi pusă astăzi la îndoială influența gioachimită asupra orientării profetice și simbolismului lui Dante. Cf. Papini, *Dante Vivo* (Firenze, 1933), p. 367—390; *Storia della letteratura italiana*, vol. I, (Firenze, 1937),

Papalității. Multe din aceste curente subterane și rezistențe surde față de Papalitate nu aveau un caracter eretic sau sectar, așa cum erau catharii, patarinii, valdesii, etc. Dimpotrivă, « inițiații » și « profeții » acestor mișcări subterane aveau conștiința ortodoxiei lor absolute și își justificau misiunea printr'o reîntoarcere la cea mai pură tradiție creștină.

Luigi Valli a încercat să demonstreze că atât poezia trubadurică și goliardă, cât și poeziile « stilnoviști », cu Dante în frunte, ascund elemente « sectare ». Astfel formulată, concluzia lui Valli ni se pare oarecum exagerată. Dar, pe de altă parte, ni se pare lipsită de temei părerea criticilor săi, care nu văd în poezia trubadurică, goliardă și « stilnovistă » decât rime de dragoste profană. Ambi-valența lexicului erotic al poeziei persane și liricei vaishnava — ca să nu mai menționăm « limbajele secrete » ale școlilor tantrice — ne-a asigurat că prezența reală, *concretă*, a femeii nu exclude co-existența sensurilor simbolice. Socotim că s'a dat o prea mare însemnătate întrebării: Beatrice (sau Rosa, Laura, etc.) este o *femeie reală* sau o *alegorie*? este Bice Portinari sau Madona, Teologia, etc.? Poate fi foarte bine și una și alta, în același timp. Poezii « stilnoviști » ar fi putut cânta, în același timp, dragostea lor pentru o femeie reală, cântând virtuțile filosofiei sau « itinerariul minții spre Dumnezeu ». Vom încerca să răspundem la sfârșitul acestor note la întrebarea: de ce se exprimau în versuri erotice experiențe mistice sau treptele contemplației metafizice. Deocamdată, să observăm că ambi-valența simbolică — pe care am aflat-o în cercuri de cultură atât de deosebite și de depărtate între ele — ne îndrituește să căutăm sensuri « ascunse », « secrete », în orice poezie medievală aparent erotică.

Fedeli d'Amore alcătuiau o miliție secretă, spirituală, ai cărei membri « erau înfrățiți în numele Dragostei Sacre și în cultul Femeii Unice », adică în numele Sfintei Fecioare sau al Înțelepciunii sacre ¹⁾. Valli afirmă că acești *Fedeli d'Amore* nu numai că

p. 208—209 (notă în care anunță descoperirea manuscrisului, socotit până acum pierdut, al lui *Liber Figurarum* al abatelui calabrez); E. Buonaiuti, *Dante come profeta* (ed. II, Modena, 1936), p. 115 sq.; ediția opusculului *De articulis fidei* al lui Gioacchino da Fiore, îngrijită de Buonaiuti (Roma, 1936), cu o largă introducere a editorului în care e dezbătută problema acestor raporturi și influențe.

¹⁾ Ricolfi, *Studi sui « Fedeli d'Amore »*, vol. I (Milano, 1933), p. 71.

se ridicau împotriva excesului de autoritate al Papalității și împotriva corupției eclesiastice contemporane ci împărtășeau credințe sectare ¹⁾. Ricolfi corectează în bună parte aceste concluzii ale lui Valli. *Fedeli d'Amore* nu erau cu necesitate sectari, deși nu e exclus ca unii dintre ei să fi păstrat tradițiile albigense și catharene. Un lucru poate fi însă afirmat cu siguranță: că toți acești *Fedeli d'Amore*, fie provensali, fie italieni, foloseau un « limbaj ascuns » (*parlar cluz*) și că lexicul lor avea valențe simbolice. Francesco da Barberino (1264—1348), unul dintre cei mai iluștri *Fedeli d'Amore* italieni, nutrit de izvoare provensale ²⁾ și franceze, autor al tratatului didactic-moral *Del reggimento e costume di donna* și al unor foarte semnificative *Documenti d'amore* pe care le-a explicat el însuși într'un voluminos comentariu latin — acest Francesco da Barberino mărturisește în *Documenti* că evită să scrie prea limpede, de teama oamenilor vulgari:

« . . . et io che de la *gente grossa* temo
no voglio in libro porre
porallo da me torre
chi tutto netto (« cu totul curat »)
verrà e stretto (adică în secret)
a tempo che diremo
quel tale ed io accordati saremo » ³⁾.

Comentând un text din propriile sale *Documenti*, Barberino scrie: « spun și mărturisesc că toate operele referitoare la Dragoste pe care le-am făcut eu, le înțeleg în sens spiritual, dar nu toate pot fi explicate (glosate) pentru toți » (*. . . dico et profiteor quod omnia opera per me facta, tractantia de Amore, spiritualiter intelligo; sed non omnia omnibus possunt glosari*) ⁴⁾.

¹⁾ L. Valli, *Il linguaggio segreto di Dante*, passim, în special p. 230 sq.

²⁾ Ramiro Ortiz, *Il « Reggimento » del Barberino ne' suoi rapporti colla letteratura didattico-morale degli « Ensenhames »*, în « Zeitschrift für rom. Philologie », XXVIII, republicat în *Varia Romanica*, p. 3—67.

³⁾ -Citat de Ricolfi, *op. laud.*, p. 37. Cf. Valli, *Il linguaggio segreto*, I, p. 242 sq.

⁴⁾ Cf. textul întreg în Ricolfi, p. 48. În același paragraf, Barberino respinge eventualele acuzații că dragostea de care vorbesc *Fedeli d'Amore* este o dragoste carnală și ilicită; *sed licitum commendas illicitum semper damnavi*

Pe de altă parte, un *fedelo d'amore* francez, Jacques de Baisieux, care a trăit în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, și care a scris, între altele, un foarte prețios tratat, *C'est des fiez d'Amours*, mărturisește de asemenea că: « Dacă pe alocuri am vorbit despre feudul Dragostei prea obscur, (am făcut-o pentru că) Dragostea e mai mult în inimă decât în gură, pentru mai marea sa demnitate ». Tot Jacques de Baisieux învață în poemul său că *fedeli d'amore* « nu trebuie să destăinuiească sfaturile Dragostei, ci să le ascundă cum pot mai bine »:

*D'Amur ne doivent reveler
Les consiaus, mais très bien celer...¹⁾*

Poemul lui Jacques de Baisieux, mai limpede chiar decât *Documentele* lui Barberino, ne face atenți asupra sensului secret, alegoric, al lexicului pe care îl foloseau *fedeli d'amore*. Intr'adevăr, drumul dragostei, așa cum îl descrie *C'est des fiez d'Amours*, pare mai de grabă treptele unei inițieri mistico-spirituale, decât etapele dragostei profane. Autorul însuși explică sensul cuvântului *amor*, care n'are nici o legătură cu « amorul profan »:

« A senefie en sa partie
« Sans, et mor senefie mort ;
« Or l'asemblons, s'aurons sans mort »²⁾.

Dragostea este, deci, identică *nemuririi*; adică, tocmai principiului și idealului oricărei mistici. Se înțelege dela sine că etimologia fantezistă n'a fost inventată decât pentru a justifica ambivalența simbolică a cuvântului « dragoste » (*amor*). Dar ea ne indică sensul mistic al acestui *parlar cluz* în care vorbeau și scriau *fedeli d'amore* și în care a scris, fără îndoială, și Dante. Nu e vorba, deci, de experiențe sentimentale și de etape erotice, ci de o inițiere într'o tradiție mistică destul de puțin cunoscută astăzi,

et damno. « Dragoste ilicită » ar fi dragostea liberă, adulteră. Barberino repetă în mai multe locuri că lexicul erotic al *fedeli d'amore* trebuie înțeles în sens spiritual.

¹⁾ Versurile 499—500. Ricolfi, *op. cit.*, p. 68—69, reproduce după Scheler (*Trouvères belges du XII et XIII siècle*, Bruxelles, 1876, p. 183 sq.) aproape două sute de versuri din *C'est des fiez d'Amours*, poem pe care Valli nu-l cunoscuse.

²⁾ Ricolfi, *op. cit.*, p. 63.

dar pe care o bănuim catolică în structura ei, deși se împotriva prin orice mijloace degradării și rătăcirilor care bântuiau în Biserica romano-catolică. Atât Barberino cât și de Baisieux ne dau destule amănunte ca să putem concluda că *fedeli d'amore* cunoștea trepte de inițiere, grade spirituale, și că alcătuiau o « oaste » gata de luptă împotriva « orgolioșilor » și « înghețaților », adică împotriva clericilor și Sfântului Scaun ¹⁾. În « oastea » credincioșilor puteau intra oricine, « în afară de servi și religioși » (*fors serf e de religion*). Este adevărat că acești *de religion* nu cuprindeau pe toți clericii și pe toți laicii cu studii teologice, pentru că autorul nostru adaogă *clerc et lai ont l'exception*. « Oamenii religioși » se referă la prelații și călugării care uitaseră mesajul tradițional al Bisericii creștine.

Fedeli d'amore alcătuiau o « miliție » care, întocmai ca buntul credincios pe care îl slăvește Sfântul Pavel ²⁾, luptau înarmați numai cu virtuți spirituale împotriva « orgolioșilor » ³⁾. În privința aceasta, se aseamănă cu Cavalerii S-tului Graal și cu Templierii; cu toții au cultul Sfintei Fecioare (deși, la *fedeli d'amore*, S-ta Fecioară poartă felurite nume de « femeie ») și cu toții revendică primatul « armeei spirituale ». De altfel, în această epocă a Evului Mediu, numeroși călugări deveneau trubaduri sau jongluri, și viceversa ⁴⁾. Toți se opuneau, într'un fel sau altul, Papei și afirmau solidarizarea lor cu o tradiție catolică pură.

Nu e locul, aici, să urmărim critica anti-papală a acestor *fedeli d'amore* și răsunetele ei în opera lui Dante. Ne mulțumim să arătăm, cu foarte puține exemple, că *parlar cluz* alcătuia, într'adevăr, un « limbaj secret ». Superiorul mănăstirii din Montar don amintește « credincioșilor » că dragostea lor nu trebuie să se consume niciodată: « oricât ar fi de arzătoare dorința care vă chinuie,

¹⁾ Valli, *op. cit.*, p. 243 sq. Ricolfi, *op. cit.*, p. 38 sq.

²⁾ « Pentru aceea, luați toate armele lui Dumnezeu, ca să puteți sta împotriva în ziua cea rea, și, toate biruindu-le, să rămâneți în picioare. Țineți-vă bine, deci, având mijlocul vostru încins cu adevărul și îmbrăcându-vă cu platoșa dreptății. . . Peste toate, luați pavăza credinței cu care veți putea să stingeți toate săgețile cele arzătoare ale vicelanului. Luați și coiful mântuirii și sabia Duhului, care este cuvântul lui Dumnezeu » (*Epistola către Efeseni*, 6, 13—17).

³⁾ « Vor avea drept platoșă lealitatea, drept coif vorbirea înțeleaptă, drept scut și lăncie harul și bucuria, etc. etc. ». Cf. Ricolfi, p. 68.

⁴⁾ Exemple în Ricolfi, p. 74 sq.

nu trebuie să voiți nimic împotriva onoarei doamnei voastre. Dragostea nu e altceva decât contopirea virtuții voastre cu făptura iubită...»:

*Qu'amans non deu voler per lunh talent
Res qu'a si dons tornès a desnhoransa, etc. 1)*

Alt trubadur, Guirart Riquier, afirmă că ultimul « grad » al dragostei consistă în dobândirea consimțită a unui sărut. Al cincilea grad, « faptul » (*faitz*) distruge dragostea: « dar al cincilea grad e prea grav, e *faptul*, prin care moare chiar și dragostea pe care o nutrește omul în inimă »²⁾. Să ne amintim că în tehnicile tantrice de erotică mistică se vorbește neconținut de « moartea » produsă de consumarea actului, de emisiunea seminală³⁾. « Femeia » nu joacă decât rolul de « agent », și « dragostea » este numai o serie de « purificări », prin care îndrăgostitul dobândește nemurirea. De aceea nu e deloc surprinzătoare nomenclatura treptelor dragostei, așa cum erau ele înțelese de *fedeli d'amore: liquefatio, langor, zelus, extasis*⁴⁾. Termenii aceștia au valențe mistice și alchimice (*liquefatio*) atât de precise, încât actul « îndrăgostirii » nu mai poate avea nimic profan în el.

Barberino vorbește adesea de o « văduvă »⁵⁾ al cărei simbolism e ușor de reconstituit: tradiția metafizică sau Înțelepciunea (*Philosophine, Madonna Intelligenza*), care nu mai are un « soț », un « stăpân » (bărbat). Tradiția catolică cea *adevărată* a rămas văduvă, deoarece Papa — devenind « profan » și ocupându-se prea mult de rosturile lumești — nu mai este « soțul » Înțelepciunii. Pentru cucerirea « văduvei », luptă *i fedeli d'Amore*. « Femeia » simbolizează intelectul transcendent, înțelepciunea sacră. Mai târziu, și în anumite contexte, « femeia » (*donna*) desemnează chiar organizația acestor *fedeli d'Amore*⁶⁾. Iubirea (*amor*) pentru această

1) Texte în Ricolfi, p. 55.

2) Ricolfi, p. 57.

3) Cf. cartea noastră *Yoga*, p. 124 sq.

4) L. Valli, *Il linguaggio segreto*, p. 97 sq.

5) « Itși spun limpede că a fost și este o anumită văduvă care nu era văduvă » (Valli, *op. cit.*, p. 242).

6) *Fedeli d'amore* țineau adunări secrete (Ricolfi, *op. cit.*, p. 62). Au avut chiar un corp militar în Spania (*ibidem*, p. 72).

« femeie » deșteaptă pe credincios din somnul dogmatic, din letargia în care căzuse prin faptul apartenenței sale pasive la Biserica romano-catolică. Iubirea este, așa dar, începutul unei « vieți noi »; și astfel se explică *La Vita nova* a lui Dante. Cel care nu « iubește », cel care n'a văzut « Femeia » (Beatrice, Rosa, etc.), « doarme », se află în « eroare » (pentru că *somnul* înseamnă: *a fi în eroare*), cu alte cuvinte: participă la Biserica romano-catolică, adică la o tradiție adulterată și profanată. Așa dar, « cântecele » stilnoviștilor sunt mai de grabă mărturisiri ale experiențelor lor secrete și comunicări în *parlar cluz*, decât poeme de dragoste.

* * *

Înapoia simbolismului feluritelor « limbaje secrete » se află o tradiție simbolică incontestabil mai veche; am verificat amănuntul acesta în domeniul indian, islamic, iudaic, și verificarea se poate încerca și în domeniul medieval. În *Divina Commedie* se păstrează simbolismul păgân al plantei (*neo-fita*) și al somnului (fluviul Lethe), după cum în textele « secrete » ale grupului *fedeli d'Amore* străbat valențe simbolice nordic-păgâne (ciclul Graal). Afirmația noastră poate fi dusă chiar mai departe; se poate spune că, înapoia oricărui simbolism verbal, există un simbolism tectonic sau grafic, mai *pur* pentru că e mai *abstract*. Vorbirea « dramatizează » un simbol, îl face capabil de « trăire ». Dar nu despre procesiunea și manifestarea simbolului avem a vorbi acum, ci despre funcțiunea specială pe care o împlinesc « limbajele secrete ». Intr'un cuvânt, funcțiunea aceasta se poate rezuma astfel: « *limbajele secrete* » *anulează realitatea profană*; suprimă, adică, mediul neutru în care se deapănă viața cotidiană a omului, și creează o nouă « stare » (pe care o putem numi « sacră »), întocmai ca și alte instrumente religioase și metafizice (ritul, contemplația, etc.). Să cercetăm mai de aproape această afirmație.

Se cunoaște rolul magic și valoarea metafizică a *secretului*; orice interzicere de a destăinui un cuvânt sacru, un amănunt ritual, o tehnică ascetică, o formulă magică, un sistem metafizic (Upanishadele, Pythagora, etc.), o « cheie » (în toate sensurile acestui termen), are ca scop delimitarea precisă și hotărâtă între zona sacră (și cei care au « acces » la ea) și zona profană, adică între realitatea absolută (*esse*) și devenirea nesemnificativă și

iluzorie (*non-esse*). « Limbajele secrete » păstrează această delimitare chiar în cadrele vorbirii « profane ». Cu alte cuvinte, ele prelungesc *zona absolută* (sacră, ontologică) în oceanul formelor iluzorii ale vorbirii cotidiene și ale semnificațiilor profane (ireale).

Pe de altă parte, se știe din toată « istoria » magiei și a misticei, că *secretul* nu are numai rolul de a despărți categoric realitatea absolută (*esse*) de viața profană, iluzorie (*non-esse*), ci are și o funcție pozitivă, creatoare. Comunicarea « secretului » într'un grup de inițiați creează o *nouă stare* prin simplul fapt al *revelării*; sensul metafizic, sau logic, sau « istoric » al formulei comunicate este precedat de valoarea ei magică: *impenetrabilitatea*, virtutea de a fi inaccesibilă, *interzisă*, profanilor. Oricât de « banal » ar fi conținutul comunicării, destăinuirea lui *secretă* îi acordă o gravitate excepțională. Nu e de mirare că, la auzul poemelor lui Hafiz, inițiații cădeau în transe extatice — deși « secretele » poetului se refereau la lucruri bine cunoscute — dacă ne gândim că limbajul prin semne între îndrăgostiți comunică de obicei amănunte fără importanță, dar care provoacă stări sufleteșit cu nesfârșite rezonanțe. Prin faptul că doi îndrăgostiți au descoperit un limbaj *al lor*, sau au fixat sensuri secrete unor anumite cuvinte, orice comunicare transmisă prin acest vehicul *interzis* tuturor oamenilor din jur se încarcă firesc cu o forță magică pe care nici nu o bănuiesc neinițiații ¹⁾. Transmiterea unui mesaj printr'un « limbaj secret » transformă aproape totdeauna acest mesaj (oricât ar fi de « banal » în aparență) într'o *revelație*. Polivalența simbolică nu acordă cuvintelor numai o seamă de înțelesuri noi — ci, totdeodată, le *transfigurează*, le *recrează*, făcându-le să se deosebească hotărît de restul vocabularului profan. Intocmai după cum inițiatul este un « om nou », complet deosebit de restul semenilor săi rămași în condiția profană, tot așa cuvintele transfigurate prin « limbajul secret » își pierd condiția lor anterioară, neutră, și devin « absolute », *revelate*, fără istorie, fără legi. Asemenea cuvinte provoacă întotdeauna, în conștiința inițiatului, o rupere de nivel ²⁾ asemănătoare cu ruperea de nivel pricinuită

¹⁾ Ne grăbim să precizăm că această comparație între limbajul îndrăgostiților și « limbajele secrete » nu trebuie înțeleasă ca o asemănare efectivă.

²⁾ Cf. studiul nostru *Cosmical Homology and Yoga* (Calcutta, 1938).

de oricare alt instrument « sacru »: ritualul, liturgia, rugăciunea, meditația, etc. Comunicarea prin « limbajele secrete », chiar atunci când se reduce la învățături banale sau, în orice caz, accesibile (tantrismul, sufismul, etc.), provoacă ruperea de nivel cu aceeași eficiență cu care e provocată de un rit sau de o călătorie la un sanctuar: inițiatul *trece în realitatea absolută*. Așa se explică raptul celor care ascultau un poet sufist, rapt într-un nimic deosebit de extazul provocat prin liturghie, printr'un pelerinaj la loc sfânt, prin asceză sau meditație.

MIRCEA ELIADE

ASPECTE SOCIALE DIN OPERA LUI CARAGIALE

Sensul criticei sociale, exprese sau implicite, din opera lui Caragiale, este de mai multă vreme limpezit și intrat în conștiința tuturor. Cu toată împotrivirea unei părți din critica estetică, doritoare de a izola cu desăvârșire fenomenul artistic de factorul social, spre a-i tăgădui acestuia caracterul, în oricât de mică măsură, determinant, apare evident că I. L. Caragiale a făcut procesul burgheziei pripite, din ultimul pătrar al veacului trecut.

Lucrările lui cele mai reprezentative, anume comediile și « Momente », pun în scenă hibrizi omenеști, produse ale unei evoluții sociale defectuoase. Până și activitatea sa mai mărunță, de umorist periodic, dela « Moftul Român », mai puțin cunoscută astăzi, deoarece n'a fost încă adunată în volum, a pornit din examinarea mușcătoare a unui strat social în formație. Cu mijloacele personale ale unei individualități puternice, scriitorul s'a încadrat însă în direcția culturală a Junimii, păstrându-i vederile sociale și după ce împrejurările l-au îndepărtat de cercul ei. Caragiale a dat viață, așa dar, prin plămuirile sale, criticei sociale negative, formulată dialectic de teoricienii junimiști.

Paralel cu severele, dar stăpânitele directive maioresciene și cu arzătoarele articole din « Timpul » ale lui Eminescu, comediile carageliene au urmărit necruțător, fenomene sociale, socotite ca păgubitoare mersului firesc al civilizației noastre. De bună seamă, scriitorul satiric, prin însăși condiția structurii sale, nu este dator să dea îndrumări pozitive, pentru lecuirea doftoricească a organismelor bolnave. Negativismul pur, fără complementarea pozitivă sau constructivă, este o condiție organică a genului în-

lăuntru cărui s'a manifestat Caragiale. Rostul criticei sociale, în literatura de creație, se mărginește la punerea în acțiune a unor tipuri, surprinse după realitate și de bună seamă într'o măsură oarecare, exagerate, căci altmintrelea ar fi inexpresive sau necaracteristice. Dacă îi este îngăduit opiniei comune de a se răzvrăti împotriva accentuării expresive, din lucrarea plămuiii satirice, dacă cu atât mai mult e dela sine înțeles că reprezentanții liberalismului din epocă nu puteau lăsa fără răspuns sau prigoană zugrăvirea în colori vii a schelăriei sociale ridicate în grabă de dâșii, — nu este însă mai puțin îndreptățit, din perspectiva pe care o vom numi *legală* a structurii satirice, să justificăm procedeele de creație ale lui Caragiale. Lipsa lui de cultură superioară, care i-ar fi dat poate înclinarea teoretică, parazitată în structura operei sale, i-a slujit, credem noi, în compunerea realistă, nemijlocită, a comediilor. Obiectivitatea lor se sprijină pe conformitatea dintre modele și plămuii, fără ca prin aceasta să dovedească, așa cum susține d. M. Dragomirescu, un caracter netendențios. Judecata acelei critice estetice, care neagă existența tendinței sociale în opera variabilă, în « capodoperă », pleacă dela conceptul fals, dela prejudecata operei de artă, născută din conjuncțiunea mistică a subiectului cu obiectul (complexul psiho-fizic) și cu excluderea desăvârșită a socialului. Neaducând nici o știrbire autonomiei estetice, vom remarca însă că operele în deosebi ale scriitorilor satirici ar rămânea cu totul neînțelese, atât în originea cât și în finalitatea lor, fără substratul împrejurărilor sociale care le-au stârnit.

În ceea ce îl privește pe Caragiale, socotim de prisos a mai stăruii asupra caracterului criticei sale sociale, îndreptată împotriva ascensiunii burgheziei, prin procesul accelerat de formație, specific revoluției liberale. Ne vom fixa privirea asupra unor aspecte mai puțin cercetate până acum. Cum apar țăranul și țărănimea mai în genere, reprezentanții feluriți ai categoriei sociale respective, în scrierile lui Caragiale? Ce deosebire de atitudine a avut Caragiale, eventual, înaintea fenomenului omenesc, din afară de raza urbană a privirii sale? De sigur, scriitorul care a zugrăvit ca nimeni altul, în vremea sa, deficiențele burgheziei noastre mici și mijlocii, a fost el însuși de structură burgheză. El este primul nostru mare scriitor urban, care, cu toată modestia obârșiei sale

actoricești, nu are nici o legătură cu substratul țărănesc, dela temelia burgheziei noastre. Ca un produs abia în a doua generație, a societății noastre orășenești, — bunițul său, pe cât se pare, nu se născuse în țară, — Caragiale acuză un fenomen foarte interesant de desaderență față de hibriditatea burgheză, dar fără să manifeste, prin reacțiune, mistica ruralistă, a autohtonilor. Este cu atât mai interesant de urmărit oglindirea vieții rurale în opera unui scriitor de o asemenea alcătuire. Sunt, desigur, răsrângerii de ordin secundar, față de aspectele de viață orășenească, din comedii și « Momente ». Ele se cuvin totuși deslușite, pentru întregirea fizionomiei morale a autorului.

* * *

Autorul comediilor a scris chiar o dramă, « Năpasta », cu personaje din lumea satelor: un cârciumar, soția lui, un învățător și un țăran, ocaș. Asupra valorii ei teatrale se mai discută încă. Dintre criticii, care au luat parte la dezbaterile cu prilejul primei reprezentări (1890), nu mai este în viață decât d. N. Iorga, pe atunci la începuturile d-sale publicistice. D-sa, ca și I. Gherea, a susținut călduros lucrarea dramatică, împotriva criticei negative. D. N. Iorga a rămas credincios admirator al piesei, pentru seriozitatea temei psihologice, dar mai ales poate pentru că drama s'a nimerit să fie țărănească.

Cu privire însă la această situație a eroilor, vom ridica o îndoielă. Ce e oare specific țărănesc în psihologia lui Ion, a lui Dragomir sau a Ancăi? În ce măsură reflectă eroii reacțiuni morale, anume țărănești? Dacă am păstra starea civilă a lor, mutându-i la târg sau la oraș, acțiunea ar rămânea tot atât de motivată sau arbitrară, cum este. Pentru că psihologia lor este schematică sau generală, fără o coloratură precis țărănească. Vădindu-și formația clasică, autorul s'a călăuzit de interesul pentru câteva sentimente fundamentale, ca răzburarea sau remușcarea, neostenindu-se însă a le filtra printr'o psihologie diferențială, în specie, țărănească. Luciditatea, voința și tenacitatea Ancăi puteau sălășlui cu mai mult folos pentru întemeierea dramatică a piesei, într'o femeie dela oraș, decât în soția necultivată a unui cârciumar sătesc. Cunoștințele procedurale în ale dreptului penal și anume asupra prescripției crimei după zece ani dela săvârșirea ei, se întâlnesc

mai curând la târgoveți, decât la delincvenții dela țară. Intr'un cuvânt, Anca și Dragomir, eroi fantomatici, iviți din imaginația abstractă a autorului, nu sunt în mod necesar țărani.

Aceeași închipuire logică și cerebrală a zămislit pe nebunul Ion, a cărui apariție pe scenă e mai patetică decât desfășurarea acțiunii principale. În nebunia lui Ion, poate numai elementul religios dă o oarecare îndreptățire, pentru a i se recunoaște năpăstuitului un sâmbure de adevăr moral țărănesc... dacă plecăm dela premiza superiorității credinței religioase la țară, — ceea ce este un temei relativ și discutabil. Procedând așa dar prin eliminare, ne vedem nevoiți a renunța la elementele arbitrare ale stării civile țărănești, pe care Caragiale le-a acordat eroilor din « Năpasta ». Ele nu ne introduc în cea mai mică măsură, în intuiția carageliană a fenomenului rural.

Cu « Păcat », autorul își vedește însă cele mai bune din însușirile sale intuitive. Nuvela începe cu o notă de netăgăduit adevăr sufletesc. Este scena despărțirii duioase dintre mamă, țărancă simplă, și fiul ei, care se pregătește să intre în seminar. Duiosia e însă unilaterală, stăpânind puternic sufletul mamei, în timp ce flăcăul, bucuros de zările noi, este grăbit să curme « scena ». Mai departe, când Niță ajunge neașteptat iubitul văduvei boierești, mirajul fericirii îl face să mărturisească sincer cât « era de strămt satul unde trăise și așa de puțin însemnată viața lui », până atunci.

Sub aceste auspicii se petrece în adevăr schimbarea de viață a vlăstarelor țărănești, când se transplantează la oraș. Acesta este adevărul sufletesc, îndeobște. Contrariul este din ordinea excepției. Nuvela își păstrează până la capăt, tonalitatea morală justă. Preotul Niță din Dobreni se transformă la sfârșit în justițiarul crunt al incestului, dar fapta sa finală se îndreptățește prin toate actele lui anterioare. Este milos, — intervine pentru Mitu Boerul înainte de a ști că e însuși rodul dragostelor lui din tinerețe; e însuflețit de sentimentul patern, poate dominantă lui morală, datorită căreia își mântuește copilul, pândit de toate suferințele; e un om drept, care nu recurge la mijloace oblice, decât în scopuri binecuvântate, când alcătuirea socială îl silește. Pedepsa năprasnică nu pornește dintr'o judecată morală abstractă, ci din răscoala întregii sale ființe, care îl doboară și pe el.

Creдем a nu ne înșela, apreciind că preotul Niță din Dobreni este o plăsmuire rară, în opera lui Caragiale. Ea e investită cu un caracter de excepție: este singura făptură întreagă, complexă, patetică și în același timp etică, din galeria de figuri a scriitorului. În locul unei caricaturi, așa cum sunt mai toți eroii săi, desarticulați omeneste, în angrenajul social, preotul Niță aduce o undă de viață autentică, o capacitate de simțire felurită. De altfel, ca în nici una din schițele sau comediile sale, în « Păcat », dela un capăt la altul, pulsează o plenitudine de viață, cu pasiuni clocotitoare. Pasionată, tinerețea seminaristului, împătimită, copilăria lui Mitu Boerul, nestăvilite instinctuale, pornirile de cruzime ale Ileanei, pătimășe dragostea ei, de soție nesatisfăcută, pentru Mitu, după cum episodic, se arată și povestea dragostei de tinerețe a lui Cuțiteiu, față de cumnata lui. S'ar spune că povestitorul, atât de zgârcit în viziuni erotice, le-ar fi dat curs plener, într'o singură bucată. Ea nu suferă însă de un vițiu cumulativ. Pentru calitățile ei pozitive, de zugrăvire a vieții instinctive și pătimășe, socotim nuvela « Păcat » ca o izbutire norocoasă, de un ordin deosebit de acela al câmpului de viziune, caragelian.

Este semnificativ că forțele obscure ale vieții erotice și-au găsit expresia într'o altă nuvelă țărănească, « La Hanul lui Mânjoală ». Este drept că eroul povestirii e nepot de polcovnic, adică un extras din dregătoria mijlocie a țării. Accentul nu cade însă atât pe realitatea anecdotică, cât pe irealitatea de basm a rătăcirii prin noapte, sub semnul unui ghiduș geniu nocturn și mai ales în radiația de sensualitate sănătoasă a hangiței.

Încă o dată, printr'o abatere norocoasă dela viziunea lui satirică, Caragiale a reușit să dea impresia vieții autentice. În hangiță, recunoaștem nuclear și anticipativ tipul în urmă reluat de semănătoriști și popraniști, cu mai puțin simț de măsură și adevăr. Cu tot accentul ironic al povestirii, misterul feminității, întrupat într'o țarancă, rămâne eficace. Fără vre-o idee de-a-gata, de prismă sociologică, se ridică întrebarea, cum de n'a găsit autorul, în perspectiva urbană a plăsmuirilor sale, prilejul de a crea femeia, polarizatoare a sensualității? Că doar Zoițele, Vetele, Zițele, Mițele și alte cuconeturi mai mari sau mai mici mișună în comediile și « Momentele » lui, toate însă sleite de orice virtute a femeiescului, fanteze stridente, puse să se miște și să vorbească în derâdere,

Feminitatea așa dar, apare surprinzător la Caragiale, în ființe oarecum elementare, dela țară. Până și apariția fetei dela cârciumă, din « La conac », e mai proaspătă și îmbietoare decât toate figurile feminine dela oraș, din opera lui Caragiale. Pricina credem că stă în unghiul politic sub care a privit autorul femeile burgheze. Intr'adevăr, sunt toate marionete politicianizate sau felurit inserate vieții sociale, care le falsifică adevărata alcătuire sufletească, nivelându-le cu interesele și pasiunile materiale, potrivite mai curând bărbaților. Criticii care au relevat ca o lipsă fundamentală a operei lui Caragiale, structura sufletească hibridă a eroinelor lui, au scăpat din vedere farmecul frust, dar atât de cuceritor și mai ales compensator, al Mânjoalei, al Ilenii sau al slujnicii din « La conac ». Așa dar « eternul feminin » nu lipsește în scrierile marelui satiric, dar se refugiază, ca în mediul său firesc, la țară, cu semnificația faptului sufletesc autentic, la adăpost de sterpele frământări politico-sociale dela oraș. In aceste povestiri rurale, apare autorul mai umanizat, ca și cum atingerea cu izvorul energiilor naturale i-ar fi prilejuit o altă tonalitate sufletească.

Deosebit de curioasă și mai puțin cunoscută decât mai sus numitele povestiri, este nuvela « In vreme de război ». Inspirată poate de o întâmplare reală, din timpul războiului Independenței, povestirea înfățișează elemente stranii. Eroul ei e un preot dela țară, șef de bandă, silit să fugă în lume după o crimă înfăptuită de complicitii săi, înrolat cu prilejul războiului, înaintat până la gradul de căpitan, care, după ce a părăsit averea sa în mâinile fratelui mai mare, hangiu, îl persecută pe acesta în viziuni obsesive, până ce îl vizitează în adevăr, ca să-i ceară un ajutor bănesc, după comiterea unei delapidări. Realul și fantasticul se îmbină în această bucată, ca și în « O făclie de Paște », « La hanul lui Mânjoală » și « La conac », poate sub inspirația liberă a povestirilor lui Edgar Poe. Datele povestirii și în deosebi dualitatea stării civile a preotului ies din comun și stârnesc nedumeriri, dar se cuvin cu atât mai vârtos înregistrate, cu cât ele derogă dela linia obișnuită, de creație obiectivă și realistă, a autorului.

Un fapt se cuvine să oprească atenția noastră, relativ la mănunchiul de nuvele, din viața dela țară, carageliene. Scriitorul nu își fixează privirea asupra păturii țărănești propriu zise. El își

trage subiectele din ceea ce vom numi burghezia sau supra-structura satelor: preoți, hangiu sau hangiță, învățător și cârciumar. Constatăm deci o nivelare, oarecum, a viziunii sale rurale, cu aceea urbană, din comedii și « Momente ». Cașicum s'ar fi ferit de a ieși din limitele intuiției sale psihologice, scriitorul și-a interzis de bunăvoie cercetarea adevăratei vieți țărănești, care îi era necunoscută. Amintirile unei părți din copilărie, poate petrecută la țară, dacă am admite, în lipsa informațiilor certe, că tatăl său l-ar fi luat lângă el, pe vremea când ținea o moșie în arendă, nu l-au ajutat așa dar; în tot timpul vieții nu va fi avut prilejul să se familiarizeze îndestulător cu fenomenul rural, cu care nu a luat atingere decât trecător, ca revizor școlar (iar atunci a ajuns a cunoaște pe învățător, pe preot, pe cârciumar, etc., dar nu pe țăran). Se mai poate crede că structura sufletească rurală, prin caracterul ei primar, nu l-a interesat.

Sunt însă critici sociologici, care dau o altă interpretare fracțiunii de inspirație țărănească a operei lui Caragiale. Deosebit de instructiv este cazul lui G. Ibrăileanu. După ce examinează, în capitolul rezervat lui Caragiale, din « Spiritul critic în cultura românească » (1909), critica burgheziei liberale, sociologul se simte la largul lui, când descopere contraste favorabile tezei sale. Astfel el constată că I. L. Caragiale « nu și-a bătut joc niciodată de țărănime; iar când a scris tragedii, niciodată n'a crezut că mahalaua merită onoarea de a servi ca material pentru tragedie, — pentru sentimentele puternice, grave, serioase. Această onoare a făcut-o numai clasei țărănești, nici măcar celeilalte clase « nobile », « boierimii ». Ba mai mult încă: « Acest om, care, am văzut, nu ne apare ca un om bun, când e vorba de clasele nouă . . . , — când e vorba de țărănime, și numai atunci, îl vedem într'o atitudine de simpatie pentru tipurile sale . . . De sigur, Caragiale nu idealizează pe țărani. Nu toți sunt buni, dar chiar când sunt răi, sunt oameni adevărați. Dragomir din *Năpasta* e un asasin, — nu-i vorbă, un criminal *pasional*! — Ileana din *Păcat* e o ființă crudă. Dar nimene nu e ridicol! Caragiale n'a găsit, n'a văzut, *nu l-a lăsat inima* să vadă ridicolul în viața țărănimii, — cum n'a găsit, n'a văzut, nu l-a lăsat inima să vadă ceva omenesc în viața claselor nouă ». Mai departe, Ibrăileanu nu pierde prilejul să scoată în lumină așa zisul conflict dintre țărănime și clasele orășenești, în

« Năpasta » și în « Păcat », să stăruie asupra « in Justiției Justiției, când e vorba de țărani », atribuind lui Caragiale câte o teză de a sa, într'adevăr « numai ca să facă cât mai teribil contrastul între omenia celor dela țară și infamia conducătorilor ». Numai că, în urmărirea tezei sale, așa de perspicace când e vorba să distingă între categoriile sociale dela oraș, spiritul critic al lui Ibrăileanu nu se mai ostenește a disocia între categoriile sociale dela țară, din plăsmuirile lui Caragiale. Era folositor tezismului său să cuprindă într'o singură etichetă comodă « țărănimea », ca să surprindă un contrast avantajos, dialecticei lui.

Dar în țărănime sunt tot atâtea despărțituri sau trepte sociale, cași în burghezie. Preotul, învățătorul, cârciumarul, hangiul, fac parte din țărănimea înstărită, din burghezia satelor. Urmează categoria intermediară între țărani proprietari de loturi mici și burghezia satelor. În sfârșit, țărănimea propriu zisă, pentru un sociolog poporanist ca Ibrăileanu, se alcătuește din țărani clăcași, stratul cel mai des înainte de împroprietărirea recentă. Dacă ar fi făcut disocierea necesară, Ibrăileanu ar fi ajuns la constatarea că I. L. Caragiale nu a zugrăvit niciodată țărănimea.

Este drept că singura dramă a lui Caragiale își recrutează eroii din țărănime, dar după cum am arătat, din structura ei burgheză. Sociologului îi era inoportună examinarea mai strânsă a problemei, dacă Anca și Dragomir sunt țărani adevărați, fie chiar din stratul superior, sau mai curând, niște țărani fictivi, a căror stare socială autorul ar fi putut-o schimba, fără pagubă. Pricina reală pentru care burghezia satelor, — iar nu țărănimea —, apare la Caragiale necaricată, rezidă în unghiul nepolitic sub care a privit-o. În vremea lui, politica, sub regimul censitar, nu pătrunsese la sate ca astăzi, ca să-i ofere câmp de satiră politică. Dacă totuși, cum observa Ibrăileanu, se ivesc elemente de satiră, ca aceea a Justiției sau administrației, în « Păcat » ele se datoresc, după noi, interfevenței ocazionale dintre Justiție sau administrație și viața dela țară, înțeleasă într'un sens extensiv, pe care a evitat să-l privească în față criticul. Să rămână deci bine stabilit că frumosul grup de nuvele din vicia țărănească, reflectă aspecte din structura superioară a acestei vieți, iar nicidecum totalitatea ei, cu precumpănirea proletariatului agricol, așa cum ar spune critica sociologică.

Intr'un rând, Caragiale și-a oprit atenția asupra țăranului din categoria majoritară, nu pentru a-i surprinde existența de fiecare zi, cu necazurile ei, ci doar pentru a-i îngâna vorbirea tăragănată. Pastișa s'a intitulat « Cum se înțeleg țăranii » (« Vatra », 1894).

« Straja satului vine la casa unui țăran și-i bate la geam. Se încinge o conversație. Hei, mă din casă! — Cine? — Tu! — Eu? — Păi cine! — Ce-i? — Cum ce-i? — Păi ce-i? — Ai o scrisoare! — Cine mă? — Tu. — Eu? — Păi cine. — Ado 'ncoa! — Ce, mă?

Scrisoarea. — Ce scrisoare? — Știu eu ce scrisoare! — Trebuie să plătești! — Ce, mă? — Cum ce? — Ce să plătesc? — Porto. — Cine? — Tu. — Eu? — Păi tu. — Ce porto, mă? — Iaca, porto. — Cum așa? — Păi, știu eu! — Nu-i plătită? — Ce? — Scrisoarea. — Ehe! — Cum ehei? — Ai să dai, mă! — Ce? — Bani.

Ce bani? — Porto. — Cât mă? — Ce cât? — Câți bani, mă?

15. — Cum 15? — Păi! — Dar de ce, mă? — Nu știu. — Iaca 15. — Așa. — Ei, dă-mi-o! — Ce, mă? — Scrisoarea. — Ce scrisoare? — Care ai adus-o. — Eu, mă? — Păi cine? — N'am adus-o. — Păi cum? — Nu-i la mine. — Asta-i! — Cum asta-i? — Unde-i, mă? — Cine? — Scrisoarea. — La primărie. — Ba la dracul! — Ba, așa. — Păi, cum? — Să te duci să ți-o iei ».

E o glumă nu prea răutăcioasă, care a atras însă mânia lui Vlahuță, semănătoristul *avant la lettre*. El a calificat pe autorul nesemnlat al bucății, « ciociul cel prost ». În răspunsul lui, Caragiale a lămurit rostul acestei *charge d'atelier*, « gen de jucărie fără importanță, nici *pretenție* artistică ».

Oricum ar fi, în această bucată, Caragiale a înfățișat într'adevăr un aspect țăranesc, de mărunță semnificație. De altfel, cam în același gen — șarjă, s'a distrat să redea o convorbire la un oficiu poștal urban, de astădată (« Moftul Român », 1893).

Tot în « Moftul Român » a publicat o foarte izbutită pastișe a literaturii presemănătoriste, vizând probabil « Sultânica » lui Delavrancea. Deși am cetit undeva că lui Caragiale i-ar fi plăcut foarte mult această nuvelă țăranescă (Al. Davila: Caragiale, în « Gândirea », II, 1922), ne permitem o îndoială, judecând după strădania pe care a depus-o, ca să întoarcă în răs nuvela prietenului său. Reeditată de Paul Zarifopol în « Opere », III, 1932, pastișa merită să fie cât mai cunoscută, ca nesfârșit superioară încercărilor sale versificate de parodiare a instrumentalismului

macedonskian. Aci și-a pus la contribuție Caragiale, tot spiritul său critic, așa de ager în surprinderea manierismului literar. Vom reproduce începutul bucății, dinadins static, adjectival, plin de răsfățuri stilistice.

« Fata mării Ilinchii era bălană, plăviță, cu părul galben auriu ca spicul grâului copt, răscopt, cum e pâinea a bună de mâncat și-i place puiului golaș de pitpalac să-l ciugulească și să-l înghiță pe nemestecate în gușa lui îmbrăcată în puf bogat, moale și dulce.

Smărăndița mării Ilinchii era tânără ca o dimineață de primăvară caldă, blândă, senină, mănoasă și încropită, când ciocârliia se avântă și-i dă drumul, nebună, săltătoare, sglobie, pe aripele vântului ușuratec și sburdalnic, spre a arunca, către cerul albastru și limpede ca peruzeaua cea mai nestimată ciripiturile ei argintii și călduroase, aprinse, fierbinți.

Copila avea ochi negri, negri ca mura de pădure coaptă, răscoptă, cum e când e bună de mâncare, dulce și acră; dulce, nu să te leșine pe inimă; acră, nu să strepezească dinții, ci dulce și acră, acrișoară și dulceagă cum îi place și ursului, cât e el de ursuz și de nemulțumitor, s'o guste.

Subțirică de se încovoia ca o nuia de corn verde, când o flueri în vânt cu putere, și răsărită ca o ramură de garoafă bătută, căreia stă să i se deschiză în vârf bobocelul ascuns, care de abia așteaptă să-i plesnească gogoșa ca să te îmbete cu mirosul său din destul, arătându-și vesel frunzulițele catifelate și crețe ca o horbotică de borangic subțire de poți să-l spargi cu limba.

Așa era copila Ilinchii, a Ilinchii, o gospodină bătrână, cinstită, harnică, vioae, cuminte, neobosită și neodihnită, care începea munca de cu nopticica, până să nu înceapă cocoșul cel berc, fala satului întreg, să cânte la cântători *cucurigu gagu*, de cotcodăceau toate puicele și găinile, ba și cloștile pe cuiburile lor.

Și muncea și făcea pânză în patru ițe, fote și catrințe și marama de borangic și velinți și scoarțe în zece fețe și chilimuri pestrițe și plocate flocoase și altițe cu cocoșei și păsărele și flori în fel de fel de ape, și toate le făcea »...

În « Smărăndița », subintitulat « Roman modern », Caragiale continuă, cu aceeași calculată vorbărie, pe urmele lui Delavrancea, parodiind un basm (așa cum, într'o schiță inedită și manuscrisă, « Dă dămult, mai dă dămult », a pastșat povestea aceluiaș, « Stă-

pânia odată »), care transfigurează într'o nuntă ca din povești, împărătească și românească, cununia părinților Smărăndiței. După această bucată de « bravură », parodistul nu pierde prilejul unui contrast de rigoare, în antinomia dintre vechea generație ideală de boieri, falnici și omenoși și progenitura stricată, întoarsă din Parisul tuturor stricăciunilor. Nu este această antinomie, o temă statornică a scriitorilor noștri tradițional ? Iar la urmă, când ne așteptam ca produsul degenerat al nobilei stirpe, să-și bată joc de gingașa nevinovăție a Smărăndiței, o întorsătură de mare efect final ne aduce la cunoștință că d. Mișu Soresco de Grozény e înamorat, cu « o adevărată pasiune », de fata Ilinchii. Rămasă fără răsunet, pasișa e de sigur o cât se poate de reușită parodie a speciei de « păcate boierești », inaugurată de Delavrancea. Ea ne lămurește mai ales asupra desconsiderării, niciodată mărturisită în scris de Caragiale, cu care va fi întâmpina literatura semănătoristă și poporanistă. Invitat prin ancheta deschisă de « Luceafărul » dela Sibiu, să răspundă ce crede despre poporanism, autorul « Smărăndiței » a dat un aviz indirect îndemnând pe tinerii scriitori să-și formeze talentul, dacă nu-l au înăscut. Răspunsul era destul de semnificativ și poate mai grăitor decât o muștrare expresă.

Din critica sa orală a poporanismului, păstrăm un ecou într'unul din romanele lui C. Stere, de sigur prea aspru față de începuturile strălucite ale d-lui M. Sadoveanu. Ceea ce l-a indispus probabil, în această literatură colorată și romantică a fost abaterea dela normele clasice ale propriei sale alcătuirii scriitoricești. Criticul atitrat al poporanismului, l-am numit iarăși pe G. Ibrăileanu, se vede că n'a cunoscut pasișa din « Moftul Român », înverșunată împotriva melodramaticei înfățișeri a vieții dela țară.

Înainte de a examina problemele țărănești, din perspectiva dela 1907, a lui Caragiale, ne vom opri un moment la o schiță cu totul neobservată, din « Moftul Român » (1893, Nr. 38). Ea a fost reprodușă în « Almanahul lui Moș Teacă », 1900, al lui Anton Bacalbașa, fostul redactor al « Moftului Român », odată cu alte două bucăți aparținând lui Caragiale: « Ion prostul » anecdotă versificată și « Justiția Română — secția corecțională ». Schița se intitulează « Arendașul român » și se cuvine atribuită mai curând lui Caragiale decât lui Anton Bacalbașa. Ortografia ei are

toate caracterele aceleia permanente a marelui scriitor, care a păstrat pe *ă* și *î* din *e* (*ě* și *ê*), după un criteriu etimologic, ca de pildă la participiul prezent al verbelor de conjugarea a doua și a treia, scriind astfel *avênd*, *respunzênd*, *vêzênd*, sau la substantive de derivație latină: *adevêr* și *țêran*. Bacalbașa se folosea de o ortografie modernizată. Firește nu ne conducem exclusiv de criteriile formale, în atribuirea bucății, care are pecetea autorului și în ceea ce privește relieful dialogului. În sfârșit, ultimul motiv care pledează în sensul atribuirii noastre, este coroborarea atitudinii lui Caragiale din broșura «1907», cu descrierea din schiță. O reproducem în întregime, ca total uitată.

«— Și zici că te-am încărcat cu zece zile de prășilă, măi Ioane, așa?

— Păi?... eu știu că le-am făcut.

— În doi ani de când sunt aici, numai tu nu te-ai dat pe brazdă, așa?

— Păi, cocoane am casă grea...

— Apoi eu n'am casă grea, măi Ioane? Vezi bine, patru copii aci, două fete la oraș în pension...

— Auleo, ai și la oraș!!

— Doi băieți la Paris...

— Săracii de noi!!

— Vezi că și eu am greutăți, mă Ioane.

— Da, cocoane, însă eu zic că fiecare să-și crească copiii.

— Apoi eu ți-i dau ție să-i crești, mă Ioane?

— Nu cocoane, dar cu prașila, drept și drept.

— Stăi să-ți dau eu drept, mă Ioane.

Se apropie de țaran și începe să-i care la pumni în cap.

Țăranul iese năucit și se duce la primărie să se jeluiască.

După un ceas se ivește primarul cu căciula 'n mână la poarta boierului.

— Dar ce-a făcut blestematul ăla de Ion, cocoane?

— Nu-i treaba ta, primarule; ia vezi să am mâne oameni la muncă, și nu uita de datoria aia, știi, c'apoi...

— Bine, cocoane, sărut mâna.

A doua-zi, Ion se duce cu o petiție la sub-prefect; acesta pune rezoluție, recomandând petiția primarului.

Primarul văzând pecetea *tactului*, zice țăranului:

— Cè mi-o dai mie? Arat-o boierului.

— Ce, să mă bată iar? Arată-i-o dumneata.

— Ba eu nu mă duc la el, că m'apucă de datorie.

Țăranul se duce la târg cu chirie și dă o hârtie prefectului, jeluindu-se de încărcarea la datorie din partea arendașului și de bătaie.

Prefectul nu-și mai vede capul de treburi, căci e aproape să se declare o disidență în partidul local guvernamental, și dacă guvernul pierde câțiva partizani, pierde și el funcția și... are familie grea.

Deci recomandă subprefectului plângerea țăranului. Și subprefectul, având de regulat oarecare interese private cu arendașul, trimite pe țăran acasă spunându-i că-l ajunge pe drum.

Și-l ajunge în adevăr și-l și lasă.

Sosind în comună, trage firește la arendaș.

Mănâncă, bea bine, doarme un ceas două, vine la primărie la braț cu arendașul și chiamă pe țăranul cu hârtia la cercetare.

Indată ce țăranul se ivește, arendașul, roșu de furie, începe să-i strige:

— Opincarule, mămăligarule, țopârlanule, să mă dai tu pe mine în vileag?!...

Se apropie încet de el și începe să-i care la pumni în cap.

Sub-prefectul zice cu blândețe:

Cocoane Arghir, cocoane Arghir...

Însă arendașul e prea mânios ca să-l audă. Dă înainte și tocmai dupe ce obosește, iese pe ușă răcnind:

— Să te saturi de cercetare.

Când țăranul își mai vine puțin în fire, sub-prefectul îl întreabă:

— Ei, ia spune, cum a fost...

— Păi d-ta nu vėzuși?...

— Lasă asta, ailaltă.

— Ailaltă întocmai ca și asta, încă una și zac toată vara și la iarnă mor de foame. Mai bine îi fac acele zile și Dumnezeu o ști...

— Ei, uite așa mai vii d'acasă; măi omule, când țăranii și arendașii trăiesc bine, le merge cu spor la toți; înțelegerea, dragostea între săteni și arendași este mana lui Dumnezeu pentru unii și pentru alții... că, mă 'nțelegi tu?... omul cu bine și cu

pace, mă 'nțelegi, devine că poate pentru ca să, mă 'nțelegi, să . . . cum să zic? . . . să . . . în sfârșit să fie toate cu bine și cu pace.

Și tot așa, un ceas întreg, sub-prefectul îi dă sfaturi, neuitând a vorbi de grija guvernului pentru țăranii, de legile ce face guvernul pentru apărarea țăranilor, șcl. șcl.

Apoi face un raport prefectului, răspunzând la rezoluție că părțile s'au împăcat ».

Răsunetul răscoalelor din 1907 în sufletul lui Caragiale, aflător de câțiva ani la Berlin, în exil benevol, este binecunoscut. Din amintirile fiului său, Luca Ion Caragiale, știm că el a fost adânc cutremurat de sângeroasele evenimente din țară, care i-au dat prilejul să-și exprime pentru întâia oară, sentimentele de simpatie față de clasa țărănească. « Amara broșură de critică defetistă », cum a numit-o d. N. Iorga în « Istoria literaturii românești contemporane », cuprinde în realitate, pe de o parte condamnarea celor două partide de guvernământ, învinovățite de a fi împins țărănimea la disperare și pe de alta soluții pozitive de îndreptare. Scrisă în două reprize, la interval de câteva luni, prima parte a fost redactată sub impresia momentului și trimisă ziarului vienez « Die Zeit »; ea preconizează lovitura de stat, a Suveranului, pentru remedierea situației, creată de politicianism.

După apariția acestui fragment și sub îndemnul fruntașului socialist Racovschi, Caragiale recomandă în partea a doua votul obștesc, pentru ca țărănimea să-și realizeze nemijlocit revendicările ei. Nu intră în cadrul cercetării noastre critica negativă a sistemului politic, de sub regimul votului cenzitar. Ceea ce ne interesează deocamdată, este originea aderenței lui Caragiale la clasa țărănească de jos, care nu a fost niciodată obiectul inspirației sale literare. Dacă așa dar psihologia și vieța țărănimii majoritare lipsesc cu totul din câmpul razei sale intuitive, scriitoricești, — cu excepția « Arendașului român » și a miciei șarj-de atelier, « Cum se înțeleg țăranii », neiscălite — cum se explică atitudinea sa față de împrejurările din 1907? Interes nou, conversiune sau manifestarea unor mai vechi convingeri latente? Să examinăm.

Dintre junimiști, Maiorescu își exprimase odată, lapidar, convingerea că « singura clasă reală la noi este țăranul român și reali-

tatea lui este suferința, sub care suspină de fantasmagoriile claselor superioare » (« In contra direcției de astăzi în cultura română », 1868). Dezvoltarea pasionată a acestui principiu doar enunțat, se găsește însă în articolele politice ale lui Eminescu, la « Timpul », unde l-a avut pe Caragiale coleg de redacție.

În faimoasa conferință despre « Influența austriacă asupra Românilor din Principate », Eminescu reia această idee: « Ne mai rămâne o singură clasă pozitivă, pe al cărei spate trăim cu toții — țăranul român ».

O seamă de observații, din articolele lui Eminescu relative la starea de plâns a țărănimii și la cauzele ei sociale, sunt reluate de Caragiale în « 1907, din primăvară până 'n toamnă ». În răstimp, nu-i vor fi scăpat nici criticele formulate de șeful radicalilor, Panu, pe care-l urmase în 1896. Filiera probabilă a cugetării sale politice va fi fost deci Maiorescu — Eminescu — și Panu, care milita pentru votul obștesc și împroprietărire. Mai interesantă însă decât obârșiaideilor reformiste, susținute de Caragiale în 1907, este pasiuneanouă pe care o aduce în serviciul simpatiei sale pentru țărani. Niciodată « cinicul » nu se înduioșase încă pentru o categorie socială, întâmpinând cu scepticism orice. Criticul sarcastic al liberalismului nu-și arătase preferința față de țărănime, ale cărei revendicări sociale îi rămăseseră străine. Fie că evenimentele din 1907 au produs un reviriment în conștiința sa, fie că ele i-au pus în mișcare resorturi sufletești mai vechi și tănuite, este netăgăduit că intervenția sa, cu prilejul răscoalelor, a fost o profesiune impresionantă de credință. Cu câtă emoție stăpânită recomandă « singura temelie, singura realitate, singura rațiune de a fi a Statului național român », țărănimea. « Acolo, în adânc, o lume care știe mai bine ce înseamnă a muri ca vitele, decât ce va să zică a trăi ca oamenii, scrâșnește: « Noi vrem acum nu doar pământ !...vrem și pământ și omenie »! Și atâtea sunt pasajele, însuflețite de mila pentru suferințele țărănești și de indignarea față de tăgăduitorii dreptății țărănești. Sunt sentimente, cu care nu ne întâlnisem încă la Caragiale și asupra cărora nu se poate trece cu ușurință.

În revista « Convorbiri critice » care i-a reproduș studiul politic-social, Caragiale mai dă câteva fabule, iarăși cu referire la evenimentele din 1907. Una din ele, « Mângăere », nu e decât

versificarea unei comparații din « 1907 »: « Trebuie numaidecât să fi fost o vrajă care să fi deslănțuit așa din chiar senin, un uragan, să fi fost neapărat instigatori, ca să se fi răsturnat o lume întregă, liniștită pân' adineaori, într'o clipă cu josu 'n sus!... Ca baba chioară punând tingirea pe pirostria șchioapă: când se răstoarnă tingirea în foc, se crucește baba, și scuipă și caută 'n spuză urmele Necuratului — care i-a răsturnat hiertura ».

Lupta inegală dintre răsculați și reprimanți, e concretizată în « Duel », unde plugul e scuipat în frunte de tun, cu morala:

Doamne ! ferește
Pe mojjicul prost de boier nebun !

Mai expresivă e fabula « bietul Ion », în formă populară și « cu un accent cult », dar impenetrabil, semnalat de d. M. Dragomirescu (« Sămănătorism, poporanism, criticism », 1934), care vede într'însa și în « Boul și vițelul », parafrază a fabulei lui Grigore Alexandrescu, două « capodopere ». Se adaugă aceluiași ciclu « Temelia », un apolog al edificiului nostru social, rezimat pe blocul țărănimii, care nu-l mai poate sprijini. Sunt fabule mult lăudate la vremea lor, dar nerezistente, ale unui versificator corect, la limita artei, după impresia îndreptățită a propriului lor autor.

* * *

În lucrarea sa sociologică amintită, Ibrăileanu situa pe Caragiale printre intelectualii « din categoria Eminescu... îndurerăți de mizeria claselor de jos și, în special, a țărănimii », cu « o dovadă, *indirectă ce e drept*, chiar în opera sa literară ». Am adus o amendare acestei opinii.

Dacă este neîndoelnic că, într'un moment de ridicată temperatură morală, scriitorul s'a făcut exponentul categoric al intereselor țărănești vitale, nu se poate însă susține în niciun fel că opera sa literară oglindește structura de bază a țărănimii. Poetul comic al burgheziei noastre a simțit de câteva ori nevoia de evadare din cercul nesuferit al orașului și al mahalalei, dar și-a găsit refugiul inspirației în aspectele suprastructurii sau burgheziei sătești. Ea a însemnat pentru Caragiale o adevărată fereastră deschisă asupra instinctelor sănătoase, nefalsificate de comedia politică. Acesta este tâlcul adevărat al nuvelor « La Hanul lui Mânjoală »,

« Păcat », « În vreme de război », « La conac » și « O făclie de Paște ». În ele se sbate viața, cu patimi elementare dar autentice, iar în « Păcat » Caragiale a avut prilejul unic să desfășure evoluția morală a unei făpturi întregi, cu slăbiciunile tinereții, cu răscumpărările maturității, dar mai ales cu gestul etic, final, care lipsește în celelalte plăsmuiri ale sale.

ȘERBAN CIOCULESCU

CU PRILEJUL UNUI SHAKESPEARE

D. Haig Acterian nu este un necunoscut pentru cei care urmăresc fenomenul teatral și dramaturgia românească modernă. Un volum intitulat *Pretexte pentru o dramaturgie românească* («Vreamea», 1936), care a avut cinstea de a fi prefațat de cel mai revoluționar gânditor și tehnician dramatic, Edward Gordon Craig, a fost urmat, după un an, de o plachetă închinată chiar operei acestui revoluționar și «idealist» englez. Atât *Pretextele* cât și *Edward Gordon Craig* au avut o circulație restrânsă, d. Haig Acterian iubind — ca și maestrul său — tirajele limitate și edițiile de lux. Din fericire, fragmente importante din aceste cărți au apărut în hebdomadarul «Vreamea», și cititorii au putut lua astfel cunoștință de anumite rezultate la care a ajuns tânărul politehnician în ale teatrului.

A fost nevoie de această scurtă prezentare pentru a înțelege mai bine valoarea operei de care ne ocupăm în paginile de față. Într'adevăr, volumul de curând publicat de d. Haig Acterian, *Shakespeare* (Fundăția pentru Literatură și Artă «Regele Carol II», București, 1938, 416 pagini, lei 90) nu este cartea unui critic literar sau a unui istoriograf. Este cartea unui tehnician al fenomenului dramatic. Delă început, originalitatea acestui masiv volum este bine pecetluită. Pentrucă, este probabil că din imensul număr de volume care s'au publicat până acum asupra lui Shakespeare, foarte puține sunt scrise de oameni de teatru în sensul tehnic al cuvântului; de oameni care să nu cunoască numai luminile rampei sau fotoliul de orchestră, ci să cunoască în primul rând tehnica unui spectacol. D. Haig Acterian a iubit și a înțeles pe Shakespeare, nu din bibliotecă, nici din sala teatrului, ci de pe scenă. De lucrul acesta trebuie să se țină seama. El explică nu numai structura întregii cărți, dar ne avertizează și asupra unor eventuale confuzii care s'ar putea face.

Pentru un tehnician dramatic, «Opera» lui Shakespeare — cu majusculă, și între ghilemete — nu prea există. Nu are, în orice caz, importanța pe care o are pentru un cititor, un literat sau

un filozof. Tehnicianul dramatic cunoaște, înainte de toate, « operele » lui Shakespeare. Fiecare din ele este punctul de plecare al unui *spectacol*. Un spectacol care-și are perfecta lui autonomie; a cărui înțelegere poate fi, cel mult, ajutată prin recitirea celorlalte opere, dar în nici un caz nu poate fi explicată prin ele. Tehnicianul dramatic ascultă cu plăcere o expunere asupra Femeii shakespeareene — dar nici o clipă nu încetează de a exista, *autonome*, în conștiința sa, Ofelia, Anna, Julietta, Viola, Lady Macbeth, Perdita, etc.

De aceea, cel care va căuta în cartea d-lui Haig Acterian generalizări psihologice și filozofice asupra întregii opere a lui Shakespeare va fi, probabil, desnădăjduit. Monografia aceasta se deosebște de biblioteca lucrărilor care se publică, în toate țările, asupra lui Shakespeare. O asemenea lucrare cuprinde, de obicei, un capitol asupra epocii elisabethane, altul despre viața lui Shakespeare, altul despre operele sale dramatice și poetice, și, în sfârșit, mai multe capitole privitoare la filozofia lui Shakespeare, la « femeia în opera lui Shakespeare », « Shakespeare și sentimentul naturii », etc. etc. Cartea d-lui Haig Acterian are o structură mai simplă: o primă parte asupra vieții dramaturgului dela Stradford (80 pagini), o a doua parte asupra operelor (260 pagini) și două capitole sintetice: *Critica shakespeareană* și *Epilegomene*. În patru anexe se comunică elementele esențiale ale unei bibliografii, primele ediții, etc. și un *curriculum vitae* al lui Shakespeare.

Ca un perfect tehnician dramatic, iubind fiecare piesă *în sine*, pentru spectacolul pe care aceasta îl realizează când textul este actualizat pe scenă, d. Haig Acterian, după ce scrie o foarte frumoasă biografie a lui Shakespeare, începe să-i analizeze operele, în ordine cronologică. Regăsim aici pe omul de teatru. Un istoric literar sau un filozof al culturii ar fi procedat altfel. Ar fi făcut, poate, analiza fiecărei piese în parte, dar ar fi dat o mult mai mare importanță sintezelor dramatice și psihologice. S'ar fi servit de Bianca din *Imblânzirea îndărătniciei* ca să explice pe Juliet; ar fi comparat pe Richard III cu Shylock, etc. Ar fi vorbit — așa cum am văzut că se obișnuște — despre « femeie », « nebun », « destin », etc. Greu de spus care din aceste metode e mai eficientă pentru înțelegerea și expunerea unui mare scriitor. Când însă acest mare scriitor este un scriitor de drame, metoda d-lui Haig Acterian mi se pare, cu toată aparența ei didactică, recomandabilă în primul rând.

Pentru d. Haig Acterian, o piesă shakespeareană, în afară de valoarea ei literară, este sâmburele viu al unui spectacol dramatic. Dacă această piesă nu este, în ea însăși, *perfectă* — adică, dacă nu întrunește toate elementele dramatice necesare unui *spectacol* — autorul nostru nu încearcă s'o « salveze » subliniindu-i valoarea

psihologică sau « documentară ». Asta nu înseamnă, evident, că d. Haig Acterian neglijează complet critica literară și criteriile istorice în judecarea unei opere shakespeareene. D-sa însă e preocupat în primul rând de genul dramatic al lui Shakespeare. De aceea discută cu precădere, mai ales în legătură cu cele dintâi piese, viziunea și tehnica dramatică a autorului. Cercetând dramele în ordine cronologică, d. Haig Acterian se trudește să pună în lumină etapele pe care le-a parcurs geniul shakespearean până la realizarea finală. Folosind ultimele rezultate ale criticii istorice, restabilește data autentică a mai multor drame controversate, izbutind astfel să dea cititorului imaginea exactă a creației shakespeareene.

Primele drame, când geniul lui Shakespeare nu s'a desprins încă din influențele contemporane și-și dibue calea sa proprie, sunt destul de succint rezumate. De altfel, d. Haig Acterian nu renunță în tot cursul analizei operei la rezumatul fiecărei drame în parte. « Acțiunea », desfășurarea dramatică, interesează mai mult un tehnician al spectacolului decât un critic literar. Din felul în care Shakespeare își construiește drama, din tehnica dialogului, din puterea sa de a crea oameni vii și de a lăsa *faptele* să vorbească pentru ei, d. Haig Acterian distinge realizarea tot mai victorioasă a geniului shakespearean. Unul din lucrurile cele mai originale ale monografiei acesteia mi se pare a fi tocmai grija cu care autorul urmărește în opera shakespeareană acțiunea dramatică. Cititorul este făcut neconținut atent asupra valorii dramatice a unei scene sau a unui episod.

Venind din cel mai complicat laborator și șantier teatral, iar nu dintr'o bibliotecă, d. Haig Acterian aduce în proza sa ceva din asprimea meșteșugului. Nu este cartea unui « scriitor ». Este cartea unui tehnician, a unui om obișnuit să lucreze cu luminile, cu decorurile, cu vocile, cu gesturile. De aceea și stilul acestei cărți este atât de personal. Nu se simte influența cărturărească. Asperitățile de limbă se întovărășesc cu formule tehnice și imagini lirice. Autorul se folosește de un lexic propriu; de multe ori acordă termenilor uzuali sensuri dramaturgice; alteori, inversiuni de frază trădează un ritm vocal; ai impresia că sunt fraze scrise ca să fie citite cu glas tare.

De aceea ni se pare că traducerile d-lui Haig Acterian sunt foarte izbutite. Traduce din Shakespeare nu un om care știe englezește și știe să scrie românește, ci un om care cunoaște valoarea dramatică a prozei, un om care simte firesc ritmul frazei rostite pe scenă. Rareori am citit o versiune atât de dramatică și totuși atât de pură ca traducerile d-lui Haig Acterian din Shakespeare. Iată, de pildă, acest fragment din *Furtuna*:

« Dacă prin măestria ta, părinte scump, tu ai stărnit în acest « urlet apele sălbatec, potolește-le. Cerul, pare că ar vrea să re-

«verse smoolă puturoasă, de n'ar fi marea, care asvârlindu-se'n obrazul cerului să stingă focul. O! eu am suferit cu cei ce i-am văzut în suferință. Un mândru vas, ce purta fără 'ndoială o nobilă făptură, în țândări sfărâmat. O! țipătul ce m'a izbit în fundul inimii! Sărmane suflete, ele-au pierit! De-aș fi fost un zeu puternic, aș fi scufundat marea sub pământ, mai înainte ca să fi înghițit într'astfel corabia falnică, și sufletele pe care le purta» (p. 330).

Este o admirabilă proză ritmică. Volumul d-lui Acterian abundă în asemenea traduceri. Ele nu folosesc numai înțelegerii operei pe care o studiază; în același timp, alcătuiesc laolaltă o mică antologie de texte alese, redată cât mai aproape de original. Chiar alegerea acestor texte este semnificativă. Pentru că n'au fost traduse exclusiv fragmente de mare frumusețe literară — ci mai ales fragmente ilustrând tehnica dramatică, dialogul, puterea de caracterizare a personajelor, etc.

Volumul acesta dens și bogat se încheie cu câteva zeci de pagini de *Epilegomene*. D. Haig Acterian încearcă să sintetizeze aici rezultatele dobândite de d-sa după o îndelungată tovarășie cu Shakespeare și cu clasicii dramei în general. Sinteza aceasta păcătuiește oarecum prin conciziune. Dar dacă cititorul cunoaște în prealabil *Pretextele pentru o dramaturgie românească* ale aceluiași autor — *Epilegomenele* pot fi înțelese cu o relativă ușurință. D. Haig Acterian stabilise în volumul precedent sămburele tragicului grec (în deosebi la Eschil): conflictul între *adevăr* și *eroare*. În Shakespeare, după o lungă întrerupere — alimentată mai ales de patetic și sentimentalism — concepția aceasta își recapătă funcțiunea centrală. De foarte multe ori apare în textul lui Shakespeare cuvântul «eroare». Plecând dela această observație, d. Haig Acterian indică liniile de orientare ale «metafizicei» lui Shakespeare. *Eroarea ca izvor al tragicului* — iată formula dramei shakespeareane. Visul, rătăcirea, nebunia și crima, toate își au rădăcinile în eroare. Intocmai ca în Eschil; dar cu singura deosebire că Shakespeare cunoștea miracolul creștin.

Este cu atât mai prețioasă această interpretare a tragicului shakespearean în termeni de *adevăr* și *eroare*, cu cât Shakespeare este de obicei valorificat ca o mare revoluție romantică, fie ca meșteșugar al dramei, fie ca «psiholog». D. Haig Acterian restaurează pe Shakespeare în *clasic*; arată adevăratul plan spiritual pe care se mișcă personajele sale. Observația aceasta, care ni se pare justificată, are meritul că deschide perspective noi nu numai pentru înțelegerea fenomenului Shakespeare, ci chiar pentru o totală împrăștiere a formulelor cu care ne-am obișnuit să jucăm Renașterea.

NOTĂ LA O CARTE DE HUMOR ¹⁾

Literatura de humor are un destin ciudat: pe de o parte, o mare ușurință de a pătrunde în public, iar pe de altă parte o grozavă dificultate de a câștiga stima intelectuală a aceluiași public. Cititorul se lasă sedus, dar cu rezerva subînțeleasă că nu ia cu totul în serios acest joc. Admirația lui este totdeauna revocabilă în funcție de punct de vedere. O acordă cu ușurință, când e vorba să se distreze, dar o retrage cu severitate, atunci când în judecata lui intervin criteriile grave. Cât despre «criterii grave», ultimul cititor, ultimul spectator le are pe ale lui.

Acest refuz de a lua în serios îl măgulește pe cititor. El îi dă posibilitatea să râdă cu condescendență, cu un sentiment ascuns de hatâr făcut gustului facil. Sunt oarecum satisfacții ilicite de lectură, pe care și le permite, cum și-ar permite o escapadă, din care însă știe bine că nu va ieși compromis, pentru că și-a luat din timp toate măsurile de respectabilitate.

Această atitudine concesivă față de literatura de humor, au avut s'o suportate, cel puțin la începuturile lor, chiar și cei mai mari dintre scriitorii cu vocație pentru comic. Succesul lor a fost rapid, dar a avut totdeauna o nuanță pejorativă. În genere, publicul nu are stimă pentru ceea ce îl face să râdă.

Caragiale nici astăzi nu a fost definitiv iertat pentru vina de a fi un satiric. Din când în când, se mai găsește cineva care să declare, sub semnătură, că «O noapte furtunoasă» e un lucru neserios.

Sub cele mai severe rațiuni critice invocate împotriva lui Caragiale, nu e dificil să descoperi, în ultimă analiză, același refuz, sau poate aceeași incapacitate, de a recunoaște un mare geniu comic.

Discernământul în această ordine este de altfel foarte greu. Materialul literaturii de humor pare a fi prin el însuși inferior.

Sentimentele mari au, dimpotrivă, de partea lor un prestigiu inițial, iar o literatură de sentimente mari impune prin acest simplu fapt. Melodrama a învins totdeauna prin lipsa ei de frivolitate, prin «noblețea» ei.

Publicul face o naivă confuzie între o operă de artă și materialul ei. El atribuie o superioritate de principiu subiectelor grave și desconsideră, tot din principiu, subiectele frivole. Între un tablou care reprezintă, de exemplu, «iubirea de mamă» și altul care nu reprezintă decât două mere și o sticlă cu apă, el îl va alege fără ezitare pe cel dintâi, chiar dacă ar fi isprava unui zugrav ordinar și chiar dacă cel de al doilea ar fi o natură moartă de Cézanne.

¹⁾ Al. O. Teodoreanu: *Caiet. Versuri*. Fundația pentru Literatură și Artă «Regele Carol II».

Și ar fi foarte greu să i se explice că două mere pictate de Cézanne cuprind mai multă sensibilitate, poezie și adâncime, decât orice mare tablou alegoric. Nimic nu e mai perzistent în artă decât prejudecata subiectului.

Această prejudecată, o plătește literatura de humor cu discreditul ei. Cum materialul cu care lucrează humorii este de obicei derizoriu și poate frivol, publicul își imaginează că frivolitatea este de esența comicului și confundă ușurința aparentă a subiectului cu superficialitatea artistului.

E adevărat că și humorii au vina lor. S'au complăcut uneori în faima de nereseriozitate care li s'a creat. Din gust de frondă, din extravaganță reală (dar aceasta mai rar), puțin din cabotinaj, puțin din nepăsare, ei au confirmat o reputație făcută și întreținută cu paradoxe, cu vorbe de spirit, cu gesturi originale, cu mici impertinențe provocatoare. « A epata pe burghezi » a rămas inocenta lor copilărie. Tipul humoristului s'a realizat pe deplin în acest sens, în figura — plină de farmec de altminteri — a lui Alphonse Allais, pe care îl regăsim, cu variante personale, pretutindeni în micul regat al humorului. Nici Bernard Shaw nu se sustrage acestor moravuri. Interviewurile sale — acele scurte și scandaloase interviewuri care fac circuitul globului în 24 de ore — sunt tipice atitudini de humorist. Ele mențin și confirmă în conștiința publică, impresia de joc amuzant și nereserios, pe care literatura de humor a făcut-o totdeauna cititorului comun.

Când se întâmplă însă ca un humorist să ne permită a pătrunde în camera obscură a operei sale, aflăm acolo cu stupoare procese sufletești mult mai complexe, mai ascunse, mai grave, decât scrisul său obișnuit ne-ar fi lăsat să bănuim. Am fi cunoscut vreodată lirismul, disperarea, inima rănită a lui Jules Renard, dacă nu am fi citit miraculosul său jurnal?

* * *

D. Al. O. Teodoreanu, care ne oferă pretextul acestor meditații, este un humorist ce și-a acceptat denumirea. Nu numai că nu s'a ostenit să contrazică reputația de autor vesel, pe care i-a făcut-o publicul cititor, dar a încurajat-o.

A încurajat-o cu sutele de catrene pe care le-a răspândit în lume, cum s'a nimerit, la un colț de masă, pe o foaie de album, pe o carte de vizită, pe o listă de bucate, — versuri neglijente, inspirate și incisive, scrise și pe urmă uitate cu aceeași ușurință.

A mai încurajat această reputație prin sinceritatea — tradițională în lumea humoristilor — cu care a cântat vinul și plăcerile lui.

A încurajat-o, în sfârșit, prin tonul de familiaritate pe care l-a păstrat totdeauna față de cititor, autorizându-l pe acesta să se

considere mai puțin cititor și mai mult conviv, — ton familiar pe care îl exprimă cu atâta degajare semnătura preferată a poetului, acel răsfățat și bine cunoscut « Păstorel ».

Tot ce este « copil teribil » în personalitatea și opera d-lui Al. O Teodoreanu a fost pus în evidență, în dauna resurselor sale mai puțin comunicative, mai puțin alegre.

De ce a primit d. Teodoreanu această soartă literară, care e adevărat că nu-l trădează cu totul, dar e tot atât de adevărat că nici nu-l reprezintă în întregime? De ce dintre toate drumurile ce se ofereau sensibilității și talentului său, l-a ales numai pe acesta?

Fronză? Nepăsare? Discreție? Astăzi încă, în fruntea noului său volum, declară într'o « Spovedanie » ce ține loc de prefață un lucru, pe care nu e greu să-l credem :

Dar când va fi să las această lume
În care m'am ținut de chef și glume...

Ne e greu să-l credem, întâi pentru că e spus cu prea multă ostentație, și pe urmă pentru că sunt în restul volumului o sumă de indicii, care-l dezminț.

D. Teodoreanu simplifică prea mult arta sa poetică, atunci când o reduce la « chef și glumă ». Nici un alt volum al său, mai mult decât prezentul « Caiet », nu ne-a lăsat să întrezărim tot ce a trebuit să îndepărteze acest scriitor din dispozițiile sale naturale, pentru a ajunge la humor.

« Caietul » de față are ceva de jurnal intim, prin faptul că ne destăinuiește momente sufletești și literare din diverse epoci, prin care a trecut poetul și pe care le-a depășit.

Sunt aici consemnate mai multe vârste poetice, dela adolescență la maturitate, și acest lung itinerar ne învață încă o dată că humorul nu este de multe ori decât un lirism reprimat.

Fără a ne indica anul în care au fost scrise, poemele d-lui Teodoreanu aparțin în mod distinct unor timpuri diferite. Ele ne arată un elegiac, un meditativ, un simbolist, pe care timpul nu i-a lăsat să continue și care — deși dispăruți ca expresie literară — trebuie să se mai afle și astăzi undeva în ceea ce am numit « camera obscură » a operei acestui scriitor. Lirismul lor s'a resorbit în verva lui Păstorel. E un lirism care se simte într'un accent, într'un cuvânt, într'o suspensie de ritm și pe care nici ironia, nici bravada nu-l pot acoperi definitiv.

«Ciclul « Cântecel Toamnei » și unele poeme din « Foi îngălbenuite » sunt foarte departe de autorul Măscăriciului Vălătuc. Nu numai ca inspirație, dar și ca vocabular, ca prozodie și ca tehnică, ele aparțin unui scriitor ce nu trebuie să dea inevitabil un humorist.

Ce curios sună un vers baudelairian ca acesta:

Sunt ostenit de lene, de somn, de contemplant.

Ce curios sună el în opera unui poet, care mai târziu avea să scrie epigrame, cronici rimate și cântece de beție!

Și cât e de surprinzător — fie și cu titlul de compunere de tinerețe — un poem elegiac în versuri albe (*Ca totdeauna*), în care citești nu numai suspinele naive ale vârstei, dar și procedeele prozodice ale timpului! E ceva din D. Iacobescu în melancolia desuetă a acestui poem, republicat astăzi.

De altfel nu e singura apropiere ciudată pe care lectura acestor foi într'adevăr îngălbenite ne dă prilejul să o facem.

Puțin mai departe (*Nemurirea*, pag. 38) ni s'a părut că întâlnim umbla lui Vlahuță, în tonul sentențios, în atitudinea meditativă, în gravitatea exterioară a versului, în metafizica greoaie a întrebărilor mari. Ce este și mai demn de luat în seamă, e că nici o intenție de parodie nu turbură aceste coarde.

Antecedentele unui humorist sunt în stare să-l facă pe cititor mai atent în semnificația humorului. Facilitatea de spirit nu vine totdeauna dela Dumnezeu. Uneori ea se câștigă în urma unui foarte serios travaliu artistic — și poate că numai atunci este adevărată.

* * *

Nu trebuie însă să exagerăm, căutând în ultimul volum al d-lui Al. O. Teodoreanu, mai cu seamă elementele ce nu-i aparțin lui Păstorel. Am greși dacă am pune accentul pe aceea ce poetul a încetat să fie, a refuzat să devină și nu a vrut să rămână. Dacă-și publică astăzi vechi poeme de tinerețe, de sigur o face fără părere de rău, mai mult cu duiosia lucrurilor definitiv trecute, decât cu amărăciunea celor pierdute.

Nu avem dreptul să-l înscriem pe acest scriitor, în istoria literară, la capitolul regretelor. Și nici nu avem dreptul să-i cerem altceva decât ce, cu atâta strălucire, ne-a dat.

Poezia d-lui Al. O. Teodoreanu — poezia sa de boemă, de madrigal, de beție, de frondă, de frivolitate, poezie din care și volumul ultim ne oferă atâtea fericite piese — continuă un drum străvechi al lirismului. Pe aceste coarde a cântat și Verlaine uneori, și Rimbaud — pentru odihnă, pentru uitare.

În literatura noastră de azi, e bine că glasul d-lui Al. O. Teodoreanu poate fi auzit. La alt pol de sensibilitate, în timp ce poezia noastră, mai ales cea tânără, se pierde într'un limbaj mereu mai abstract, poate că o voce care îi redă poeziei sensul ei de cântec, cu tot ce este generos în acest cuvânt, o servește mai mult decât cea mai severă experiență de sintaxă poetică.

MIHAIL SEBASTIAN

PE MARGINEA UNOR PREMII LITERARE

Sfârșit de an, sezon al premiilor literare în viața culturii franceze. Editorii stau la pândă, iar inimile autorilor bat la ușile juriilor. Și, slavă Domnului, sunt atâtea jurii, mai mici sau mai mari, care se ocupă să împartă premii scriitorilor francezi (spre deosebire de soarta confrăților de pe meleagurile noastre), încât ai de unde să liniștești o sumedenie de inimi și de . . . interese.

Dacă un scriitor n'are șanse la premiul decernat de cei zece membri ai Academiei Goncourt, poate că va avea mai multă trecere în ochii doamnelor care împart premiul *Femina*! A căzut și aici? A doua zi se pune la bătaie premiul *Interaliat*, peste ale cărui destine prezidează un juriu de critici literari și, concomitent, premiul *Théophraste Renaudot*. Scriitorul nefericit în ajun n'are decât să aleagă între ele. Afară de cazul când poate avea șanse pentru premiul « romanului de aventuri » dacă nu cumva romanul său e un roman « colonial », ori un roman « populist », - aceste categorii având premiile lor speciale, — sau, în sfârșit, dacă nu are prieteni printre obișnuiții celor câteva cafenele literare care, și ei, au instituit câte un premiu. Iar dacă nu e chip la nici unul, îi rămâne nefericitului speranța în marele premiu de roman al Academiei Franceze.

Totuși, lăsând gluma la o parte, este cert că aceste premii literare au adesea marele merit de a atrage atenția asupra unei cărți ce-ar risca altfel să rămâie într'o umbră nemeritată. În special notorietatea premiului *Goncourt* și a mai tânărului premiu *Femina* rep ezintă un certificat de lansare sigură.

Senzației pe care o constituie la fiecare sfârșit de an, în viața literară franceză, atribuirea acestor două premii, i-a făcut însă o concurență aprigă, de astă dată, premiul Nobel, care a fost decernat tot unui romancier francez, în persoana lui Roger Martin du Gard.

Dar să lăsăm de o parte premiul suedez și să revenim la cele două premii franceze, care au avut fiecare, în acest an (sau mai bine zis în anul trecut), mica lor parte de senzațional.

Mai întâi, premiul *Femina* — decernat după nouă voturi nule — a încoronat o carte și o autoare care împreună constituiesc o apariție destul de neobișnuită. Într'adevăr, *Raymonde Vincent*, al cărei prim roman *Campagne* a obținut zisul premiu, a trăit până la 17 ani numai la țară, într'o fermă, fără să știe aproape să scrie și având drept singură lectură cartea ei de rugăciuni. Venită la Paris spre a căuta de lucru, măritată mai târziu cu un tânăr intelectual, *Raymonde Vincent* și-a dobândit deci cultura prin ea însăși, citind, privind și învățând, mânăta doar de nesațul ei, integral autodidactă. Este un fenomen care, atunci când te duce la creație, poate fi cu deosebire interesant prin ceea ce îngăduie ca prospețime

a viziunii lumii și prin ceea ce păstrează natural și rustic în sentimentul de viață. Aventura Raymondei Vincent amintește astfel de extraordinara apariție a lui *Marguerite Audoux* și a romanului ei *Marie Claire*, lansat pe vremuri printr'o răsunătoare prefață a lui Mirbeau. Așa cum atmosfera din « Campagne » amintește uneori de *Maria Chapdelaine*. Sunt referințe care așează debutul, plin de senzațional, al Raymondei Vincent, sub auspicii glorioase, dar și primejdioase, prin obligațiile pe care le determină pentru viitor.

Dacă pentru decernarea premiului Femina a fost nevoie să se reînceapă votul de nouă ori, pentru premiul Goncourt rezultatul a fost dobândit dela prima aruncare de zaruri. Și nu fiindcă ar fi fost un rezultat dinainte știut, reușita unui favorit sută în sută. *Charles Plisnier*, cucerind premiul cu volumul de nuvele *Faux Passeports* și cu romanul *Mariages*, — apărut anul trecut, când a constituit un concurent serios al aceluiași premiu, și pe care cei zece academicieni au ținut să-l asocieze cu volumul de acest an în răsplata lor, — a bătut un concurent care părea aproape sigur învingător, *Jean de la Varende*, autorul romanului *Nez de Cuir*.

Coincidență a soartei, poetul *Raoul Ponchon*, căruia poate că *Charles Plisnier* îi datorează premiul său, a trăit exact atât cât să-și exercite o ultimă oară, cu această ocazie, mandatul de academician.

Suferind de câteva zile de o congestie pulmonară, veselul bătrân de 89 de ani care, născut în 1848, începuse să scrie prin 1886 pentru ca să acumuleze până azi peste 250.000 de versuri (dacă trebuie să credem pe cuvânt pe statisticienii literaturii franceze !), a mai avut timpul să încredințeze colegului său *Roland Dorcelès* următorul catren în care-și arăta preferința pentru *Plisnier* :

Mon ême, cette marquise...
Ne veut pas manquer de « nez »
Ci-gît une palme précise
Qu'elle décerne à *Plisnier*.

A doua zi, cel care era membrul Academiei Goncourt din 1924, deși din versurile înșirate cu o atât de uluitoare ușurință, — spre a cânta în rime sprintene, galante și ironice, mai ales epicureana bucurie de a trăi iubind femeia frumoasă și vinul bun, — avusese cochetăria să nu lase posterității decât o singură culegere de versuri, *La muse au cabaret*, își apleca frumos barba albă pe piept și se ducea să întâlnească în altă lume pe bunul său prieten *Richépin*, cel care pe vremuri îi dedicase cu anticipație acest epitaf :

Ci gît *Ponchon*, poète à la gloire certaine,
Neveu de *Saint-Amand*, cousin de la *Fontaine*,
Accueilli dans le ciel avec beaucoup d'honneur,
Il retrouva là haut les vignes du *Seigneur*.

Dar să ne reîntoarcem la *Plisnier*, laureatul Academiei care încă nu luase doliul poetului bacchic. Cu alegerea aceasta se sfârșește

de fapt una din tradițiile « celor zece », — căci Plisnier, scriitor de limbă franceză, nu este totuși francez, ci belgian.

Pentru motive analoge alți scriitori de limbă franceză, dar de naționalitate străină, fuseseră pe vremuri înlăturați dela premiu. Așa au fost C. F. Ramuz, Blaise Cendrars și Panait Istrati. Așa a fost, anul trecut, chiar învingătorul de acum. După un an de gândire, cei zece (care nu mai erau decât nouă, prin dispariția lui *Léon Hennique*) au renunțat la acest principiu și, ca să nu le pară rău, au unit în același omagiu și cartea aceluiași autor respinsă anul trecut și cartea lui premiată acum . . .

Câtă diferență, de altfel, între aceste două cărți, dintre care cea mai nou apărută e cea scrisă mai de mult! *Mariages*, cu care Plisnier se prezintase anul trecut la premiul Goncourt, este un voluminos roman, în care se întâlnesc și se ciocnesc personajele, pasiunile și interesele unei familii provinciale, — familia Chardin, — în răstimp de vre-o sută de ani. Scris cu o obiectivitate ce merge până la asprime, acest prim roman al lui Plisnier, — care se semnalase mai înainte prin poeme și eseuri remarcabile, — dovedea o putere creatoare incontestabilă. Cartea din acest an, — intitulată *Faux passeports* și subintitulată « *Les mémoires d'un agitateur* », — este fructul amintirilor din activitatea, azi părăsită, de militant anarho-comunist a autorului, în anii adolescenței sale. Din galeria de figuri pe care ne-o înfățișează cele 5 nuvele ce formează volumul, — și dincolo de emoția cu care autorul învăluște firesc un material care, în abureala trecutului, se încarcă de o patină romantică, — apare foarte lămurit (spre a întrebuița chiar cuvintele unui critic francez, academicianul Edmond Jaloux) « vasta întreprindere revoluționară care încercuește din 1916 lumea și care poartă în public numele de comunistă », ceea ce explică « țesătura internațională de conjurați, țesătură al cărei nod este la Moscova și pe care această carte ne lasă s'o întrevădem . . . ».

Atmosfera de socialism și de anarhism din cartea lui Plisnier, — atmosferă contemporană însă nouă, de vreme ce unul din eroi apare implicat în recentul proces trozkist, — ne face să ne gândim la atmosfera similară din romanul lui *Roger Martin du Gard*, aceste ultime trei volume din marea frescă intitulată « *Les Thibault* », care i-a adus gloria premiului Nobel pe 1937. Căci și *Eté 1914* se petrece într'un mediu analog, dar în preajma marelui război. Vom avea însă prilejul de a vorbi altă dată de această impresionantă întreprindere romanțată. Pentru a completa aceste note, să mai acordăm câteva gânduri Academiei Goncourt și micilor sale curiozități . . .

Deși se crede în general că Academia Goncourt este copilul celor doi frați celebri Edmond și Jules, adevărul este că numai Edmond de Goncourt este răspunzător de nașterea ei. Actul de

naștere, reprezentat de testamentul lui Edmond, apare după moartea acestuia, — întâmplată la 16 Iulie 1896, — și este prilejul unui proces de mare răsunet și mare scandal. Dar instanțele dau dreptate testatorului, nu rudelor care se socoteau lezate prin faptul că Edmond își lăsase toată averea pentru a institui Academia și premiul care aveau să-i poarte numele.

Primii academicieni, dintre cei zece pe care-i hotărîse Goncourt, erau înșiși prietenii lui, cei care veneau mereu în casa dela Auteuil: Alphonse Daudet, Emile Zola, Théodore de Banville, Gustave Flaubert, Pierre Loti și Paul Bourget. Incontestabil, o pleiadă frumoasă, și e lesne de înțeles autoritatea pe care avea s'o ia dela început un premiu decernat de asemenea mănunchi de scriitori.

Cel dintâi premiu a fost de altfel decernat abia în 1903, lui John-Antoine Nau, pentru cartea sa *Force ennemie*. Un an mai târziu premiul încoronează *La Maternelle* de Léon Fraipie, roman care a fost reactualizat de curând prin succesul filmului extras din el. Cine mai vorbește însă de John-Antoine Nau?

În schimb, în 1905, apare un nume care avea să facă oarecare carieră: Claude Farrère, premiat pentru *Les Civilisés*. Farrère și Duhamel sunt cei doi laureați ai premiului care aveau să ajungă la Academia Franceză.

Căci, fapt curios, nici unul din laureații premiului Goncourt n'au fost aleși mai târziu membri ai Academiei care îi premiase !. . Și, altă curiozitate, cei doi laureați care au pătruns la Academia Franceză fuseseră, la 12 ani interval, premiați pentru romane cu titluri aproape identice: Claude Farrère cu « Les Civilisés », Duhamel cu « Civilisation ».

Urmează în 1906 frații Jérôme și Jean Tharaud, cu *Dinglay, l'illustre écrivain*, și în 1907 *Terre lorraine* de Emile Moselly. În 1908 un tânăr necunoscut, editat de un mic librar de provincie, și începe cariera cu o strălucire neașteptată: Francis de Miomandre, cu *Ecrit sur de l'eau*.

Ca să omagieze amintirea celor doi frați Goncourt, moștenitorii lor reeditează premiarea dublă a fraților Tharaud și premiază din nou doi frați colaboratori, în 1909: Marius și Ary Leblond.

Ca și laureatul din 1907, Emile Moselly, cel din 1910, Louis Pergaud, și mai târziu cel din 1914, Adrien Bertrand, au murit pe frontul marelui război. În 1911 și 1912 sunt premiați pe rând Alphonse de Chateaubriand și André Savignon. Alegeri fericite, care nu se confirmă însă în 1913, când cei zece trec pe lângă Barnabooth al lui Valéry Larbaud și mai ales pe lângă *Le grand Maulnes* al lui Alain Fournier, și dau premiul lui Marc Elder . . .

În 1915 René Benjamin obține premiul pentru *Gaspard* și *Henri Barbusse*, în 1916, pentru *Le Feu*, primul roman de război,

căruia îi urmează, în 1917, *Henry Malherbe* cu *La Flamme au poing* și, în 1918, *Civilisation* de *Georges Duhamel*.

Cel mai celebru premiu este însă cel din 1919, care încoronează pe *Marcel Proust* și îngăduie romanului său *A l'ombre des jeunes filles en fleur* să atingă marele public.

După el urmează, în ordine: *Nêne* de *Ernest Pérochon* în 1920; — *Batouala*, de *René Maran* în 1921, *Henri Béraud* în 1922, *Rabevel* de inginerul *Lucien Fabre*, în 1923, *Thierry Sandre* (1924), *Maurice Genevoix*, (1925), *Henry Deberly* (1926), *Maurice Bedel* (1927), *Constantin-Weyer* (1928), *Marcel Arland* (1929), *Henri Fauconnier* (1930), *Jean Fayard* (1931), *Guy Mazeline* (1932), *André Malraux* (în 1933), *Roger Verceel* (1934), *Joseph Peyré* (1935) și, în 1936 *Maxence Van der Meersch*.

Charles Plisnier este deci al treizeci și cincilea din această lungă listă de laureați. Ceea ce apare însă mai semnificativ din înșirarea atâtor nume este lipsa de răsunet a majorității dintre ele pentru cititorul de ultimă oră. Chiar din cei mai recentți, mulți au renunțat la literatură. Puțini sunt, dintre cei vechi, cei care au făcut o mare carieră. Premiul Goncourt acordă o mare strălucire unui scriitor, timp de un an, dar, în schimb, dacă acesta nu are o putere de creație adevărată, îi micșorează valoarea întregii producții ulterioare, prin însăși comparația pe care o creează. De aceea el constituie un adevărat test pentru marile personalități, care singure au rezistat gloriole trecătoare, luând premiul Goncourt doar ca un punct de plecare. Pe ceilalți, el i-a făcut să fie și să rămână doar «romancierii unui singur roman»...

ION CANTACUZINO

O CARTE ȚA D-LUI MIHAI D. RALEA

Pe d. prof. D. Mihai D. Ralea tineretul românesc, chiar cel cărturar, îl cunoaște prost. La rândul d-sale, d. Ralea manifestă indiferență, dacă nu chiar antipatie, față de unele din atitudinile tineretului, chiar ale celui cărturar. Nu știm ce trebuie să regretăm mai mult, dar, în așteptarea unei apropieri care nu ni s'ar părea tocmai atât de nefirească, în unele privinți, suntem bucuroși că ultima d-sale lucrare «Psihologie și Viață», apărută recent în editura Fundației pentru literatură și artă «Regele Carol II» ne îngăduie să vorbim despre d-sa.

Am întâlnit într'un ziar o notiță prin care se spunea, despre studiile d-lui Ralea apărute în volumul ce recenzăm, cum că «se

citesc cu plăcere și folos ». Ne întrebăm dacă nu cumva era o mică răutate. Dacă nu era una, atunci aprecierea se dovedea teribil de banală; iar dacă totuși constituia o ironie, atunci este elementar ca oricare cititor al cărții d-lui Ralea să o respingă. Negreșit că studiile d-sale se citesc « cu plăcere și cu folos ». Dar se citesc și cu mult mai mult decât atât: cu sentimentul că ai de aface cu un spirit deosebit de subțire și informat, spirit pe care nu poți decât să regreti că nu-l vezi luându-și răspunderea unor creații de alte proporții decât cele ale studiilor de față.

Dacă « Psihologie și Viață » ar îngădui-o, am relua câteva din vechile teme ale gândirii d-lui Ralea, am reîmprospăta cunoștințele asupra-i și am încerca, dând o vedere asupra întregului, să situăm pe gânditor în lumea cugetării românești. Dar lucrarea de față nu admite așa ceva. Și nu atât pentrucă unele din studii nu ar fi de proporții mari sau pentrucă toate ar fi inconcludente, cât mai ales fiindcă autorul își ascunde așa de bine preferințele și interesele sale personale, în ce privește problemele pe care le discută, încât te întrebi dacă ochiul acesta indiferent pe care-l plimbă peste toate problemele nu este ochiul cel adevărat. Noi credem că nu este: aceasta e tot ce putem bănui acum, la etapa pe care gândirea d-lui Ralea a atins-o.

Să ne restrângem, așa dar, la « Psihologie și Viață ». Primul studiu, cel care dă și titlul volumului, este sortit să trezească interesul pentru psihologie, chiar și în cititorul care nu e de specialitate. Dacă, prin concentrarea expunerii, unele idei și afirmații pot fi discutate (de pildă afirmația că scrutarea conștiinței « se formează ca un corolar al nevoii de spovedanie, inaugurată de religia creștină », pag. 11. Dar Socrate ce făcuse? Maieutica sa nu favoriza și ea o adâncire în sine pe toate planurile?), în întregul său, studiul este cuceritor și prefațează în chip fericit lucrarea.

• Studiul următor, « Asupra saturației fenomenelor sufletești », dezbate problema, de actualitate psihologică, a structurilor din viața noastră sufletească, a unei formalizări ce joacă un rol de mână întâi în desfășurarea acesteia. Cu ajutorul noțiunii de saturație (numele încearcă să fie introdus de autor), și după ce ni s'a arătat că « orice act psihic saturat duce la constituiri de forme » (pag. 29) se schițează o foarte originală dar și prea cutezătoare, după părerea noastră, împăcare între Kant și Bergson. Vom avea prilejul mai jos să arătăm de ce soluțiile acestea date de psihologie nu ne par totdeauna fericite. Cât despre micul studiu ce urmează, « Câteva observații asupra psihologiei simbolului », îl subliniem pentru actualitatea temelor în discuție.

Dacă trecem mai repede peste un alt studiu de proporții reduse, « Asupra expresiei sociale a emoțiilor », ajungem la unul din cele

două mari studii, care dau greutate acestui volum, anume la « Problema inconștientului ». Problema simbolului și chestiunea inconștientului sunt poate cele mai dezbătute dintre temele de azi, nu ale psihologiei doar, ci și ale filosofiei culturii. În aceste privințe și-a spus un cuvânt — greu după părerea noastră — d. Lucian Blaga, cu originalitatea și forța sistematică despre care nu de mult aminteam chiar în această revistă. Contribuția d-lui Ralea, cel puțin în ce privește problema inconștientului, trebuie și ea reținută. Prin mijloacele variate cu care atacă problema, prin efortul de a o privi pe toate planurile și sub toate aspectele, în sfârșit, prin aportul d-sale personal, atât la critica doctrinelor ce ia în discuțiune, cât și la constituirea unei doctrine originale, d. Ralea ne asigură că e pe măsura încercărilor celor mai pretențioase de filosofie.

Deși capitoul care urmează, « Formarea ideii de personalitate », ni se pare încă impunător, ne-am gândi, dacă am încerca o clasificare a studiilor cuprinse în acest volum, să-l așezăm în urma « Problemei inconștientului ». Nu vom reproșa studiului asupra personalității faptul că este parțial. Pentru un studiu de « psihologie genetică », așa cum vrea să fie acesta, nici nu se poate cere să fie mult mai cuprinzător decât este. Ne surprinde însă faptul că autorul pornește dela criza individualismului modern, așa cum o găsește numai în literatură, fără să admită că e vorba de o criză mult mai adâncă decât atât, fără să menționeze criza individualismului politic, de pildă, și fără să facă loc, în studiul d-sale, unor îngrijorări corespunzătoare. E adevărat că « istoria noțiunii de persoană » e aceeași, la orice punct critic s'ar fi ajuns azi și de orice natură ar fi un asemenea punct critic. Dar, de vreme ce se pornea dela un interes de actualitate, era firesc, era poate obligatoriu, ca actualul să fie pus în adevărata lui lumină.

Pline de vederi originale ni se par paginile despre « Ideea de timp în conștiința modernă ». Poate că și în cazul de față, unele afirmații ar cere lămuriri; de pildă afirmația că o dovadă de recență a ideii de timp, în istoria sufletească a omului, o dă « faptul că nu s'au găsit încă pentru percepția duratei simboluri de exprimare proprii și s'a recurs la instrumentele spațiale », ceasornicul și calendarul. Dar n'a dovedit bergsonismul că e cu neputință, în ordinea exprimării, să fie altfel? Totuși, în ciuda concentrației, care face ca unele argumente să lase nedumeriri, studiul este un remarcabil capitol de filosofie a culturii și schițează cu multă siguranță împrejurările sufletești care au dus, în epoca de azi, la primatul ideii de timp.

Este interesantă, în cartea d-lui Ralea, alternanța dintre studiile cu un orizont mai larg filosofic, cum este cel imediat amintit, cu cele de strictă specialitate psihologică. « Pragmatism și psiholo-

logie » este din această ultimă categorie și discută, într'o largă măsură, orientări din psihologia teoretică de azi. De asemenea studiul următor, intitulat « Relațiunile dintre imagine și gândire ». Dar despre acesta încă un cuvânt. Autorul ne înștiințează că a mai fost publicat undeva, în cursul anului 1916. Îl publică din nou d. Ralea fără nici o schimbare de formă și fond? Lucrul nu ne interesează atât pentru materia studiului, cât pentru maniera de a gândi și a scrie a d-lui Ralea. Studiul, scris în 1916 și publicat din nou, peste mai bine de 20 de ani, este atât de înrudit stilistic cu tot ce scrie și gândește d-sa azi, încât ar dovedi, sau o surprinzătoare maturitate, la tânărul de altădată, sau o surprinzătoare statornicie stilistică la gânditorul nostru. Douăzeci de ani să nu însemne nimic în evoluția formală a unui gânditor?

Nu știm de ce a lăsat autorul pentru la urmă studiul intitulat « Legitimitatea apriorismului ». Dacă a făcut-o pentru perspectivele filosofice pe care le deschide, atunci însemnătatea pe care i-o acordăm noi e îndreptățită. Dar chiar dacă autorul nu a crezut atât de mult în el, să ne fie îngăduit a-l discuta ca și cum ar fi un studiu de perspective vroit mari. Ce năzuește d. Ralea prin interesantul d-sale studiu? Să dea o justificare psihologică apriorismului kantian, « Astăzi, scrie d-sa (pag. 280), când prețuim geniul lui Kant, se cuvine să-i interpretăm gândul în alfabetul timpului, să-l întinerim cu punctul de vedere al epocii noastre ». Dela început ești ispitit să te întrebi: mai este nevoie? Nu doar că totul ar fi solid și admisibil în criticism; dar este, acesta, un sistem care să se poată sprijini pe altceva decât pe propriile sale temeuri lăuntrice?

Să vedem totuși cum încearcă d. Ralea să întinerească criticismul. « Kant, spune îndată după aceea d-sa, nu a fost psiholog. Cu toate acestea psihologia poate aduce doctrinei sale un nou sprijin, îi poate inocula noi germeni în viață ». Și ca urmare, d. Ralea amintește de elementele apriorice care comandă orice experiență sufletească, citează pe Bergson care afirmă că « trecutul nostru întreg ne urmărește în fiecare moment », reamintește despre « prepercepția » lui W. James, apropie schematismul despre care vorbește psihologia modernă de schematismul transcendențial al lui Kant, urmează prin a găsi până și în credință, ca factor sufletec, un moment de apriorism comparabil cu cel kantian, spre a încheia printr'o apropiere între sociologism și kantism.

Primejdia acestei încercări, d. Ralea nu vrea s'o admită. În schimb prevede că « vor fi mulți filosofi ortodocși, puriști ai abstracțiunii, pe care îi va enerva, atunci când e vorba de marele filosof, un alt limbaj decât acela al teoriei cunoașterii » (pag. 295).

Nu din « purism » totuși vom păstra interpretarea tradițională a lui Kant; dar din sentimentul că orice altă înțelegere a criticism-

mului, și în particular una psihologică, sunt simple iluziuni de termeni. Nimeni nu va contesta, mai ales după paginile limpezi ale d-lui Ralea, că există un apriorism psihologic. Dar ce are aface apriorismul acesta — altfel decât în termeni — cu apriorismul transcendențial al lui Kant? Ce au de aface condițiile particulare ale experienței sufletești, cu cele ale oricărei experiențe posibile? « Kant nu a tratat problema psihologică, spune d. Ralea (pag. 296), fiindcă în timpul său această disciplină nu avea încă o formație bine încheată ». Dar ne îngăduim să întrebăm pe autor: Husserl de ce face filosofie transcendențială, când psihologia are azi o « formație atât de bine încheată »? De ce ar fi psihologizat mai mult Kant decât Husserl? Ba suntem siguri că primul lucru pe care l-ar fi făcut Kant, în fața psihologiei de astăzi, ar fi fost să o respingă din calea cercetărilor sale cu aceeași strășnicie cu care o face primul volum din « Logische Untersuchungen ». Și dacă se poate vorbi de o întinerire a kantismului — iar nu de o simplă reluare, cu înțelesuri noi, a terminologiei kantiene — ultima disciplină prin care s'ar putea gândi *în spirit* kantian este, hotărât, psihologia noastră de azi. D. Ralea a dovedit pe deplin legitimitatea apriorismului psihologic, reamintindu-ne însă, fără să vrea, de nelegitimata oricărei întemeieri psihologice a kantismului.

La capătul acestei dări de seamă, suntem îndemnați să ne întrebăm, din ce pricină cititorul d-lui Ralea, cititorul « Valorilor » de pildă, sau al volumului acestuia din urmă, îi sfârșește lucrările, alături de un sentiment de vie admirație, cu unul de insatisfacție. Hotărât, nu obiecțiile pe care le deșteaptă un autor produc, în cazul când e vorba de un gânditor de valoare, insatisfacția despre care ne îngăduim a vorbi. Cititorul avizat știe că, din vina sa, uneori, autorul i se pare nelămurit sau discutabil; din cauza proporțiilor reduse, i se pare câte un argument neconvingător; sau că din pricina interesului pe care i-l deșteaptă autorul, se simte, el, cititorul, îndemnat să intre în polemică. Nu mai multă claritate și putere de convingere ar cere d-lui Ralea cititorul d-sale. Dar — o aminteam și mai sus — precizarea unor preferințe, determinarea unei problematice personale. E o anumită lipsă de voință în ultimele scrieri ale gânditorului nostru: nu lipsa voinței de sistem, nici lipsa voinței de gigantesc; dar lipsa voinței *de a se regăsi pe sine* printre problemele prea variate care îl solicită.

Și de fapt nu este o lipsă; e o inhibiție. Cititorul d-lui Ralea, așa dar, admiratorul d-sale, își așteaptă stăruitor autorul pe care de pe acum îl presimte.

O GRAMATICĂ A LIMBII ROMÂNE

Sunt mulți ani de când nu s'a mai publicat o gramatică științifică a limbii române. Marele public cunoaște în general numai manualele de liceu, pe care de altfel nu le mai consultă nimeni după terminarea studiilor. Și totuși interesul pentru chestiunile de gramatică este astăzi foarte viu. Lucrul acesta se poate dovedi nu numai cu mulțimea de întrebări pe care cititorii le pun deținătorilor de rubrici gramaticale la ziare, ci și prin însăși opera de reorganizare a limbii, făcută conștient de vorbitori. Vreau să spun: faptul că omul de rând înlocuiește expresia *un pahar de apă* prin *un pahar cu apă*, sau că în loc de *a fost numit de guvern* zice *a fost numit de către guvern* dovedește că vorbitorul reflectează asupra modului său de exprimare și se silește să-l îmbunătățească, să-l facă mai clar. Nu e locul să discutăm dacă încercările acestea sunt totdeauna justificate, și dacă, încercând să dreagă, publicul nu izbutește uneori să strice: ceea ce ne interesează aici este constatarea că se produce o largă operație pentru readaptarea limbii, și aceasta dovedește interesul marelui public pentru chestiunile de gramatică.

Cu atât mai mult este necesară o carte științifică în care să se poată găsi păreri autorizate asupra diferitelor puncte în litigiu. Editura « Cartea Românească », voind să răspundă la această necesitate, s'a adresat d-lui Iorgu Iordan, profesor la Facultatea de Litere din Iași, actualmente decan al acestei facultăți. Alegerea editurii a fost cum nu se poate mai nimerită: d. Iordan este unul dintre fruntașii lingvisticii române, și, în ultimii ani, d-sa a acordat o deosebită atenție limbii vorbite astăzi. În afară de numeroase articole în diverse reviste, în care a studiat mai cu seamă fenomene aparținând graiului afectiv și limbii familiare, d. Iordan publică în fiecare an, în *Buletinul Institutului de filologie română « Alexandru Philippide »*, condus de d-sa, *Curiozități lingvistice*, adică note și observații asupra fenomenelor care apar în cărțile și periodicele actuale. Prin urmare d-sa era cel mai indicat să publice o gramatică a limbii actuale.

Această carte are un dublu caracter: științific și practic. Pe de o parte prezintă o descriere științifică a limbii române corecte, cu explicarea multora dintre particularitățile ei, pe de altă parte ne dă un tablou al principalelor greșeli curente, de care trebuie să ne ferim, și iarăși găsim explicații: cum s'a ajuns la formele greșite, și de ce ele trebuie considerate ca greșite.

Planul lucrării este cel impus de materie: o primă parte privitoare la pronunțare și scriere, partea a doua despre morfologie, iar a treia despre sintaxă. Dintre aceste trei părți, a doua este mult mai dezvoltată decât celelalte, lucru cu atât mai natural cu cât

adevăratul domeniu al lingvisticeii, acela care nu aparține nici într'un fel altei științe, este morfologia. De altfel natura lucrării face ca multe probleme de sintaxă să fie tratate în partea consacrată morfologiei: o dată cu stabilirea formei, se studiază și întrebuintarea ei.

Norma pe care a adoptat-o consecvent d. Iordan este aceea a Academiei. D-sa este perfect conștient de unele defecte ale acestei norme, pe care chiar le discută și le pune în lumină; dar « un sistem ortografic unitar, chiar mediocru din punct de vedere științific, este de preferat mai multora, oricât de perfecte ar fi ele ». Și cum broșura Academiei privitoare la ortografie cam amestecă domeniile și tratează adesea nu numai probleme de pronunțare, ci chiar de morfologie, se poate spune că în linii mari această broșură poate servi ca schelet pentru o gramatică completă.

D. Iordan a mai completat indicațiunile din această broșură cu notele din *Indreptarul ortografic* al d-lor S. Pușcariu și T. Naum, lucru perfect îndreptățit, cu atât mai mult cu cât d. Pușcariu a avut un rol de frunte la întocmirea ortografiei Academiei. Cred totuși că d. Iordan greșește când spune (de ex. la pag. 97): « Academia spune (prin glasul d-lor Pușcariu și Naum...) că... ». Într'adevăr, *Indreptarul* este o publicație particulară și nu angajează Academia.

Cred și eu că într'o lucrare menită să fie consultată de toată lumea, și mai ales asupra gramaticii, se poate adopta ortografia Academiei. Dar totuși ar putea fi lăsate la o parte prescripțiile pe care nu le urmează absolut nimeni, căci, adoptându-le, nu facem decât să creăm o nouă schismă. Bunăoară regula care cere să se pună neapărat circumflexul la *î* majuscul.

Spuneam mai sus că Academia a amestecat chestiunile de scriere cu cele de pronunțare. Iată două amănunte, discutate de d. Iordan: se va scrie *articol*, *pericol*, dar *particulă*, *ridicul*, *vehicul* (pag. 7; cred totuși că majoritatea spune *ridicol*); se va scrie *Septemvrie*, *Octomvrie*, etc. (pag. 31). Oare nu se scrie cum se pronunță? Ar trebui deci să zicem: se va pronunța *Septemvrie*, etc.

Tot Academia stabilește că se scrie *a crea*, dar *el creează*, ceea ce d. Iordan socotește că e o lipsă de consecvență (pag. 10, nota 4). Cred că are dreptate Academia: când se pronunță *a crea*, *i* nu este altceva decât un sunet parazit, produs de întâlnirea a două vocale, pe când în *el creează*, al doilea *e* are origine morfologică; după cum se zice *eu lucr-ex*, *el lucr-ează*, tot așa trebuie să zică și *eu cre-ex*, *el cre-ează*. Primul *e* face parte din rădăcină, iar al doilea aparține terminației personale.

Atrag atenția în special asupra capitoului privitor la punctuație. Găsim acolo reguli excelente, mai cu seamă cu privire la întrebuințarea virgulei. În general la noi fiecare pune virgulă unde are

chef. Mulți, și nu numai dintre oamenii incuți, pun regulat virgulă între subiect și predicat, de exemplu: *Urmarea acestui demers oficial, a fost că...* S'ar părea că e o chestie mărunță, fără importanță, dar în realitate punctuația greșită arată că scriitorul nu clasează limpede, în mintea lui, ideile pe care le are de exprimat. D. Iordan consacră punctuației 15 pagini, care cred că vor fi foarte folositoare cititorilor.

Altă observație foarte justă, privitoare la despărțirea cuvintelor în silabe. *Indreptarul* d-lor Pușcariu și Naum cere să se observe, la cuvintele compuse, integritatea părților componente, de exemplu *tele-scop*. D. Iordan observă (pag. 72) că, în conformitate cu această regulă, vom despărți *re-staura*, dar *res-taurant*, deoarece lumea nu-și dă seama că *restaurant* aparține aceleiași rădăcini ca *re-staura*. Aș zice chiar mai mult: despărțirea în silabe variază după cultura lingvistică a scriitorului. Cine știe latinește va despărți *pen-ultim*, iar cine nu știe, *pe-nultim*. Cred că are mult mai puțină importanță sfatul de a păzi sfârșitul de rând, de a nu despărți *Brăția-nu*, sau *Bădă-rău*, căci nici un cititor atent nu va înțelege că în primul caz este o negație, iar în al doilea un blam. Și iarăși nu văd ce greșală ar fi dacă s'ar despărți *Făt-Frumos*, primul cuvânt scriindu-se într'un rând și al doilea într'altul (pag. 73).

În ce privește morfologia, autorul nu s'a mulțumit cu explicațiile teoretice, ci a dat și un corp complet de declinări și conjugări, astfel încât cartea poate servi și celor care cunosc materia de liceu și celor care nu o cunosc.

Am găsit un singur punct important (și acela teoretic) asupra căruia am de făcut rezerve. Este vorba de genul neutru, pe care d. Iordan preferă să-l numească *ambigen*, deoarece este pe jumătate masculin, pe jumătate feminin. Cred că e în realitate *neutru*, adică nici masculin, nici feminin, ceea ce se poate dovedi atât cu argumente formale (la singular neutrul diferă de feminin, iar la plural diferă de masculin; ba la plural, mai are și o terminație proprie, *-uri*, ca în *timpuri*), cât și cu argumente de fond (neutre sunt numai lucrurile neînsuflețite, care nu sunt deci nici masculine nici feminine). Am discutat acest lucru mai amănunțit în altă parte (*Bulletin linguistique* V).

Deprins să dezbată chestiunile cele mai complicate și cele mai amănunțite ale lingvisticeii, autorul a ridicat probleme delicate, cum este de exemplu întrebuintarea perfectului simplu alături de perfectul compus. Aceste categorii alternează de multe ori în același pasaj, ca în exemplul citat la pag. 170:

« Se apropie de el, îl apucă de mână, strângându-l cu putere, și-i zise: Ce-ai făcut nenorocitul? Cum ai îndrăznit să te atingi de copilul meu? Vinovatul lăsă capul în jos și nu răspunse nimic ».

De sigur întrebuițarea perfectului simplu este cea normală în povestiri, iar perfectul compus a intervenit acolo unde se reproduce un dialog. Intr'adevăr, cu excepția părții de apus a țării, perfectul simplu este astăzi un timp mort, el nu se mai întrebuițează în graiul obișnuit. Mai cu seamă la persoana a II-a, care este persoana conversației, acest timp ne pare ridicol. În fraze ca *Ce făcuși acolo?* sau *Veniși la de-a gata!* comicul, cel puțin în parte, se datorește perfectului simplu. Același lucru se întâmplă în franțuzește. Perfectul simplu nu mai este întrebuițat în vorbirea familiară decât în Sud. Parizienii, când vor să-și bată joc de cineva, i se adresează la perfectul simplu: *Que fîtes-vous alors?*

Dintr'o gramatică științifică nu trebuie să lipsească un capitol despre formarea cuvintelor. Cartea de față îndeplinește și această cerință: se arată deslușit care sunt prefixele și sufixele cele mai întrebuițate în românește și care e valoarea lor, cu exemple destul de numeroase. Printre acestea am găsit câteva care ar fi bine să fie înlocuite, nu pentru că nu ar conține în adevăr sufixul discutat, ci pentru că cititorul profan nu-l va putea recunoaște. Pentru sufixul *-iță*, de exemplu, se citează între altele *prepeliță* și *veveriță* (pag. 211), cuvinte care, nefiind formate în românește, nu pot fi analizate decât de cine cunoaște slavistica. Tot așa pentru sufixul *-ex* se citează verbele *botex*, *cutex*, *nechex* (pag. 213), care nu sunt analizabile pentru marele public.

În sfârșit, un ultim amănunt. La pag. 208, nota 2, ni se spune că neologismul *or* nu e indispensabil, căci poate fi înlocuit cu *dar*, *însă*, *totuși*. Mi se pare că *or* conține o nuanță în plus față de oricare din aceste cuvinte românești. Anume, prin *dar*, *însă*, etc. se introduce o obiecție pe care vorbitorul o crede valabilă, dar auditorul o poate respinge, pe când prin *or* se introduce una despre care vorbitorul dă a înțelege că și auditorul este silit să o primească. De altfel particulele de felul acesta se împrumută foarte rar, și faptul că *or* a fost împrumutat la noi este și el o dovadă că a fost simțit folositor.

Singurul defect serios al cărții este de sigur lipsa unui indice. Este drept că tabla de materii este foarte amănunțită; dar pe lângă asta n'ar fi stricat să existe și un indice, care ar face mari servicii. Cineva vrea să știe cum este pluralul corect dela *care*; va căuta deci la plural, unde nu va găsi nimic, apoi va căuta la pronumele relative, unde va găsi soluția, dar capitolul privitor la pronumele relative ține câteva pagini, prin urmare va trebui să treacă două-trei minute până să găsească lămurirea. Cu ajutorul indexului, s'ar găsi dintr'o dată.

Putem spera că această lipsă va fi reparată la ediția viitoare. Căci o carte de valoare *Gramaticii* d-lui Iordan nu este făcută pentru o singură ediție.

UN MUZEU AL CĂRȚII

Gândul unui muzeu al cărții, mai cu seamă în înțelesul de muzeu al literaturii, nu e vechi. El a fost cercetat mai de aproape, de câțiva dintre cei mai mari scriitori francezi, în frunte cu poetul Paul Valéry, în legătură cu organizarea secției cărții și a artelor grafice la Expoziția internațională dela Paris din 1937.

Am văzut această secție, în una din aripile noului palat al Trocaderului. Era la o parte de aleile pline de arhitectura zgomotoasă a pavilioanelor, care își chema prin toate mijloacele oaspeții. Era într'o clădire de piatră, cu linii și motive de neoclasicism, peste revărsarea de paiantă și de material ușor, menită să fie strânsă și să nu lase nici o urmă, ca o tabără de care, după șase luni. Pe terasă, statui aurite de femei, care întrupau fiecare o idee, stăteau atât de firești și pe socluri abia răsărite peste pardoseală, ca acei colaci de papură din biserici puși sub tălpile credincioșilor, ca să nu-i pătrundă răceala pietrii, încât păreau acolo la o plimbare obișnuită, într'un popas de-o clipă, cu carnea goală poleită de soare. Izvoare de apă sub ele, căzând în scoici și în bazine, dădeau întregului mișcare și limpezime. Jocurile de fântâni, cu avuzuri înalte tot altfel colorate, așterneau mai departe ca un parc de chiparoși de vis și de răcoare, acum aveau și foșnitori și acum înfășurați în sine și amuțiți. Niciodată scriitorul și arta lui n'au avut un cadru mai măreț și mai propriu. Era ca o lume care ieșea din paginile unei cărți și era ca o carte, cu întâmplări minunate, citită de un vizionar.

Așezarea dinăuntru avea o parte, care era aceea a oricărei bune expoziții a cărții. Am putut-o urmări pentru întâia oară la Lipsca, în 1913, cu prilejul aniversării centenarului Bătăliei Popoarelor, în acea înjghebare strălucită a Bugrei. Dacă nu venea războiul, care să oprească dela întâiul lui pas acest început îndrăzneț, poate că vocabularul nostru cultural s'ar fi îmbogățit în cursul anilor cu un cuvânt nou de preamărire a cărții, în vestmântul ei germanic. Așa însă, Bugra a pierit și încercările italiene ca s'o reinvie la Florența, după încheierea păcii, în forma unui târg din doi în doi ani al cărții, Fiera biennale del Libro, pus la îndemâna tuturor țărilor și de unde n'a lipsit nici România, n'au izbutit. Ele au pregătit, în schimb, ceea ce a făcut mirarea vizitatorilor, atât la expozițiile internaționale dela Barcelona și dela Bruxelles, cât mai ales la aceea de anul trecut dela Paris, o secție a artelor grafice și pavilioane speciale ale tiparului, alături și în aceeași măsură cu alte produse ale artei și tehnicei omenești, care mai înainte numai ele fuseseră socotite vrednice de un asemenea interes universal.

Se putea vedea aci nu numai cartea în sine, un lucru isprăvit și neatârnat, ca într'o vitrină de librărie, dar cartea în procesul ei

de formație și în diferitele funcțiuni sociale. Un atelier de tipografie și o sală a mașinilor parcă n'așteptau decât un semn ca să înceapă tipărirea unei noi lucrări. Este drept că la expoziția hârtiei dela Dresda și la expoziția presei dela Colonia, de acum câțiva ani, se aflau adevărate fabrici instalate care lucrau neînterupt, una suluri de hârtie sau foi de pergament și cealaltă cărți și broșuri. Ne plimbam de-a-lungul grupurilor de valțuri și de ciururi și site moderne sau intram în străvechea moară olandeză de hârtie, toată de lemn, fără nici un cui măcar de fier, și ne uitam de dindărătul geamurilor la lucrătorii cu șorțuri curate de culoarea pielei, care compuneau texte înaintea căsuțelor de litere sau supravegheau mașinile de tipărit. La Paris, părerea aceasta de creație chiar sub ochii trecătorului o dădea în deosebi cartea de artă, fabricare de foi de hârtie de gravuri și lucrare de incizii. Incolo, în săli, se găseau biblioteci cu diferite sisteme de fișe, organizarea și activitatea celor mai mari biblioteci din lume; numeroase librării, generale și speciale, literare și științifice, universitare și de artă; vitrine și panouri cu tot ce tiparul francez a dat mai deosebit în timpul din urmă, literă și așezare în pagină, ilustrație și legătură. Într'o sală se putea citi, într'alta se puteau asculta conferințe, cu lecturi și recitări de mari artiști, despre diferiți scriitori sau curente literare.

Ca să ajungă cineva în această parte de expoziție a cărții, în care Franța căuta să fie mai bine decât alții sau tot așa de bine cât cei mai buni dintre aceștia, trebuie să treacă însă prin ceea ce a fost numai al ei și n'am mai întâlnit aiurea. Este vorba de încercarea de muzeu al literaturii. Alături de carte a apărut deodată scriitorul, toată munca lui și rostul social, care arată cum se naște o operă și cum se preface într'un bun al tuturor. Cartea, care, prin producția în serie, se desindividualizează, era întoarsă la izvoarele ei de creație și ridicată la valoarea adevărată de apariție unică. Fabricant de hârtie, tipograf, ilustrator sau legător, pentru care adesea, ca pentru un regisor o piesă de teatru, textul scriitorului nu mai este decât un pretext, garantat de un nume cu vază, treceau în al doilea plan sau se pierdeau, ca să rămână în sfârșit singur cu noi numai meșterul de literatură.

Încercarea s'a făcut cu cei mai de seamă scriitori francezi ai secolului al XIX-lea, cu cei pe care, atâția câți a apucat să-i cunoască, Balzac i-a numit, într'o vreme romantică plină de amintiri napoleoniene, mareșalii literaturii franceze. Fiecare scriitor își avea vitrinele, pupitrele și panourile lui. Ni le putem ușor închipui, într'un local anume, mai puțin înghesuite decât trebuiau să fie aici, ușurând concentrarea în sine și meditația. Nu ne aflam numai înaintea proiectării în spațiu a unei metode biografice de critică și istorie literară. De altminteri, cel mai strălucit reprezentant

francez al ei, Sainte Beuve, era și el de față, alături de atâția alții, Stendhal și Balzac, Victor Hugo și Musset, Leconte de Lisle și Baudelaire, Renan și Anatole France, Alphonse Daudet și Emile Zola. Era însăși schița unui Muzeu al cărui corp îl făceau scrisul frumos și fiorul literar, un Muzeu al cuvântului și al visului.

Scriitorul era prezentat în făptura lui fizică și în făptura spirituală, cu date biografice, încadrate, ca să fie sugestive, în istoria timpului și sprijinite pe portrete, fotografiile și desene, cu opera literară în volume de întâie ediție, cu manuscrise de compoziție sau de corespondență, cu recenziile și critica vremii, cu traduceri în alte limbi, cu reproducere de pagini sau de formule caracteristice. Ca să ne oprim o clipă la Balzac, iată vestitele lui manuscrise, cu întâia redactare, mai mult o schiță informă, cu întregiri pe corectura tipografică, de două și de trei ori mai mari decât ea, cu creșterile și îmbunătățirile treptate, ca un fluviu care se apropie și se dezvoltă prin toți afluenții lui. Luăm parte aproape deadreptul, nu numai prin cunoștințe de istorie și de anecdotică literară, la tot zbuciumul lui, la nopțile nedormite, în haină călugărească și între cânilor de cafea neagră, opera se naște pagină cu pagină, ca o statuie din piatră, cu lovituri de ciocan și cu durere, între cărți se păstrează astfel și omul, ca să le lumineze de o îndoită viață, a eroilor închipuirii, dar și a sa proprie.

În panoul central se găseau, în ilustrații ale vremii, și cele două femei, care au avut un rost hotărâtor în existența scriitorului, atât cu numele adevărat cât și cu romanele scrise anume ca să le facă înțelese și să le preamărească. Am citit pe Balzac din anii încă ai liceului, dar m'am trezit pe seară, pe ulițele Parisului, la micile librării cu cărțile pe o tarabă afară, luminată de o flacăra de acetilenă, ca să iau din nou vestitul « *Le Lys dans la vallée* » și « *Modeste Mignon* » și să caut în ele pe femeia de lume și pe Hanska poloneză, așa cum le reînviase Muzeul Balzac... Nu se poate ca aceeași înviare și aceleași îndemnuri de întoarcere la opera scriitorului să nu le stârnească în orice căutător de amintiri literare. Cea mai bună călăuză prin scrierile și viața unui scriitor rămâne tot scriitorul însuși, iar ceea ce de cele mai multe ori nu-i place s'o facă atât cât trăește, își ia sarcina, cu toată evlavia, s'o facă mai târziu acest Muzeu al literaturii, moștenitorul și apărătorul faimei lui literare.

În pavilionul cărții și artelor grafice dela Paris, scriitorul era arătat în individualitatea lui, dar nu singur. Pentru trecut se alese această tovarășie mai mare, a secolului, cu școli literare deosebite și cu societatea de trei, patru ori schimbată, dela raționalismul primit dela secolul Enciclopediei, la romantismul despletit dela 1830 și până la realismul și naturalismul din proza și parnasionismul și simbolismul din poezie, de către sfârșit. Pentru zi-

lele de astăzi se dădeau revistele, cu toată lupta de păreri, cu atâtea scâpărări geniale sau trăsături hotărâtoare pentru întreaga evoluție a scrisului și care nu mai intră niciodată în opera de colecție și de volum; se dădea alcătuirea în cenacluri, societăți și instituții,—cu istoricul de-a-pururi glorios al Academiei Franceze și al Marelui Cardinal sau cu organizarea actuală a P.E.N.-Clubului. Printre nu mai știu câte țări unde lucrează secții ale acestei societăți internaționale de scriitori se găsea și România. Harta era mare și ca să descopăr locul țării mele, mă lăsam aproape în genunchi. Cartonul se făcea transparent și dedeam departe, la noi acasă, fierberea ședințelor, câte o masă la care luasem parte cu oaspeți scriitori din streinătate, sau peregrinarea, cu câțiva colegi prieteni, peste mări și țări, la vre-o adunare generală internațională. Iată viața scrisului și a scriitorilor. Ea poate să facă, la fel cu orice altă ramură de știință și de cercetări, obiect de muzeu. Mă găseam cu adevărat în Muzeul literaturii.

Cred însă că avem astăzi mijloace noi, potrivite să ne păstreze și să ne aducă înainte pe scriitor, peste care încercarea dela Paris a trecut. Una privește cinematograful. Este drept că celelalte îl prindeau în vre-un act de viață sau de creație fără nici o pregătire sau conștiință a unei stări sub observație, dar, ceea ce se pierde aici în imediat se câștigă în viociune și plasticitate. Se poate face de pildă, o colecție întreagă de filme, o adevărată istorie ilustrată a literaturii contimporane, cu împrejurările de viață și de scris ale scriitorilor. Liviu Rebreanu, să zicem, la viișoara lui de pe Valea Argeșului, cu orizontul de înălțimi și de păduri pe care îl are în față, când își ridică ochii de pe manuscris, cuvântul și pasul lui, de om bine legat, mare muncitor și fire senină, când își arată ce a pus într'un volum care stă să-i apară, sau în întreaga operă. Ion Pilat între cărțile lui rare și între desene, gravuri și pânze de cei mai mari pictori români, sau într'o casă Gibory cu prispes și streșini largi, pe marginea mării la Balcic, între mari amintiri de familie, la Florica, sau între duioase amintiri din copilărie, la Miorcani.

N'am văzut până acum, pentrucă nici n'a fost, decât această încercare dela Paris a unui Muzeu al literaturii. Sunt încredințat că a câștigat pentru el pe toți cei care l-au cunoscut. Schițe am avut și noi în unele expoziții ale Academiei Române, care ar fi pentru scriitorii români singura în măsură, prin bogăția colecțiilor, pregătirea și obiectivitatea ei, să ne dea ceva asemănător. De altminteri, cea mai frumoasă și mișcătoare înviere în această formă a unui scriitor, cu o oarecare materialitate pe care Parisul n'a vrut-o, am întâlnit-o la un așezământ foarte înrudit prin scopuri cu Academia Română, la Biblioteca Națională din Bruxelles.

În aripa Bibliotecii unde sunt colecțiile de artă și sălile festive, cu vederea verde spre grădina de sub ferestre sau spre acoperișurile orașului din zare, s'a făcut în zid o încăpere anume. Părcă a crescut acolo ca o cracă dintr'o puternică tulpină. Este odaia de lucru a unui scriitor. Cred că este îmbrăcată toată într'un tapet roșior cu dungi albe, sau aproape, ceea ce o umple ca de o lumină de soare care apune. Scriitorul este acolo, în perete, deasupra biroului, cu călimările, tocurile și hârtia gata de scris. Are privirea îndepărtată și mustățile lui lungi de Batav ieșit din dune cu scaeți și din bălți cu mori de vânt. Mi se pare că a murit într'un Noemvrie târziu, în 1916, de desnădejdea mai mult a țării și a neamului lui, decât a lui. Numele lui, Emile Verhaeren, iar opera și viața, cea mai de preț comoară a Belgiei de azi. Dacă această odaie de lucru ar fi fost în altă parte (cred că e odaia lui de lucru din refugiu, din Franța), luarea aminte și iubirea privitorului n'ar fi fost mai mici. Dar nicăeri înduioșarea și cutremurul lăuntric n'ar fi putut să fie cele de aici. De jur împrejur se întinde cetatea cărților, cu milionul ei de volume, cu atâția scriitori ai țării și din lumea întreagă, printre care i-a plăcut lui Verhaeren să întârzie și printre care trăește acum veșnic. Versurile lui, Flamandele și Călugării, Serile, Dezastrele, Făcliile negre, Câmpiile halucinate, Satele închipuite și Orașele tentaculare, Puterile vijelioase și Toată Flandra, Aripile roșii ale războiului și Belgia însângerată, au fost visate și făurite între acești pereți, în această lumină de apus, și au intrat, după încununare, în colecțiile bibliotecii de-alături, între maestrii și prietenii iubiți. Ce scriitor și-ar putea dori vre-odată un colț de muzeu, mai cald și mai evocator, decât Verhaeren în Biblioteca Națională din Bruxelles? Țara își ține poetul aproape și-i ascultă încă, legănându-l, cântecele fără moarte.

EMANOIL BUCUȚA

PROBLEME ARDELENEȘTI

UN STUDIU ASUPRA UNIVERSITĂȚII SĂȘEȘTI ȘI A INSTITUȚIEI CELOR ȘAPTE JUZI

Din punctul de vedere al cercetărilor științifice de orice natură ar fi ele, fie că aparțin sferei cosmologice, fie celei noologice, Ardealul oferă unul din cele mai interesante obiecte de studiu.

Într'o apreciazabilă măsură, s'ar putea susține că acest ținut adăpostește între hotarele sale firești, unul din cele mai variate repertorii ale naturii și umanității. Pentru o cercetare comparativă mai ales, Ardealul dăruiește elemente foarte disparate și etero-

gene, deschizând astfel posibilități de caracterizare specifică a fiecăruia din ele. Pentru științele spiritului, în deosebi, pentru sociologie, etnografie, folklor, ținutul acesta constituie o adevărată binecuvântare a zeului cunoașterii. Conlocuirea în același cadru cosmologic, economic și istoric, a unor populații etnice diverse descoperă studiului pitorescul și îmbucurătorul spectacol al valorilor umane diferențiate caltativ prin îndemnuri lăuntrice ce transcend simplele explicațiuni pozitivistice. Structurile naționale — cadrul psiho-social permanent ce peste valurile istorice își afirmă stăruința sa hotărâtă — se înfățișează aici comparativ, limpede, neîndoios. Coexistența în același spațiu a Românilor cu Ungurii și Sașii, trăind cu toții sub influența acelorași factori externi, departe de a nivela diferențele, le-a accentuat prin continuă confruntare în lupta istorică. S'a susținut totuși faimoasa existență a unui *transilvanism* — punte de legătură și ramură de măslin între diferitele națiuni din Ardeal — care, însă, în afară de un anume vag sentiment al vecinătății, n'a reușit însă nici pe departe să armonizeze asperitățile istorice.

De această bogăție științifică, străinii sunt — cei dintâi — convinși. Nu mă pot opri a cita aici, entuziasmul cu care profesorii etnografi germani întâmpinau numele Ardealului, atunci când scriitorul acestor rânduri le spunea ținutul de unde vine. Un ideal științific li se părea — cu drept cuvânt — a însemna țara în care cel puțin trei popoare — deosebit caracterizate spiritual — își duc viața laolaltă de secole. Cum etnografia vremii noastre se orientează tot mai mult spre metoda comparativă, e natural ca ținuturile care oferă foarte comod atâția termeni de alăturat să fie binecuvântate de cercetători. Dar suspinul etnografilor germani, oameni de știință severă, care nu se pot lipsi totuși de un anume regret romantic, privea și o altă latură a vieții ardelenesti și a celei românești, în genere: primitivitatea relativă a oamenilor pe care cultura a desființat-o aproape cu totul, în marile țări ale Apusului. Aici, la noi, stăruie încă așezări străvechi, către care curiozitatea etnografilor se îndreaptă și astăzi cu aceeași aviditate pe care la 1894 o avea *Alois Riegl* — cel care ne-a dat primul studiu mai adânc despre arta populară — atunci când socotea pe Românii din Bucovina ca cel mai potrivit exemplu al stării ideale, în care se poate dezvolta o artă populară fără intențiuni comerciale.

Caracterul special al Ardealului e merit însă să atragă mai mult decât pe cercetătorii străini, pe proprii noștri muncitori în ogorul științei. Universitatea din Cluj are și această misiune regională, pe care de altfel o îndeplinește cu stăruință și succes. Față de întinsul câmp al studiului, activitatea ei nu poate fi fi-rește îndestulătoare. Puteri noi trebuiesc pretutindeni căutate,

recunoscute și încurajate printre intelectualii ce nu se mărginesc numai la exercițiul profesiei lor. Despre un « *localism creator* », am vorbit de altfel cu multe prilejuri în Ardeal și în alte părți, căutând a-i da o interpretare mai fecundă decât cea literară propriu zisă. Căci într'adevăr o mișcare culturală regională la noi e concepută mai mult ca o afirmare ostentativă față de capitală a unor năzuinți literare adesea dubioase. Talentele *nu* se pot inventa, nici obține exclusiv prin muncă, ambiție și stăruință. Cu mult mai fructuoasă ne apare de aceea laturea științifică a *localismului creator*, în sensul folosirii puterilor intelectualilor locali la cercetări istorice, geografice, economice, juridice, ș. a. menite a dezvălui colțuri ascunse ale vieții spirituale provinciale.

Din linia acestui fel de preocupări, voim să relevăm aci o contribuție de seamă datorită d-lui dr. *Ioan Fruma*, care a scris un foarte informat și obiectiv studiu privind una din marile probleme ardelenesti: *Universitatea Săsească și Instituția celor șapte juzi*. Nu e vorba de vre-o universitate în sensul unui colegiu științific superior, ci de vechea organizație politică a provinciei Cibirensis, din jurul Sibiului, pe care documentele o numeau « *Universitas saxonum* », termen fals tradus prin « universitate ». E o formă politico-juridică a Pământului crăiesc din sudul Ardealului, cuprinzând nouă scaune și două districte cu o populație astăzi de peste o jumătate de milion de oameni, cu privilegiile feudale pe seama coloniștilor sași până la 1848, desființate apoi prin legea XII din 1876, care — încorporând-o unității statului maghiar, din punct de vedere politic și administrativ — o transformă în « instituție culturală menită a sprijini prin averea ei, activitatea de acest fel a locuitorilor. Obiectivul studiu al d-lui dr. *I. Fruma* privește deci acea « *mică republică a Sașilor din Ardeal* », cum o numea în « Pagini alese din Istoria Transilvaniei » — *Barițiu*. Ne aflăm în fața unei lucrări care se dezvoltă pe un plan juridic, în primul rând, și numai în subsidiar pe unul istoric. Ea vine să se alătore sau mai bine zis să lupte împotriva unei bogate literaturi săsești, ce susține mai departe și astăzi pr vilegiile de altădată. E o problemă de seamă fiindcă de soluționarea ei depinde lichidarea unei importante averi rămase de pe urma vechii organizații a Pământului Crăiesc și care poate fi folosită în scopuri culturale.

Considerații de tot felul pot interveni în tratarea acestei probleme. Tendințele politice mai ales au aici un larg câmp de aplicație. Misiunea omului de știință e deci una din cele mai delicate și numai cu greu poate ocoli îndemnul la polemică. Dar acestei ispite, i se sustrage autorul atunci când scrie: « *problema Universității Săsești și a Instituției celor șapte juzi nu e nici o problemă națională săsească, nu e nici o problemă națională românească, ci mai mult o problemă de drept* ».

Cu această metodă, studiul se orientează către un liman pur științific, pe care dialectica juridică și documentarea istorică îl cultivă necurmat. Concluziile lucrării pot de aceea să înfățișeze senin, neturburat de ură, cu un calm într'adevăr științific, drepturile românești asupra acestei instituții în raport cu numărul populației noastre.

Ceea ce e însă mai interesant e faptul că studiul de față a găsit o justă prețuire în cercurile politice conducătoare, care l-au folosit ca bază teoretică la reorganizarea legală a « Universității » mai întâi, ca argument principal la lichidarea ei apoi. Ne aflăm dar în fața unui rar caz de aplicare politică a unui studiu științific, metodă neobișnuită la reformatorii politici în genere neinformați, ci improvizați.

Lucrarea d-lui dr. *I. Fruma* prin sensul fecund cu care ilustrează localismul creator științific, e menită a deștepta și alte puteri latente ale intelectualilor, a căror energie trebuie să se orienteze către o depășire a egoistului exercițiu profesional, prin încercarea de lămurire documentată a problemelor științifice pe care — cum am văzut — Ardealul le oferă cu atâta generozitate.

AL. DIMA

ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE

„MODALITATEA ESTETICĂ A TEATRULUI”

Poate de mult o carte românească n'a meritat mai mult să fie discutată într'o rubrică de « Actualități Europene » ca lucrarea de subtilă și conștiințioasă gândire a d-lui Camil Petrescu asupra esteticei teatrale. De douăzeci de ani, urmăresc cu curiozitate — cu emoție chiar — așa numita « criză a teatrului », și pot spune că nici o carte despre arta teatrului nu m'a mulțumit atât cât aceea a d-lui Camil Petrescu. Dar asta ar putea părea o judecată subiectivă a mea (deși obișnuiesc să nu emit judecăți pe care să nu le pot « dovedi » cu fapte; și chiar o voi face, acum și mai târziu). Ceea ce însă e mai presus de orice dubiu este că lucrarea acestui scriitor român se plasează în cadrul european. Mai întâi prin problema pe care o studiază — și care e o problemă tipic europeană. Adăogăm: « pur » europeană, căci privește cultura europeană în sens *strict*. (În sens larg, există trei Europe, pe care de pildă un Francisc Délaisi le numește Europa A (cele 11 țări occidentale), Europa B (răsăriteană) și Europa C (Statele-Unite, Australia, Noua Zeelandă și alte câteva state de stil european, unde se pun, în doză mai mare sau mai mică, aceleași probleme ca și în Europa A și B.) În mod excepțional, problema

esteticei teatrale și a crizei artei dramatice este de resortul exclusiv al cugetătorilor bătrânului continent.

Dar nu numai prin materie, cartea d-lui Camil Petrescu este fenomen european, ci și prin tratare. Găsim în ea acea alianță de erudiție și talent stilistic, grija informației unită cu gustul pentru cuvântul potrivit și expresia proprie, iar, pe deasupra acestora, o năzuință — de asemeni specific europeană — de a integra neconținut faptele, concluziile, aprecierile, sugestiile, de a le integra unor idei filosofice mai largi. Prin coabitarea, în personalitatea aleasă a d-lui Camil Petrescu, a gânditorului și poetului, conduita sa intelectuală ia înfățișarea aceea bine cunoscută pe care suntem obișnuiți a o desemna prin adjectivul european.

Volumul de care vorbim acum e doar primul volum al lucrării, și conține o expunere critică a materialului doctrinar — și încă nu tot; căci autorul va analiza mai târziu teoriile despre teatru incluse în opera de estetică generală a esteticianilor filosofi contemporani. Bibliografia chestiunii — scrie d. Camil Petrescu — « bibliografia istorică și teoretică a spectacolului (cea referitoare la natura lui) s'ar putea împărți în două categorii de lucrări ». Unele elaborate de diletanți și profesioniști ai teatrului, altele reprezentând contribuția unor esteticieni de seamă la deslușirea problemelor pe care le pune arta reprezentației.

« Cele dintâi (despre cele de al doilea ni se va vorbi altădată) păcătuiesc în genere prin superficialitatea lor, chiar când sunt oarecum juste. Constau cel mai adese din memorii de ale marilor actori, din interviewuri de ale regisorilor, din eseuri publicate de critici sau de ziariști ai teatrului. Ziarele de specialitate și chiar celelalte conțin numeroase convorbiri cu artiștii, și nicio dată nu lipsește întrebarea despre concepția lor, despre arta lor dramatică, despre modul în care își realizează rolul, despre jocul confrăților. Necesitatea în care se află regisorii moderni, mai toți cu intenția de a impune o « artă nouă », de a se explica, i-a constrâns și pe ei la o întreagă literatură în care se exprimă judecăți severe despre ce a fost și se propune un nou ideal de artă dramatică. Ziariștii și-au făcut o adevărată specialitate din « anchete » menite să elucideze mult pasionata problemă a teatrului. Pe de altă parte, numeroși critici, încurajați de prețuirea arătată cronicelor, le-au strâns adeseori în volum, dându-le titluri în parte numai potrivite cuprinsului, ca de pildă: « Noul Teatru German », sau « Teatru creator », etc.

« Bogăția acestei literaturi nu trebuie să mire, deoarece, până acum în urmă, teatrul (iar de atunci încoace cinematograful) era o artă cu mari aderențe sociale, ca nici o alta, punând în joc mari interese morale și financiare, asigurând existența materială, uneori foarte luxoasă, a foarte numeroși artiști și colaboratori admini-

strativi, tehnici, publiciști. Se poate spune că această literatură nu reprezintă în genere un aport apreciabil pentru promovarea problemelor care ne preocupă. Mai totdeauna autorii ignorează contribuțiile aduse în trecut, criticele temeinice care s'au adus diverselor poziții estetice, și nu fac decât să reia, cu mijloace uneori prea reduse, dezbateri de acum clasate în istoria esteticii, crezând că descopere adevăruri inedite, când în genere nu fac decât să generalizeze diletant și excesiv, fără control teoretic, observații empirice, de sigur ades întemeiate, dar fără semnificație și greșit interpretate. Astfel, după cum vom vedea mai departe, numeroasa literatură a specialiștilor oferă fragmente și intenții de concepții, care reamintesc, rând pe rând, fără nici o rigoare teoretică, ori direcția metafizică, ori cea genetică, socială, psihologică sau rațională a esteticii. Recunoscând criticele serioase exercitate de atâtea decenii, neștiind astfel că reiau atitudini perimate, ei se pierd în afirmații excesive, apodictice. Ca o pildă a acestei dezorientări, am putea aminti cât de surprinsă a fost critica teatrală de pretențiile filosofice ale dramaturgului italian Pirandello ».

Am făcut acest citat (care e numai o notă în text) pentru că oglindește bine atitudinea lucidă și larg cuprinzătoare a autorului față de tot acest imens material răzleț și inegal, care constituie mai mult fapte decât propriu zis o literatură. Și am făcut această citație și pentru un al doilea motiv. Pasajul exprimă perfect conținutul volumului (volumul I din lucrarea d-lui Camil Petrescu) în care se face o « Dogmengeschichte » a problemei, o revizie critică a ideilor despre teatru și specificitatea lui. Asta înseamnă că, în prezentul volum, d. Camil Petrescu nu și-a expus încă opiniile sale personale asupra problemei, punctul său de vedere propriu asupra ansamblului chestiunii. Ceea ce stârnește o vie curiozitate, căci problema e interesantă întru toate, iar mijloacele de care dispune autorul sunt diverse și puternice. Și mai este un al treilea motiv de stimulare a curiozității noastre. Din ideile personale aruncate în treacăt de-a-lungul primului volum, nu avem dreptul să facem nici o inducție și nici un pronostic asupra a ceea ce va fi, la urmă, concluzia autorului.

Aceasta însă, în general. Căci sunt oarecare indicații pentru viitoarele încheieri. Astfel, d. Camil Petrescu face o distincție între teatrul ca gen de artă — ca, adică, producător de valori estetice — și teatrul ca unitate de valori diverse convergând spre reprezentatie. De asemeni, d-sa ne propune « să renunțăm la întrebarea *ce este arta teatrului?* Dar nu fiindcă e limitată întrebarea, cum crede J. Gregor, ci numai metodic, fiindcă o socotim insolubilă pentru gândirea științifică de astăzi. Rămâne întrebarea mai simplă: ce este teatrul? (indiferent de valoarea lui artistică) ».

Avem credința și speranța că d. Camil Petrescu se va răzgândi. Mai întâi argumentul d-sale, chiar dacă ar fi adevărat pentru toată lumea, ar putea să nu fie adevărat pentru d-sa. Dacă — cum spune d-sa — problema unei definiții a artei teatrale este o problemă pe care «gândirea științifică de astăzi n'a rezolvat-o», asta trebuie explicat. Și d-sa o explică. Pricina e empirismul celor care s'au ocupat de teoria teatrului, oameni cu mentalitate mesianică și frenezie intelectuală, care când generalizau, făceau asta după nervii momentului, nu călăuziți de un metodism de estetician sociolog. Pe de altă parte, esteticienii cei adevărați, filosofi cumpăniți și erudiți specializați în știința fenomenului artistic, n'au avut contact suficient cu scena, cu bucătăria culiselor, cu mărunțișurile meseriei actoricești sau regisorale. Dar d. Camil Petrescu întrunește ambele calități ale acestor două categorii care lipsesc, fiecare, celuilalt. D-sa este un filosof, amplu informat în toate domeniile ce se învecinează cu estetica, și în același timp, ca autor dramatic și regisor al pieselor sale, a respirat din belșug colbul rampei. Are deci totul pentru a reuși, dacă s'ar încumeta să atace problema esenței artei dramatice.

Afară de asta, nu există probleme insolubile. Există doar încercări de a rezolvi; unele eșuează, altele reușesc. O problemă nu mai e problemă dacă nimeni nu se înhamă la ea — indiferent de șansele de a o duce la bun sfârșit.

Apoi nu e chiar atât de sigur că întrebarea: «Ce este teatrul?» e — cum zice d. Camil Petrescu — *mai simplă* decât cealaltă: «ce este arta teatrului?». Teatrul e ceva foarte complex, cuprinzând o mulțime de participații venite de aiurea (sau mai corect aduse de Istorie). Pe când partea de artă a teatrului e — cum o indică și cuvântul — *numai o parte* din fenomenul total. O parte care, prin definiție, trebuie să se regăsească în toate manifestările teatrale, oricât de diverse. E deci mai simplu de identificat. În schimb, a identifica fenomenul teatru — fenomen complex, multiform și cu conținuturi foarte diverse — ar reclama o investigație mult mai anevoioasă și plină de o mulțime de dubii. În fața cutărui element, pe care uneori îl găsim, alteori nu-l întâlnim în fenomenele teatrale — după ce criteriu vom spune că face sau nu face parte din problematica teatrului? Greu de răspuns. Deși, în fond, ar fi un criteriu: raportarea lui la ceea ce e identic în toate manifestările dramatice. Dar cine nu vede atunci că prin această trecere dela complex la simplu, ajungem — adică ne reîntoarcem — la o atitudine care-i exact aceea cerută de problema: «ce este arta teatrului?», «ce este estetic-dramatic?» — adică tocmai atitudinea căreia autorul nostru îi refuză simplitatea și facilitatea?

De ce insolubilă atunci, problema specificității estetice a teatrului? Insuficiența materialelor? Nu credem (și dacă ar fi așa, ar trebui să ni se dovedească prin fapte pozitive) că literatura atât a esteticianilor filosofi, cât și a empiriștilor esteți dramatici (regisori, dramaturgi, actori, cronicari) e neîndestulătoare pentru a servi ca punct de plecare spre o sinteză a fenomenului estetic de specia scenică. La aceste documente se mai adaugă, tocmai astăzi, o întreagă nouă serie, furnizate de cinematograf care, prin fiecare din afirmațiile sale, indică *ce anume teatrul nu este*. Informație prețioasă, și care ne vine în cantități deosebit de abundente.

Iată de ce spuneam că credem și sperăm că d. Camil Petrescu se va răzgândi; că adică va renunța de a mai socoti insolubilă o problemă în care d-sa, poate ca nimeni altul, e capabil să aducă lumină.

Dar să lăsăm toate astea care privesc volumul II, neapărut încă. Volumul I este doar o prezentare critică de materiale.

Autorul pornește dela această constatare evidentă, anume că o epocă teatrală cuprinde două elemente: textul autorilor și jocul actorilor. De aici două mari tendințe: una reclamă primatul textului — tendința zisă « naturalistă », alta care cere libertate față de text. Prima, la limită, duce la imitație servilă — sau (căci există și o a doua limită, oarecum opusă) la cabotinism. Este un paradoxal rezultat al naturalismului acea lipsă totală de naturalitate din partea actorului — paradox pe care d. Camil Petrescu l-a semnalat și analizat cu multă pătrundere. Intr'adevăr, dacă textul e tabù, atunci actorul caută să strălucească oarecum pe spinarea textului, punându-l (crede actorul) în valoare. Și atunci își face pur și simplu de cap. Sub cuvânt că nuanțează textul în sensul intențiilor autorului, actorul se dedă la toată gama de strâmbături și patetice schimonosituri care poartă numele de *declamație*, poate cel mai nesuferit flagel din toată istoria valorilor estetice. Citiți talentata analiză — care e și o severă diatribă — făcută de d. Camil Petrescu cabotinismului naturalist. Sunt pagini de anologie.

Cealaltă tendință, care cere libertate față de text, creație și improvizație — are drept cel mai tipic reprezentant vechea « comedie dell'arte » — din care se inspiră diferitele « școli » cu pretenții înnoitoare, teoriile lui Gordon Craig, cele dela Meiningen, apoi teatrul « pur » (Baty, Janvet, Dullin, Gémier, Antoine, Tairoff, Pitoëf, Mayerhold, Stanislavski, expresioniștii germani). Cum foarte bine observă d. Camil Petrescu, niciodată — nici chiar în cea mai perfectă « comedie dell'arte », — nu există propriu zis improvizație față de text. Schimbările aduse acestuia sunt totdeauna premeditate, și se elaborează la repetiții — adică exact cum se petrec lucrurile și în ipoteza naturalistă, unde autorul

el însuși, în cursul repetițiilor, mai aduce modificări piesei. În tot cazul, chiar în comedia dell'arte, textul rămâne, dela reprezentare la reprezentare, exact tot atât de intact ca și la un teatru naturalist. Și — cum foarte bine remarcă d. Bлага, pe care d. Camil Petrescu îl citează — faptul că teoreticienii iau poziție, fie pentru, fie contra imitației textului, nu înseamnă oare că în ambele cazuri se ține seama de el?

În fine, pe lângă cele două tendințe, mai există o a treia, eclectică. Printre ele, aceea a lui Bernauer este deosebit de interesantă pentru filosofica sa stupiditate. Acest autor observă că fiecare artă are un obiect. Singură arta teatrului are, drept obiect, obiectul altuia, al altei arte, și anume poezia. Este un obiect — zice foarte frumos acest cugetător — nu endogen, ci exogen.

Citând această teorie, încheiem cronica de față. Căci această teorie ne readuce la meritele d-lui Camil Petrescu, care, cu o deosebită artă, a știut a lucra cu acest material infamabil de prostii docte și inaripate, prostii respectabile totuși pentru prețioasa indicație a locurilor deja bătute și pe unde implicit nu mai riscăm a ne rătăci. Indicație dublă: căci reamintește încă o dată că teatrul este în plină criză. Criză de altfel veche. Cu certitudinea că aceasta îl va interesa mult pe d. Camil Petrescu, îmi voi permite a cita, după trei critici francezi, o listă de lucrări vechi — unele mult anterioare revoluției franceze, și care poartă titluri ca:

« Causes de la décadence du théâtre » — tipărit în 1750.

« Du théâtre et des causes de sa décadence », 1771.

« Les causes de la décadence du théâtre », de Caihava, 1807.

« Considérations sur la cause de la décadence du théâtre », de Robillon, 1828.

« Recherches sur les causes de la décadence du théâtre », de Vallier, 1841.

« De la décadence de l'art dramatique », de Marteau, 1849.

« Le théâtre meurt ! Le théâtre est mort ! », 1854.

Poveste veche, criza teatrului. Și deci, după toate probabilitățile, poveste adevărată. Trebuie să existe, realmente, o criză a teatrului, criză nu întâmplătoare, accidentală, ci organică, așa cum sunt bunăoară crizele zise *de creștere*, sau, credem noi, mai degrabă crizele care s'ar putea numi « de naștere ». Copilul omului trăiește o lungă viață foetală în care timp participă intim la vieța acelei ființe. Tot astfel speciile culturale ascultă de legea « participăției » (expresia e a lui Lévy-Bruhl), de legea trecerii dela complex și nediferențiat la diferențiat și individualizat. Tăierea cordonului ombilical marchează această a doua naștere. Prima e aceea a ființei ca atare; apoi cealaltă e a individului. Este o venire pe lume oarecum de gradul al doilea. Și este o criză teribilă, plină de dramatice primejdii. Credem că tocmai prin ase-

menea primejdioase drame trece genul dramatic. Criza pe care o străbate nu e nici criză de maladie, nici de moarte, nici chiar propriu zis de creștere, ci de naștere, de liberare și individualizare. Dar despre aceasta ne propunem să vorbim altădată mai pe larg.

D. I. SUCHIANU

CRONICA MUZICALĂ

PRO-ARTE. FILARMONICA: ABENDROTH, JORA, OTESCU, COATES. CUARTETUL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE. PIATIGORSKI. SAUER. ALTE CONCERTE

Calitatea de căpetenie a ședințelor dela Pro-Arte e regularitatea lor. Această ordine e opera optimistului lor organizator, d. George Cocea, care, prin perseverență, a deprins publicul să vină la audiții uniforme, precedate, de cele mai multe ori, de conferințe ținute de persoane necompetente în muzică. D. Cocea e afabil cu toată lumea, dispune de multe relații, astfel că și-a câștigat amiciții în toate ramurile artistice, și sufragii de aprobare care îi susțin planul afacerii de cultură muzicală din strada Basarabiei. Vioi, creând simpatii, d-sa a reușit ca în 6 ani de activitate să distrugă barierele ridicate de oamenii îndărătnici și încreduli, potolind obiecțiile prin bonomie, curtenie și relații.

Tânăra generație, aproape bătrână astăzi, poate aștepta mult și bine apelul la arta ei. Soliștii la Pro-Arte, în afară de profesorii titulari ai instituției, artiști desăvârșiți ca d. Constantin Stroescu și d-nele pianiste Șerbescu și Cocorăscu, se recrutează din lumea bună ori din cercurile diplomatice, după criterii ce nu au nimic comun cu muzica. La fel se procedează și cu conferențiarii. Pe lângă talentul necontestat de a organiza ședințele grupării Pro-Arte, d. George Cocea are și veleități de dirijor și de conferențiar. Cu oarecare lectură și compilație aproape oricine poate conferenția. Dar dacă miști un bețișor de soc în măsură, nu înseamnă că ești dirijor.

Imi amintesc cu tristețe de lipsa de poezie a unei conferințe a d-lui Cocea. Subiectul: Schubert, visătorul Schubert. În locul discursivității plate, după amiaza putea fi salvată, dacă eruditul-conferențiar reproducea măcar câteva rânduri dintr'o scrisoare a nestatornicului vienez: «în seara asta am făcut o plimbare. Nimic nu e mai plăcut decât să te afli în mijlocul verdeții după o zi de vară arzătoare. Eram în tovărășia fratelui meu Carl. Lumina incertă a crepusculului îmi liniștea inima. Gândeam și-mi spuneam: cât e de frumos! Și am stat acolo,

fericit, extaziat... Vecinătatea cimitirului îmi amintea de buna mea mamă. Pe urmă ajunserăm, vorbind prieteneste, dar triști, la o răspântie de drumuri.» Intreg sufletul lui Schubert e în acest fragment. Un amurg, o visare, cimitirul și un popas la o răscruce de cărări.

Conferința următoare, consacrată lui Schumann, a fost ținută eminentul critic muzical, d. Emanoil Ciomac, grație căruia l-am avut aproape lângă noi, ca o prezență vie, dureroasă, pe nefericitul geniu din Zwickau. Ce surprinzătoare și sentimentale argumentări a expus d. Ciomac, voind să ne evoce halucinațiile, exaltările imaginative ale muzicianului cu sfârșit atât de tragic! Viața lui Schumann, deși atât de complexă, a fost înfățișată în părțile ei esențiale în cele 20 de minute pe care conferențiarul le-a avut la dispoziție: d. Ciomac a pus accentul pe lecturile din Jean Paul Richter și pe apariția Clarei Wieck în viața compozitorului. În adevăr, acești doi factori au dat expresie operei lui. La finele conferinței, un fapt banal în aparență, un act simplu, a lăsat auditorului o emoție neștearsă. Ca și cum orice demonstrație verbală și explicație a frumuseților poetice din opera lui Schumann ar fi fost de prisos, d. Ciomac a deschis o carte (probabil a lui Calvocoressi) și a prezentat de departe chipul Clarei, angelica inspiratoare a gândurilor maestrului. Gestul impresionant a d-lui Ciomac a fost un gest de poet, de suflet delicat și sensibil, greu de uitat. După admirabila conferință, partea solistică a fost susținută de d. Al. Demetriad, pianist cu o simțire personală și cu mijloace suficiente pentru o execuție bună. După interpretarea în caracterul lor just de mărturisiri a « Intermezilor », d. Demetriad a servit de rău acompaniator d-nei Nina Alexandrescu, discretă, în tonul liric al sonatei în la minor, iar pianistul violent dușman al claviaturii. Nu lipsea decât o pancartă atârnată deasupra pianului pe zid, ca în bis-trourile americane: « ne tirez paș sur le pianiste; il fait ce qu'il peut ».

Filarmonica a oferit anul acesta ospitalitate conducătorului de orchestră Abendroth, cunoscut publicului bucureștean încă din anul trecut. Dirijorul german a readus cultul dirijatului serios, care nu implică nici genialitate, nici piruete dramatice împrejurul baghetei. Autoritatea stearpă de capelmaestru dispăruse, făcând loc unei energii de oțel fără încleștare de fălci și încruntări. Orhestra « cânta » pentrucă exista un cântec și un dirijor. Am auzit atunci pentru întâia oară, adevărata melodie a Leonorei de Beethoven, a simfoniei de Bruckner, cantilena mozartiană odihnită printre variațiile de Reger. Melosul era evidențiat până la relief aproape material. D. Abendroth observă riguros mișcarea exactă a partituri executate. Wagner scria: *numai înțelegerea exactă*

a melosului produce mișcarea adevărată. În adevăr, pentru cine nu pricepe temele, ce mai poate însemna vaga indicație italienească de « allegro » sau « andante ». Mișcarea e o consecință a melodiei, după cum liniile feței sunt rezultatele luminii căzute pe ea. D. Hermann Abendroth a repartizat poetic nuanțele în Leonora de Beethoven. Tehnică de contraste, violențe și îngândurări. Ascultând Leonora, mi s'a desfășurat parcă înaintea ochilor, toată acțiunea operei grandioase. Simțeam succesiunea scenelor și reconstruiam drama în întregime.

Mai mult au plăcut variațiile de Max Reger pe cunoscuta temă a sonatei în la major pentru pian, de Mozart. Au plăcut, de sigur, pentru veselia lor aproape bavareză și pentru viguroasele lor ritmuri. Publicul Ateneului a rămas mai rece față de simfonia a III-a de Anton Bruckner. Ce e drept, Bruckner nu cucerește auditorii. Dar câtă pietate și iubire de natură exprimă adagiurile sale! Cauza rezervei acesteia trebuie căutată în lipsa de efect a simfoniilor sale, în desvoltările exagerat de lungi, care nu pot fi urmărite fără eforturi.

Un act de dreptate artistică e dăruirea pentru o seară a baghetei Filarmonice unuia din cei mai talentați dirijori români: d. Mihail Jora. O singură dată pe an, compozitorul și profesorul Jora apare la rampa Ateneului. În adevăr, d-sa este « viu », spre deosebire de confrății ceilalți ai generației sale, care apar onorific, dar sunt inexistenți de mult muzicalicește. D. Mihail Jora a stăpânit Filarmonica, a magnetizat-o prin puterea de simboluri a mâinilor sale nervoase, unde fiecare mișcare are sensul ei esoteric, de mare importanță pentru inițiatii executanți. Am ascultat un Brahms autentic, grav, bogat în ritmuri, cu contrapunct compact unde simți influența muzicii vechi și a lui Bach. D. Mihail Jora, inteligent cunoscător al stilului lui Brahms, a scos în evidență farmecul lui special triumfător peste polifonia greoaie de Germanie nordică. În același concert, o pianistă franceză de talent, d-na Germaine Leroux, a binevoit să-și desfășoare mijloacele de expresie, printr'un concert de temerități armonice și ritmice de avangardă, care însă n'au mai speriat nici un meloman. Autorul, capul școalei moderne cehe, Boleslav Martinu a scris o lucrare interesantă pentru mâini, dar fără nici o importanță pentru urechi. D-na Germaine Leroux se poate mândri că a putut să o învețe și să o memoreze. Succesul serii l-a constituit prima audiție a simfoniei de Mihail Jora; lucrarea îl arată pe compozitor ajuns la o maturitate de concepție și stăpân deplin pe meșteșugul orchestrației. Compoziția maestrului e serios construită, trădează o știință armonică amplă și o cunoaștere a efectelor, surprinzătoare. În privința inspirației, scherzo-ul simfoniei poate sta alături de cele mai clasice reprezentări ale genului. Prin faptul

că simfonia d-lui Jora e discret străbătută de teme populare în țesătura melodică, se poate spune că este prima compoziție adevărat românească de valoare. Ea face onoare țării noastre și autorului ei.

Mai sceptici suntem însă cu privire la elevul preferat al d-lui Mihail Jora. E vorba de d. Paul Constantinescu. Sceptici, dacă d-sa va continua să facă din muzică o perpetuă glumă, care îi va destrăma astfel talentul său real. Darurile de humorist al sunetelor face pe multă lume să creadă că d. Paul Constantinescu e «născut numai pentru comicul muzical». Cred mai degrabă că această specializare în efecte de veselie și ironie, pe care artistul nostru le practică pe o scară întinsă, e pornită și dintr'o oarecare dragoste de superficialitate.

Următorul concert l-a condus d. Ion Nonna Otescu. Suav, suav, ca în toți anii. L-aș fi dorit mai revoltat, mai sălbatec, cu riscul să rupă farmecele. Cumințenia aceasta exemplară nu-i oare teama de text, de zei, de executanți, de el însuși? În orice caz, nu e starea de spirit optimă pentru un dirijior. E păcat de atâta înțelegere pe care o manifestă d. Otescu, rămasă închisă în cleștele inimii, incapabilă să rupă digul la semnul baghetei. Am ascultat în condiții de execuție mediocre, un Mozart profesoral, academic, și un acompaniament neutru făcut solistului seriei, d-lui Then Berg, pianist tânăr. E de vârsta d-lui Lipatti, dar... D. Then Berg a cântat corect concertul intitulat «Împăratul» de Beethoven. Orchestra era lipsită de eroismul adevărat. Un dialog banal, într'o limbă inexpressivă. Adagiul lipsit de reverie. Rondoul final a fost executat de pianistul german cu o energie necontrolată. Și totuși, acest concert e o simfonie cu piano. Ce ocazie unică ar fi avut d. I. Nonna Otescu să triumfe în această expunere de ritmuri războinice.

Dirijori ca d. Albert Coates, invitatul englez, avem și aici în țară. Aș crede, chiar și mai buni. Dar nu toți pot să aibă norocul de a se face cunoscuți prin discuri de patefon și turnee internaționale. D. George Georgescu e incomparabil superior d-lui Coates. Asemenea și d. Ionel Perlea. Dar pe aceștia nu-i prețuim, pentru că îi avem în mijlocul nostru. D. Coates însă, venind din Anglia, reprezintă cu totul altceva. Curiozitatea a obligat lumea să-l întâmpine în număr mare și politețea să-l ovationeze. Cum modul de a conduce a d-lui Coates e obișnuit și nu are nici măcar meritul de a fi impresionant la vedere, nu-i mai comentez în amănunt programul. Tradițional, păstrând cu sfințenie nuanța prescrisă, fără veleități de proprie contribuție, d. Coates merită tot respectul auditorilor nepretențioși. Dornicii de emoții mari, de transfigurării, nu-i pot deveni adepți. Ceea ce a fost deosebit și original la acest muzicant englez, a fost programul compus aproape în întregime din muzică rusească. Korsakoff,

Ceaikowsky, iar la urmă, o simfonie, de melancolicul Brahms. Simfonicul a debutat cu suita «Țar Saltan» de Rimski-Korsakoff, impregnată de virtuțile populare în stimă la cei «cinci» din școala rusă; leitmotive aproape wagneriene conduc jocul feeric al compoziției. Dar ceea ce admirăm mai ales la marele Rimski e orchestrația savantă, rafinată la maximum, izvor nesecat de împletiri de timbre de efecte și combinații de grupe instrumentale, care devin parcă mereu altele și altele. Solista seriei, d-na Vera de Viliers, cântăreață stăpână pe voce și abilă în a o face să vibreze, a interpretat o arie din «Kovanscina» de Mussorgsky, și cu moderne inflexiuni lirice de «diseuză» trei cântece din opera «Gainsborough» de d. Coates. Liedurile d-lui Coates se pretează și intercalării în filme sonore. Acest nou mijloc de a se populariza l-ar face pe d. Coates și mai celebru.

Dintre toate formațiile de muzică de cameră, quartetul Fundațiilor Culturale Regale merită o încurajare excepțională. Întâi, pentru că animatorul său, d. Adrian Sarvaș, e un inițiat în misterele ansamblurilor, un experimentat al dozărilor de nuanțe colective. Pe urmă, pentru că membrii quartetului muncesc fără răgaz, fac repetiții serioase și dese, pentru artistica reușită a concertelor dela sala Dalles. Am asistat personal la câteva repetiții ale quartetului. Ele sunt adevărate cursuri de analiză muzicală, de căutări subtile de sensuri sonore, de explicații docte, urmărind frumosul în accepția tradițională a expresiei. În quartet sunt 4 artiști de merit care vor ști să ducă la cele mai bune rezultate audițiile de muzică de cameră, în ciuda indiferenței publicului și a criticilor absenți totdeauna dela aceste concerte: d. Adrian Sarvaș, d. Victor Predescu, violonist tânăr și aspirant la o soartă mai bună, după cum și talentul său veritabil îi îndreptățește acest ideal, d. N. Apostolescu la violă, de o exemplară muzicalitate, și d. Iarosevici, element de valoare, celist care încântă cu sufletul, nu cu degetele.

În Decembrie marele Piatigorski a concertat cu orchestra Radio. D-sa a executat cu aceeași măiestrie pe care i-o cunoaștem, trei concerte de violoncel: de Haydn, Schumann și Saint Saëns. Piatigorski și-a pus astfel în relief un întreg registru de posibilități. Claritatea «prințului» Haydn, arabescurile schumanniene, feeriile obositoare a lui Saint Saëns, au găsit în genialul interpret, artistul care să le traducă fără cusur, și cu efectele curenite, nu totdeauna recomandabile, dar inerente susținerii unei cariere unde ocupi locul întâi în lume.

Ilustrul rus a fost primit de public cu bucuria din toți anii, fiind răsplătit după merit cu aplauze și bisuri.

Despre concertul Casals-Enescu nu pot scrie nimic. Sala Aro, unde au cântat împreună cele două genii, a fost construită pentru

văz și nu pentru auz. Sunetele n'au ajuns până la mine, până în fundul sălii. S'ar fi putut instala în lăcașul inapt pentru muzică vre-o câteva amplificatoare, ori ar fi trebuit ca acel concert extraordinar să fie înregistrat la disc, pentru a ne înfrupta și noi, sau vitregiții de favoarea primelor locuri, din roadele paradisului închipuit de Casals și Enescu.

Bătrânul pianist Sauer e în a doua tinerețe. Măinile lui uscate sunt parcă mai ușoare, mai eterice. Și-au pierdut lestul material. Emil von Sauer e o minune a rezistenței pianistice. Are vârsta de 77 ani, vârsta retragerii din viață, a odihnei definitive. Dar Sauer a contrazis însăși Natura. E liric, e superb, e sentimental și pasionat la 77 de ani. Concertele sale, ce e drept compuse din piese memorate la 30 de ani, au dovedit această minune. Elev a lui Frantz Listz, Emil Sauer e ultimul pianist care face puntea de legătură cu trecutul romantic. El mai păstrează gesturi și atitudini spectaculoase, privind, de pildă, la un pasagiu de brio publicul și surâzând ca și cum i-ar spune: ei, vedeți ce bine a mers? La finele bucăților tot cu privirea, Sauer marca începutul aplauzelor: «acum aveți voie să mă ovationați...». Puerilități pline de farmecul zilelor de altădată, când în sălile de concert doamne angajate de virtuoși leșinau de emoție simulată la anumite fortissime. Emil von Sauer a cântat *Apassionata* ca un tânăr de 20 de ani: forță, siguranță claritate, frazare, nerv, dinamism și poezie intensă, inexplicabilă. Dar unde a excelat prodigiosul bătrân, a fost în Schumann, în *Nocturna* în fa major, în *Mazurka* în fa diez minor de Chopin, și în cântecul de leagăn. Iși legăna parcă anii într'un hamac de sunete, copilăria, cariera, viața întreagă. Spre sfârșitul recitatului, oboseala a străbătut însă în bisurile care nu se mai terminau. Reînviat, Sauer a mai cutezat să se prezinte într'un concert cu orchestra. Și-a interpretat propria compoziție, un «concerto» chopinian, lisztian, plin de dulcegării și naivități adorabile, dar foarte grele de redat în partitatea lor de spumă și volanuri stilate. D. Ionel Perlea, împreună cu orchestra Radio, au slujit cu artă pe Emil Sauer, lăsându-l să facă ce vrea, mai ales în concertul de Schumann. După reușitele concerte dela Ateneu, suntem siguri că pianistul fără moarte va reveni în România unde e atât de iubit și de apreciat.

Fără să imite pe d-nii Silvestri și Rogalschi, d-nii Pruner și Filionescu au dat un concert la două pianе. Grația și sensibilitatea și-a dat mâna cu energia și ritmul. Cum se poate imagina o mai bună tovarășie de haruri? D. Pruner a jubilat în Liszt, în concertul patetic, iar d. Filionescu și-a dovedit muzicalitatea în Debussy (*Blanc et Noir*). E regretabil că la acest interesant recital n'au participat nici domnii critici și nici melomanii obișnuiți. Sala Dalles a fost, ca totdeauna, arhigoală.

Venind din când în când la București, din Brașov, d. I. Bernfeld se expune în câte un recital propriu. Expunerea e materială. D. Emanoil Bernfeld e un artist. Are multe lucruri de spus, e dornic să-și rezume visurile, să deslege tâlcuri lirice. Ii lipsește sistemul de a da expresie, exercițiul de a impresiona pe alții. In programul alcătuit în ciuda inclinațiilor pianistului profesor, a figurat celebra *Fantasia* în do major de Schumann. Ce nefericită alegere! După un Bach (*Partita* în do minor) atât de temperat, atât de reținut, de grav și de pur interpretat, paginile de trilogie sentimentală cu romanticul catren de Schlegel la creștet n'au amintit nimic din acele rânduri delirante adresate Clarei: « tu ne pourras comprendre la Fantaisie qu'en te reportant au malheureux été de 1836 où je devais perdre l'espoir de t'avoir ». Mai personal și mai sensibil, d. Bernfeld a schițat o emoție și un limbaj în « momentele muzicale » de Schubert, șase poeme intime cu lumină tristă. Delicatul austriac a fost evocat fără zorzoanele și clopoței de rigoare la pianistii cu suflet romantic de fete bătrâne. Așa cum a concertat, d. Bernfeld, deși a plictisit pe alocuri, nu și-a pierdut seara. Il sfătuim să persevereze de a concerta anual, până când va birui indiferența lumii și stângăcia de a transmite propriile sale emoții.

Două concerte despre care nu aș fi vrut să scriu, sunt acelea ale d-lor Constantin Botez și Drăghici. Dacă d. Constantin Botez nu reușește să facă auditorul atent și să-l impresioneze, e, poate, din cauza că nu are rutină scenică, iar d. Drăghici cred că execută nemuzical pentrucă l-a înăbușit situația de membru în orchestra Radio.

Nici un solist de calitate nu a mai apărut la microfon, în afară de artiștii spectrali din discuri: Backhaus, Cortot, Rubinstein. Intre pianistele bune, e de menționat d-ra Țăranu, interpretă a concertului în do major de Beethoven. Ca și d-na Grete Milețianu, solistă a aceluiași concert, l-a realizat didactic feminin, și stilat până la academism. Concertul în do minor e una din operele beethoveniene inspirate de revoluție, în care frează libertatea, ideile noi de reformă. E suflul sonatei *Apassionata* și în paginile acestea de energie sălbatică, de orchestră rivală a pianului.

Violoniștii au fost bine reprezentați prin d-nii Efim Fliomen, Anton Adrian Sarvaș, de un pătrunzător lirism în concertul de Ambrozio, reușind să creeze autumnala atmosferă care scaldă melancolica partitură italienească, ca un cer de cenușă deasupra unui parc toscan.

Și în acest an s'a decernat premiul Enescu (pentru a doua oară), d-lui C. Silvestri, reprezentant al modernismului extrem în București, unde a pus bazele iluzorii ale unei sucursale Stravinsky

românești. Dorul noutății e nota predominantă a firii d-lui Silvestri. E veșnic în căutarea unui vocabular armonic inedit, variind formule ritmice, combinând savant rustice simplități melodice. Credem sincer în sensibilitatea d-lui Silvestri, și, de sigur, că d-sa e de bună credință, când scrie compoziții fără priză în public, cum e de exemplu, quartetul de suflători, cântat acum câțiva ani la o ședință a asociației « Muzica Nouă ». Până la urmă, dacă d. Silvestri va învinge slăbiciunea fizică, va trebui să triumfe, adică într-o bună zi i se vor căuta afinitățile, influențele și va primi elogiile din partea prozeliților. Cu toate acestea d-sa nu va deveni niciodată popular și cred că acest fapt este pentru un artist modern o dumnezeiască binecuvântare.

Simfonicul dela 3 Februarie a fost încredințat d-lui Jean Bobescu, din Cluj. Fiind român și prea cunoscut prin concertele dela Radio, publicul a venit în număr cât mai restrâns. Sala Ateneului era populată de câțiva credincioși ai concertelor de Joi seara. D. I. Bobescu merită totuși ca să te deranjezi de acasă și să-l ascuți. D-sa nu e un falsificator de frazare, un impostor muzical. E un artist cinstit, conștient de partitura ce conduce, și animat de cele mai bune intenții, nu totdeauna realizate, poate și din cauza lipsei de încredere a orchestrei față de noii veniți la pupitru. Programul substanțial întocmit a servit temperamentului variat al dirijorului. Uvertura la « Flautul fermecat » de Mozart, feerie cu sens masonic, Vltava poem de Smetana, cu melodii populare cehe, unde râul își cântă o legendă și malurile povestesc... Rapsodia în la major de George Enescu, mixtură de folklor, măestru tratată, dela « Am un leu » și până la « Ciocârlia ». Ca încheiere, simfonia de Ceikowsky (Patetica).

« Pro-Arte » în ultima conferință s'a ocupat de Chopin. Vorbitorul, un tânăr scriitor din Chili, a spus lucruri frumoase dar știute. Nu cred că s'ar mai putea spune ceva inedit despre marele poet al pianului, atunci când nu ești obsedat de visurile bolnave și tristețea lui, obsesie preschimbată în mod interior de interpretare a omului și operii, așa cum numai rarii lui comentatori sunt în stare să le pătrundă: un Alfred Cortot, un Pourtalès. Debitarea de anecdote, biografia, legendele spun sau prea mult sau nimic. Un conferențiar trebuie să asocieze tainic datele, să sugereze realități uimitoare din date vechi, și să scoată din banal semnificativul. Programul artistic, ca totdeauna, monopolizat de d-ra Nadia Chebap, o specialistă în făurirea de sonorități fumurii, așa cum se crede în mod curent că e halo-ul convenabil sentimentalității lui Chopin. Dar el e un răzvrătit, un vital, un nemulțumit de soarta lui și a țării cotropite. Chopin nu e numai un palid suspinător care alintă visurile fetelor de pension. D-ra Chebap uită totdeauna pe podiu acest lucru.

Un eveniment muzical care ne-a umbrît o clipă bună dispoziție de audiție e moartea lui Maurice Ravel. După Pierné, Roussel, acest al treilea fiu al Polymniei ia drumul stelelor. Ravel e un continuator al impresionismului, dar s'a diferențiat cu încetul de Debussy, reușind să-și creeze un stil propriu, seducător, plin de rafinamente ritmice și combinații de timbre inedite. Poet de sugestuni și maestru regisor al feericului, Ravel s'a complăcut în lumea de vrăji, în universul poveștilor. S'a contopit cu misterele minusculei. E un Perrault al muzicii. Cu Ravel dispăre cel mai abil magician al armoniei. Dar opera lui va prinde aripi și de-abia acum va începe să fie cântată. Cântată, nu interpretată. Muzicianul petalelor și al firelor de paing n'a vrut niciodată să fie interpretat. Cuvintele lui pline de sarcasm și adresate unor tineri care i-au cerut destăinuirea secretelor de proprie concepție muzicală au fost acesta: « Je ne souhaite pas que l'on interprête ma musique: il suffit de la jouer ». Cuvinte de puternică personalitate și ascuțită inteligență.

VIRGIL GHEORGHIU

ÎN MEMORIA DOCTORULUI CANTACUZINO

Academia Română a publicat recent în Memoriile Secțiunii Științifice (Seria III, Tomul XIII, Mem. 2) o nouă analiză și apreciere a operei și vieții profesorului I. Cantacuzino, semnată de d. Dr. Grigore T. Popa, profesor la Universitatea din Iași și membru corespondent al Academiei Române. Studiul acesta, denumit « *Focul sacru al Științei (I. Cantacuzino)* », se deosebește mai ales prin metoda întrebuițată, anume prin aceea că opera și viața ilustrului medic și om de știință sunt analizate în raport cu spiritul timpului său, arătându-se măsura în care I. Cantacuzino a fost expresia unei mentalități și concepții specifice, precum și măsura în care el a depășit sau a fost în dezacord cu epoca sa.

Interesanta lucrare a d-lui Dr. Gr. T. Popa începe cu o apreciere critică a secolului al XIX-lea în comparație cu secolul al XX-lea. Primul, numit încă și astăzi secolul lui Darwin, este caracterizat prin științismul ajuns la maximum de dezvoltare și prin deplina acceptare a evoluționismului. Darwinismul s'a dezvoltat în acest veac alături de un anume tip de idealism, precum și de socialism, toate acestea influențând puternic spiritele de elită ale vremii, printre ele și pe Cantacuzino. Toate caracteristicile de căpetenie ale secolului al XIX-lea se pot găsi în opera și în omenia sa. Omul cât și opera sunt examinate în amănunt o dată cu condițiile de viață proprii savantului român.

După cercetarea, atât de bine organizată și de pătrunzătoare, a unei vieți strălucite, autorul caută să degaje anumite semnificații și învățăminte, vrednice de a fi luate în seamă mai ales de cei din vremea noastră. Și cu acest prilej d. Dr. Gr. T. Popa, care, în afară de activitatea sa științifică, împărțită anual între Universitatea din Iași și diferite centre străine, ca Universitatea Cambridge sau institutul Rockefeller din New-York, este și un activ om de cultură, fiind codirector al revistei «Insemnări Ieșene», încearcă o interesantă judecare spirituală a timpului nostru. D-sa crede că, spre deosebire de alte perioade ale istoriei, timpul nostru este dominat de o falsă cultură. Pentru a-și întemeia afirmația, d-sa delimitează noțiunile de cultură și civilizație, constatând că astăzi există un serios desacord între ele. Toată seria de perturbări actuale provine din acest desacord. Civilizația a mers cu mult înaintea culturii, iar aceasta a ajuns în situația de a întrebuița în chip greșit civilizația. Aceasta este pricina atâtor conflicte al căror desnodământ nu poate fi încă prevăzut. Iar îndreptarea acestei triste situații, cu alte cuvinte corectivul neajunsurilor epocii actuale, n'ar putea veni decât dintr'un singur izvor: hotărîrea de a spori cultura până la nivelul civilizației. Această hotărîre trebuie să fie sprijinită pe o necurmată sforțare spirituală care să încerce să transforme pe oameni și mai ales mentalitatea lor.

Și tocmai în această privință savantul Ion Cantacuzino poate fi luat ca pildă, deoarece era omul culturii integrale, iar nu numai al civilizației. La el prima cultura, pe care mereu și-o desăvârșea sub veghea unui ideal cât mai îndepărtat. Modul său de a privi lucrurile și de a-și organiza viața reprezintă tocmai forma cea mai potrivită pentru o depășire omenească în sensul unui spor continuu de cultură și pentru o nimicire totală a pseudo-culturii, acest vrășmaș distrugător al timpului nostru.

Cantacuzino « a mers în sensul evoluției și nu în contra ei; fără salturi și fără opriri, el i-a grăbit numai desfășurarea și a ferit-o de piedici. De aceea, a reușit, ca nimeni altul. El s'a adresat tinerilor, singurii în stare să mai suporte modificări; și a făcut apel la suflete, singurele în stare să dea elan și să impuie sacrificii. Și-a mai fost ceva: *a avut cu ce să facă apel*. A avut acel *foc sacru* sclipitor, acea lumină nestinsă, care aprinde și lumina altora, întretinând nemurirea vieții în oamenii trecători. Grație acestui foc sacru, era un spirit contaminat; avea acea putere comunicativă inegală și covârșitoarea sa forță de convingere. Numai grație acestui foc a putut fi maestru, a putut fi educator: educator în sensul risipirii sale fără rezerve în sufletele celor dimprejur. »

UNDELE ȘI ACȚIUNEA SOARELUI ASUPRA EMISIUNILOR

Se cunosc astăzi mai multe categorii de unde: unde lichide, sonore, luminoase și electrice. Natura lor este diferită, totuși putem spune că originea lor se află într'un punct de vibrație capabil să producă unde transmisibile prin intermediul unui mediu elastic. Să ne ocupăm de aceste unde, care stau la baza unor importante cercetări cu răsunet în marele public și să deslușim caracterele comune, precum și ceea ce le diferențiază unele de altele. Să considerăm suprafața liniștită a unei ape. Dacă aruncăm o piatră, fenomen capabil să imprime o vibrație punctului de pătrundere al pietrei prin suprafața apei, se vor produce unde concentrice și circulare. Toată lumea a observat acest lucru. Unda inițială parcă își mărește neconținut raza, depărtându-se de centrul de vibrație. Să aruncăm din loc în loc pe luciul apei câteva bucăți ușoare de lemn și să observăm din nou cu atenție. Vom constata că undele se scurg pe sub bucățile de lemn, imprimându-le acestora o mișcare de sus în jos și de jos în sus, iar nu o mișcare centrifugală care să le îndepărteze de centrul de vibrație, să le alunge din locul lor. Bucățile de lemn rămân în același loc. Aceasta înseamnă că undele nu transportă cantitatea de apă, așa cum s'ar crede, ci numai mișcarea. Primul impuls se transmite din moleculă în moleculă, așa cum un lanț de copii ar transmite o lovitură de cot dela unul la altul, fără ca molecula materială sau, respectiv, copilul să-și schimbe locul. Unda este expresia mișcării, care se propagă prin intermediul apei, care constituie, mediul elastic de propagare. Undele se numesc unde lichide.

Cu sunetul se petrece la fel. Făcând să vibreze un corp, de exemplu o coardă, sau bronzul unui clopot, mișcarea vibratorie se propagă în unde concentrice și sferice. Transportul mișcării se face cu ajutorul aerului. Suportul vibrațiilor sonore este aerul.

Să facem însă următoarea experiență. Să așezăm o sonerie într'un balon de sticlă; soneria sună și o auzim. Dacă însă scoatem aerul, cu ajutorul unei pompe pneumatice, din balon, soneria se aude mereu mai slab și nu se mai aude în momentul când vidul este înaintat.

Conchidem că transportul energiei are nevoie neapărat de un mediu, de un suport, apa sau aerul, așa cum rezultă din observațiile de mai sus. În ambele cazuri, undele au fost produse de vibrația unui punct material.

Să trecem mai departe la energia luminoasă. Lumina străbate prin apă, prin aer, dar străbate chiar atunci când nu există nici un mediu material. În adevăr, revenind la balonul din care se scoate

complet aerul, se observă cu înlesnire că lumina îl străbate fără nici o șovăire, ceea ce înseamnă că în acest caz un alt mediu elastic înlesnește propagarea luminii. Cercetările au condus la concluzia că și lumina are o origine vibratorie, că se propagă de asemenea prin unde, dar mediul în care se produce și în care se propagă este eterul, un mediu care umple spațiul nesfârșit, în care înnoată pământul, luna, soarele, astrele, un mediu care pătrunde pretutindeni. Eterul acesta este una din acele ipoteze ale științei, absolut necesare pentru a putea explica fenomenele luminoase și electrice. Între undele lichide și sonore, de o parte, și undele luminoase, de altă parte, mai există și o altă deosebire. Numărul vibrațiilor primei categorii este de ordinul sutelor de vibrații, cu alte cuvinte câteva sute de vibrațiuni pe secundă caracterizează suficient energia sonoră. Viteza de propagare este de asemeni redusă, 340 de metri pe secundă pentru sunetele în aer, 1500 m pe secundă în apă. Pentru a produce un fenomen luminos sunt necesare sute de trilioane de vibrațiuni pe secundă, iar viteza urcă vertiginos la 300.000 de km pe secundă.

Realizarea unor cifre amețitoare, așa cum sunt acestea, nu e cu puțință decât într'un mediu subtil, perfect elastic și probabil imponderabil.

Ochiul și placa fotografică înregistrează fenomenele luminoase.

Între undele sonore și undele luminoase se situează o altă categorie de unde, undele electrice care stau la temelia telegrafiei fără fir și a transmisiunilor radiofonice. Undele electrice au și ele ca origine tot o mișcare vibratorie, se propagă prin intermediul eterului, au un număr mare de vibrațiuni pe secundă cuprins între 10.000—300 milioane și sunt animate de o viteză egală cu a luminii.

Așa dar, undele sunt consecința unui fenomen vibratoriu. După mediul de propagare și după numărul de vibrații, identificăm mai multe categorii de unde.

* * *

Fenomenele sonore și luminoase sunt cunoscute din cele mai îndepărtate timpuri, pentru că omul a avut la îndemână micile cutii de înregistrare: urechea și ochiul. Mai în urmă spiritul născocitor al omului a creat alte cutii, organe artificiale, mărind astfel îndrăzneala de pătrundere pe cărările necunoscutului.

Suntem azi în plin pe urmele fenomenelor electrice, care pot fi înregistrate și utilizate. Ce departe ne aflăm însă de utilizarea lor completă!

Asemenea energiei sonore și luminoase, energia electrică se propagă în valuri a căror expresie este unda electrică.

Am văzut că un centru de vibrație într'un mediu elastic, trimite energie în toate direcțiunile sub formă de unde, mai mult sau mai puțin lungi. Cercetările au stabilit o analogie între fenomenele sonore, luminoase și cele electrice. Iată punctul de plecare. Celebrul savant Hertz a făcut o experiență pe atât de simplă, pe cât de bogată în consecințe. Cu ajutorul unui dispozitiv alcătuit dintr'un generator electric, un întrerupător și un transformator, a făcut să țâșnească scânteii electrice. Această scânteie electrică părea a fi formată dintr'o scurgere regulată de electricitate, după un electrod pe celălalt.

Examinată mai cu atenție s'a dovedit ușor, că scânteia este de fapt o țâșnire consecutivă de energie electrică, după ambii electrozi. Scânteia sare ca o minge, care face drumul dela o rachetă la alta. Asemenea mingii, scânteia electrică oscilează între cei doi poli electrici.

Fenomenul se numește oscilant. Dar ce este în fapt, o asemenea oscilație, care se face cu o mare repeziciune pe secundă? Nu este altceva decât o vibrație; or am văzut cu alt prilej că o vibrație este sediul unei energii capabile să se transmită prin intermediul unui mediu elastic sub formă de unde. În adevăr scânteia oscilantă produce în eterul care scaldă totul, o serie de unde, care transportă energia electrică. (Dispozitivul de care am pomenit se numește excitatorul sau oscilatorul lui Hertz.)

Executând o serie de încercări, Hertz a așezat în apropierea oscilatorului său, un cerc metalic întrerupt în mod imperceptibil cu ajutorul unui șurub micrometric, un șurub capabil să apropie două capete până la o distanță vecină cu câteva miimi de milimetru. Hertz a băgat de seamă că între capetele despărțite de o distanță așa de mică, în momentul când funcționează oscilatorul, se produc slabe scânteii, deși cercul nu avea în cuprinsul său nici un generator electric. Cercul miraculos a fost numit rezonatorul lui Hertz. De bună seamă simpatia care leagă aceste două dispozitive nu poate fi realizată decât de unde electrice, care circulă dela primul dispozitiv către al doilea.

Hertz, dar mai ales Righi, au stabilit proprietățile undelor electrice. Intre aceste proprietăți se cade să menționăm proprietățile de a se refracta și de a da naștere la fenomene de interferență. S'a tras concluzia că undele electrice, având aceleași proprietăți ca cele luminoase, nu pot fi decât de aceeași natură, iar mediul de propagare nu poate fi decât eterul. Există evident între ele o deosebire și anume o deosebire de lungime de undă.

Unda electrică cu cea mai mică lungime de undă produsă de Hertz a fost de 60 centimetri, în vreme ce unda luminoasă roșie, ultima radiațiune înregistrată de ochi, are numai câteva fracțiuni de milimetru de ordinul zecilor de mii. E adevărat, Righi a reușit

să producă unde electrice cu o lungime de undă numai de 6 milimetri dar, oricum, deosebirea rămâne considerabilă. Mai e o deosebire profundă și anume frecvența vibrațiilor. Undele electrice ale lui Righi au o frecvență de 50 miliarde de vibrațiuni pe secundă, în timp ce pentru lumina roșie sunt necesare cam 500 de trilioane.

Cu toate aceste deosebiri izbitoare, specialiștii în materie socotesc că dela undele electrice la cele luminoase trebuie să existe o trecere continuă, întreruptă numai de mijloacele noastre de investigațiune în acest domeniu, insuficient perfecționate.

* * *

Se știe că audițiunile cele mai defectuoase au loc în zorii zilei sau în momentul când soarele apune; sau că posturile cele mai numeroase se aud în timpul nopții; sau că undele scurte au o rază mai mare de acțiune; sau că de multe ori în cursul celor mai bune recepțiuni sunetele sunt brusc șterse, sugrumate, luate parcă de vânt și topite undeva în depărtări.

Vom încerca în câteva cuvinte să înfățișăm o serie de observațiuni științifice care sunt de natură să arunce lumină asupra acestor fenomene. Undele hertziene, care se produc într'o emisiune radiofonică, se propagă asemenea unui val de apă, în cercuri concentrice. Imaginea clasică a fenomenului e piatra aruncată în lacul liniștit «iar locul unde a fost căzut în cercuri se rotește». Dacă un asemenea val întâlnește un obstacol se pot întâmpla două lucruri, să se oprească sau să-l escaladeze. Un val mic va fi oprit de un obstacol mare, dar va trece cu ușurință peste unul făcut pe măsura lui. În calea unui val al mării trebuie pus un obstacol însemnat, ca să-l oprească. Pe baza acestui raționament și a acestei analogii, s'a judecat că undele care se pot transmite la depărtări mai mari sunt cele cu o mare lungime de undă, deci asemănătoare cu valul de dimensiuni mai mari. În adevăr, se prevedea că undele de mare lungime vor contura, vor încăleca mult mai ușor obstacolele din calea lor, care sunt numeroase: case, dealuri, munți și, cel mai important și mai greu de trecut, pentru depărtări mari, rotunzimea, convexitatea pământului. Se credea prin urmare că o undă de lungime de 20 kilometri, va încăleca fără nici o greutate obstacolele terestre. N'a fost mică nedumerirea când s'a băgat de seamă că undele scurte străbat cu ușurință distanțe considerabile, că un post de unde scurte se aude admirabil peste convexitatea pământului interpusă între Europa și America. Utilizând iar de o comparație elementară, dar elocventă, putem spune că lucrurile revin la a lumina suprafața unui zid cu o lampă așezată în dosul lui. Înțelegem să fie luminată fața expusă izvorului de lumină, dar fața cealaltă? E de neînțeles. Dacă am dispune deasupra zidului un sistem de oglinzi sau o mare oglindă

concavă, atunci totul s'ar schimba. Razele primite de această oglindă ar fi îndreptate spre suprafața zidului, care în mod normal trebuie să rămână întunecată. Cu alte cuvinte, undele scurte pot încăleca obstacolele cele mai mari dacă deasupra obstacolelor s'ar găsi o imensă oglindă care să reflecte spre toate punctele pământului.

Așa se și întâmplă: deasupra pământului există un strat al atmosferei care prezintă tocmai proprietatea prețioasă de a reflecta undele hertziene.

S'a experimentat în laborator și s'a demonstrat că metalele și, în general, corpurile bune conducătoare de electricitate au proprietatea de a reflecta unda hertziană, așa cum este reflectată o rază de lumină care cade pe o oglindă obișnuită. Or se întâmplă că aerul care în vecinătatea pământului este dielectric, adică un izolator, un corp neconductibil pentru electricitate, devine la o înălțime mare un perfect conductor electric. În laborator, astăzi, sunt o sumă de mijloace de a face un strat de gaz să fie bun conducător de electricitate, de a-l ioniza, cum se spune.¹

Atomii de gaz care sunt în mod normal neutri din punct de vedere electric, sub acțiunea unor anumite radiațiuni, capătă proprietăți conducătoare.

Atomii bombardați violent sunt spărți în particule elementare purtătoare de sarcini electrice capabile să se orienteze și să circule organizate de energia electrică.

În aceste condițiuni gazul se transformă din rău în bun conducător de electricitate. Ce se petrece în laborator se întâmplă și în înaltul cerului. Stratul superior de gaz al atmosferei, sub acțiunea bombardamentelor și radiațiunilor solare, în special sub influența razelor ultraviolete, care se găsesc în cantități colosale în părțile superioare, devine bun conducător, deci se transformă într'o enormă oglindă concavă de care se izbesc și se reflectă undele scurte, pe deasupra obstacolelor de orice natură ar fi ele. E minunat lucră să ne gândim că dacă stratul de aer în care ne mișcăm noi, ar fi fost conducător, energia electrică nu s'ar fi putut întrebuița cu atâta ușurință și că dacă și-ar fi păstrat această proprietate până la înălțimile cele mai mari, poate T.F.F. n'ar fi fost cu puțință! Dar rândurile noastre trebuiesc completate, ca să nu comitem o injustiție de proporții... cosmice. Ar rezulta din cele expuse, că mulțumirile noastre se cuvin adresate o dată mai mult soarelui; or s'a observat și s'a calculat că puterea reflectantă a oglinzii celeste rămâne aproape constantă ziua și noaptea. Cu alte cuvinte fenomenul semnalat n'ar depinde de soare.

Și în adevăr constanța proprietăților reflectante se datorește întregului cortegiu de astru care rămâne în mod permanent deasupra unui anumit punct de pe suprafața pământului. Soarele ar fi

tocmai acela care este izvorul tuturor neplăcerilor cunoscute de amatorii de Radio. Nu numai prin apariția și dispariția lui produce o sistematică perturbație de flux electromagnetic în stratele superioare, dar apariția și dispariția petelor solare provoacă în regiunile superioare ale atmosferei cunoscutele furtuni magnetice, care absorb și topesc uneori audițiile cele mai liniștite.

AL. MIRONESCU

CAPITALISMUL ÎN DILEMĂ

« Experiința Roosevelt » în economia americană are superioritatea de a fi încercat și de a încerca și mai departe o formulă de echilibru economic în cadrul sistemului capitalist privat, într'un spirit rațional, liber și de prejudecățile autarhice și de subiectivismul idealurilor de nouă invazie imperialistă.

Înlăturând confortabila lozincă a Statului liberal, după care a governa bine înseamnă a governa puțin, Președintele Roosevelt a construit al său *New Deal*, plecând dela constatarea că în sistemul economiei capitaliste există ceva fundamental vicios. Căci, deși aparatul de producție cel mai perfecționat, dispunând de mijloacele tehnice și financiare cele mai bune, stătea la dispoziția Statelor-Unite, poporul american nu suferea totuși mai puțin. Mecanismul de distribuție în cadrul sistemului trebuie să aibă așa dar o țară care face ca bogățiile economice să se concentreze în anumite mâini, în timp ce remunerația și deci puterea de cumpărare a maselor consumatoare nu atinge nivelul unui minimum de existență. « Noi, spunea acum aproape cinci ani Roosevelt, nu avem realmente foamete sau sărăcie. Mecanismul industrial și agricol poate produce destul ca să și economisim. Guvernul este însă dator să deschidă un drum oricărui om, ca să poată obține, prin munca sa proprie, din acest belșug, o parte suficientă pentru satisfacerea nevoilor sale. »

Așa numita *revoluție* Roosevelt a așezat întreg programul de noi realizări în materie de politică economică pe doi pilastri:

1. Concepția politiceii echilibrului economic în funcție de o idee de repartitie; și
2. Oficializarea problemei, prin transformarea ei într'un atribut obligator al guvernului.

Amintind acest lucru destul de cunoscut, nu o facem decât pentru a adăoga acum că: dacă această politică economică a lui Roosevelt s'a bucurat de un anumit succes, pe care poporul american l-a recunoscut, faptul se datorește și împrejurării că Președintele a avut de partea lui un instrument puternic: dolarul,

Manevra monetară a dolarului a fost esențială în politica de înlăturare a deflaționismului anilor de depresiune.

De aceea, ar fi greșit să judecăm efectele pe care politica economică a lui Roosevelt le-a produs pe piața americană între 1933 și 1937, disociind aplicarea programului de reconstrucție economică, de evoluția factorului monetar.

Dar tocmai din acest punct de vedere este de făcut o diferență între situația conjuncturală dela 1933 și cea prezentă. Dela Aprilie 1937 încoace prețurile sunt în scădere. Producția stagnează. Șomajul e în creștere, iar posibilitățile de echilibrare a bugetului Statelor-Unite s'au îndepărtat. Totuși programul economic al lui Roosevelt, cel puțin în forma în care el a fost anunțat Congresului, nu se deosebește structural de cel dela 1933. Concepția e aceeași. Măsurile pe care Președintele le-a prezentat Congresului pleacă dela aceeași idee, a susținerii capacității de consum a pieții interne, prin menținerea nivelului salariilor. Se păstrează de asemenea regimul de limitare a numărului orelor de muncă, măsură care, principial, are semnificația unei acțiuni de mărire a numărului lucrătorilor utilizați, de combatere a șomajului. Valoarea practică a unei asemenea teze este însă foarte relativă. Ipotetic, se poate presupune că, într'o economie capitalistă organizată, există o anumită poziție optimă a raportului dintre nivelul salariilor și nivelul profiturilor, mai bine zis între nivelul fondului național destinat investițiilor și al fondului destinat întreținerii (consumației). Optimă, în sensul că oferă cele mai bune condiții de creștere a venitului național. Ideea are însă cel puțin două defecte mari: 1. Nu ține seama de faptul că nu toată lumea are de lucru; cu alte cuvinte, procesul de investiție productivă a capitalului nu a atins un anumit nivel *minimal*, condiție sine qua non pentru obținerea unei conjuncturi de echilibru; și 2. În principiu, mijlocul primordial de sporire a venitului național nu e acel al ajustărilor înlăuntrul categoriilor de repartiție ale unui anumit venit național, ci acel al măririi producției până la o dimensiune capabilă să ocupe toată energia de muncă disponibilă, dând fondului de întreținere a brațelor disponibile, dar neîntrebuțate, o contra-partidă de activ (muncă productivă), adică înlocuind ajutorul bugetar de mizerie, pentru șomaj, cu un *salariu*.

Dar ceva mai mult: aplicarea unui atare program este cu atât mai dificilă, cu cât astăzi conjunctura prezintă tendința inversă celei din 1933. Ideile Președintelui Roosevelt ar urma să se aplice de astădată în *ambianță deflaționistă*. Este deci explicabil pentru ce raporturile dintre politica prezidențială și lumea afacerilor s'au înrăutățit; pentru ce o permanentă stare de incertitudine și de tensiune face ca «revoluția Roosevelt» să ia, din ce în ce mai lămurit, aspectul unui *conflict între Stat și economie*

privată, prin economie privată înțelegând lumea celor direct interesați, adică lumea capitaliștilor. Iată pentru ce, Bursa New-Yorkeză a reacționat cu mare nervozitate în ziua de 26 Ianuarie, dând astfel o replică declarațiunii Președintelui că salariile lucrătorilor și funcționarilor nu vor fi reduse, chiar dacă prin aceasta se vor diminua puternic beneficiile întreprinderilor, teză care dă politicei Președintelui Statelor-Unite ținuta unui reformism social avansat.

Rezistența în favoarea salariilor transformă programul de politică economică, într'un program de socializare conștientă a unei tranșe din profitul capitaliștilor. Nu mai este acum vorba de o repartitie a venitului social, *mai economică*, în perspectiva ideii de echilibru al economiei interne, ci de o conștientă amputare a profiturilor în favoarea salariilor; de un transfer social de bogăție ordonat de puterea publică.

Aici ne găsim. Din această situație, nu există decât două ieșiri: 1. O politică de combatere viguroasă a deflaționismului cu urcarea prețurilor, mărirea producției, împuținarea șomajului și echilibrul bugetar, aceasta în cadrul *sistemului*; 2. O părăsire a sistemului capitalist privat și înlocuirea lui cu un sistem economic etatist. Această a doua cale este foarte puțin probabilă în Statele-Unite, în actualele împrejurări. Cu toate acestea, a spune că — independent de situația economică a întreprinderilor și de evoluția volumului producției — Statul nu va îngădui o micșorare a salariilor, este a substitui rațiunea de Stat, puterii de decizie a întreprinzătorului privat, pe drumul *către desechilibru*. Iar a încerca să calmezi spiritele în lumea afacerilor, cu declarațiuni ce apar nesincere prin faptul că nu retractează nimic din formula acțiunii împotriva monopolismului privat, înseamnă a manifesta implicit în favoarea tendinței către un regim de etatism economic. Este adevărat că împotriva monopolismului privat al trusturilor, în ambianța unui regim de deflație, nu se poate acționa prin libera concurență organizată de Stat. În cadrul celei de a doua ipoteze de mai sus, monopolismului privat nu i se poate răspunde decât prin monopolism de Stat. Cum Președintele Roosevelt nu se va decide pentru o etatizare economică, trebuie să ne așteptăm în schimb că el va face ceva în perspectiva primei soluții. Căci altminteri menținerea salariilor nominale la același nivel e o măsură economică, numai cu o condiție: să nu ne găsim într'un declin al nivelului prețurilor și într'o fază de contractare a activității economice, echivalentă cu un regim de deflație, în funcție de rezistența dolarului.

În cadrul unei asemenea tendințe, menținerea salariilor nominale poate să echivaleze dela un moment dat înainte, cu o urcare a salariilor reale. Aceasta cu atât mai mult, cu cât în pro-

cesul de scădere a prețurilor, cele dintâi prețuri care scad sunt acelea care intră în compoziția costului vieții. Într'o perioadă de cădere a valorilor și de stagnare a producției, o atare politică e o politică *neeconomică*, în orice caz ruinătoare pentru întreprinderi și pentru mersul afacerilor în general. Idealul realizării echilibrului economic intern, cu menținerea sistemului capitalist privat, nu poate neglija pe nici unul din factorii care colaborează activ în producție. Trebuie în orice caz să se țină seama de sensibilitatea, de puterea de decizie și de previziunea capitaliștilor.

Dacă salariile sunt menținute, în timp ce producția se contractă, atunci întreprinderilor nu le mai rămâne decât să facă concedieri masive de lucrători și funcționari, să sporească adică șomajul. Aceasta este de-a-dreptul o înrăutățire a situației și o conștientă evoluție către dezechilibru. Sub acest raport, nici în perioada dela 1933 și până azi, nu a existat un autentic echilibru în economia americană. Cu atât mai puțin acum.

După o statistică făcută între 16 și 20 Noemvrie 1937 (*The Economist* din 15 Ianuarie 1938), numărul șomerilor declarați este de 5.826,2 mii bărbați și de 1.996,6 mii femei; în total 7.822,8 mii. Se evaluează recensământul efectiv la circa 70% din șomajul real, de unde numărul real al celor lipsiți de lucru este apreciat la aproape 11 milioane inși. Cercurile economice își dau seama că, cu o asemenea situație, nu poate fi vorba de o echilibrare a bugetului. Și, în adevăr, în prevederile bugetare pe anul 1938—1939, alocația pentru lipsa de lucru atinge aproape 20% din totalul veniturilor, după *evaluări*. Cheltuelile de înarmare au crescut; iar deficitul prevăzut este de aproape 14% din totalul bugetului de cheltueli. Bugetul are astfel o structură *neeconomică*, pentru că în însăși organizația economică a capitalismului american tronează dezechilibrul. Și se poate spune că nici nu va putea exista un echilibru în economia privată și în economia bugetară americană, cu actualul nivel de valoare al dolarului. Nu se poate face politică de echilibru în deflație. Deflația înseamnă lipsă de intensitate economică, depresiune, contracție, rezervă, nesiguranță, sărăcie.

Cu atât mai mult nu se poate deci prevedea o reușită a programului enunțat de Președintele Roosevelt în fața Congresului, program care se mărginește deocamdată la soluții în limitele restrânse ale posibilităților de ameliorare în procesul de distribuție a venitului național, fără o reajustare monetară. După cum ne situăm: la 1933 sau la 1938, aceeași concepție de bază nu mai are aceeași semnificație și aceeași valoare economică practică. Ea se situează într'un regim de circumstanțe-diferit.

În concluzie: trebuie să ne așteptăm la o nouă devalorizare a dolarului. Sunt acum date elementele ce reclamă operațiunea.

Va însemna aceasta o nouă dovadă de instabilitate monetară pe marile piețe capitaliste? De sigur că da! Avem însă datoria să accentuăm că aceasta va fi numai o constatare de planul al doilea. Pe primul plan, va trebui să așezăm concluzia instabilității actuale a sistemului economic.

Intrebarea — care nu pleacă dela o ideologie — este adică: *statul economic rațional*, care se trudește să ia ființă, va trebui să reușească a scoate incompatibilitatea fundamentală a sistemului capitalist din ipostaza ei *dialectică* (de concepție marxistă) și a crea o formulă nouă de echilibru economic durabil, cu păstrarea — ori cu sacrificarea sistemului? Sau: ideea de echilibru economic *sub autoritate* implică neapărat etatizarea? Căci pe când în lumea anglo-saxonă s'a vorbit despre o dilemă a Președintelui Roosevelt, adevărul este că ne găsim în fața unei dileme a capitalismului — ca sistem economic.

Oricum ar fi, față cu necesitatea unei cunoașteri experimentale a dinamicii economice și față cu interesul mare ca politica economică de Stat să devină în sfârșit o *disciplină*, nicio încercare nu este a se considera infundă. În acest înțeles, politica economică actuală a Statelor-Unite va fi — independent de rezultatele ei aritmetice — o experiență valabilă.

EUGEN DEMETRESCU

ERRATA. În cronică noastră precedentă (Nr. 2/1938 al revistei), strecurându-se câteva erori de tipar care schimbă înțelesul, cititorii sunt rugați să facă următoarele îndreptări:

— La p. 461, rândul al treisprezecelea de jos, în loc de: *afirmația principială*, să se citească: *afirmația principială*.

— La p. 462, rândul al șaptesprezecelea de jos, în loc de: *maxima*, să se citească: *minima*.

— La p. 463, în rândul al unsprezecelea de sus, urmează să se intercaleze între semnele de închidere ale citatului și semnul de exclamație, următoarea propoziție omisă la tipar: *Cauza ține de sistem, e organică; « pour de nombreuses raisons »*.

— La p. 464, rândul întâi de sus, în loc de: *la ordinea depresiei recente*, să se citească: *în ordinea depresiei recente*.

— La p. 464, rândul al șaptesprezecelea de sus, în loc de: *corespunzătoare*, să se citească: *necorespunzătoare*.

REVISTA REVISTELOR

STRĂINE

LA NOUVELLE REVUE FRANÇAISE

Anul 26 — Nr. 291. — 1 Decembrie 1937

Sub titlu « Manifestări române » d. A. Rolland de Renéville subliniază semnificația participării culturale a României la fosta expoziție universală dela Paris.

« Expoziția care se termină a datorat o parte din strălucirea și interesul ei, importantei contribuțiuni a României. Artele unui folklor deosebit de bogat, ale cărui produse caracteristice sociologul Gusti le-a reunit cu multă știință, au putut fi studiate la pavilionul României, la Pavilionul Internațional și la Centrul Rural dela Porte Maillot.

Fastul oriental, simbolismul mistic al artei bizantine, frageda inspirație a unui popor de păstori, pentru care totul începe cu florile și totul sfârșește cu fructele, se îmbină în mod straniu în decorațiunile lavițelor, ale covoarelor și ale costumelor expuse. Savoarea atât de particulară a artelor României ține fără îndoială de faptul că aceste arte sunt locul de întâlnire a două spirite de obicei dușmane, pe care un popor latin a știut să le integreze, fără ca nici Orientul, nici Occidentul să fie prin aceasta trădate.

Această sinteză se regăsește de asemeni de-a-lungul cântecelor corului « Cântarea României » dirijat de Botez.

În schimb, în ariile populare (doine)acompaniate de nai, astfel cum au putut fi ascultate la Pavilionul României, inspirația pastorală, neștiutoare de orice complexitate, atinge o puritate ce se confundă cu cea mai înaltă poezie ».

REVUE DE PARIS

Anul 45 — Nr. 2 — 15 Ianuarie 1938

Ce învățăminte se pot trage, din punctul de vedere al conducerii războiului, din conflictul spaniol? Problema aceasta a fost studiată în toate țările de specialiștii militari, căci e indiscutabil că prezintă mare interes în momentul de față, când cursa înarmărilor absoarbe toată energia și resursele

tuturor națiunilor, mari și mici. Cu privire la bătălia care a avut loc la Santander, generalul Duval publică un studiu foarte documentat, ale cărui concluzii sunt consacrate tocmai învățămintelor care se pot trage din războiul care bântuie dincolo de Pirinei.

Generalul Duval este de părere că războiul spaniol, dacă a luat un aspect în măsură să desamăgească futuriștii strategiei și ai tacticei, în schimb însă n'a confirmat nici presupunerile întârziatilor. În imaginația populară s'a cuibărit o anumită concepție a războiului, concepție potrivit căreia războiul de mâine ar avea drept mijloc distrugerea totală, a populației necombatante și a armatelor, instrumentele lui de căpetenie fiind escadrele aeriene și armele blindate. Unii se întrebă dacă mai este oportună și necesară pregătirea altor arme, decât avioanele și carele de luptă. Or, generalul Duval e de părere că războiul din Spania nu aduce nici un argument în favoarea protagoniștilor acestor teorii excesive, după cum nu aduce nici un sprijin acelor ce afirmă incapacitatea bombardamentului aerian și dispariția și carența carelor de luptă în fața tunului antitanc.

În ce privește bombardamentul aerian, autorul constată că distrugerea sistematică a unui oraș pe calea aerului e posibilă, mijloacele pe care le are apărătorul la dispoziție fiind insuficiente, dacă agresorul vrea să izbutească, orice s'ar întâmpla. Astfel, generalul Franco avea, de sigur, posibilitatea să distrugă integral Madridul. Dar n'a mers până la capăt, pentru că practicile sălbatice nu sunt nici eficace, nici recomandabile. În Spania, infanteria abordează pozițiile inamicului aproape exclusiv cu mijloacele ei proprii, care sunt destul de reduse. S'a dovedit astfel că unicul tun de sprijin al infanteriei este tunul cu tirul curb, mortarul, și armata italiană, germană și franceză țin încă de acum seama de acest învățământ.

De ce, cu toate că dispune de o mare superioritate asupra adversarului său, generalul Franco are nevoie de atâta timp pentru a câștiga războiul? Generalul Duval notează că trebuie să luăm mai degrabă în considerație timpul pierdut într'o inerție cel puțin aparentă între operațiuni, decât durata fiecărei operații în parte. Căci în Spania opririle, intervalele între operațiuni consumă cea mai mare parte a timpului. Și aceste opriri sunt mai ales consecința directă a rolului jucat de material în războiul modern. « Consumul de arme și munițiuni merge într'un ritm pe care aprovizionarea nu-l poate urma. Producția industrială impune războiului ritmul ei. Armatele își pierd timpul între două atacuri, așteptând muniții, tunuri, avioane și care de luptă ».

Războiul de uzură este caracterul necesar al războiului modern? Înainte de toate, uzura morală precedează cea materială. Când forța morală e frântă, nici o forță materială nu mai e în stare să reziste. Acest adevăr se manifestă mai ales într'un război civil care a luat naștere dintr'o ideologie care, oricât de înălțătoare ar fi, rezistă insuficient la încercarea câmpului de luptă, când timpul a desgolit-o de toate contingențele care-i dădeau o formă vie. « Cu cât se depărtează de originile lui, un război civil tinde să ajungă de neînțeles pentru masele ce suferă de pe urma lui. Masa e în stare și poate să urască pe oameni și să se bată pentru sentimente; însă oamenii au trecut, sentimen-

tele s'au tocit, și masa nu se bate pentru idei pure. În Spania de astăzi, războiul nu are alt aliment decât ura generată de ea însăși și care nu primește alt impuls decât dela acei care au avut interesul s'o provoace ».

D. Robert de Traz consacră un studiu important d-lui André Siegfried, pe care-l definește astfel: un spirit lucid, metodic, meticulos; un curios cu sânge rece, un simpatizant fără prejudecăți, chiar favorabile; un amator de comparații și de generalizări care știe foarte bine să deslușească spectacolele ce i se oferă vederii. « Un protestant de bună baștină franceză, un Parizian care cunoaște provincia, un geograf călător, un profesor care se sprijină totdeauna pe realitate, un economist care deosebește ființele sub cifre, un colecționar al faptelor care știe să le desprindă legile, un etnograf psiholog, un spirit cu desăvârșire liber și profund onest, iată câteva aspecte ale lui André Siegfried », care, după formula d-lui de Traz, este un « mare Martor ».

Anul 45 — Nr. 3 — 1 Februarie 1938

D. Paul Baudouin publică un studiu cu totul remarcabil asupra a ceea ce d-sa numește « datele problemei franceze ». Tratatând subiectul de sus și de departe, înfățișând Franța situată în centrul Europei occidentale, d-sa evocă, în pagini bine închegate, din punct de vedere politic și filosofic, rolul pe care l-a jucat în economia mondială această parte a continentului, moștenitoare a civilizațiilor vechi, care, în veacul al XIX-lea, a cunoscut, grație industriei ei înfloritoare și dezvoltării prodigioase a schimburilor internaționale, o prosperitate pe care unii au putut-o bănuși nemărginită. În timpul celor 50 de ani care au precedat războiul mondial, Europa s'a îmbogățit mai mult decât în orice altă epocă a istoriei ei, acumulând rezerve enorme. Însă, după douzeci de ani dela sfârșitul războiului 1914—1918, iată că se ivește altă lume, foarte deosebită de aceea care ține de un trecut definitiv abolit. Monopolul Occidentului nu mai este. Exportul, pe care se întemeia bogăția sa, cuprinde din ce în ce mai puțin produsele fabricate pe care odinioară le furniza singur. Se ridică națiuni industriale noi, în timp ce cele vechi apun.

D. Paul Baudouin nu susține numai aspectul material al crizei care bântuie astăzi în Europa, dar îi precizează și aspectul ei moral. Astfel notează că destiul continentului nostru este de a cunoaște epoci turburi pe care Occidentul trebuie să le străbată pentru a se regenera. Din marile crize ale veacurilor trecute, autorul înfățișează cărtitudinea că răscrucea de astăzi nu este vestitoarea unui declin, ci, dîmpotrivă, pregătește stabilirea unei rânduieli noi. În același timp, observă însă că Occidentul și-a trădat misiunea, fugind de realitate; căci omul pierde sensul general al lucrurilor, acela al ritmului natural căruia rămâne supus, în timp ce particularul și efemerul îi atrag atenția. Credința în menirea Europei pare să fi părăsit pe european care e cuprins de oboseală plină de neliniște; Europa ezită, căci ultimul război pare să-i fi dovedit zădărnicia strădaniilor ei și propria-i fragilitate.

Franța care aparține Occidentului, după cum pământul aparține sistemului solar, asumă o nobilă misiune, prin faptul îndatoririlor ei intelectuale

și morale pe care le-a primit moștenire de-a-lungul veacurilor, în răstimpul cărora era țara cea mai populată și cea mai puternică de pe Continent. D. Paul Baudouin este de părere că în politica externă nu se pune decât o singură problemă, aceea a relațiilor franco-germane care comandă soarta Franței și a însuși Occidentului. Nici un obstacol nu desparte Franța de Germania și ar însemna o crimă împotriva Franței dacă s'ar afirma că războiul cu Reichul este inevitabil.

« Trebuie să înțelegem că tineretul acestei mari națiuni este dornic de orizonturi mai largi, că forța sa disciplinată și masivă nu este în mod fatal menită să fie opusă forței franceze, mai puțin viguroasă, dar mai suplă. Trebuie să ne desfacem de obsesia fricei care a împins țara noastră să-și subordoneze politica externă unor alianțe care nu sunt adesea decât motive de slăbiciune și produsele unei sentimentalități primejdioase. Numai o Franță puternică și tare moralmente, conștientă de bogățiile ei spirituale, de rolul director care-i incumbă într'un Occident amenințat din toate părțile, poate să se asocieze pentru această apărare și această reconstrucție cu o Germanie încă însuflețită în ansamblul ei de înalte sentimente de stimă pe care i le-a inspirat fostul ei adversar. Ceea ce nu ne iartă Germania, nu e că am câștigat războiul, dar că în răstimpul celor 10 ani de neagră strămtorare care i-au urmat, nu am știut — nici nu am vrut — să ne ocupăm de problemele ei, să-i dăm sfaturi, să-i acordăm sprijinul. Europa putea fi destul de ușor reconstruită atunci. Cu toate că această sarcină pare astăzi aproape disperată, trebuie să ne liberăm de această neliniște zilnică, sacrificând numeroase obiceieri ale spiritului acestei opere care comandă viitorul. Problema franco-germană trebuie soluționată pe cale pașnică, fără să aducă atingere prieteniei strănse care ne leagă de Anglia. Ea nu poate fi atacată de altminteri acum decât în acord cu Anglia care, împotriva voinții ei și din cauza evoluției tehnice militare, a ajuns o putere continentală, legată ca și Franța de soarta Europei. Posibilitatea și necesitatea unei înțelegeri cu Germania trebuie să fie afirmate cu toată neînțelegerea maselor, atracția pe care o exercită rutina și criticele care, în acest domeniu, ajung lesne injurioase ».

D. Baudouin adaogă că în așteptarea organizării Europei, trebuie să trăim și, pentru a trăi, trebuie să fim gata să rezistăm. Or, sforțarea înarmărilor impusă Franței gâtuiesc țara și sărăcirea poporului nu va întârzia să se accentueze din ce în ce mai tare în cursul anilor viitori. Anglia e condamnată să coboare aceeași pantă, însă mai puțin repede, căci bogățiile ei sunt mult mai considerabile și ea n'a făcut din distrugerea lor sistematică o regulă de existență. In ce privește Germania și Italia, rezervele lor par a fi pe de-a-n-tregul epuizate. Nici o iluzie nu e îngăduită: Europa occidentală e condamnată la o sărăcire severă și nivelul de viață pare să scadă destul de rapid. Lucrul s'a și întâmplat în Italia și Germania. Spiritele trebuiesc pregătite în vederea reducerii standardului de viață, ceea ce ne va duce la o răscruce pe tărîmul social. Franța care are trista experiență a revoluțiilor, trebuie să continue să se ferească de vre-o zguduire a edificiului ei social care, în starea actuală a Europei, i-ar fi fatală. « Pentru a reda Franței gustul de muncă de toate zi-

lele, pentru a o supune la o dură disciplină națională, astăzi necesară, trebuie să i se înfățișeze cu curaj răspunderile materiale și morale care grevează asupra ei ».

D-nii Daniel Halévy și Emile Pilius publică o serie de scrisori inedite ale lui Gambetta datate între 3 Martie și 15 Noemvrie 1882, adică până în preajma zilei în care Gambetta a suferit rănirea care i-a provocat moartea. Corespondența aceasta s'a desfășurat în cursul ultimelor zece luni ale vieții sale. În aceste scrisori descoperim un Gambetta acrit, obosit de luptele ce a avut de susținut, de desamăgirea încercate. La 3 Septemvrie 1882, scria lui Armand Ruiz că petrecuse toată ziua acasă, cu Léonie Léon, triând, clasând, catalogând hârtiile lui « din timpul dictaturii ». Cităm: « Când totul va fi gata și pus la punct, te voi face să pătrunzi în peșteră și vei vedea cu mâinile tale și cu ochii tăi ceea ce blestematul dictator a cheltuit în forță, muncă, nopți de veghe, și pot să afirm și în vedere clară și inteligență, în această grea meserie. Cred, într'adevăr, că am visat și că toată această adunătură este rezultatul unui vis îngrozitor. Însă printre aceste pagini unele sunt adesea decisive pentru istoria acelor șase luni teribile, în timpul cărora nenorocita noastră țară se zbătea sub loviturile îngrozitoare ale celei mai rele soarte care a pedepsit vre-odată un popor. »

REVUE DES DEUX MONDES

Anul 108 — Volumul 44 — Nr. 2 — 15 Ianuarie 1938

Când s'a născut Heinrich Heine? D. Frédéric Hirth publică o interesantă notiță în această privință. În *Reiselbilder*, Heine scria că s'a născut « în prima noapte a anului 1800 », câtă vreme, în realitate, avea 3 ani la această dată. Într'adevăr, mărturiile cele mai sigure îngăduiesc afirmația că s'a născut la 13 Decemvrie 1797. Inscripțiile sale la universitățile dela Roma, Berlin și Göttingen poartă această dată. Însă toți membrii familiei sale s'au înverșunat susținând că nașterea lui avusese loc cu doi ani mai târziu, și au mers până a distruge toate dovezile relative la data adevărată: iar scrisorile și manuscrisele poetului care fac aluzie la nașterea sa sunt pline de ștersături și tăieturi.

Heine fusese crescut la liceul iesuit din Düsseldorf al cărui rector, abatele Schallmeyer, care prevedea un înalt destin eclesiastic elevului său, rugase pe mama lui Heine să consimtă la convertirea fiului ei la catolicism. Mama primi fără împotrivire. Unchiul Salomon, bancher bogat la Hamburg, unul din cei mai bogați oameni din lume, căruia miniștri de finanțe ai tuturor țărilor îi solicitau împrumuturi, se opuse însă la convertirea nepotului. În 1825, poetul se hotărî să se desfacă de tutela insuportabilă a acestui unchi care, chiar în timpul când acorda mici ajutoare fiului fratelui său, îl gratifica adesea cu invective și o insulta și pe mamă-sa. D. Frederic Hirth a descoperit cheia dramei al cărei erou a fost poetul. Într'o scrisoare adresată fratelui său Maximilian, în 1837, Heine spune că a fost totdeauna atacat în casa unchiului său, « din cauza nașterii sale ». Or, în 1825, vrând să scuture jugul unchiului său, Heine se duse la Heiligenstadt și ceru pastorului pro-

testant de aici să-l boteze repede și fără martori, pretextând că nu divulgase niciodată originea sa evreiască și că ar pierde sprijinul unei rude foarte bogate dacă acesta ar afla că a repudiat iudaismul. Heine a fost, în adevăr, botezat la Heiligenstadt, cu pronumele Christian-Johann-Heinrich. Când se despărți de pastor, avea ochii înlăcrămați. Pastorul Grimm relatează în jurnalul său că a înțeles turburarea tânărului poet. Heine, trebuind să indice starea civilă exactă a mamei sale, fusese dispensat de pastor, când i-a mărturisit că se născuse înainte ca părinții lui să se fi căsătorit. Căsătoria fusese celebrată în Februarie 1798, adică două luni după nașterea poetului. Mamă-sa se logodise cu Samson Heine încă în 1796; dar, cum făcuse greșala să se logodească cu un bărbat sărac, rabinul refuzase timp de doi ani să îndeplinească formalitățile pregătitoare ale căsătoriei. În orice caz, jurnalul pastorului Grimm din Heiligenstadt, descoperit de d. Fr. Hirth, pune capăt discuțiilor relative la data nașterii lui Heine. Poetul s'a născut la 13 Decembrie 1797.

Continuăm să frunzărim « Carnetele » lui Ludovic Halévy. Suntem în anii 1880—1882. În cursul unei vizite la Ferrières, proprietatea baronului de Rothschild, intendentul îi spune lui Halévy:

— « E fostul apartament al baronului James.

— Cine-l ocupă astăzi ?

— Nimeni. Lucrurile au fost lăsate așa cum erau încă pe timpul când trăia d. baron. Nimeni n'a dormit în acest pat, cu excepția d-lui de Bismarck.

— D. de Bismarck ?

— Da, când a sosit aici, paznicul i-a cerut ca unică grație să lase neclocuit fostul apartament al baronului; aceasta era dorința d-nei baroane James. D. de Bismarck a răspuns: « În regulă ». Și a luat camera d-lui baron. Avea alte 40 la dispoziția sa și la parter apartamente mai comode ca acesta ».

« Bornier povestea că cumpăraseră acum treizeci de ani, pe un franc, primul volum de versuri al lui Dumas-fiul: *Péchés de jeunesse*, care a ajuns astăzi foarte rar. Numai că anticarul care i-l vânduse făcuse să dispară cuvântul *fiul* care completa numele autorului. Tăiașe cuvântul și lipise în loc o bucățică de hârtie albă.

— De ce ai făcut una ca asta ?

— Ca să vând cartea mai bine; tatăl e mai cunoscut...

— Astăzi, adaogă Camille Doncet, oricine ar adăoga cuvântul: fiul. »

V... cina la d-na Vetry. Când sosește, aceasta îi spune:

— Așează-te în fața mea, ai să înlocuești pe bărbatu-meu, care mănâncă în oraș.

V... se instalează în fața d-nei de Vetry, și exclamă:

— Ce frig e aici !

— Frig ? Nicidecum.

— Dacă-ți spun că îngheț !

• Se servește supa.

— Ah ! ce supă oribilă... Ah ! ce sos fad...

— Dar ce ai, la urma urmelor ? întrebă d-na de Vatry nerăbdătoare.

— Mi-ai spus doar: ai să înlocuiești pe bărbatul meu. Iată că îl înlocuiești ».

« Astă-i înmormântarea lui Paul de Saint-Victor. Scrisoarea lui Victor Hugo citită de Dalloz, la ieșirea din biserică. Iată rezumatul ei: *Plâng. Il iubeam pe Paul de Saint-Victor ; avea un caracter insuportabil, dar mă admira* ».

« Alexandre Dumas îmi spunea ieri :

— O bibliotecă bună nu trebuie să conțină decât trei lucrări, totul rezidă în aceste trei lucrări care sunt: 1) *Evangelhia*, morală religioasă; 2) *Fabulele* lui La Fontaine, morală practică; 3) Dicționarul Larousse, date și fapte ».

« Forain mi-a povestit o conversație între Barbey d'Aurévilly și Vallès. Acest pur radical și acest pur comunard au vrut să se cunoască și au mâncat împreună la cafeneaua Riche. Jules Vallès, vrând să-l epateze pe Barbey, spune :

— Ne trebuesc zece mii de capete de burghezi.

Barbey răspunde :

— Capul lui Sarcey mi-ar ajunge ».

Anul 108 — Volumul 44 — Nr. 3 — 1 Februarie 1938

Sir Robert Vansittart figurează în galeria « siluetele străine » semnate de Verax. Acest diplomat, pentru care s'a creat postul de « principal consilier diplomatic al M. S. George al VI-lea », merită, într'adevăr, să fie studiat de aproape, căci a jucat în răstimpul ultimilor ani, un rol de primă importanță în diplomația Britanică, și în calitatea sa de subsecretar de Stat permanent la Ministerul Afacerilor Streine, este chemat să exercite și în viitor o influență încă mai considerabilă, alături de primul ministru și de secretarul de Stat pentru afacerile streine, într'un post nou, în care se va putea consacra în întregime studiului marilor probleme politice și negocierilor active cu celelalte puteri. Dacă numirea lui Sir Robert Vansittart ca « principal consilier diplomatic » a stârnit pretutindeni interes, este pentru că s'a văzut în această promovare semnul că Anglia înțelege să dea mai multă unitate acțiunii ei externe.

Sir Robert Vansittart, fiul căpitanului Ronald Arnold Vansittart s'a născut la 1881 și a fost crescut la Eton. A intrat în diplomație în 1902 și a călătorit mult. A făcut parte din delegația britanică la Conferința Păcii în 1919; a fost secretarul principal al Lordului Curzon și al d-lui Stanley Baldwin; a însoțit pe Ramsay MacDonald în Statele-Unite și în Canada în 1929.

Iată portretul pe care i-l face Verax: « Inalt, subțire, brun, fața deschisă, privirea netă, Sir Robert Vansittart are aspectul clasic al Englezului de bună

tovărăşie, discret, stăpân pe sine, simplu şi plin de naturaleţă fără familiaritate. Se ştie că e în acelaşi timp foarte muncitor şi foarte bun jucător de tennis. Se mai ştie că, potrivit obiceiurilor englezeşti, întimii şi subalternii săi vorbesc de el, desemnându-l cu diminutivul « Van ». Ceea ce se ştie mai puţin, este că e foarte învăţat, că are o mare uşurinţă de a vorbi şi de a scrie în toate limbile, că a compus versuri... Sir Robert Vansittart nu se lasă târfit în confidenţe în legătură cu operele sale. Are totuşi talent. A scris în englezeşte şi direct în franţuzeşte poeme elegante şi fine. A scris mai multe piese de teatru, şi câţiva amatori de artă dramatică îşi aduc aminte că au aplaudat odinioară, pe o mică scenă din Paris, o piesă dragălaşe al cărei autor era el ».

Sir Robert ia în stăpânire postul său de mare răspundere într'un moment deosebit de dificil. A trecut timpul când un diplomat eminent putea să spuie cu humor, vorbind de primejdioasele trageri pe sfoară a Aliaţilor care au urmat neconţenit dela 1920 până astăzi: « După război, Englezii au crezut cu fermitate că Germanii deveniseră Englezi ». Acum realităţile trebuiesc privite în faţă şi a sosit ora unei politici de cuminenţie şi raţiune. Sir Robert Vansittart e admirabil pregătit în acest scop, căci în decursul strălucitei sale cariere la Foreign Office a putut aduna toate elementele unei cunoaşteri reale a Europei de după război.

MERCURE DE FRANCE

Anul 48 — Nr. 948 — 15 Decemvrie 1937

D. André Fontaines scrie un studiu despre curând răposatul Francis Vielé-Griffin care a fost unul din factorii decisivi ai victoriei simbolismului. Francis Vielé-Griffin, poet liric, a fost un inspirat ingenuu al vieţii. « S'a ridicat la rangul acelor pe care îi admiri, dar pe care nu trebuie să-i imiţi, ci să-i iubeşti. Vielé-Griffin este în arta noastră a poeziei, un maestru, după cum în viaţă a fost un om cu o inimă nobilă, un om de o mare bunătate ».

DIE MUSIK

Anul 30 — Nr. 3 — Decemvrie 1937

Din bogatul material de recenzie al revistei, aflăm că s'au reprezentat în Germania, următoarele opere în primă audişie mondială: *Căsătoria* după Gogol, de Mussorgsky şi Alexandru Cerepnin (Essen, Opernhaus) şi *Tobias Wunderlich* de Joseph Haas (Kassel, Stadttheater).

LE MOIS

Anul 7 — Nr. 83 — 10 Decemvrie 1937

Un colaborator anonim al revistei, discutând problema aurului, arată că, înainte de război, etalonul aur exprima o stare de echilibru relativ între forţele economice din univers. Acest echilibru a fost rupt de război şi n'a mai fost restabilit, cu toate reprizele locale şi parţiale, obţinute prin mijloace de expedient. În evoluţia care trage spre necunoscut sistemul economic şi etalonul aur s'au produs fapte noi. Aurul a ieşit din circulaţie şi a marcat o tendinţă pu-

ternică de a se concentra în Bănci. De aici s'au tras două concluzii opuse: unii au văzut sfârșitul etalonului aur, iar alții nevoia de a ne reîntoarce la etalonul aur de dinainte de război. Ambele concluzii sunt însă contrazise de experiență.

Intervenționismul Statului și al organelor profesionale în economie au transformat liberalismul. Concentrarea aurului în Bănci pune o problemă nouă de direcție, câtă vreme funcționarea etalonului aur, înainte de război, era aproape automată, în anumite limite. Incontestabil că punerea la punct a unei direcții noi e un lucru anevoios, care apare însă cu atât mai necesar, cu cât minele din Africa de Sud sunt poate pe pragul de a pierde controlul pieții mondiale a aurului. Astă primăvară, când afluxul de aur sovietic a provocat o criză pe piața mondială, criza a fost deslegată printr'un acord direct între Moscova și Washington. În același sens, se observă că transferurile de aur se aranjează între Băncile de emisiune, trezorerii, fonduri de egalizări. Arbitrajul particular tinde să dispară, iar aurul e pe cale să ajungă marfă de Stat.

Pentru ca directiva care se arată necesară să fie totuși posibilă, trebuiesc îndeplinite mai multe condiții. Guvernele trebuie să se puie de acord între ele și cu diferiții producători, asupra prețului aurului. Asemenea acorduri nu se pot însă realiza, atât timp cât anumite guverne, pe plan național, dau ascultare sfaturilor profesorului Cassel, care preconizează scăderea prețului aurului, în timp ce alte guverne se arată sensibile argumentelor contrare ale lui Sir Henry Strakosch.

Pe plan internațional, o directivă comună în politica aurului se izbește de multe rezistente. Acordul direct între Moscova și Washington a displicut Londrei, iar rivalitatea dintre puteri a paralizat dezvoltarea Băncii Reglementelor Internaționale.

Moneta stabilă internațională se întemeiază pe: aurul-marfă și credit. Fiecare bilet, fiecare instrument de plată conține câte o proporție din ambele elemente. În perioadele de prosperitate, dezvoltarea creditului face ca aurul-marfă să treacă pe al doilea plan. De aici rezultă că producția aurului și valoarea minelor tind să scadă. În timpul perioadelor de depresiune economică, scăderea creditului aduce cu sine în mod automat o cerere sporită de aur. În măsura în care manipulațiile monetare au produs un divorț între monetă și aur, prin dezvoltarea hârtiei și arbitrarul guvernelor, producția aurului s'a găsit fără întrebuițarea normală și acțiunea ei firească asupra prețurilor a fost dejucată. Căci aurul s'a dus să se acumuleze acolo unde sterilizat de guverne, putea, fi teaurizat de particulari. Singura scuză a guvernelor este că sunt în căutarea unor principii noi de politică a etalonului aur. Inșă, între timp, aurul a continuat să-și joace, de bine de rău, rolul de regulator al schimbului și al schimburilor. Pentrucă, vrând, nevrând, trăim încă în epoca aurului.

LA VIE RÉELLE No. 2, Octomvrie 1937

Această revistă franceză este caracterizată prin faptul că fiecare număr este închinat unei anumite teme. Numărul anterior a avut drept leit-motiv

strada, văzută de Pierre Mac-Orlan (La rue fluviale), Philippe Soupault (Attention, bancs), Jean Le Louet (Le Trottoir), Ivan Goll (Le Boulevard nocturne), Jacques Lassaigne (L'Arbre), Elie Marcuse (Le chien dans la rue), etc. Noul număr este închinat *artei epistolare* și conține în afară de un articol de Jean Cassou, scrisori sau articole despre scrisori de Virginia Woolf, Marcel Abraham, Maurice Denhof, iar ca « pagini pentru o antologie », scrisori semnate de Garcilaso de la Vega (precedate de o introducere de Jacques Lassaigne), Dorothy Osborne, Lady Worthley-Montagu și Robert Hertz.

Virginia Woolf, ocupându-se de scrisorile Dorothyei Osborne, scrie următoarele: « Căci Dorothy Osborne, în timp ce umplea cu scrisul ei niște foi mari, alături de patul tatălui ei, sau în colțul căminului, dădea în vileag unui public format dintr'o singură persoană, dar un public dificil, o dare de seamă asupra vieții, serioasă și totuși jucăușă, ceremonioasă și totuși intimă, așa cum niciodată nu poate da vre-un romancier sau vre-un istoric. Deoarece trebuia să-și țină logodnicul la curent cu tot ce se întâmpla în casa ei, trebuia să ridiculizeze pe solemnul Domn Justinian Isham-Sir Solomon Justinian, cum îl numește — acest văduv pompos cu patru fiice și cu o mare casă tristă, și care voia să se căsătorească tocmai cu dânsa. Doamne ! ce n'aș da să am pentru dumneata una din scrisorile lui redactate în latinește, scrisori în care el o descria unui amic dela Oxford și o lauda mai cu seamă pentrucă îi era totodată tovarășă și interlocutoare... În aceste scrisori ea trebuia să se descrie și pe sine, rătăcind prin grădină, seara, și aspirând mirosul de iasomie, « nefiind totuși fericită » căci Temple nu era cu dânsa ».

REVUE THOMISTE

Ianuarie 1938

Ultimul număr al acestei importante reviste de filosofie catolică și în special tomistă continuă aceeași ținută de mare intelectualitate, ce-o face indispensabilă oricărui gânditor și artist. Amploarea și profunzimea problemelor discutate cu o erudiție exemplar sistematizată impun nu numai credincioșilor sau oamenilor bisericii, ci în primul rând filosofilor, care alături de teologie, găsesc în această publicație dezbateră celor mai grele chestiuni de ontologie, metafizică, epistemologie și estetică.

Acest număr conține patru mari studii, dintre care două de Teologie și două de Estetică, toate nespuse de importante.

Studiul « *La Nature de la Théologie speculative* » semnat de R. Gagnebet, O. P., analizează și definește pozițiile unor autori ca Sf. Augustin, Alexandru din Hales, Robert Kilwarby, Sf. Bonaventura, Sf. Albert cel Mare față de sensul teologiei, care la Sf. Toma Aquinatul capătă un tip desăvârșit, în sens de Teologie speculativă. « Sfântul Augustin nu a deosebit cele trei activități specific diferite ale inteligenței supranaturalizate, așa cum face teologii moderni: filosofie, teologie, teologie mistică experimentală. Este cu neputință de a identifica doctrina sa cu una din aceste înțelepciuni. Doctrina sa covârșește pe fiecare din acestea, luată separat, pentrucă ea le

înglobează pe toate... Prin urmare, dacă considerăm înțelepciunea augustiniană în toată realitatea-i complexă, este adevărat să spunem împreună cu d. Jacques Maritain și cu alți autori că ea relevă înțelepciunea mistică. Dar dacă este să definim natura sforțării raționale, prezentă și ea în această înțelepciune, trebuie, credem noi, să legăm esența sa de principiile proprii pe care le relevă, și să explicăm orânduirea ei față de un scop superior sieși prin teoria generală a supunerii deprinderilor (habitus) inferioare de către deprinderile superioare, atunci când acestea din urmă le întrebunțează pe celelalte în urmărirea scopului ce se relevă numai din ele ».

La paix selon la conception chrétienne este tema unui alt studiu de capitală importanță, semnat de P. de Languen-Wendels, O. P. După ce definește teologia păcii, așa cum se degajează mai cu seamă din doctrina Sf. Toma Aquinatul, autorul consacră o mare parte din acest dezvoltat studiu păcii sociale, politice și internaționale. « Sf. Toma susține în principiu... că forma cea mai bună de guvernământ este aceea ce asigură unui popor anumit cea mai mare liniște în viața-i socială intensă, ținând seamă de caracterul său, de starea sa de civilizație, și de dezvoltarea sa politică ». Tiranul este « prin esență și fatalitate înrîncecită turburătorul permanent al păcii și al ordinii ». « Pacea este aceea care determină, în natura, forța și întinderea ei, organizarea poporului și a Statului ». Sf. Toma combate ideea că o pace durabilă conrupe popoarele, moleșindu-le. Pacea își are eroii ei. « Patriotismul adevărat este o parte din marea dragoste al cărei obiect sunt și trebuie să fie oamenii ». Dreptul este fundamentul păcii, dar nu esența ei. Esența păcii provine din grația divină. « *Gratia et pax*. Grația, este rădăcina. Pacea este rodul. Pacea provine din grație. Ea este completa armonie a vieții și a operațiunii dintre Dumnezeu și om, prin mijlocirea Dumnezeului făcut om ». *Pax Christianorum* trebuie deosebită de *Pax Roman.* Pacea creștinească este pacea bisericii, pacea lui Christos. Învățătura Sf. Toma este uni-versală, în sensul cel mai larg și mai nobil al acestei noțiuni.

Jacques Maritain semnează un studiu despre cunoașterea poetică, iar M. De Corte continuă studiul său asupra *Ontologiei Poesiei*. La Note și Documente găsim o dezvoltată cercetare a operei filosofului Gabriel Marcel, socotit împreună cu Louis Lavelle drept unul din cei mai reprezentativi gânditori ai Franței de astăzi.

Congresul Descartes formează obiectul unei ample dări de seamă, în care sunt consemnate contribuțiile și tendințele diferiților gânditori față de anumite probleme actuale. « O reînnoire a spiritualismului și a teismului pare să se degajeze drept caracteristică dominantă, din speculația contemporană ». În cadrul acestei dări de seamă, se fac următoarele aprecieri asupra comunicării și discuțiilor susținute de d. profesor Ion Petrovici în cadrul Congresului Descartes: « Domnul Petrovici (Iași) a prezentat tocmai asupra acestui punct (recunoașterea adusă argumentelor raționale de a putea conduce la afirmarea existenței lui Dumnezeu, *n. r.*) o comunicare remarcată. Am putea-o rezuma destul de bine, spunând că d. Petrovici, de o parte, se ridică împotriva pretentiunii kantiene (sau fideiste) de a nu se merge la Dumnezeu decât

pe căile sentimentului sau ale mistice, și că, de altă parte, d. Petrovici reia asupra-și argumentele tradiționale ale existenței lui Dumnezeu, întemeiate unele și altele pe contingență. Totuși, d. Petrovici socotește că aceste argumente nu furnizează decât o « probabilitate ». Ce înseamnă asta? O certitudine inferioară, grevată de riscuri mai mult sau mai puțin grave, cu neputință de eliminat? Noi nu credem că aceasta este părerea d-lui Petrovici. « Probabilitatea » definește, în limbajul său, o certitudine autentică și perfectă, dar care nu rezultă dintr'o aprehensiune concretă. La rândul nostru, noi am spune că Dumnezeu este, pentru rațiune, o « ipoteză necesară », fără de care suntem în absurd. Dar o « ipoteză necesară », în acest caz, înseamnă certitudinea însăși și încă cea mai temeinică certitudine ce poate exista.

D. Petrovici a avut ocazia să se explice, întemeindu-se pe epistemologia argumentației sale și nu este inutil de a aminti aici reflexiunile sale, mai ales din pricina sensului lor larg (*en raison de leur portée générale*). Aceasta s'a văzut cu prilejul răspunsului său la comunicarea d-lui Reichenbach (Istanbul), unde pozitivismul cel mai radical încerca să-și dea o aparență logică și coerentă. D. Petrovici a învederat cu dreptate că la temelia acestei construcții pozitivistice se află, dacă ne uităm bine, un complet nominalism și care, din nefericire, nu stă în picioare (*le nominalisme ne tient debout*). Dacă este vorba să judecăm lucrurile în perspectiva nominalistă, este preferabil, adaugă d-sa, să renunțăm de îndată la orice discuțiune ».

Acest amplu citat face parte din capitolul dedicat temei transcendenței la Congresul Descartes și este semnat de d. Regis Jolivet.

LA REVUE HEBDOMADAIRE

Anul 47 — Nr. 2 — 8 Ianuarie 1938

Oliveira Salazar iscălește un articol despre « *Conștiința, voința și luminile unei școale* ». Cităm: « Nu întrebuițez aici această expresiune în sens de *Memorii* ale unui om care guvernează. Căci, ca toți Portughezii, prin tradiție puțin atașați acestui gen, nu am obiceiul de a reține sau de a păstra în arhivele mele cele mai de seamă amintiri. Iar cât privește micile intrigi, slăbiciunile, înfrângerile, vanitățile, interesele mărturisite sau inavuabile ale oamenilor, nu este nici un avantaj să le publici ».

Anul 47 — Nr. 3 — 15 Ianuarie 1938

René Gillouin, consilier municipal al Parisului, iscălește un articol despre « *farsa artei vii* » în care critică faptul că, în cadrul manifestărilor recentei Expoziții Internaționale, s'a dat o prea mare importanță picturii moderne. Articol semnificativ pentru poziția spiritelor reacționare și tradiționaliste, care văd puține lucruri bune în arta contemporană. Autorul protestează împotriva desfigurărilor și « imaginilor respingătoare » din pictura actuală, în speță, contra Expoziției « *Maeștrii Artei Independente* », care, până în ultimul moment, era să se cheme « *Expoziția Maeștrilor Artei Vii* ». Deși împotriva multora dintre artiștii de azi cu renume, d. Gillouin apreciază

totuși pe Van Gogh. Cităm: « Un alt nume îmi venea în minte în fața acestor respingătoare imagini în care deformarea nu apare deloc sinceră, spontană, naivă, așa cum este la El Greco, la Toulouse-Lautrec, sau la Van Gogh, ci sistematică și procedând dintr'o voință premeditată de ultraj la noblețea formei omenești ». Autorul este de acord cu gestul actualei oficialități germane, care respinge arta modernistă, deși odinioară din Germania venise expresionismul, care este « izvorul tuturor formelor extremiste ale artei moderne ». Reproducem pentru a arăta și mai mult tonul polemic și de sigur foarte discutabil al acestui articol, următoarele: « Școala Parisului (L'école de Paris), știți ce este această școală? Este, pentru mai bine de jumătatea ei, locul de întâlnire ale metecilor, care au alergat la Paris venind din Lituania lor, din Podolia lor, sau din Cehoslovacia lor natală, unde nu aveau nici o șansă de a face carieră și care, odată la noi, reușesc grație acelei treimi: a reclamei, spiritului de gașcă și banului ».

Tot în acest număr se continuă publicarea interesantei biografii a « Henrietei, regina inimilor și mesagera Regilor », semnată de Margaret Irwin.

D. Petru Comarnescu publică o parte din studiul său « *Le Drame de la Vie et de la Connaissance dans l'oeuvre du dramaturge américain Eugene O'Neill* », studiu precedat de o favorabilă notă introductivă a redacției.

Anul 48 — Nr. 4 — 23 Ianuarie 1938

D. Franck Morin Pons tratează despre Chimie, ca armă a războiului. Concluzia: « Chimia rămâne o primejdioasă armă a războiului. Dar numai națiunile ignorante sau neprevăzătoare se vor lăsa decimate de ea ».

AUJOURD'HUI

Anul 1 — Nr. 2 — 15 Decembrie 1937

Muzicianul elvețian Em. Combe discută întoarcerea la eufonie.

Chiar la oamenii mai vârstnici, creșcuți în estetica lui Beethoven, urechea se poate acomoda cu cea mai îndrăzneală muzică, cu condiția însă ca această să fie seamă de exigențele eufoniei. Toleranța urechii poate merge foarte departe și chiar la Beethoven se găsesc pasaje de o duritate considerabilă; dar aici intervine inteligența care explică durerea cauzată momentan și voluntar. Logica găsește răspunsul estetic al unei violențe care se rezolvă de altminteri totdeauna în eufonie. Oare se poate spune același lucru de anumite contrapuncte la care unica regulă, pentru fiecare voce în parte, este de a ignora pe celelalte? Anumite împreunări de sunete sunt fizicește de nejustificat și cea mai binevoitoare ureche nu le poate califica decât drept urfite. Cei ce apreciază această muzică nu pot invoca frumosul, ci alte criterii; poate fi justificată grație unor calități străine de eufonie: calități matematice, filosofice, politice, însă nu după criterii estetice, căci nimeni nu ar putea pretinde că sună bine. Or o muzică care nu sună bine nu e eufonică.

Cacofonia care a cuprins încă de mult muzica, poate fi considerată ca un fenomen definitiv? Sau nu trebuie să vedem în ea decât efectul zăpăcelii

pe care o constatăm în toate domeniile, în perioadele de tranziție? Unul din avantajele unei bune părți a muzicii moderne a fost acela că ne-a pus în situația de a aprecia mai bine muzica veche. Căci muzica veacului al XVII-lea și al XVIII-lea este astăzi iarăși în favoare, iar clavecinul și literatura lui sunt mai gustate ca oricând. Lumea și-a dat seama că școala italiană de vioară avea meritele ei și niciodată nu s'a executat atât de mult opera lui Bach.

REVUE POLITIQUE ET PARLEMENTAIRE

Anul 44 — Nr. 517 — 10 Decembrie 1937

D. Frédéric Eccard consacră un studiu sintetic celei de-a 15 aniversări a marșului asupra Romei.

Opera realizată de d. Mussolini în timpul celor 15 ani ai regimului fascist e imensă, realizând într'o largă măsură speranțele pe care le stârnise în momentul în care a luat puterea. Aproape toate revendicările socialiste: asigurări sociale, concedii plătite, săptămâna de 40 de ore, controlul capitalului, organizația *dopo lavoro*, arbitrajul conflictelor sociale, constituiesc partea esențială a programului său. Dacă d. Mussolini este un adversar înverșunat al marxismului și al comunismului pe care le-a combătut totdeauna cu toată energia, în schimb măsurile de constrângere la care a recurs pentru a reuși și a-și stabili dictatura, sunt luate astfel încât să evite lupta de clasă și, cu toate că sunt grele, au fost suportate fără prea multă opoziție, grație spiritului de sacrificiu al nației.

Interesant studiul d-lui Jean-Pierre Gérard despre Germania și Europa Centrală în care autorul preconizează o organizație locală dunăreană care să întrunească toate Statele dunărene într'un bloc solid, în măsură să facă front Germaniei.

ROMĂNEȘTI

CONVORBIRI LITERARE

Anul 70 — Nr. 11/12 — Noembrie—Decembrie 1937

Număr închinat lui Petre Carp și lui Ioan Creangă, dela a căror naștere s'au împlinit 100 de ani.

Dublul centenar junimist, bătrâna revistă îl sărbătorește cu un volum omagial de 200 de pagini, în care cititorul va găsi documente, evocări, studii critice de un deosebit interes.

Oricât ar fi de dificilă o apropiere între cei doi bărbați, care par a nu avea comun decât anul nașterii (Carp născut la 29 Iunie 1837, Creangă la 1 Martie același an), d. Al. Tzigara Samurcaș încearcă să explice într'un cuvânt introductiv că această alăturare de nume nu este un simplu accident, și că ea ascunde anumite înrudiri între cele două personalități.

Deși din straturi sociale deosebite și de altă cultură generală, acești doi antipozii ai societății românești se apropie totuși prin trăsături comune unor personalități de sine stătătoare și la fel de bine închegate. După cum Carp nu s'a abătut dela principiile sale inițiale, tot astfel nici Creangă nu și-a schimbat felul său de istorisire: fapte dintr'o bucată, rămase neatinsse de fluctuațiile vremii lor. Linia dreaptă a concepției sociale a lui Carp nu cunoaște nici o concesie sau sinuozitate, după cum nici povestirile lui Creangă nu se lasă înrăurite de curentele literare ale vremii lui. Dela început și până la sfârșit, se păstrează neîntinat caracterul lor așa de statornic. Nu ei s'au luat după mulțime, ci, dimpotrivă, au căutat să stăpânească pe semenii lor. Și prin această conștiință superioritate s'a impus fiecare în domeniul său deosebit.

S'au mai asemănat și prin bunătatea sufletului lor, manifestată prin aceeași sensibilitate discretă, dar și prin firea glumeață și ripostele vii, adeseori tăioase chiar, ale scilpitoarei lor inteligențe. Inaltele lor însușiri similare se manifestă la fiecare potrivit situației lui deosebite: la Creangă apar calitățile nealterate ale țăranului din Humulești, fără șlefuirea căpătată prin serioasa educație în străinătate a boierului dela Țibănești. Prin spontaneitatea și claritatea lor, aceste fapte originale se mai înrudesc de aproape, farmecul natural al povestitorului dela țară compensând erudiția omului de Stat și dibăcia diplomatului. Amândoi impun mai ales prin sinceritatea redării sentimentelor și judecății lor, unul în Amintirile sale, celălalt în discursurile și făurirea legilor sociale.

În sumar, semnează studii și amintiri despre Petre Carp, d-nii Lupu C. Kostaky, C. Gongopol, C. Banu, Gh. Tașcă și Eugen Ciuchi.

Despre Creangă, scriu d-nii Emilian I. Constantinescu, Ion Diaconu, C. Gerota, I. G. Dimitriu și Sergiu Ludescu.

Trebue făcută o mențiune specială pentru studiul d-lui profesor Tașcă, « *Politica economico-socială a lui P. P. Carp* ». E nu numai o cercetare amplă riguros documentată, a activității lui Carp, ci este, în același timp, o analiză a istoriei politice românești, de-a-lungul unei întregi epoci.

Programul economic și social al lui Carp, opera sa de legislator în această materie, contribuția sa doctrinară, activitatea de parlamentar sunt studiate în așa chip, încât autorul reconstitue viața de Stat românească la finele veacului trecut și la începutul celui nou.

ROMÂNIA MILITARĂ

Anul 14 — Nr. 12 — Decembrie 1937

Comentând rezultatul manevrelor regale din toamna anului trecut, d. colonel A. Moldoveanu ajunge la următoarele concluzii:

Manevrele regale din acest an, consacrate principiului de a experimenta și demonstra de o parte randamentul tehnico-tactic al mașinismului modern pus în serviciul armatei, iar de altă parte valoarea diferitelor procedee de acțiune, impuse de acest mașinism, au procurat cele mai reale condițiuni pentru a se obține o justă impresie asupra formei viitoarelor operațiuni.

O înțelegere justă, dar mai ales o justă proporțiune între ceea ce poate da o trupă bine instruită și ceea ce i se poate cere în actualele condiții de luptă, trebuie să predomină, în cea mai largă măsură, toate organele de concepție.

Necesitatea de a se sustrage marelui puteri de distrugere a focului, va obliga totdeauna pe cei doi adversari să recurgă la un număr infinit de combinațiuni și acțiuni de noapte, fapt care proclamă păstrarea contactului la rangul de principiu suveran pentru orientarea operațiunilor.

Actuala ambianță a câmpului de bătălie oferă un vast prilej pentru executarea celor mai îndrăznețe manevre de spărtură, combinate cu manevre largi asupra flancului și spatelui trupelor adverse.

Prezența mereu crescândă a moto-mecanizatorilor vor pune atât pentru elementele de concepție, cât și pentru elementele de execuție, probleme destul de variate, într'un viitor război.

Aceste probleme vor fi, după unele previziuni, de natură a exercita o mare influență asupra fizionomiei operațiunilor.

Noțiunea de vitesă, care în prezent tinde a căpăta un mare prestigiu, se crede că va determina o schimbare, chiar și pentru concepțiunea inițială a războiului.

Operațiunile se pare că se vor deslănțui brutal, fără prealabile formalități, iar prima pătrundere în adâncime va fi de mare anvergură, pentru a provoca o depresiune morală în hotărîrea de a lupta a maselor.

U.G.I.R.

Anul 16 — Nr. 1 — Ianuarie 1938

Buletinul lunar al Uniunii Generale a Industriașilor din România publică un material informativ extrem de interesant, din care semnalăm, înainte de toate, datele scurte dar instructive relative la industria porțelanului în România, din care aflăm că Manufactura Națională de Porțelan Turda, din Cluj, și Fabrica « Iris », tot din Cluj, sunt pe cale să prezinte produse de calitate și rafinament în stare să concureze în curând produsele similare streine.

LIBERTATEA

Anul 6 — Nr. 2 — 20 Ianuarie 1938

Tratând problema orientării agrare, d. N. Anguilescu ajunge la următoarele concluzii:

Problema surplusului de populație agricolă, prezent și viitor, este un produs al situației actuale haotice, în care proprietatea agricolă este asemănătoare « valorilor Mării », cum bine spune d. A. Corteanu, pe care nimic nu se poate clădi durabil, situație în care nu-și pot găsi așezare nici agricultorii proprietari, cu atât mai puțin proletariatul agricol în creștere.

O reală sporire a productivității agricole și îmbunătățire a calității produselor reclamă, în afară de capacitate profesională, un minimum de utilaj; instalațiuni, inventar viu și mort, apoi o permanentă susținere cu credit ieftin

și suficient. Sau, o proprietate supusă tuturor instabilităților constituie un prilej de continuă risipă a capitalului investit în clădiri, instalațiuni și inventar, care mai totdeauna, cu mult înainte de a fi fost amortizate, devin nefolositoare din cauza îmbucătățirii proprietății prin vânzări sau moșteniri.

Intreaga țară este presărată de conace și gospodării în ruină, în afară de cele căzute jertfă exproprierii moșiilor provenite din îmbucătățirile recente ale proprietăților agricole actuale. Aceste clădiri și instalațiuni reprezintă capitaluri agonisite cu trudă și negrăite jertfe, care sunt date pradă unui fenomen economic care sapă continuu la temelii ideii de consolidare a Statului. Este de sine înțeles, că orice organizare eficace a creditului pentru agricultură în actuala situație este menită a rămâne un simplu deziderat cu neputință de realizat. Despre o reală solvabilitate, în sensul modern al cuvântului, adică având la bază o susținută rentabilitate a îndeletnicirii de agricultor, nu poate fi vorba, după cum nici o specializare în materie a agricultorilor nu apare posibilă sub regimul de haotică instabilitate a proprietății agricole.

Problemele sociale ale poporului românesc sunt menite a rămâne și mai departe generatoare de convulsii și frământări interne, din cauza lipsei de fundament stabil pe care să fie așezat organismul nostru social. Diferențierea populației satelor, după capacitatea profesională, predispoziții și inclinațiuni naturale este de asemenea în mod constant împiedecată, ceea ce determină, în ciuda oricăror eforturi și sacrificii, perpetuarea stării de inferioritate economică, culturală și politică a masei populației.

În actuala conjunctură politică mondială, când popoarele reușesc a se debarasa de toate ideologiile sociale morbide, cu obiective subversive, când iarăși e gata să fie proclamată ca temelie a vieții de Stat modern, stabilitatea în așezările omenești și libertatea, cu stimularea activității individuale, în conformitate cu însușirile morale pe care individul le aduce ca arme de luptă în viață din tezaurul creațiunii, este sosit ceasul așezării adevăratei temelii a Statului românesc modern, prin reglementarea proprietății agricole, pe baza principiului stabilității tuturor proprietăților agricole cu un minimum de suprafață care să le asigure viabilitatea economică, și care să transforme populația satelor noastre, din o clasă amorfă fără putință de civilizată propășire, în populație cu reală valoare economică, politică și culturală în Stat.

D. St. Antim discută cu cunoscuta-i competență și documentare problema înarmării națiunilor anglo-saxone.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

CPT.-COMANDOR P. C. FUNDĂȚEANU, *Libertatea mărilor și prikele maritime* epuizat

BIBLIOTECA «ENERGIA»

Au apărut:

M. CONSTANTIN-WEYER, <i>Cavaler de la Salle</i> , traducere din limba franceză de Paul I. PRODAN	Lei 40
L. F. ROUQUETTE, <i>In căutarea Jericidrei</i> , traducere din limba franceză de E. FLĂMÂNDA	» 40
ALAIN GERBAULT, <i>Singur străbătând Atlanticul</i> , traducere din limba franceză de A. VIANU	» 20
COLONEL T. E. LAWRENCE, <i>Revolta în deșert</i> , traducere din limba engleză de Mircea ELIADE, cu o hartă (2 volume)	» 60
RENÉ BAZIN, <i>Pustnicul din Sahara, viața părintelui Charles de Foucauld</i> , traducere din limba franceză de Alexandru HODOS	» 30
MIHAIL SADOVEANU, <i>Viața lui Ștefan cel Mare</i> (Ediția a III-a)	» 30
C. ARDELEANU, <i>Domnul Tudor</i> (Ediția a II-a)	» 30
R. P. HUC, <i>Descoperirea Tibetului</i> , traducere din limba franceză de Apriliana MEDIANU	» 30
HOMER, <i>Odiseea</i> , traducere în proză din limba elină de E. LOVINESCU (Ediția a II-a)	» 60
JAKOB WASSERMANN, <i>Viața lui Stanley</i> , traducere din limba germană de Radu CIO-CULESCU	» 40
H. M. STANLEY, <i>Autobiografie</i> , traducere din limba engleză de Mary M. POLIHRONIADE	» 60
R. M. HUC, <i>In China</i> , traducere din limba franceză de Natalia BĂLUTA	» 40
F. YEATS-BROWN, <i>Bengali</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	» 40
JAKOB WASSERMANN, <i>Christofor Columb</i> , traducere din limba germană de I. SÂNGIORGIU	» 40
DEAN FARRAR, <i>Sf. Winifred sau școala și lumea ei</i> , traducere din limba engleză de W. și C. NOICA	» 60
R. P. HUC, <i>In Tartaria</i> , traducere din limba franceză de Victor STOE	» 40
L. F. ROUQUETTE, <i>Impădăria tăcerii albe</i>	» 40
M. C. WEYER, <i>Trecutul Domnului Monge</i>	» 40

BIBLIOTECA «INFORMATIVĂ»

Au apărut:

Ing. I. ORBONAȘ, <i>Manual de atelier mecanic</i>	Lei 80
H. STAHL și DAMIAN P. <i>Manual de paleografie slavo-română</i>	» 140

BIBLIOTECA «ARTISTICĂ»

Au apărut:

O. HAN, <i>Sculptorul D. Pacăurea</i> , cu 24 de planșe	Lei 60
AL. BUSUIOCEANU, <i>Andreescu</i>	» 120
G. OPRESCU, <i>Pictura românească în sec. al XIX-lea</i>	» 320

BIBLIOTECA «ORAȘE»

Au apărut:

MIRCEA DAMIAN, <i>București</i> , cu 48 de planșe	Lei 120
TUDOR ȘOIMARU, <i>Constanța</i> , cu numeroase ilustrații în text	» 80
OCTAV ȘULUȚIU, <i>Brașov</i> , cu numeroase ilustrații în text	» 100

BIBLIOTECA «DOCUMENTARĂ»

Au apărut:

<i>Amintirile Colonelului Lăcusteanu</i> , publicate de RADU CRUTZESCU	Lei 70
ELENA G-ral PERTICARI-DAVILA, <i>Din viața și corespondența lui Carol Davila</i>	» 200
E. DVOICENCO, <i>Începuturile literare ale lui B. P. Hasdeu</i>	» 60
EM. BUCUȚA, <i>Dușii Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913)</i>	» 120

BIBLIOTECA «ENCICLOPEDICĂ»

Au apărut:

CONST. C. GIURESCU, <i>Istoria Românilor, I</i> , ediția a II-a, revăzută și adăugită, cu numeroase ilustrații în text	Lei 200
Dr. G. BANU, <i>Sănătatea poporului român</i>	» 200
I. SIMIONESCU, <i>Tara noastră</i>	» 200
CONST. C. GIURESCU <i>Istoria Românilor, II</i> , două părți	» 260
AL. ROSETTI, <i>Istoria limbii române, I. Limba latină</i>	» 100

SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

Au apărut:

R o m a n e	
JOACHIM BOTEZ, <i>Insemnările unui Beljer</i>	Lei 60
C. GANE, <i>Trecute vieți de Doamne și Domnițe, II</i> , cu numeroase ilustrații în text	» 160
ADRIAN MANIU, <i>Focurile primăverii și Îlacări de toamnă</i>	» 60
SĂRMANUL KLOPȘTOCK, <i>Feciorul lui Nenea Tache Vameșul, II</i>	» 70
LUCIA DEMETRIUS, <i>Tinerete</i>	» 50
N. M. CONDIESCU, <i>Insemnările lui Saifirim, I</i>	» 60
P. M. CONDIESCU, <i>Peste mări și țări</i> , cu 20 acuarele originale de S. MÜTZNER	» 800
T. ARGHEZI, <i>Ce-ai cu mine vântule?</i>	» 80
G. BANEA, <i>Zile de Lazaret</i>	» 70

Au apărut:

E s s e u r i , C r i t i c ă	
PAUL ZARIFOPOL, <i>Pentru arta literară</i>	Lei 60
PERPESSICIUS, <i>Mențiuni critice, II</i>	» 80
G. M. CANTACUZINO, <i>Isoare și popasuri</i>	» 60
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i>	» 80
EM. CIOMAC, <i>Viața și opera lui Richard Wagner</i>	» 60
M. D. RALEA, <i>Valori</i>	» 50
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost, II</i>	» 90
SERBAN CIOCULESCU, <i>Corespondența dintre I. L. Caragiale și Paul Zarifopol (1905—12)</i>	» 40
C. CĂLINESCU, <i>Opera lui Mihail Eminescu, II, III</i>	» 140
C. ANTONIADE, <i>Renașterea italiană. Trei figuri din Cinquecento</i>	» 70
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost, III</i>	» 90
ALICE VOINESCU, <i>Montaigne</i>	» 70
EM. CIOMAC, <i>Poezii armonice I</i>	» 60

G. ȚĂLINESCU, <i>Opera lui Mihail Eminescu, IV și V</i>	Lei 150
PERPESICIRS, <i>Mențiuni Critice, II</i>	» 90
DRAGOȘ PROTOPOPESCU, <i>Fenomenul Englez</i>	» 100
N. IORGA, <i>Sfaturi pe înținerec</i>	» 50
ION PETROVICI, <i>Figuri dispărute</i>	» 90
C. BANU, <i>Grădina lui Glaucou sau Manualul bunului politician</i>	» 70
HAIG ACTERIAN, <i>Shakespeare</i>	» 90

Versuri

Au apărut:	
DEMOSTENE BOTEZ, <i>Cuvinte de dincolo</i>	Lei 60
Z. STANCU, <i>Antologia poezilor tineri, cu portrete de Margareta STERIAN</i>	» 60
G. BACOVIA, <i>Poesii, cu o prefață de Adrian MANIU</i>	» 40
G. GREGORIAN, <i>La poarta din urmă</i>	» 60
ADRIAN MANIU, <i>Cartea Tării</i>	» 40
G. LESNEA, <i>Cănice deplin</i>	» 40
GEORGE SILVIU, <i>Paisie psaltul spune</i>	» 40
V. CIOCĂLTEU, <i>Poesii</i>	» 60
N. DAVIDESCU, <i>Helada</i>	» 60
N. DAVIDESCU, <i>Roma</i>	» 60
ION POGAN, <i>Zogar</i>	» 40
RADU BOUREANU, <i>Golful Sângelui</i>	» 50
ION MINULESCU, <i>Nu sunt ce par a fi</i>	» 50
VIRGIL CARIANOPOL, <i>Scrisori către plante</i>	» 40
ADRIAN MANIU, <i>Poesii din Carmen Sylva</i>	» 100
MIHAIL MOȘANDREI, <i>Singurătăți (poeme)</i>	» 40
CICERONE THEODORESCU, <i>Cleaștar (poeme)</i>	» 50
ILARIU DOBRIDOR, <i>Vocile Singurătății</i>	» 70
ANDREI TUDOR, <i>Amor 1926 (poeme)</i>	» 40
V. VOICULESCU, <i>Urcuș</i>	» 60
ION PILIAT, <i>Tărâm pierdut</i>	» 60
N. DAVIDESCU, <i>Evul Mediu</i>	» 60
Z. STANCU, <i>Albe</i>	» 60
AL. O. TEODOREANU, <i>Caiet</i>	» 60
MIHAIL CELARIAN, <i>Flori fără pace</i>	» 50

EDIȚII DEFINITIVE

TUDOR ARGHEZI, <i>Versuri</i>	Lei 100
MATEIU I. CARAGIALE, <i>Opere</i>	» 150
ELENA FARAGO, <i>Poesii</i>	» 100

SCRIITORII ROMÂNI UITAȚI

ANGHEL, DEMETRIESCU, <i>Opere</i>	Lei 160
---	---------

SCRIITORII ROMÂNI MODERNI

Au apărut:	
BOGDAN PETRICEIU-HASDEU, <i>Scrieri literare, morale și politice, Ediția critică cu note și variante de Mircea ELIADE (2 volume)</i>	Lei 280

SCRIITORII STRĂINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

Au apărut:	
E. MADACH, <i>Tragedia omului, traducere în versuri din limba maghiară de Oct GOGA</i>	Lei 40
LUGI PIRANDELLO, <i>Răposatul Matei Pascal, traducere din limba italiană de A. MARCU</i>	» 40
M. CHOROMANSKI, <i>Gelozie și medicină, traducere din limba polonă de Gr. NANDRIȘ</i>	» 50
R. L. STEVENSON, <i>Comora din insulă, traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU</i>	» 50
EMILY BRONTË, <i>La răscruce de vânturi, traducere din limba engleză de Mary POLIHRONIANE</i>	» 60
COLONEL T. E. LAWRENCE, <i>Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii, traducere din limba engleză de Petru COMĂNESCU, cu 44 planșe și 4 hărți afară de text</i>	» 240
EMIL GULIAN, <i>Poemele lui Edgar Poe</i>	» 50

BIBLIOTECA DE FILOSOFIE ROMÂNEASCĂ

Au apărut:	
D. D. ROȘCA, <i>Existența tragică</i>	Lei 60
T. VIĂNU, <i>Estetică, vol. I</i>	» 100
PETRE PĂNDREA, <i>Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu</i>	» 60
LUCIAN BLAGA, <i>Orizont și stil</i>	» 60
MIRCEA ELIADE, <i>Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne</i>	» 200
T. VIĂNU, <i>Estetică, vol. II</i>	» 100
C. RĂDULESCU-MOTRU, <i>Românismul. Catehismul unei noi spiritualități</i>	» 60
ALEXANDRU CLAUDIAN, <i>Originea socială a filosofiei lui August Comte</i>	» 70
LUCIAN BLAGA, <i>Geneza Metaforei</i>	» 60
CAMIL PETRESCU, <i>Modalitatea estetică a teatrului</i>	» 60
MIHAI D. RALEA, <i>Psihologie și viață</i>	» 60

BIBLIOTHÈQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

Au apărut:	
G. I. BRĂTIANU, <i>Napoleon III et les nationalités</i>	Lei 60

COMPOZITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

Au apărut:	
P. CONSTANTINESCU, <i>Sonatină pentru pian și violină</i>	Lei 120
MIHAIL JORA, « 15 cântece », pentru canto și piano, pe versuri de A. MANIU, G. BACOVIA și Tudor ARGHEZI	» 180

Cărțile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

CENTRALA EDITURILOR

22, Strada Lipscani, 22—București, I—Telefon 5-37-77

